

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKENZELŐ

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

 Nemzeti
Tehetség Program

A pályázat az Emberi Erőforrások
Minisztériuma megbízásából az
Emberi Erőforrás Támogatáskezelő
által meghirdetett Nemzeti Tehetség
Program NTP-TK-M-21-0002 kódszámú
pályázati támogatásból valósult meg.

DOSZ
doktoranduszok
országos
szövetsége

A HADTUDOMÁNY ÉS A 21. SZÁZAD '21

Tanulmánykötet

'21
**HADTUDOMÁNY
& A 21. SZÁZAD**

A HADTUDOMÁNY ÉS A 21. SZÁZAD 2021

A konferencia kötet az Emberi Erőforrások Minisztériuma megbízásából az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő által meghirdetett Nemzeti Tehetség Program NTP-TK-M-21-0002 kódszámú pályázati támogatásból valósult meg.

A HADTUDOMÁNY ÉS A 21. SZÁZAD 2021

Felelős kiadó:

Doktoranduszok Országos Szövetsége, Hadtudományi Osztály

Szakmai szerkesztő:
Dr. habil. Szelei Ildikó

Tördelő szerkesztők, borító:
Barna Boglárka
Kovács Petra
Pollák Orsolya Luca
Thomázy Gabriella

Nyomdai kivitelezés:
Colorcom Média kft.

ISSN: 2498-5228

Nemzeti
Tehetség Program

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ A HADTUDOMÁNY ÉS A 21. SZÁZAD CÍMŰ TANULMÁNYKÖTETHEZ	6
HADÁSZATI-HADMŰVÉSZETI TANULMÁNYOK	8
AZ MH GEONFORMÁCIÓS TÁMOGATÁSI DOKTRÍNA MEGÚJÍTÁSÁNAK SZÜKSÉGSZERŰSÉGE – 1. RÉSZ.....	9
<i>Balog Péter</i>	9
AZ ERŐK VÉDELME ÉRDEKÉBEN VÉGZENDŐ MŰSZAKI TÁMOGATÁSI FELADATOK ELEMZÉSE NAPJAINK MŰVELETI KÖRNYEZETÉBEN	19
<i>Csurgó Attila</i>	19
PROXY HADVISELÉS EGYKOR ÉS MOST	34
<i>Ember István</i>	34
AZ ERŐSZAK ALKALMAZÁSÁNAK VÁLTOZÁSAI A MAGYAR HONVÉDSÉG KÖZELHARC-KÉZITUSA KIKÉPZÉSÉBEN	45
<i>Varga Imre</i>	45
A GAZDASÁGI-ANYAGI SZOLGÁLTATÁSOK FELADATRENDSZERE A MAGYAR HONVÉDSÉG ÉRDEKELTSÉGÉNEK VONATKOZÁSÁBAN	59
<i>Héregi Erika</i>	59
A BUDO HATÁSA A MENTÁLIS ÁLLAPOT JAVÍTÁSÁRA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BUDOBAN VALÓ JÁRTASSÁG ÉS A REZILIENCIA ÖSSZEFÜGGÉSÉRE	70
<i>Füleky András</i>	70
A KATONAI TÖRZSEK KIALAKULÁSA ÉS JELENKORI FEJLŐDÉSE MESTERSÉGES INTELLIGENCIA TÜKRÉBEN.....	83
<i>Fazekas Ferenc</i>	83
BIZTONSÁGI TANULMÁNYOK	93
AZ AZERI – ÖRMÉNY HEGYI – KARABAHAI KONFLIKTUS	94
<i>Pechnyó Péter</i>	94
A GAZDASÁGI BIZTONSÁG ALAPVETÉSE A KONSTRUKTIVISTA ISKOLA EGYÉB BIZTONSÁGI SZEKTORAIVAL SZEMBEN	103
<i>Török Virág</i>	103
FAILURE OF RISK REDUCTION IN OSCE (HOW TO MODERNIZE CONFIDENCE AND SECURITY BUILDING MEASURES?) ..	114
<i>Mihail Istvanovics Várdai</i>	114
AZ EURÓPAI UNIÓ BIZTONSÁGI KÖRNYEZETE NAPJAINKBAN.....	127
<i>Varga Márton</i>	127
AZ OKOS ESZKÖZÖK ÁLTAL GYŰJTÖTT METAADATOKKAL VALÓ VISSZAÉLÉSEK, AZ ÁLLAMI SZEREPVÁLLALÁS ÉS A TÁRSADALMI ELFOGADOTTSÁG TÜKRÉBEN	146
<i>Koller Marco</i>	146
NUCLEAR WEAPONS AND THE PRESIDENT TRUMP ADMINISTRATION	159
<i>Berk Can Kozan</i>	159
VÉDELEM-TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK	171
A ZÁSZLÓ, MINT JELKÉP SZEREPE A KATONAI HIVATÁSTUDAT ALAKULÁSÁBAN	172
<i>Füleki Réka</i>	172
A VALLÁSI SZÉLSŐSÉGEK ALAPVETŐ FOGALMAINAK VIZSGÁLATA	183
<i>Markovics Milán Mór</i>	183
A KULTURÁLIS JAVAK VÉDELME A NEMZETKÖZI HADJOGBAN ÉS A HAZAI HONVÉDELMI SZABÁLYOZÁSBAN	195
<i>Puskás Anna</i>	195
ECONOMIC MOBILIZATION MEASURES FOR THE COVID-19 PANDEMIC IN THE SCO MEMBER STATES	210
<i>Madina Igibayeva</i>	210
CARL VON CLAUSEWITZ ÉS KORUNK FEGYVERES KONFLIKTUSAI	235
<i>Kováts Levente</i>	235
ÚJRAÍRTHATÓ-E KOSZOVÓ TÖRTÉNELME? A KOSZOVÓI KÜLÖNLEGES TÖRVÉNYSZÉK ÉS KÜLÖNLEGES ÜGYÉSZSÉG FELÁLLÍTÁSÁNAK ÉS EDDIGI MŰKÖDÉSÉNEK TAPASZTALATAI.....	251
<i>Lángné Petruska Szidónia</i>	251
SIR GERALD TEMPLER FELKELÉSEK ELLENI MUNKÁSSÁGA	264
<i>Ondrék József</i>	264

Előszó a Hadtudomány és a 21. század című tanulmánykötethez

Hazai tekintetben – nem csak katonáknak – a hadtudomány különösen fontos tudományág, ezt felismerve, a Hadtudomány és a 21. század című konferencia első alkalommal 2008-ban került megrendezésre Doktorandusz fórum címmel. A konferenciát azzal a céllal indította a Hadtudományi Doktori iskola, hogy lehetőséget biztosítson a védés előtt álló doktoranduszoknak a kutatási eredményeik bemutatására, valamint hogy a védéshez hasonló légkörben gyakorolják a bizottság előtti megszólalást, a prezentációt, a vitakészséget, az érvelés technikáját. Továbbá, lehetőség nyújtott ez a platform a hadtudomány iránt érdeklődő oktatóknak, kutatóknak az együtt gondolkodásra a hadtudomány aktuális kérdéseiről.

Immár öt éve, hogy a konferencia neve megváltozott, ezzel együtt a szervezés is, hiszen Hadtudományi Doktori Iskola együtt szervezi a konferenciát a Doktoranduszok Országos Szövetség Hadtudományi Osztályával, kiemelten Kovács Petra doktorandusszal.

Így volt ez a 2021-es konferenciával is, amelyre nagyon sok doktorandusz jelentkezett, és ennek kézzel fogható eredményeként tarthatjuk kezünkben e tanulmánykötetet, amelyben 19 tanulmány kapott helyet.

A tanulmánykötetben olvasható írásművek három nagyobb fejezet köré csoportosulnak, így a Hadászati-hadművészeti tanulmányok, Biztonsági tanulmányok, valamint a Védelem-társadalomtudományi tanulmányok köré.

A hadászati-hadművészeti tanulmányok fejezetben olvashatunk arról, hogy napjainkra a katonai műszaki támogatás cél- és feladatrendszere – igazodva a mindenkori igényekhez – tekintettel a fegyverek-, és hadviselési eljárások fejlődésére – folyamatosan növekedett. A megnövekedett igények tervezése és időbeni végrehajtása mind összetettebbé vált.

Láthatjuk, hogy napjainkban a katonai szervezetek életének elválaszthatatlan része a törzs, már alegység szinten is. A ma ismert funkcionális törzsek kialakulását,

fejlődésük trendjeit összefoglalóan bemutatva mutat rá a szerző a mesterséges intelligenciák katonai törzsekben való alkalmazásának lehetőségeire, annak jövőbeli perspektíváira.

A biztonsági tanulmányok fejezetben nagyon érdekes olvasmány az azeri karabahi konfliktus bemutatása, amely rávilágít arra, hogy ez a konfliktus regionális humanitárius válságot is okozhat, mivel civilek tízezreinek kell elhagynia a hegyi – karabahi területet az újjáéledő COVID-19 járvány és a téli hónapok közepette. A tanulmányban a szerző ismerteti, melyek a legfőbb veszélyforrások ma az Unió környezetében, a tagállamok közül melyek bírnak a legnagyobb befolyással az uniós külpolitika területén, és mi várható a közösség külpolitikájában a jövőben.

A Védelem-társadalomtudományi tanulmányok fejezetben olvashatunk Carl von Clausewitz-ről, a történelem egyik legmeghatározóbb, valamint az egyik legmegosztóbb hadtudósáról. Ennek oka, hogy „A Háborúról” című fő művét a XVIII-XIX. századi hadviselés tapasztalatai alapján írta meg és sokan vitatják, hogy napjainkban mennyire segíthetik elméletei a háborúk jobb megértését. További érdekesség a Sir Gerald Templer hadseregtábornokról szóló tanulmány is. Templer, amellet, hogy harcolt mindkét világháborúban és részt vett Nyugat-Németország második világháborút követő újjáépítésében, legnagyobb érdemeit a Brit Birodalom gyarmati ügyeinek szolgálatában szerezte, amikor csapattisztként harcolt Palesztinában a két világháború között, és amikor főbiztosként részt vett a malájföldi kommunista felkelés leverésében az 1950-es években.

A kiadvány értékét emeli, hogy a közreadott publikációk – többségükben a legújabb kutatási eredmények – „palettája” rendkívül színes, sokrétű: a hadtudomány általános elméletének bizonyos területétől, biztonságpolitikai, információ-biztonság, vallásbiztonság vizsgálnak, amely eredménnyel hozzájárulnak a hadtudomány gazdagodásához.

Dr. Szelei Ildikó
szerkesztő

HADÁSZATI-HADMŰVÉSZETI TANULMÁNYOK

Az MH Geoinformációs Támogatási Doktrína megújításának szükségessége – 1. rész

Balog Péter

Bevezetés

Doktori képzés keretében végzett kutatásomhoz ¹ kapcsolódóan jelen tanulmányomban azt vizsgálom meg, hogy egy geoinformációs értékelő-elemző rendszer kialakításához és megvalósításához milyen hazai és nemzetközi szabályozók, doktrínák állnak rendelkezésre a Magyar Honvédségben (MH), milyen mértékben felelnek meg ezek a felmerülő követelményeknek, és a kidolgozás alatt álló MH Geoinformációs Támogatási Doktrína² új verziója képes-e biztosítani ennek szakmai hátterét.

Az általam elképzelt rendszer létrehozásához elengedhetetlen a szakmai szabályozás e szegmensének megújítása, ami a jelenleg hatályos doktrína felülvizsgálatát jelenti, mivel az nem minden területen illeszkedik a NATO Térképészeti Irányelveihez. ³ A doktrína megújítása a Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálatánál (MH GEOSZ) folyamatban van, melynek során a tervek szerint új, szabványos terminológiai jegyzék is kialakításra kerül, a 2019-ben kiadott Hadtudományi Lexikkal ⁴ összhangban. Ebben megjelenik a mai kor szakmai feladatainak és lehetőségeinek megfelelő geoinformációs támogatás definíciója, a tér újszerű értelmezése is.

A biztonság- és védelemföldrajzi elemzésekhez alkalmazható geoinformációs értékelő-elemző rendszer elve

¹ Válságövezetek biztonság- és védelemföldrajzi elemzéséhez alkalmazható geoinformációs értékelő-elemző rendszerek kialakításának lehetősége a Magyar Honvédségben.

² *Magyar Honvédség Geoinformációs Támogatási Doktrína*, 1. kiadás, 2014. Ny.t.sz.: Ált/213.

³ *NATO Geospatial Policy*, MC 296/4. 2019. és *Allied Joint Doctrine for Geospatial Support*, AJP-3.17. 2016.

⁴ KRAJNC Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.

A tér egy összetett kölcsönhatásrendszer, amelyben a földrajz által vizsgált jelenségek és folyamatok megjelennek.⁵ Ezeket a tényezőket a katonai tevékenység, a hadviselés szempontjából a katonaföldrajz elemzi, ami általánosan a földrajzi tér és a biztonságot fenyegető természet- és társadalomföldrajzi tényezők és a fegyveres küzdelem kapcsolatát vizsgálja.⁶

A katonaföldrajz fogalomköre az elmúlt évtizedben kibővült, a geoinformációs támogatás részeként többet, másképp vizsgál, mint előtte. Beletartozik a természetföldrajz, és minden térbeli vetülettel rendelkező, kapcsolódó elem, így például jelentős a társadalmi viszonyok, napjainkban kiemelten a vallás vizsgálata, és a műveletekre gyakorolt hatása miatt az időjárás, az éghajlat elemzésének szerepe is megnőtt. A geoinformációs értékelés új értelmezése bővített térdefiníciót használ, vizsgálja a felszín alatti, a jóval a felszín feletti és a virtuális térben zajló folyamatokat is. A negyedik generációs hadviseléstől nézve az események már ezekben az új terekben is zajlanak, ezeket is bele kell venni a tér vizsgálatába és definíciójába.

A fegyveres küzdelem megvívásának mindig voltak objektív, mérhető katonaföldrajzi tényezői, amik feltérképezhetők, illetve adott célnak megfelelően felhasználhatók, így a térről gyűjtött információ szubjektív előnyt eredményezhet. Ezeket az információkat leíró adatokat adatbázisban tároljuk, aminek hatékony, modern kor elvárásainak megfelelő felhasználására egy geoinformációs értékelő-elemző rendszer nyújthat segítséget. Ennek a létrehozásához kell igazítani a közeljövőben az MH Geoinformációs Támogatási Doktrínát is.

Doktrínafejlesztés a Magyar Honvédségben

A magyar és angol nyelvű terminológiai források is úgy határozzák meg a doktrínát, hogy az a katonai erőket célkitűzéseik elérésében irányító alapelvek összessége, ami mérvadó dokumentum, de alkalmazásához szakmai ítélőképesség szükséges.⁷ A doktrína tehát nem előírás, rugalmas szemléletet tükröz, mindig az adott

⁵ KRAJNC i.m. p. 297.

⁶ KRAJNC i.m. p. 43.

⁷ *NATO Glossary of terms and definitions* (English and French), AAP-06(2014). NATO Standardisation Agency, 2014. 2-D-9.

helyzetre adaptálható és segít az adott helyzethez történő alkalmazkodásban. A doktrína nem örök érvényű, a szakmai-technológiai változások, vagy a hadviselés természetének átalakulása indokolhatja a változást. A túl gyakori és radikális változtatások azonban aláássák a doktrína hitelét, megbízhatatlanná tehetik, így racionális egyensúlyra kell törekedni. A doktrínákban igyekezni kell legáltalánosabb és legidőállóbb összefüggéseket kell feltárni úgy, hogy mégis gyakorlatiasak maradjanak.⁸

A védelmi politika, a stratégiai koncepciók és a doktrínák tartalma és jellege sok hasonlóságot, egymásra utaltságot, egyfajta hierarchiát mutat. A Nemzeti Biztonsági Stratégia határozza meg az ágazati stratégiákat, így a Nemzeti Katonai Stratégiát is, azáltal, hogy a nemzeti célkitűzések közül az adott ágazat számára elérendő célokat rögzíti. A doktrínák hatékonyan elősegíthetik a stratégiák katonai részeinek, a katonai biztonsági céloknak a meghatározását. Jelenleg a Nemzeti Katonai Stratégia is megújítás alatt van, így a megújuló doktrínában az ott megjelenő esetleges geoinformációs szakterületre ható változásokat is meg kell jeleníteni.

Magyarország katonai biztonsága reálisan csak szövetségi rendszerben értelmezhető. A NATO-tagállamok hadseregeinek hatékony együttműködése a geoinformációs támogatás területén is kiemelten fontos, tehát a geoinformációs támogatási doktrínának is a NATO irányelvek mentén kell megújulnia. A NATO Összhaderőnemi Térképészeti Támogatásra vonatkozó irányelvei a 2016-ban kiadott AJP-3.17⁹ és a 2019-es MC 296/4¹⁰ kiadványokban található meg. Ennek megfelelően és a következő fejezetben feltárt hiányosságokra alapozva kell a Magyar Honvédség érvényben lévő Geoinformációs Támogatási Doktrínáját megújítani.

A szakmai szabályozás megújításának szükségessége

A Geoinformációs Támogatási doktrína megújítását két fő tényező indokolja: a szakmai-technológiai változások, a hadviselés természetének átalakulása, illetve a

⁸ MEZŐ András (2017a): A Magyar Honvédség doktrínafejlesztése – 1. rész. In *Hadtudomány*, 27(3–4). http://mhtt.eu/hadtudomany/2017/2017_3-4/Ht_201734_19-30.pdf DOI 10.17047/HADTUD.2017.27.3–4.17 Letöltve: 2020.11.30. p. 19.

⁹ NATO *Allied Joint Doctrine for Geospatial Support, AJP-3.17*. 2016.

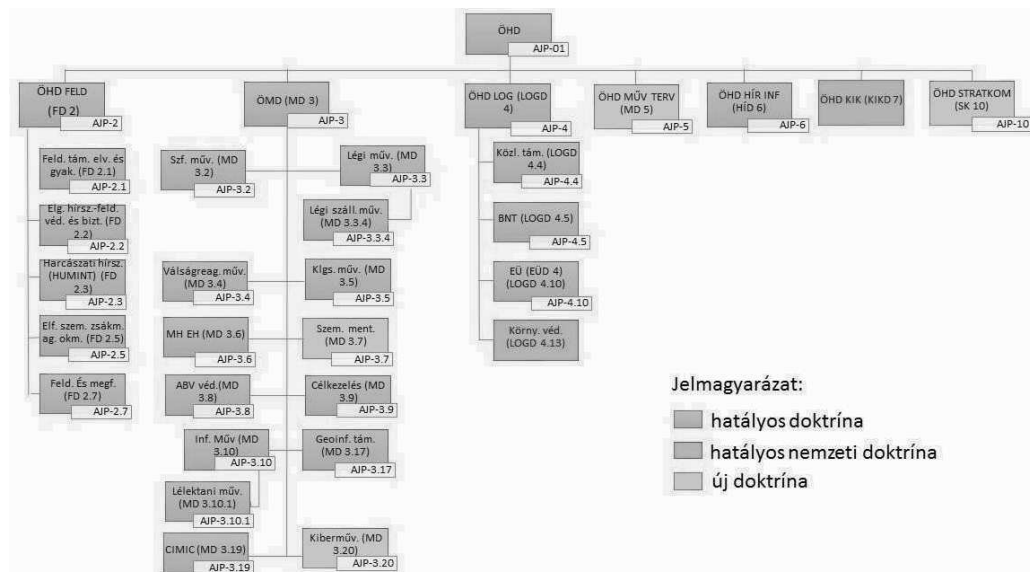
¹⁰ NATO *Geospatial Policy, MC 296/4*. 2019.

NATO irányelvektől való eltérés, az ezekből adódó hiányosságok. A NATO doktrínafejlesztésének első lépése a doktrínarendszer hiányosságának felismerése.¹¹

Doktrinális hierarchia a Magyar Honvédségben

A Magyar Honvédségben a doktrinális hierarchia (1. ábra) felső szintjén az Összhaderőnemi Doktrína áll, rendeltetése az, hogy biztosítsa a Nemzeti Katonai Stratégiában meghatározott elvek elérhetőségét.

A második szinten helyezkednek el a törzsfunkciókat megjelenítő, átfogó jellegű doktrínák (felderítés, műveletek, logisztika, műveleti tervezés, híradó-informatika, kiképzés és stratégiai kommunikáció). A harmadik szinten pedig a szakmai doktrínák találhatók, így az MH Geoinformációs Támogatási Doktrína (MH DOFT¹² kód: FD 2.4) is.¹³

1. ábra: A Magyar Honvédség doktrína hierarchiája.

A magyar doktrínafejlesztés elve

¹¹ Mező András (2018): A Magyar Honvédség doktrínafejlesztése – 2. rész. In *Hadtudomány*, 28(1). http://mht.hu/hadtudomany/2018/2018_1/HT20181_50-59.pdf DOI 10.17047/HADTUD.2018.28.1.48 p. 49.

¹² Magyar Honvédség Doktrínafejlesztési Terv (DOFT)

¹³ Mező András (2019): *A katonai stratégiaalkotás és doktrínafejlesztés Magyarországon. (PhD értekezés).* Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. p. 225.

A magyar doktrínafejlesztést, a nemzetközi szokásokkal ellentétben, nem szabályozza semmilyen előírás.¹⁴ Az MH HFKP DSZFO¹⁵ működteti a Szabványosítási és Doktrinális Tanácsot (MH SZDT), mely az MH hivatalos véleményező, döntéshozó szerve doktrinális kérdésekben. Az MH SZDT rendeltetése a NATO egységesítési egyezmények (STANAG¹⁶) feldolgozása, koordinálása, az MH Doktrína Hierarchiában (DH) és az MH Doktrína Fejlesztési Tervben (DOFT) előírt feladatok felső szintű irányítása, a hatályba léptetés előtt a nemzeti katonai doktrínák véleményezése és elfogadása. A doktrínákat azok a szervezetek dolgozzák ki, melynek szakterületét érinti, az MH Geoinformációs Támogatási Doktrína esetében ez az MH GEOSZ feladata.

A doktrínafejlesztés előkészítő szakaszában a kidolgozó munkacsoport elkészíti a dokumentum szinopszist, ami tartalmazza a kiadvány szerkezeti felépítését: előszó, bevezetés, fejezetek, kidolgozandó kérdések, kidolgozásért felelősök, kidolgozás határideje, fogalomjegyzék, rövidítések gyűjteménye, referencia kiadványok megnevezése.¹⁷

A 2017-ben elkezdődött és eredetileg 2020-ig tartó doktrína felülvizsgálati ciklusban a tervek szerint a teljes doktrína hierarchiát felül kellett volna vizsgálni, azaz 27 doktrína felülvizsgálata volt tervezve. A DOFT szerint a felülvizsgálatoknak minden doktrína esetében négyévente kellene megismétlődnie.¹⁸ Az MH Geoinformációs Támogatási Doktrína jelenleg is hatályos verziója 2014-ben lett kiadva, így a felülvizsgálat a szakmai indokokon felül emiatt is szükséges.

A 2016-ban jóváhagyott DOFT lehetőséget ad a magyar doktrínarendszer részévé tenni a már elkészült, elfogadott és bevezetett NATO-doktrínákat, a nemzeti fenntartás nélkül elfogadott és bevezetett NATO-doktrínák magyar fordításait ún. „lefordított doktrínaként” az MH DH részeivé tenni, amennyiben nincs vonatkozó nemzeti

¹⁴ MEZŐ (2019) i.m. p. 226.

¹⁵ MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság, Doktrinális és Szabályzatfejlesztési Osztály

¹⁶ A NATO Egységesítési Egyezményeinek (Standardization Agreement for procedures and systems and equipment components) rövidítése.

¹⁷ MEZŐ (2019) i.m. p. 227.

¹⁸ MEZŐ (2019) i.m. p. 230.

doktrína.¹⁹ Ez leegyszerűsíthetné az MH Geoinformációs Támogatási Doktrína kiadását is a NATO Térképészeti Irányelveinek magyarra fordításával, de az nem minden részletében felel meg a magyar nemzeti sajátosságoknak, így nem járható út, saját doktrínát kell fejleszteni.

Javaslat új szemléletű doktrínára

Mező a magyar doktrínák és harcászati szabályzatok tanulmányozása után doktori disszertációjának tézisfűzetében megállapítja, hogy „a rendszer megfelelő mennyiségben bocsát ki doktrínákat az igényeknek megfelelően, de minőségében teljesen megbízhatatlan, vélemény alapú írások születnek, melyek nincsenek harmonizálva sem külön-külön a magyar doktrína hierarchia egyes elemeivel, sem az alárendelt szabályzatokkal (pl: harcszabályzatokkal). A legsúlyosabb gond azonban az, hogy a doktrínák mindegyik eleme és az egész hierarchia általában is súlyosan ellentmond a NATO érvényes doktrínáinak.”²⁰ Nézzük, hogy az aktuális MH Geoinformációs Támogatási Doktrína miben tér el a szakmailag irányadó NATO irányelvektől.

Béke-, válságreakáló és háborús feladatok elkülönítése

Eltérések mutatkoznak a béke-, válságreakáló és háborús feladatok tárgyalásában – ezt a NATO Térképészeti Irányelve²¹ nem tárgyalja külön, a hatályos magyar doktrína pedig még igen. Az MH Geoinformációs Szolgálat, mint irányító szerv és alárendeltjeinek feladatai doktrinális szinten nem változnak jelentős mértékben a készenlét fokozása esetén sem, így ennek a szétválasztásnak a megtartása nem indokolt.

A meteorológiai támogatás helyzete a geoinformációs támogatáson belül

¹⁹ Mező András (2017): Doktrínafejlesztés a Magyar Honvédségben. In *Honvédségi Szemle*, 145(4). <https://honvedelem.hu/images/media/5f58c09e35fa8694721144.pdf> p.161. Letöltve: 2020.12.10.

²⁰ Tézisfűzet Mező András: *A katonai stratégiaalkotás és doktrínafejlesztés Magyarországon című Ph. D. értekezéséhez*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola Budapest, 2019. p. 6. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12585/mezo_andras_tezisfuzet_2019.pdf Letöltve: 2021.01.13.

²¹ NATO *Geospatial Policy*, MC 296/4. 2019.

A NATO Térképészeti Irányelve a meteorológiát nem veszi a támogatandó szakmai feladatok körébe, azt egy külön doktrínában ²² tárgyalja. A Magyar Honvédségben a meteorológiai támogatás az MH Geoinformációs Szolgálatnál valósul meg, így a meteorológia tárgyköre továbbra is – nemzeti sajátosságként – része marad a Geoinformációs Támogatási Doktrínának, de a jelenlegi a tervek szerint külön főfejezetet kap.

A katonaföldrajzi támogatás helyzete a geoinformációs támogatáson belül

Ugyanígy nemzeti sajátosság a katonaföldrajzi támogatás kiemelése, ahol Magyarországra és az MH missziós érdekeltségi területére vonatkozóan készülnek szakmai anyagok, leírások, ismertetőik, értékelések. Ennek megjelentetése a doktrínában szintén kiemelt fontosságú.

Terminológiai egységesítés

A doktrínafejlesztés elengedhetetlen feltétele az egyezményes és szabványos terminológia használata.²³ Kerülendő a rokon értelmű szavak használata, az idegen kifejezések magyar tükörfordítása, vagy a nemzeti katonai kifejezések angolra fordítása, mert ezek nem mindig felelnek meg az egyértelműség követelményének. A térképészet, meteorológia, katonaföldrajz – geoinformáció – területén különösen sok ilyen speciális magyar vagy nemzetközi kifejezés található. Elég csak a szakmai irányító szerv nevét adó geoinformáció fogalmára gondolni, ami nem egyenlő tartalmilag az angol geoinformation szóval, illetve az angol geospatial jelzőnek sincs egységesen bevett magyar szakmai fordítása.

A magyar terminológiai egységesítés egyik legnagyobb gondja, hogy fiatal tisztek kerültek be a rendszerbe úgy, hogy a képzésük idején már hatálytalan szabályozókat, terminológiát már nem, új szabályozó rendszer hiányában pedig az új kifejezéseket még nem ismerték meg egységesen.²⁴

További nehézség, hogy a katonai szakmai szakszöveg fordítása speciális szaknyelv ismeretét igényli, és a Magyar Honvédségben nem elegendő az ilyen fordítói

²² NATO METOC Support, Allied Joint Doctrine for Meteorological and Oceanographic Support, AJP-3.11. 2016.

²³ MEZŐ (2018) i.m. p. 49.

²⁴ MEZŐ (2019) i.m. p. 231.

képesség.²⁵ A terminológiai egységesítést segíti elő a 2015-ben megjelent Katonai terminológiai értelmező szótár a Zrínyi Kiadó kiadásában, illetve a geoinformáció (térképészet, katonaföldrajz, meteorológia) szakterületét tekintve főleg a 2019-ben, a Dialóg Campus kiadásában megjelent Hadtudományi lexikon – Új kötet szakmai szócikkei.

Valamennyi NATO-doktrína melléklete tartalmazza az adott szakterület legfontosabb kifejezéseit és azok meghatározását, a rövidítéseket és azok jelentését. Az MH Geoinformációs Támogatási Doktrína felülvizsgálatának is része a terminológia megújítása, és mellékletbe rendezése, ami a tervek szerint tartalmazza mind a magyar mind az angol szakkifejezéseket, rövidítéseket.

Új technikai eszközök

A doktrína előző kiadása óta új technikai eszközök jelentek meg a Magyar Honvédségben. Ezeknek a geoinformációs támogatása, illetve a szakmai fejlődés kiszolgálása szintén olyan elem, aminek a doktrínában meg kell jelennie. Fontos az egységes térinformatikai formátum használatának kiemelése, NATO szabványok, adatmodellek alkalmazása, a szimulációs eszközök geoinformációs támogatása. Doktori kutatásom témája, egy biztonság- és védelemföldrajzi elemzéshez alkalmazható geoinformációs értékelő-elemző rendszer technikai feltételeinek megteremtése, aminek felhasználását itt érdemes szabályozni.

Új szakutasítások kialakítása

A jelenlegi doktrína több helyen is túl részletes, már nem irányelvként működik, sokkal inkább szakutasítás szintjén szabja meg a feladatokat. A felülvizsgálatnak ezen túlszabályozás megszüntetése is a feladata. A részletes, szakmai iránymutatásokat külön szakutasításokba kell rendezni, a doktrína megújítása után pedig szükség szerint azokat is aktualizálni, modernizálni. Ilyenre példa az 1991-es kiadású Katonai tereptan²⁶ című kiadvány is, ami a mai napig a Magyar Honvédség legújabb tereptani,

²⁵ Uo.

²⁶ BALATONI Béla szerk. (1991): *Katonai tereptan* (h. n.), Magyar Honvédség Parancsnokság. Nyt.sz.: Ált/204.

térképészeti kézikönyve. Az MH Geoinformációs Támogatási Doktrína új verziójának kiadása után ennek megújítása kell, hogy legyen az újabb szakmai feladat.

Összegzés

Az MH Geoinformációs Támogatási Doktrína felülvizsgálata, új doktrína kiadása időszerű. Ezt egyrészt a legutóbbi kiadása eltelt idő, másrészt a NATO térképészeti irányelveivel való összehangolás indokolja. A szakmai megújítás megteremtené egy biztonság- és védelemföldrajzi elemzéshez alkalmazható geoinformációs értékelő-elemző rendszer szakmai feltételeit, szabályozná annak felhasználását. A jelenleg hatályos szakmai doktrína több ponton sem felel meg a NATO irányelveinek, ezek közül van, ami saját nemzeti sajátosságként meg kell, hogy maradjon, és van, amit át kell alakítani az együttműködés sikeressége érdekében. Az új doktrína kialakításához érdemes lehet kitekinteni a szövetségi rendszerben a partnerországok doktrínáira. Elsősorban V4 országok,²⁷ azon belül is a hazánkkal nagyjából egyező méretű és lehetőségekkel rendelkező Csehország szakmai szabályozójának megismerése bővítheti ismeretünket. Ennek a lehetősége, illetve a megújult MH Geoinformációs Támogatási Doktrínára tett konkrét szakmai javaslatok bemutatása a mostani tanulmányom folytatásának tekinthető következő elemzésem témái.

Felhasznált irodalom

BALATONI Béla szerk. (1991): *Katonai tereptan* (h. n.), Magyar Honvédség Parancsnokság. Nyt.sz.: Ált/204.

KRAJNC Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.

Magyar Honvédség Geoinformációs Támogatási Doktrína, 1. kiadás, 2014. Nyt.sz.: Ált/213.

²⁷ Visegrádi Együttműködés, Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia regionális szervezete.

MEZŐ András (2017): A Magyar Honvédség doktrínafejlesztése – 1. rész. In *Hadtudomány*, 27(3–4). http://mhtt.eu/hadtudomany/2017/2017_3-4/Ht_201734_19-30.pdf Letöltve:2020.11.30. p. 19.

MEZŐ András (2017): Doktrínafejlesztés a Magyar Honvédségben. In *Honvédségi Szemle*, 145(4). <https://honvedelem.hu/images/media/5f58c09e35fa8694721144.pdf> p.161. Letöltve: 2020.12.10.

MEZŐ András (2018): A Magyar Honvédség doktrínafejlesztése – 2. rész. In *Hadtudomány*, 28(1). http://mhtt.eu/hadtudomany/2018/2018_1/HT20181_50-59.pdf Letöltve: 2020.11.30. p. 49.

MEZŐ András (2019): *A katonai stratégiaalkotás és doktrínafejlesztés Magyarországon*. (PhD értekezés). Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. p. 225.

NATO Allied Joint Doctrine for Geospatial Support, AJP-3.17. 2016.

NATO Geospatial Policy, MC 296/4. 2019.

NATO Glossary of terms and definitions (English and French), AAP-06(2014). NATO Standardisation Agency, 2014.

NATO METOC Support, Allied Joint Doctrine for Meteorological and Oceanographic Support, AJP-3.11. 2016.

Tézisfüzet Mező András: A katonai stratégiaalkotás és doktrínafejlesztés Magyarországon című Ph. D. értekezéséhez. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2019. p. 6. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12585/mezo_andras_tezisfuzet_2019.pdf Letöltve: 2021.01.13.

Az erők védelme érdekében végzendő műszaki támogatási feladatok elemzése napjaink műveleti környezetében¹

Csurgó Attila²

„A katonai műszaki támogatás a fizikai működési környezet alakítását, javítását és védelmét magában foglaló műveletek támogatásának funkciója, amelyet a műszaki törzs koordinál.”

MC 0560/2 "Policy for Military Engineering, definition of MILENG"³

Bevezető

Napjainkra a katonai műszaki támogatás cél- és feladatrendszere igazodva a mindenkori igényekhez – tekintettel a fegyverek-, és hadviselési eljárások fejlődésére – folyamatosan növekedett. A megnövekedett igények tervezése és időbeni végrehajtása mind összetettebbé vált, mutatnak rá a területet kutatók.⁴ Mindezek ellenére általánosan a műszaki támogatás cél- és feladatrendszerét továbbra is két fő területre bontjuk. Elsődleges feladatként a harc műszaki támogatására, amelynek célja a jelenleg folyamatban lévő, vagy a küszöbön álló műveletek közvetlen műszaki támogatása. Másodsorban a csapatok általános műszaki támogatására, amely magába foglalja a folyamatban lévő és a jövőbeni műveletek közvetlen vagy közvetett hosszútávú műszaki támogatását, amelynek célja a műveletek minden időszakában a hadszíntéren tevékenykedő csapatok sikeres tevékenységének támogatása. A harc támogatás és a csapatok műszaki támogatása közötti egyensúly a harc támogatás irányába tolódik el napjaink műveleti környezetében. Tekintettel a megnövekedett

¹ A tanulmány a "Kooperatív Doktori Program Doktori Hallgatói Ösztöndíj" pályázat segítségével valósult meg, amelyet az Innovációs és Technológiai Minisztérium, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból támogat.

² MH rendelkezési állomány, NATO Terrorizmus Elleni Védelem Kiválósági Központ, Képességfejlesztési osztály, osztályvezető, e-mail: csurgo.attila@mil.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6494-6490>

³ A katonai műszaki támogatás új, a 10. MILENG WG (2015) által javasolt definíciója, amely eredményezte a (MC 0650/1), valamint az AJP 3.12 B Az Összhaderőnemi műveletek műszaki támogatása (STANAG 2238) átdolgozását. Forrás: http://www.act.nato.int/images/stories/events/2016/c-ied/c-ied_11/mileng.pdf Letöltve:2019. 05. 10.

⁴ Például: Szabó Sándor - Kovács Tibor – Kovács Zoltán – Hodosi Lajos: Műszaki jellegű feladatok az ország területe védelmi jellegű előkészítése során. Hadtudományi tájékoztató, Budapest 2002/3. 150. oldal.

műszaki támogatási igényekre a rendelkezésre álló katonai képességek nagyon gyakran nem elegendők a másodlagos, vagy harmadlagos támogatási feladatok végrehajtására. A hadszíntéren jelentkező támogatási feladatok sorrendiségének kialakítása és meghatározása a műszaki törzs, illetve a műszaki főnök feladata, fogalmaz a NATO katonai műszaki harcszabályzata.⁵ Az első-, másod-, illetve harmadlagos műszaki támogatási feladatok meghatározásához a hadszíntér elemzése nélkülözhetetlen, amelyhez azonban szintén fontos, hogy levonjuk a napjaink műveleti környezetében beállt változásokból eredő következtetéseket. A fegyveres küzdelem jellegének, méreteinek, módjainak és formáinak változásaival módosultak a hadszíntér méretei, ezzel együtt kiszélesedett fogalmának tartalma is, állapítják meg a műszaki támogatás változásait vizsgáló kutatók.⁶

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája (NBS) a műveleti környezet változásainak jellemzésekor kiemeli „az államok közötti nyílt háborúkat számos esetben nehezen kategorizálható konfliktusok váltják fel. Egyre nagyobb teret nyer az aszimmetrikus és a hibrid hadviselés, amelyek révén feltörekvő vagy újra megerősödő államok, illetve nem állami szereplők katonai és nem katonai eszközök változatos kombinációját alkalmazva kívánják érvényesíteni érdekeiket, sokszor leplezett módon.”⁷

A tanulmány arra az elméleti kiindulási alapra épül, hogy jelenkorunk hadviselésére a hagyományostól eltérő eljárások alkalmazása jellemző. Az alkalmazott eljárásokkal az erő kifejtés nem csak a szemben álló fél katonai erejére korlátozódik, hanem a társadalom egészére hatást gyakorol, ezáltal a harc nem csak a hadszíntéren, hanem annak kiterjedt környezetében zajlik.

Mindezek alapján e tanulmány, a hadviselés újszerű formáinak vizsgálatával azt kívánja bizonyítani, hogy az erők megóvása műszaki támogatása, feladatai sorrendiségének meghatározásakor a műveleti terület határain túl is fontos feladatok

⁵ ATP- 3.12.1, Edition A, version 1, STANAG 2394 Allied Tactical Doctrine for Military Engineering. 0107 pont pp. 16

⁶ Szabó Sándor - Kovács Tibor – Kovács Zoltán – Hodosi Lajos 149-152 oldalak.

⁷ 1163/2020. (IV. 21.) Kormány határozat: Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról, Magyar Közlöny – 2020. évi 81. szám; V. fejezet, 46. pont.

jelentkeznek. Többek között ez bizonyítja, hogy a rendelkezésre álló műszaki katonai képességek, gyakran nem elegendők a másodlagos, vagy harmadlagos műszaki támogatási feladatok végrehajtására. Ebből adódóan fontos, hogy a feladatok sorrendiségének-, valamint a rendelkezésre álló képességek alkalmazásának tervezését a műszaki parancsnok (főnök) által vezetett törzs végezze, amellyel a Magyar Honvédség Parancsnoksága jelenlegi felépítésében nem rendelkezik.

A hadviselés 21. századi megközelítésben

A 21. századi hadviselés vizsgálatát arra a tényre kell alapozni, hogy a fejlődést elképesztő mértékben az információs technológia rohamos változása határozza meg. A változás mind a gazdaságra, mind a társadalomra hatást gyakorol, a személyes kontaktusra épülő kapcsolattartást mindinkább háttérbe szorítja az új technológiák által biztosított közösségi felületeken történő érintkezés. „A technológiai megközelítés szerint azért élünk információs társadalomban, mert a társadalmi együttélés minden területén elterjedtek és egyre fontosabb szerepet játszanak az információs és kommunikációs technológiák, amelyek alapjaiban alakították át a társadalmak működését, beleértve a politikát, a gazdaságot, a kultúrát és a hétköznapi életet is.”⁸ Szendy István⁹ a technológia ezen irányú fejlődésének hatását a hadviselésre úgy jellemzi, hogy „a közösségi média és a kapcsolt technológiák helyettesítik a precíziós tölteteket, az agresszor sebészeti pontosságú beavatkozásainak központi elemeivé mindinkább a Facebook-oldalak és chat-szobák válnak.” Majd kiemeli, hogy a „valódi támadók” már nem szemtől szembe, nem közvetlenül, hanem indirekt módszerek alkalmazásával „konfrontálódnak egy nagyhatalom háttérjével.”¹⁰ Az általa „új hadviselés”-ként kategorizált formát arra az elméletre építi, amely lehetőség szerint elkerülhetővé teszi a hagyományos és különösen, a direkt hadviselés végrehajtásának

⁸ Z. Karvalics László: Információs társadalom – mi az? Egy kifejezés jelentése, története és fogalomkörnyezete. In: Pintér Róbert (szerk.): Az információs társadalom Az elmélettől a politikai gyakorlatig. Gondolat – Új Mandátum, Bp. 2007. p.23

⁹ Prof. Dr. Szendy István ezredes, oktatási dékánhelyettes, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztviselői Kar.

¹⁰ Szendy István: A hadviselés, mint tudományelméleti és tudomány-rendszer-tani kategória. In: Hadtudomány 2017 3-4. p. 118

szükségességét. A hadviselés általa jellemzett formája a káoszelméletre épülve, annak kiszámíthatatlanságával teszi a konfliktust mind jobban indirekté, ezáltal biztosítva a támadó részére az ellenfél nemzeti identitástudaton alapuló, a társadalmi közösség komplex védelmét biztosító képességeinek megtörését. A fenti elméletre alapuló gyakorlat megtestesülését, „hibrid háborúnak” nevezi.¹¹ A hibrid háború, mint kifejezés azt tükrözi, hogy nem állami szereplők harcolnak az állammal, vagy koalícióba tömörült államokkal, amelyek döntően konvencionális módszereket alkalmaznak. Példaként említhetjük Izraelnek a Hezbollah ellen vívott háborúját Libanonban 2006 – ban. Az USA katonai teoretikusai rámutattak¹² arra, hogy a háború időszakában nem csak a katonák, de a média is érzékelte azt, hogy a konfliktusban használt eljárások különböznek, a felkelők és egy technikailag fejlett hadsereg között korábban lefolyó háborúban megszokottaktól. Mindez tartott 2014-ig, amikor is „...az Oroszország által Ukrajnában folytatott furcsa, korábban nem ismert, irreguláris hadviselési módot kezdetben számos néven emlegették az eseményeket kommentálók, ám mára leginkább a „hibrid háború”, illetve a „nemlineáris háború” elnevezés terjedt el”¹³ fogalmaz Rác András. Az Oroszország által alkalmazott stratégiai eljárásrend már más, mint a hibrid hadviselés addig elfogadott terminológiája, hiszen képességei, mint szuverén állam nem összehasonlítható egy nem állami szereplőével.¹⁴ Az Oroszország által Ukrajnában folytatott irreguláris hadviselés jellemzője a nemzet rendelkezésre álló erőforrásainak, a politikai célkitűzés elérése érdekében történő összehangolt, koordinált alkalmazása. Az alapvető politika által irányított, az erőforrások illetően egybehangolt alkalmazását Liddell Hart a „nagystratégia elméletben” fogalmazta

¹¹ Szendy p. 118

¹² Például: Erlanger, Steven – Opiel, Richard: A Disciplined Hezbollah Surprises Israel with Its Training, Tactics and Weapons. The New York Times, 2006. Forrás: <http://www.nytimes.com/2006/08/07/world/middleeast/07hezbollah.html> Letöltve: 2020. 10. 14. Hoffman, Frank G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars,” Potomac Institute for Policy Studies, 2007. Forrás: http://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf Letöltve: 2020. 10. 14.

¹³ Rác András: Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában. Külügyi és Külgazdasági Intézet, KKI – Tanulmányok T – 2014/1, Forrás: https://www.academia.edu/8833545/Oroszorsz%C3%A1g_hibrid_h%C3%A1bor%C3%BAja_Ukrajn%C3%A1ban_Russias_Hybrid_War_in_Ukraine_ Letöltve: 2020.10.17.

¹⁴ Schnauffer, p. 19

meg.¹⁵ Az elmélet alapjainak ismertetése érdekében a szerző fontosnak tartja, hogy míg a stratégiai gondolkodás úttörői, mint például Clausewitz, a stratégia definiálásakor annak szűkebb meghatározását vette alapul, amely a katonai eszközök alkalmazására korlátozódott. A stratégia kortársértelmezése azonban a katonai eszközökön kívül, már a nemzet más hatalmi eszközeit is felöleli.¹⁶ A nagy stratégiai elmélet szerint a hadviselést folytató állam átfogó stratégiai megközelítést alkalmaz, amelynek alapja a tervek és irányelvek, valamint eljárásmodok összehangolása, beleértve az állam szándékos erőfeszítéseit a politikai, katonai, diplomáciai és gazdasági eszközök kiaknázására, az adott állam nemzeti érdekének előmozdítása érdekében. Az Egyesült Királyság védelmi minisztériumában kidolgozott nagystratégia elmélete képezte a műveletek tervezése és végrehajtásakor alkalmazott „átfogó megközelítés” (comprehensive approach) gyakorlatának alapját, amelyet később a NATO is alkalmazott a 2000-s években.¹⁷

Itt fontos megjegyeznünk, hogy a hadviselés ezen újszerű koncepciója már államok között folyó konfliktusokat jellemez, valamint a hadviselés nem csak a hadszíntér közvetlen környezetében érvényesíti hatásait, hanem globális kiterjedésű, különösen az információs tartomány tekintetében.

Schnauffer¹⁸ azon teoretikusok közé tartozik, akik a hadviselés jelenkori formáját „nemlineáris” hadviselésként azonosítják és írásában bizonyítja, hogy a társadalomban az egymással ellentétes információkból gyökerező bizonytalansággal teremt lehetőségeket az agresszor számára a válság mélyítésére. Hangsúlyozza, hogy a lehetőségek kihasználása a kritikus elem a nemlineáris műveletekben, ahol a támadások csak akkor valósulnak meg, ha fennáll a siker esélye, azaz a lehetőség adott.¹⁹ Schnauffer fenti megállapítása összhangban van Szendy István káosz elméletre

¹⁵ Liddell Hart, Basil Henry: *Stratégia*. Európa Könyvkiadó, Bp., 2002. p.493

¹⁶ Murat Calispan: *Hybrid Warfare and Strategic Theory*. <https://behorizon.org/hybrid-warfare-through-the-lens-of-strategic-theory/> Letöltve: 2021.01.16.

¹⁷ Murat Calispan: *Hybrid Warfare and Strategic Theory*, írás bevezetője.

¹⁸ Schnauffer, Tad Andrew, az USA szárazföldi erők tisztje, kutatásait a NEW YORK-i egyetemmel együtt végezte a „nem hagyományos hadviselés” témakörben. Az általa felépített elméletet Mary Beth Altier és Mark Galeotti művei ösztönözték. <https://scholarcommons.usf.edu/jss/vol10/iss1/3> Letöltve: 2020.11.20.

¹⁹ Schnauffer, p. 21

épülő megállapításával, hiszen az adott lehetőség megragadása és kihasználása tervszerűtlenséget mutat, ezáltal kiszámíthatatlan. A kiszámíthatatlanság biztosítja a támadó részére az ellenfél nemzeti identitástudaton alapuló, a társadalmi közösség komplex védelmét biztosító képességeinek megtörését, fogalmaz Szendy az „új hadviselés” meghatározásaként.²⁰ Ugyanakkor Schnauffer rámutat, hogy a lehetőségek kihasználása a nemlineáris műveletek esetében egyértelműen átláthatatlan, ezért a védekezőnek folyamatosan különböző területeken kell visszahatnia, legyen az katonai támadás, vagy az állam más alapvető funkciói ellen irányuló akció.²¹

Tekintettel a tanulmány alapvető célkitűzésére a tanulmánynak nem célja eldönteni, hogy jelenkorunk hadviselésére mely megnevezés a legjellemzőbb. Azonban a fentiek alapján megállapítható, hogy a teoretikusok – függetlenül attól, hogy a hadviselés újszerű formáját hogyan nevezik, illetve definiálják – egyetértenek abban, hogy jelenkorunk hadviselése már nem feltétlenül a szemben álló hadsereg gyenge pontjaira összpontosít, hanem inkább a szemben álló társadalom sebezhetőségére. A hadszíntér fogalma is tágabb értelmezést nyer, amelyre talán a „minden hadszíntér”²² meghatározás a legjellemzőbb.

Az erők megóvása műszaki támogatása a 21. századi hadviselés tükrében

Az erők megóvása (angol megfelelője "Force Protection", továbbiakban FP), mint kifejezés a NATO megalakulása 50. évfordulóján – Washington, 1999 – elfogadott stratégiai útmutatóban jelent meg, a 21. század kihívásaira adandó válaszok fogalmi között.²³ Az FP egy olyan összhaderőnemi tevékenység, amely a hadviselés minden időszakában megjelenik. Jellegét tekintve a harc támogatása érdekében végrehajtott műveletek között találjuk olyan más feladatokkal, mint a vezetés-irányítás, felderítés,

²⁰ Szendy p. 118

²¹ Schnauffer p. 21

²² Dudás Zoltán: A szimbolikus helyszín, mint a kritikus infrastruktúra lehetséges eleme. MKK. XXV. évf. 3.sz. 2015. 76. old

²³ Kovács Tibor – Talián István: A „Force Protection” és a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége. Felderítő Szemle, III. évfolyam 1. szám, 2004. március. p. 94.

tűztámogatás, civil- katonai együttműködés, harcképesség fenntartása, vagy az információs műveletek.²⁴

Az FP, mint összhaderőnemi feladat fogalmaz a NATO terminológiai gyűjteménye, egy összetett feladatrendszer ebből kifolyólag a haderőnemek minden szintjén fogalmaz meg rendszabályokat. Kovács Tibor²⁵ a témában végzett kutatásai alapján, az FP fogalmát az alábbiakban határozza meg „mindazon rendszabályok és eljárások összessége, amelyek végrehajtásának célja, hogy csökkentsék a saját személyi állomány, a létesítmények, a felszerelések, a hadműveletek és az információk sérülékenységét bármilyen ellenséggel és fenyegetéssel szemben minden helyzetben, ezzel megőrizve a saját cselekvési szabadságot és a saját haderők műveleti hatékonyságát. E célok a kockázati tényezők helyes és folyamatos kezelésével érhetőek el.” A szerző révén értelmezett fogalom teljesen összhangban van a NATO 2019 évi fogalmi értelmezések gyűjteményében²⁶ meghatározottakkal. Figyelemmel a hadviselés napjainkra jellemző formáinak elemzéséből levont következtetésekre az FP rendszabályainak kialakításakor a kockázatok elemzését megítélésem szerint a konfliktus környezetére, adott esetben a hátországra is ki kell terjeszteni.

A megállapítások alátámasztására példaként említhető, amikor az Iszlám Állam²⁷ nyilvánosságra hozta 100 amerikai katona adatait, hogy szimpatizánsait arra biztassa, hogy azok családjaikat támadják.²⁸ A konfliktus környezetében végzett kockázat elemzés szükségességét a „Sivatagi Pajzs” és a „Sivatagi Vihar” műveletek²⁹ bizonyítják. Az Irakiak – a koalíciós erők megosztása érdekében – rakétatámadásokat indítottak izraeli és szaúdi célpontok ellen. Az elvégzett kockázat elemzés alapján a koalíciós erők

²⁴ Allied Joint Publication AJP-03 (B): Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations. STANAG 2490, NATO Standardization Office (NSO) 2011 1. fejezet 0145. pont

²⁵ A szerző témavezetője

²⁶ AAP-06 (STANAG 3680) NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French) NSO 2019. 55. old

²⁷ Az Iraki és Levantei Iszlám Állam (Islamic State Iraq and Levant, ISIL) Euronews: Az Iszlám Állam tündöklése és bukása. Forrás: <https://hu.euronews.com/2019/10/28/az-iszlam-allam-tundoklese-es-bukasa> Letöltve: 2020. 11. 14.

²⁸ Richard E. Berkebile: Thoughts on Force Protection. National Defence University Press, 2016. március. <https://ndupress.ndu.edu/Media/News/Article/702065/thoughts-on-force-protection/> (Letöltve: 2019. 05. 23) a publikáció bevezető része.

²⁹ Operation Desert Shield and Operation Desert Storm, 1. Öböl háború (Gulf War) <https://www.britannica.com/event/Persian-Gulf-War> Letöltve: 2020.11.14.

rakétatüzérsztályokat telepítettek az izraeli civil célpontok védelmére.³⁰ Izrael belépése a műveletekbe az Irak ellen létrehozott koalíció felbomlásához vezethetett volna. Az Irak elleni fegyveres fellépést támogató arab országok elvesztése jelentősen megnehezítette volna a küldetés sikerét.³¹

Mindezek alapján a 21. századra jellemző hadviselési formák tükrében megállapítható, hogy az FP eredményessége szorosan összefügg a hadszíntér pontos és körültekintő meghatározásából származó kockázat elemzéssel.

Az FP műszaki támogatásának vizsgálatát megelőzően megkerülhetetlen a műszaki támogatási területhez kapcsolódó alapfogalmak tisztázása. "A műszaki támogatás mindazon speciális tevékenységek és rendszabályok összessége, melyeket az V. cikkely szerinti (harc, hadművelet), illetve az V. cikkely hatálya alá nem eső (válságreagáló) műveletek előkészítése és végrehajtása során műszaki feltételként meg kell teremteni a feladatot végrehajtó csapatok tevékenységének sikeres megvalósításához," fogalmaz Szabó Sándor.³² Kovács Zoltán írásában a támogatást úgy jellemzi, „egy olyan tevékenység vagy folyamat, amikor is a támogató erő a képességeivel, eszközeivel, ráhatásaival a (harc)tevékenység eredményességét elősegítő támogatási kiegészítést képes nyújtani és azt fenntartani a támogatott erő részére.”³³

A támogatás összefoglalása visszatükröződik a műszaki támogatás alapvető céljainak meghatározásában is. „A rendszeresített vagy a feladatok végrehajtásához biztosított műszaki (hadi-) technikai eszközök, felszerelések és anyagok célirányos alkalmazásával:

- a saját, illetve a támogatott erők mozgásának, akadályleküzdő- és túlélőképességének fenntartása, fokozása;

³⁰ Berkebile: p. 144

³¹ American Military History: 6 Things to Know About Operation Desert Storm. <https://www.military.com/history/operation-desert-storm-6-things-know> Letöltés: 2020.11.14.

³² Szabó Sándor: A műszaki támogatás cél - és feladatrendszerének változása az I. világháború végéig. In: Műszaki Katonai Közlöny XXIV. évf. 2. szám 2014. 2. old

³³ Kovács Zoltán: Gondolatok a műszaki támogatás és a műszaki zárás alapjairól. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények 6: 1 pp. 30-46., 17 p. (2002) Forrás: <https://docplayer.hu/9229467-Gondolatok-a-muszaki-tamogat-as-es-a-muszaki-zaras-alapjairol.html> Letöltve: 2020.11.18.

- az ellenség mozgásának, tevékenységének akadályozása;
- részvétel a katonai infrastrukturális, a környezetvédelmi és kárelhárítási feladatok végrehajtásában.”³⁴

A fentiekből kiindulva az FP műszaki támogatási feladatait az alábbiak szerint összegezzük, összhangban az FP szövetségi szakutasításával:³⁵

- létesítmények-, táborok-, a védelemre berendezkedett csapatok állásainak, megerősítése (hagyományosan a túlélőképesség fokozása műszaki támogatási terület feladatai, mind harc műszaki támogatásának, mind a csapatok műszaki támogatása a műveletek különböző fázisaiban);

- repülőterek és utak helyreállítása;
- katonai felkutatás érdekében végzett, műszaki felderítés;
- mozgás támogatása érdekében végzett, út- és területmentesítési feladatok;
- mozgás akadályozása érdekében végzett, műszaki akadályok telepítése;
- Álcázás, megtévesztés, valamint
- az IED elleni tevékenység támogatása (tűzserész feladatok).

Amint arra a tanulmány bevezetőjében már utaltam a NATO katonai műszaki harcszabályzata³⁶ fontos elemeként hangsúlyozza, hogy a harctámogatás és a csapatok műszaki támogatása közötti egyensúly a harc támogatás irányába tolódik napjaink műveleti környezetében. Összevetve a fenti meghatározásokat a rendelkezésre álló műszaki erők elsődleges feladata a saját, illetve a támogatott erők mozgásának, akadályleküzdő- és túlélőképességének fenntartása, fokozása, valamint az ellenség mozgásának, tevékenységének akadályozása, amelyek egyben az FP műszaki támogatási feladatai is. A műszaki feladatok sorrendiségét a műveleti környezet változásaiból származtatott kockázat elemzés alapján a műszaki parancsnok (főnök) határozza meg. A katonai infrastrukturális, a környezetvédelmi és kárelhárítási,

³⁴ Szabó 3. old.

³⁵ STANAG 2528 2. fejezet 0205, c. pont

³⁶ STANAG 2394

valamint a csapatok általános műszaki támogatásának feladatai is kerülhet a másod-, vagy harmadlagos csoportba.

A feladatok sorrendiségének meghatározásához Kovács Tibor alapvető szándékként határozza meg, hogy „bármilyen katonai feladatot tekintve, az előerő megóvása az elsődleges cél.”³⁷ E cél elérése is a fent megfogalmazott sorrendiséget támasztja alá. A terület hazai kutatói hazánk védelmi célú terület-előkészítése – a hadszíntér-előkészítés – részleteinek kidolgozásával mutatnak rá a műszaki csapatokra háruló sokrétű feladatokra.³⁸ A hadszíntér előkészítésének különböző időszakaiban – béke, minősített, háborús – végzendő műszaki feladatok meghatározásánál a NATO tagságunkból származtatott feladatokat is számba veszik. A tanulmány a hazai hadszíntér előkészítés feladatait a finanszírozás és megvalósítás szempontjából az állami (közvetett), illetve a fegyveres erő által végrehajtandó (közvetlen) előkészítési feladatokra osztja fel. A publikáció az ország területe védelmi célú előkészítésének kidolgozásával annak időbeni megtervezésére-, és végrehajtására hívja fel a figyelmet, amely a későbbiekben „biztosítani tudja az ország háborús körülmények közötti működőképességét, a fegyveres erő hatékony alkalmazását,” fogalmaznak a szerzők.³⁹ Az előzetesen kidolgozott tervek az infrastruktúrára vonatkozó műszaki adatbázisok, a feladatokba bevonható civil erőforrások naprakész nyilvántartása, az MHP műszaki erőinek képességeit egészítik ki biztosítva, hogy a háború időszakában a műszaki támogatás elsődleges fontossággal a harc közvetlen támogatására irányulhasson.

A fenti megállapítást a „Építünk, védünk, alkotunk – A műszaki csapatok története 1945-től napjainkig” című könyv szerzői⁴⁰ is hangsúlyozták. Megállapításuk szerint, „létre kell hozni és üzemeltetni kell egy olyan adatbázist, amely – folyamatos pontosítás (adatszolgáltatás) mellett – idő- és tényszerű adatokat tartalmaz a gazdasági

³⁷ Kovács Tibor: A katonai táborok – különös tekintettel a repülőterek és a hozzájuk kapcsolódó létesítmények – robbantásos cselekmények elleni védelmét biztosító újszerű felszerelések és anyagok. Repüléstudományi Közlemények. XXV. évf. 2.szám 2013. 302.old http://www.repulestudomany.hu/kulonszamok/2013_cikkek/2013-2-22-Kovacs_Tibor.pdf Letöltve 2021.01.17.

³⁸ Szabó Sándor - Kovács Tibor – Kovács Zoltán – Hodosi Lajos: Műszaki jellegű feladatok az ország területe védelmi jellegű előkészítése során. Hadtudományi tájékoztató, Budapest 2002/3.

³⁹ Szabó Sándor - Kovács Tibor – Kovács Zoltán – Hodosi Lajos 58. old

⁴⁰ Kovács Tibor – Nyers József – Padányi József „Építünk, védünk, alkotunk – A műszaki csapatok története 1945-től napjainkig” Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.

társaságok használatában lévő, de a haderőnél a béke- és a háborús időszakban szükségessé válható kapacitásokra vonatkozóan. Ennek a nyilvántartásnak ki kell terjednie a polgári életből bevonultatható személyi állományra (kiképzettségre és szakképzettségre vonatkozó adatokkal), a speciális járművekre, gépekre, eszközökre, raktárakra, anyaglelőhelyekre, gyártási kapacitásokra és az ezeket működtetni képes személyekre.”⁴¹

Példaként említhetjük, hogy a mozgás támogatásának műszaki feladataiban – bár nem közvetlenül katonai értelemben – számos út-, híd-, vasút-, és mélyépítő civil vállalkozás jártas. Megítélésünk szerint a fent említett képességekkel rendelkező vállalkozások humán-, és technikai erőforrásainak bevonása a tartalékos rendszerbe, az ország elemi érdeke. Napjaink hadviseléséből adódóan kialakuló műveleti környezetben, az FP érdekében végzendő műszaki támogatási feladatok eredményes végrehajtásához a rendelkezésre álló civil-, és katonai erőforrások teljes spektrumának kiaknázása szükséges.

Összegzés

Tekintettel arra, hogy a 21. század hadviselésére mindinkább az átfogó stratégiai megközelítés jellemző, az abból származó fenyegetettség kezelése is átfogó megközelítést igényel. Tehát jelenkorunk hadviselésében nem csak a műveletekben közvetlenül résztvevő erők megóvása a fontos, hanem azon túl a közvetlenül nem érintett erők és eszközök védelme is. A tanulmány a hadviselés legelterjedtebb formáinak vizsgálatával bizonyította, hogy az erők megóvása rendszabályainak kialakítása, a műveleti terület határain túl is szükséges. Az FP alapját a fenyegetettség vizsgálatából levont következtetések, valamint a kockázat elemzés – ami magában foglalja a saját kockázat vállalást – értékeléséből származó, azok várható következményeinek csökkentése érdekében kialakított és összehangolt rendszabályok képzik. Az FP alapvető feladata a műveletekben résztvevők túlélőképességének

⁴¹ Kovács Tibor – Nyers József – Padányi József „Építünk, védünk, alkotunk – A műszaki csapatok története 1945-től napjainkig” Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.

fokozása, valamint a műveletben résztvevők mozgásszabadságának biztosítása, amely a műszaki támogatás alapvető feladatai között is megtalálható.

A tanulmány bizonyította, hogy az FP műszaki támogatása feladatai – a műveleti környezet folyamatos változásaiból adódóan – jelentősen megnövekedtek, tekintettel arra, hogy a feladatok a hadszíntéren, annak környezetében, valamint adott esetben, a konfliktusban résztvevők hátszágában is jelentkehetnek. A megnövekedett feladatok végzéséhez szükséges műszaki erőforrások és eszközök már egyre kevésbé elegendőek, ezzel veszélyeztetve a műveleti szabadság megőrzését. A műszaki támogatásra rendelkezésre álló erők és eszközök mindinkább a harc közvetlen támogatására koncentrálódnak, mint elsősorban végrehajtandó feladat. A csapatok általános műszaki támogatására – ideértve az FP érdekében másod-, és harmadsorban végzendő támogatási feladatokat – már nem marad elegendő erőforrás, ezért a hasonló képességekkel rendelkező polgári vállalkozások bevonása válik szükségessé. A hadszíntér előkészítése és a rendelkezésre álló erőforrások időbeni felmérése elősegítheti a műszaki támogatás eredményes végrehajtását a harc megvívásának időszakában. Azonban ennek szervezésére és végzésére az MHP szervezetében jelenleg nem került kialakításra a feladatokra szakosodott és megfelelő jogkörökkel rendelkező szervezeti elem.

A tanulmányban elért eredmények a “KDP-2020 Doktori Hallgatói Ösztöndíj” pályázat segítségével valósult meg, amelyet az Innovációs és Technológiai Minisztérium, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból támogat.

Felhasznált irodalom

1163/2020. (IV. 21.) Kormány határozat: Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról, Magyar Közlöny – 2020. évi 81. szám;

AAP-06 (STANAG 3680) NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French)
NATO Standardization Office (NSO) 2019;

Allied Joint Publication AJP-03 (B),: Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations. STANAG 2490, NSO 2011;

Allied Joint Publication AJP-5, Allied Joint Doctrine for the Planning of Operations, Edition A, Version 2. NSO 2019;

Allied Joint Publication AJP- 3.12,(B.1) STANAG 2238 Allied Doctrine for Military Engineer Support to Joint Operations. NSO 2014;

Allied Joint Publication AJP- 3.14, Allied Joint Doctrine for Force Protection. STANAG 2528. NSO 2015;

Allied Tactical Publication ATP- 3.12.1, Edition A, version 1, STANAG 2394 Allied Tactical Doctrine for Military Engineering. NSO 2016;

Szabó József szerk.: Hadtudományi lexikon A-Zs I-II. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest-1995.

Kovács Tibor – Nyers József – Padányi József „Építünk, védünk, alkotunk – A műszaki csapatok története 1945-től napjainkig” Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013. ISBN 978 963 327 541 2

Liddell Hart, Basil Henry: Stratégia. Európa Könyvkiadó, Bp., 2002;

Z. Karvalics László: Információs társadalom – mi az? Egy kifejezés jelentése, története és fogalom környezete. In: Pintér Róbert (szerk.): Az információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig. Gondolat – Új Mandátum, Bp. 2007;

Dudás Zoltán: A szimbolikus helyszín, mint a kritikus infrastruktúra lehetséges eleme. Műszaki Katonai Közlöny. XXV. évf. 3.sz. 2015.

Erlanger, Steven – Opiel, Richard: A Disciplined Hezbollah Surprises Israel with Its Training, Tactics and Weapons. The New York Times, 2006. <http://www.nytimes.com/2006/08/07/world/middleeast/07hezbollah.html> Letöltve: 2020.10.14.

Hoffman, Frank G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars,” Potomac Institute for Policy Studies, 2007. http://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf Letöltve: 2020. 10. 14.

Murat Caliskan: Hybrid Warfare and Strategic Theory. <https://behorizon.org/hybrid-warfare-through-the-lens-of-strategic-theory/> Letöltve: 2021. 01. 16.

Kovács Zoltán: Gondolatok a műszaki támogatás és a műszaki zárás alapjairól. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények 6. (2002) <https://docplayer.hu/9229467-Gondolatok-a-muszaki-tamogatas-es-a-muszaki-zaras-alapjairol.html> Letöltve: 2020. 11. 18.

Kovács Tibor – Talián István: A „Force Protection” és a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége. In: Felderítő Szemle, III. évfolyam 1. szám, 2004. március;

Kovács Tibor: A túlélőképesség fokozásának műszaki feladatai. In: Hadtudomány 2004/1;

Kovács Tibor: A katonai táborok – különös tekintettel a repülőterek és a hozzájuk kapcsolódó létesítmények – robbantásos cselekmények elleni védelmét biztosító újszerű felszerelések és anyagok. Repüléstudományi Közlemények. XXV. évf. 2.szám 2013. http://www.repulestudomany.hu/kulonszamok/2013_cikkek/2013-2-22-Kovacs_Tibor.pdf Letöltve 2021. 01. 17.

Richard E. Berkebile: Thoughts on Force Protection. National Defence University Press, 2016. március. <https://ndupress.ndu.edu/Media/News/Article/702065/thoughts-on-force-protection/> Letöltve: 2019. 05. 23

Rácz András: Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában. Külügyi és Külgazdasági Intézet, KKI – Tanulmányok T – 2014/1, https://www.academia.edu/8833545/Oroszorsz%C3%A1g_hibrid_h%C3%A1bor%C3%A1ja_Ukrajn%C3%A1ban_Russias_Hybrid_War_in_Ukraine Letöltve: 2020. 10. 17.

Schnauffer, Tad A. II: Redefining Hybrid Warfare: Russia's Nonlinear War against the West. *Journal of Strategic Security*, 10, no. 1, 2017 DOI: <http://doi.org/10.5038/1944-0472.10.1.1538>;

Szabó Sándor: A műszaki támogatás cél - és feladatrendszerének változása az I. világháború végéig. In: *Műszaki Katonai Közlöny XXIV. évf. 2. szám 2014*;

Szabó Sándor - Kovács Tibor – Kovács Zoltán – Hodosi Lajos: Műszaki jellegű feladatok az ország területe védelmi jellegű előkészítése során. *Hadtudományi tájékoztató*, Budapest 2002/3.

Szendy István: A hadviselés, mint tudományelméleti és tudomány-rendszertani kategória. In: *Hadtudomány 2017 3-4*;

American Military History: 6 Things to Know About Operation Desert Storm. <https://www.military.com/history/operation-desert-storm-6-things-know> Letöltve: 2020. 11. 14.

Britannica: Operation Desert Shield and Operation Desert Storm, <https://www.britannica.com/event/Persian-Gulf-War> Letöltve: 2020. 11. 14.

Euronews: Az Iszlám Állam tündöklése és bukása. <https://hu.euronews.com/2019/10/28/az-iszlam-allam-tundoklese-es-bukasa> Letöltve: 2020. 11. 14.

Proxy hadviselés egykor és most¹

Ember István

Bevezetés

A proxy hadviselés egyes kutatók szerint egyidős a háborúzással, tehát lényegében az emberiség történelmével, mások szerint a hidegháború hívta életre. Mindkét megközelítés megfelelő, tekintve, hogy az adott tudósok által kialakított meghatározások jelentősen eltérnek egymástól tartalmi vonatkozásban. Ez olyan szintű eltérést eredményez a definíciók között, mely önmagában is vizsgálatra érdemes.

A múltban zajló proxy háborúk összevetése a jelenleg zajló konfliktusokkal olyan eredményeket hordozhat, mely hatással lehet a témához kapcsolódó teljes fogalomrendszerre. Érdemesnek tartom megvizsgálni és azonosítani az esetleges különbségeket, mert ez alapja lehet egy felfrissített megfogalmazásnak, és követelmény rendszernek.

Feltételezésem szerint a modern háborúk, különös tekintettel a hibrid hadviselésre, rendelkeznek olyan proxy háborús sajátosságokkal, melyek egyrészt általános érvényű, másrészt megosztó, de ennek ellenére további elemzésnek alapot adó.

Ezeket a lehetséges eltéréseket három, korszakban jelentősen eltérő fegyveres konfliktus elemzésével fogom azonosítani. A vizsgálat részben hadtörténelmi jellegű, viszont az elvárt eredmény további felhasználása egybehangzó lesz a hadtudomány szempontjából kitűzött, mérvadó kutatási irányvonalaknak.²

A proxy háborúkról

¹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3-I-NKE-21 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² Boda József et al: *Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai.* Honvédségi Szemle, 144. évf. 2016/3., 3–19, 6.

A hidegháború időszakában a kutatók³ főleg a szuperhatalmak, a kétpólusú világtrend szemszögéből elemezték a proxy háborúkat, a kialakított definíciók is ezt támasztják alá. Ez az időszak azonban elmúlt, felértékelődött az aszimmetria.

Annak érdekében, hogy egy kellően átfogó és alapos képet kapjunk erről a hadviselési vagy háborús formáról, két kutató Chris Loveman és Andrew Mumford iránymutatásait fogom alapul venni, helyenként kiegészítve azokat.

Az összevont feltételek⁴:

- Szükséges legalább egy pártfogó fél, aki támogatást nyújt pártfogoltjának. Kapcsolatuk alapulhat felajánlásokon, felkérésen vagy kikényszerítésen.

- Szükséges legalább egy pártfogolt fél, aki valamilyen indíttatásból a pártfogója stratégiai céljai érdekében végez fegyveres harcot.

- Direkt fegyveres beavatkozás nem lehetséges a pártfogók részéről. Ellenkező esetben szövetségessé változik az adott állam.

- Egy pártfogolt fél is elegendő a proxy háború azonosításához.

- A pártfogók köre kiszélesedett: állam, politikai-, gazdasági-, vallási szövetség, gazdasági társaság, nem állami fegyveres szervezet (milíciák, terror szervezetek stb.).

- Több pártfogó is támogathat egy pártfogoltat. Ezek a pártfogók egyébként lehetnek szövetségesek egymással vagy neutrálisak. Utóbbiak esetében eltérés szükséges a stratégiai céljaikban.

- Egy nagyobb hatalom, állam is rendelkezhet pártfogókkal, ha direkt módon folytat fegyveres konfliktust.

- A pártfogó felek politikai, diplomáciai és gazdasági hadviselést folytathatnak ösztönzésre és szankcionálásra⁵ a válság során.

- Nem meghatározó a művelési terület földrajzi elhelyezkedése. Akármelyik résztvevő területén folyhatnak fegyveres harcok.

³ Meghatározó kutatók a témában, sok más mellett: Bertil Dunér, Karl W. Deutsch és Yaacov Bar-Siman-Tov.

⁴ Chris Loveman: *Assessing the Phenomenon of Proxy Intervention*. Conflict. Security & Development, 2:03, 2002, 29–48. DOI: 10.1080/14678800200590618; és Andrew Mumford: *Proxy Warfare*. Cambridge, Polity Press, 2013.

⁵ Resperger István: *A válságkezelés és a hibrid hadviselés*. Dialóg Campus, Budapest, 2018, 10.

- Nem felvállalt, de azonosítható szerepek esetén is kijelenthető, hogy proxy eseményről beszélünk.

A pártfogó szerep tehát nem tekinthető állami előjognak. Korunk konfliktusaiban annyira összetett szerepek alakulnak ki, köszönhetően az egymásra ható céloknak, hogy korábban nem értelmezhető elemeket is számításba kell venni. Ilyen tekintetben a gazdasági társaságok pártfogó szerepe szintén lehetséges, ennek vizsgálatát azonban jelen munkámban nem fogom elvégezni.

Fontos részlet, ezért vizsgálni kell, hogy hol helyezkedik el a határ a pártfogó és a szövetséges között. Meghatározó szempont a direkt fegyveres beavatkozás hiánya, elkerülése, mert ez gyakorlatilag megsemmisíti a proxy hadviselés előnyeit és katonai szövetséges státuszt eredményez.⁶

A hadtörténelem egyes proxy háborús eseményei

A II. Oszmán–Egyiptomi háború (1839–1841)

Mohamed Ali Egyiptomot felvilágosult módon vezette, folyamatosan fejlesztette a gazdaságot és az infrastruktúrát. Nyugat-európai minta szerint járt el. Államigazgatás területén az Oszmán Birodalom alárendeltségebe tartozott Egyiptom, de valójában teljesen önálló és egyedi igazgatási rendszer alapján működött.⁷

A hadsereg szerepét gyorsan felismerte és a kor színvonalára kiemelkedően gyorsan felfejlesztette, a jelentős francia behatás eredményeként francia katonai szabályzatokat fordított le és vezetett be. Kezdetben még a török szultán alárendeltségében folytatott hadműveleteket, azonban 1820-tól már önállóan kezdeményezett háborút és elfoglalta Szudánt, ami kiváló nyersanyagforrást biztosított fejlesztéseihez.

Később a belviszályok miatt az Oszmán Birodalom ellen fordult és kitört az I. Oszmán–Egyiptomi háború. Az európai nagyhatalmak érdekeivel ellentétes volt a birodalom széthullása, ezért közvetíteni kezdtek a felek között. Sikerült megegyezést

⁶ Mumford: i. m. 16.

⁷ Dócza Edith Krisztina: *Egyiptom: Az oszmán tartománytól a brit protektorátusig.* <http://ujkor.hu/content/egyiptom-az-oszman-tartomanytol-brit-protektoratusig> Letöltve: 2020. 12. 06.

kicsikarniuk, de nagy árat fizetett érte az Oszmán Birodalom. Ali megkapta Krétát és fővezérként nevezték ki Szíria független vezetőjévé.⁸

A feszültség csak ideiglenesen csillapodott és 1839-ben ismét elérte egy csúcspontját, kitört a II. Oszmán–Egyiptomi háború. A nemzetközi politikai helyzet megkövetelte, hogy az európai nagyhatalmak a korábbiaknál hatékonyabban vegyenek részt a katonai műveletekben. A török szultán jelentős háttérrel rendelkezett, mert a Brit Birodalom, az Osztrák Birodalom, az Orosz Birodalom és a Porosz Királyság érdekeit nem szolgálta az Oszmán Birodalom meggyengülése és a francia befolyás erősödése a Közel-Keleten. Egyiptom egyértelműen nyitott ajtót jelentett a franciáknak a térséghez, mivel Ali határozottan francia mintát követett és francia segítséggel érte el sikereit.

A szultán szövetségesei széles spektrumon vettek részt a műveletekben. Delegált katonai tanácsadók segítették a hadvezetést és politikai vonalon támogatták az elhunyt szultán utódát. Ali csapatainak kezdeti sikerei meghatározóak voltak, de nem dacolhatott a nagyhatalmakkal. A brit és osztrák hadihajók kezdetben erődemonstrációval elriasztották a francia flottát, majd később konkrét fegyveres műveletekben vettek részt, lőtték Bejrutot, majd később Alexandriát. Ezek mellett a Brit Birodalom felkelést szított Ali ellen Szíriában és a felkelőkkel közösen sikerült megtörniük az egyiptomi hadsereget.⁹

A végeredmény megalázó, de Egyiptom uralkodójának nem volt más választása, mivel az ellene szerveződött koalíció blokádját fel kellett oldania. A háború lezárásaként minden egységét ki kellett vonnia Szíriából, kizárólag Egyiptom és Szudán fennhatóságát kapta meg örökös alkirályi tisztséggel, melyet utódai örökölhettek.¹⁰

Ebben a konfliktusban jól kirajzolódik, hogy a háttérben több, az adott korban szuperhatalomnak számító erő is munkálkodott. Saját céljaik megvalósítása-, vagy a

⁸ Tarján M. Tamás: 1805. május 17 – Mohamed Ali megszerzi a hatalmat Egyiptomban. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1805_majus_17_mohamed_ali_megszerzi_a_hatalmat_egyiptomban/ (Letöltés időpontja: 2020. 12. 06.)

⁹ Weiszhar Attila – Weiszhar Balázs: *Háborúk lexikona*. Athenaeum 2000 Kiadó, Szekszárd, 2004, 500. illetve Omniatlas-Europe 1840: *Second Egyptian-Ottoman War*. <https://omniatlas.com/maps/europe/18400715/#event-2945> Letöltve: 2020. 12. 06.

¹⁰ Tarján: i. m.

konkurens hatalom akadályozása érdekében széles spalettán mozgó eszköztárból válogathattak. A harcok során alkalmazott proxy háborús módszerek a következők: politikai nyomás és befolyásolás, katonai tanácsadás, destabilizáció belső viszállyokkal és felkelésekkel, erődemonstráció (konkrét fegyveres összecsapás nélkül).

Koreai háború (1950–1953)

A Koreai-félsziget helyzete a II. világháború után nem rendeződött maradéktalanul. A Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok¹¹ megszállta az országot és a német példához hasonlóan felosztotta. A megszállás alapjait a japán erők kiűzése teremtette meg, hiszen 1910 óta Japán önkényesen magához csatolta a Koreai-félszigetet. A nagyhatalmak egyezsége szerint a szélesség 38. foka jelentette azt az ideiglenes határt, melyet egyik koreai fél sem fogadott el.

A dél-koreai hadsereget amerikai mintára szervezték meg és több száz szakértő segítségével készítették fel az elkerülhetetlen konfliktusra. A fennmaradt feszültség hatására az USA jelentős erőforrásokat fordított a helyi haderő fejlesztésére, felszerelésébe és saját csapatai állomásoztatására a körzetben. Ennek érdekében 1950-ben önálló parancsnokságot hozott létre Japánban, ami a távol-keleti térségben folyó műveleteket irányította.¹²

Az észak-koreai hadsereg jelentős létszámú volt, és felszereltségben, kiképztségben sem maradt el a dél-koreaitól. Éppen ellenkezőleg, a kor színvonalán modernnek számító eszközökkel volt felszerelve, melyeket a Szovjetunió biztosított számára. Ötszáz darab harckocsi és 24 hadosztály kiképzéséhez szükséges tanácsadó. Ez volt a szovjet háttér, melyre alapozva Kim Ir Szen a támadást tervezte.¹³

A háború 1950. június 25-én robbant ki, bár a tüzérségi előkészítést már két nappal korábban megkezdte a Koreai Néphadsereg, melyet megállíthatatlan előre nyomulás követett. Hetekkel később az USA partraszálló X. hadteste megkezdte a Szöul visszafoglalására irányuló műveletet. A Koreai Néphadsereg jelentős veszteségeket

¹¹ A továbbiakban az angol név rövidítése alapján: USA.

¹² Horváth Csaba: *A koreai háború és hadművészeti tapasztalatai*. Egyetemi jegyzet, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Egyetemi Kiadó, Budapest, 2003, 9–14.

¹³ Csoma Mózes: *Korea Egy nemzet, két ország – A közös gyökerektől*. Napvilág Kiadó, 2013, 95–96.

szenvedett és az amerikai sikereket tovább növelte, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete¹⁴ haderőit, valamint 42 ország anyagi támogatását tudhatta magáénak. A sikeres betörés az észak-koreai területekre már jelentősen megközelítette a kínai határt. Az USA szenátusában már az atomfegyver alkalmazását is felvetették a Szovjetunió direkt beavatkozása elleni prevencióként. Erre nem került sor, de a Koreai Néphadsereget megerősítő kínai „önkéntesek”, akik százezerszámra érkeztek, valamint a felfokozott szovjet haditechnikai ellátás meghozta gyümölcsét. A Koreai Néphadsereg kiszorította északról az ellenséges csapatokat és a front a szélesség 38. foka vonalában stabilizálódott 1951. május-június időszakában.¹⁵

A fegyverszünet csak később, 1953. július 27-én kötött meg Panmindzsonban, addig mindkét fél folyamatosan próbált meglepetésszerű műveletekkel jobb alkupozícióba kerülni.¹⁶

Mivel jelen vizsgálat szempontjából kiemelten fontos, hogy milyen pártfogó tevékenység zajlott a háttérben, ezért fontos megemlíteni, hogy nemcsak a Szovjetunió állt a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság mögött, hanem - nyilván Sztálin hatására - a többi szocialista ország is. Magyarország is jelentős szerepet vállalt, gyakorlatilag folyamatosan üzemeltetett egy tábori kórházat, biztosította a hozzá szükséges személyzetet, anyagokat, eszközöket és egyéb ellátmányokat.¹⁷

A koreai háború során alkalmazott proxy háborús módszerek a következők: gazdasági nyomás és befolyásolás, politikai nyomás és befolyásolás, logisztikai és anyagi támogatás, katonai tanácsadás.

Kelet-ukrajnai háború (2014–)

Ez a fegyveres konfliktus a hibrid háború alapvető példáját mutatja be számukra és ezt a konkrét eseményt az orosz politika egy új hidegháború kitöréseként értelmezi.¹⁸ A hibrid hadviselés “a hagyományos reguláris (lineáris, konvencionális) és

¹⁴ A továbbiakban: ENSZ.

¹⁵ Horváth: i. m. 15–30.

¹⁶ Horváth: i. m. 30–33.

¹⁷ Csoma: i. m. 100–102.

¹⁸ Padányi József – Tomolya János: Háború és béke Ukrajnában, avagy keleten a helyzet változatlan, 1. rész. *Hadtudomány*, 27. évf. 2017/1–2., 63–83., 63. DOI: 10.17047/HADTUD.2017.27.1–2.63

az irreguláris (nem lineáris, nem konvencionális) hadviselés puha, közepes és kemény módszereinek, eljárásainak rugalmas alkalmazása abból a célból, hogy az ellenség államát, fegyveres erőit működésképtelenné, védtelenné tegyük és akaratunkat rákényszeríthessük, legfőképpen azzal a stratégiai céllal, hogy az erőszak szintje a konfliktus folyamán ne haladja meg a háborús szintet”.¹⁹ Jelentős szempont mindezek mellett, hogy a fegyveres cselekmények csupán a 20%-át teszik ki az összes műveletnek az ilyen konfliktusok során.²⁰

A háború kirobbanásakor a zavaros politikai helyzetet kihasználva az orosz nemzetiségű kelet-ukrajnai tartományokban elszakadspárti erők - orosz segítséggel - saját államokat kiáltottak ki, majd kezdtek fegyveres összecsapásokba az ukrán haderővel. Az Oroszországi Föderáció támogatásából civil katonai vállalat²¹ is részt vesz ezekben a fegyveres harcokban,²² mely a proxy hadviselés egy igazán új formája.

Az Észak Atlanti Szerződés Szervezete részéről több támogatásban részesült az ukrán haderő: katonai segítségnyújtást, kiképzés és tanácsadást.²³ Ez egyes források szerint fegyverekkel is kiegészül, míg a másik oldalon szakadatlan az orosz utánpótlás, és elrettentés gyanánt mindkét fél katonai egységeket telepített az ukrán határhoz.²⁴ Az Európai Unió²⁵ is kiveszi a részét, hiszen szankciókkal próbált nyomást gyakorolni az Oroszországi Föderációra, ezzel támogatva Ukrajnát.²⁶ Az USA együttműködésben az

¹⁹ Resperger (2018): *i. m.* 21.

²⁰ Resperger István: *A hibrid hadviselési mód jellemzői korunk konfliktusaiban.* Rendőrségi Tanulmányok, 3. évf. 2020/2., 104–118., 109.

²¹ Esetünkben a Wagner Group.

²² Yuri Zoria: *New footage shows Russian PMC Wagner involved in crucial 2015 Debaltseve battle in Ukraine.* <http://euromaidanpress.com/2018/06/22/new-footage-shows-russian-pmc-wagner-involved-in-crucial-2015-debaltseve-battle-in-ukraine/> Letöltve: 2020. 12. 06.

²³ North Atlantic Treaty Organization Factsheet: *NATO's support to Ukraine.* https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_11/20181106_1811-factsheet-nato-ukraine-support-eng.pdf Letöltve: 2020. 12. 03.

²⁴ Andrew Rettman: *Russia's grey war in Ukraine prompts fatigue.* <https://euobserver.com/foreign/144084> Letöltve: 2020. 12. 06.

²⁵ A továbbiakban: EU.

²⁶ European Council: *EU sanctions against Russia over Ukraine.* <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine/> Letöltve: 2020. 12. 06.

EU néhány tagországaival katonai felszerelést (nem fegyvereket) biztosít az ukrán haderőnek.²⁷

A fenti adatok jól mutatják a hibrid hadviselésre egyébként alapvetésként értelmezhető tagadhatóságot és kétértelműséget,²⁸ valamint a nehezen sablonosítható lefolyási rendet.²⁹ A birtokunkban lévő információk alapján jelentős méretű orosz egységek és jelentős számú technikai eszköz folyt bele direkt módon a konfliktusba.³⁰ Ezt a beavatkozást az Oroszországi Föderáció sohasem ismerte el hivatalosan. Ez a rendezetlen jogi helyzet azonban azt mutatja, hogy a proxy hadviselés meghatározást ezen gyakorlati módszerek mellett kell rendezni. Ennek értelmezésében a korábban kizáró feltételként alkalmazott direkt beavatkozás tehát átalakításra szorul, főleg abban az esetben, ha az érintett direkt beavatkozás temporális. Véleményem szerint hiába tehát a direkt fegyveres részvétel a küzdelemben, amíg azt hivatalosan nem ismerik el a pártfogó felek, addig nem minősülnek szövetségesnek a műveletek során.

A proxy hadviselés szempontjából kijelenthető, hogy kiemelkedő szerep jut a privát katonai vállalatoknak.³¹ A katonai tanácsadás, kiképzés, felszerelés és/vagy fegyverzet biztosítása mindkét oldalon teljesen alapvető támogatási tevékenység a pártfogók részéről. A konfliktus előzményeit is ide sorolva azonosíthatunk feltételezhető destabilizációs műveleteket és folyamatos politikai, diplomáciai és gazdasági hadviselést egyaránt.

Összegzés

A bemutatott proxy háborúk rámutatnak arra, hogy a történelem során ez a hadviselési forma valóban bejáratott módszer volt az egyes birodalmak, királyságok és

²⁷ Bilal Karabulut – Safak Oguz: *Proxy Warfare in Ukraine*. The Journal of Defense Sciences, Volume: 17., Issue: 1., 2018, 75–100, 87.

²⁸ Holecz József: *A hibrid hadviselés vizsgálata a stratégiai tanulmányok szemszögéből*. Seregszemle, 16. évf. 2018/2., 43–56, 52.

²⁹ Holecz József: *A Geraszimov-doktrína – Egy másik megvilágításban*. *Felderítő Szemle*, 16. évf. 2017/3–4., 5–27, 7.

³⁰ Padányi József – Tomolya János: *Háború és béke Ukrajnában, avagy keleten a helyzet változatlan*, 2. rész. *Hadtudomány* 27. évf. 2017/3–4., 29–42, 30. DOI: 10.17047/HADTUD.2017.27.3–4.29

³¹ Angol terminológiában Private Military Companies, rövidítve PMC. Példaként: Academy (alapítási nevén Blackwater), Wagner Group, Triple Canopy, Aegis Defence Services stb.

állomok fegyvertárában stratégiai céljaik eléréséhez. A hidegháború kikristályosította és a két szuperhatalomhoz rendelte alkalmazásának lehetőségét, azonban manapság ez a fajta felosztottság megszűnt.

Mivel multipoláris, erőviszonyoktól átszegdelt világban élünk a proxy háborúzás is több összetevős lett. A meghatározó szerepeket már nem kizárólag államok tölthetik be, és egyre nagyobb jelentőséget kapnak a nem állami résztvevők.

Az igazán meghatározó változást a hibrid hadviselés hozta el. A kétértelmű és zavaros lefolyásban helyet kapott a pártfogók nem elismert, direkt fegyveres beavatkozása. Mindezekén túl, a tagadhatóság mezsgyéjén felbukkant civil katonai vállalatok további lökést adnak ennek a pártfogási folyamatnak, mivel már nem szükséges „önkénteseket” toborozni, és a jogi érintetlenség mégis megmarad.

AZ INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM ÚNKP-20-3-I-NKE-21 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

Felhasznált irodalom

Boda József – Boldizsár Gábor – Kovács László – Orosz Zoltán – Padányi József – Resperger István – Szenes Zoltán: *Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai*. Honvédségi Szemle, 144. évf. 2016/3., 3–19.

Csoma Mózes: *Korea Egy nemzet, két ország – A közös gyökerektől*. Napvilág Kiadó, 2013.

Dócza Edith Krisztina: *Egyiptom: Az oszmán tartománytól a brit protektorátusig*. <http://ujkor.hu/content/egyiptom-az-oszman-tartomanytol-brit-protektoratusig>

European Council: *EU sanctions against Russia over Ukraine*.
<https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine/>

Holecz József: *A hibrid hadviselés vizsgálata a stratégiai tanulmányok szemszögéből*.
Seregszemle, 16. évf. 2018/2., 43–56.

Holecz József: *A Geraszimov-doktrína – Egy másik megvilágításban*. Felderítő Szemle,
16. évf. 2017/3–4., 5–27.

Horváth Csaba: *A koreai háború és hadművészeti tapasztalatai*. Egyetemi jegyzet,
Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Egyetemi Kiadó, Budapest, 2003.

Karabulut, Bilal – Oguz, Safak: *Proxy Warfare in Ukraine*. The Journal of Defense
Sciences, Volume: 17., Issue: 1., 2018, 75–100.

Loveman, Chris: *Assessing the Phenomenon of Proxy Intervention*. Conflict, Security &
Development, 2:03, 2002, 29–48. DOI: 10.1080/14678800200590618

Mumford, Andrew: *Proxy Warfare*. Polity Press, Cambridge, 2013.

North Atlantic Treaty Organization Factsheet: *NATO's support to Ukraine*.
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_11/20181106_1811-factsheet-nato-ukraine-support-eng.pdf

Omniatlas-Europe 1840: *Second Egyptian-Ottoman War*
<https://omniatlas.com/maps/europe/18400715/#event-2945>

Padányi József – Tomolya János: *Háború és béke Ukrajnában, avagy keleten a helyzet változatlan, 1. rész*. Hadtudomány, 27. évf. 2017/1–2., 63–83. DOI:
10.17047/HADTUD.2017.27.1–2.63

Padányi József – Tomolya János: *Háború és béke Ukrajnában, avagy keleten a helyzet változatlan, 2. rész*. Hadtudomány 27. évf. 2017/3–4., 29–42. DOI:
10.17047/HADTUD.2017.27.3–4.29

Resperger István: *A válságkezelés és a hibrid hadviselés*. Dialóg Campus, Budapest, 2018.

Resperger István: *A hibrid hadviselési mód jellemzői korunk konfliktusaiban*. Rendőrségi Tanulmányok, 3. évf. 2020/2., 104–118.

Rettman, Andrew: *Russia's grey war in Ukraine prompts fatigue*.
<https://euobserver.com/foreign/144084>

Tarján M. Tamás: 1805. május 17 – Mohamed Ali megszerzi a hatalmat Egyiptomban
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1805_majus_17_mohamed_ali_megszerzi_a_hatalmat_egyiptomban/

Weiszhar Attila – Weiszhar Balázs: *Háborúk lexikona*, Athenaeum 2000 Kiadó, Szekszárd, 2004.

Zoria, Yuri: *New footage shows Russian PMC Wagner involved in crucial 2015 Debaltseve battle in Ukraine*. <http://euromaidanpress.com/2018/06/22/new-footage-shows-russian-pmc-wagner-involved-in-crucial-2015-debaltseve-battle-in-ukraine/>

Az erőszak alkalmazásának változásai a Magyar Honvédség közelharc-kézitusa kiképzésében

Varga Imre

Bevezetés

Az emberi konfliktusok történetében az erőszak alkalmazása mindig szerepelt azon a listán, mely a számba vehető eszközöket tartalmazta. A nagyméretű erőszak alkalmazása vagy az azzal való fenyegetés hívta életre az első hadseregeket, melyek a mai napig bizonyos embercsoportok, államok érdekeiért teljesítenek szolgálatot. A fegyveres erőben való szolgálattal szinte egybeforrt a fizikai szembenállás fizikai erőszakkal való megoldásának képe. Ez különösen a harmincéves – 1618-1648 – háborútól igaz, amikor az európai államok egyre erőteljesebb erőszakmonopóliumra törekedtek határaikon belül. Ez azzal járt, hogy a korábban természetesnek vett fizikai erőszak elkezdett háttérbe szorulni az alattvalók mindennapjai során, hiszen az államok úgy vélték, hogy az erőszak alkalmazása az ő exkluzív feladatkörük, és nem pedig az egyes polgárok közti viták megoldásának egy drasztikus eszköze. Ennek, valamint a tömeghadseregek életre hívásának köszönhetően egy olyan paradox helyzet állt elő, hogy az aktív korú férfi lakosság túlnyomó része alapos katonai kiképzésen esett át, vagyis értett a fizikai erőszak alkalmazásához, mégis korábban sosem látott béke uralkodott az európai államok határain belül a XIX. század második felére. Nem volt ez másként az Osztrák-Magyar Monarchia esetében sem.

A két világ –és a hidegháborút követően a tömeghadseregek kora egy-két kivételt leszámítva leáldozott, a különböző országok túlnyomó többsége mégis fenntart valamilyen fegyveres erőt, melynek tagjait kiképzik arra, hogy szükség esetén fizikai erőszakkal éljenek. Tanulmányomban a Magyar Honvédség közelharc-kézitusa kiképzésén keresztül veszem szemügyre, hogyan idomult ez a terület az adott korszak katonai kihívásaihoz. Korunkban komoly hangsúlyeltolódások mentek, mennek végbe az erőszak alkalmazását illetően. Ahogy az egyes államok egyre kevésbé hajlanak háborúk megvívására, úgy a modern kor fegyveres erőinek is kétszer meg kell

gondolniuk, hogy az általuk alkalmazott erőszak mértéke arányban áll-e az előttük álló feladattal. Míg korábban az ellenség fizikai megsemmisítése állt első helyen, ma sokkal inkább kívánatos a helyzet kontrollálása. Annál is inkább, mivel a modern kor harcmezői gyakran esnek egybe a polgári lakosság által lakott területekkel, így az ellenség és a civilek megkülönböztetése egyre nehezebbé válik. A tömegkommunikáció elterjedésével az indokolatlan erőszak kontraproduktív lehet. A Magyar Honvédség tagjai elsősorban Magyarország katonai szövetségesi szerepvállalása okán kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy erőszakot kelljen alkalmazniuk.

A Covid-19 vírus által kiváltott helyzetnek köszönhetően pedig az államhatárokon belüli rendfenntartási kötelezettségeik okán fordulhat elő, hogy egy konfliktusos helyzetet fizikai úton kelljen megoldaniuk. A fenti okokból kifolyólag úgy vélem fontos feltennünk a kérdést, hogy változott a Magyar Honvédség tagjainak kiképzése a fizikai erőszak alkalmazását illetően és megfelel-e korunk kihívásainak?

Miért éppen a közelharc-kézitusa?

Az ember-ember elleni küzdelemre való kiképzés mindig is részét képezte a fegyveres erők tagjainak kiképzése során. Az erre fordított idő és energia korszakonként változott. A kémiai elven működő lőfegyverek megjelenéséig szinte csak a kézitusa létezett, mint az ellenség megsemmisítésének legfőbb módja. A tűzfegyverek elterjedésével és tökéletesedésével lehetőség adódott az ellenségtől való eltávolodásra és nagyobb távolságból való leküzdésére. Ez utóbbi jellemző a mai napig is. Ugyanakkor korunkban a katonai, rendőri feladatok egyre inkább összerosódnak¹ a változó világ kihívásainak hála, aminek csak egyik eleme, hogy a nem állami hadviselők gyakran vegyülnek a civil, polgári lakosság sorai közé. Ennek köszönhetően a közelharc-kézitusa kiképzés ismét nagyobb szerepet kap, ha megváltozott szereppel is. A hangsúly nem az ellenség megsemmisítésén, sokkal inkább a helyzetek kontrollálásán van, ezzel elkerülve a civil áldozatokat.

¹ Kovács Krisztián Gábor: A közelharc és kézitusa jelentőségének változása a hadtörténelemben, különös tekintettel az I. világháborúban betöltött szerepére. Budapest. 2007. Szakdolgozat. 101-106.

A Magyar (Királyi) Honvédség közelharc-kézitusa felkészítése a különböző korszakokban

Az 1848-49-es szabadságharcot követően a Magyar Királyi Honvédséget hivatalosan az 1868. évi XLI. törvénycikk² hívta életre. A Honvédség alakulatai eleinte másodvonalbeli csapatoknak számítottak a közös császári és királyi hadsereg csapattestei mellett, de a folyamatos fejlesztéseknek köszönhetően az első világháború – 1914. július 28 – kitörésére színvonaluk megközelítette a közös hadsereg csapatainak színvonalát. A honvédek kiképzése a közös hadsereg kiképzési metódusait követte. Ennek keretében a honvédek eleinte egy 8 hetes alapkiképzésen estek át, melynek része volt a szuronyhasználat³ oktatása, amit a lovasságnál kiegészítettek a kard használata⁴. Ebben az időszakban ezen fegyverek használata annyira magának értetődő volt, hogy nem is adtak külön elnevezést neki, leginkább a kézitusa és a roham fejezetek foglalkoznak velük. A fegyveres kiképzést kiegészítették a sporttudasításokban szereplő birkózó gyakorlatok is. A honvédeket először megtanították a szuronnyal, karddal való egyéni mozdulatok kivitelezésére, majd ezt követően párban gyakoroltak életlen fegyverekkel, fegyverimitációkkal. A páros küzdelmek során a technikának sokkal nagyobb jelentőséget a nyers erőnél. Az egyszerűbb gyakorlatoktól haladtak a bonyolultabbak felé. A kiképzés következő szintje, amikor kötelékben raj, szakasz, század szinten alkalmazták a tanultakat. A gyakorlás fizikailag is megerősítette az újoncokat ezen felül lelkileg is felkészítette őket.

„A karddal való vívás a huszárban bizalmat gerjeszt a fegyvere iránt. Ez által megtanulja ellenfelét támadni és magát védelmezni.”⁵ Az idézetből kitűnik, hogy a kézitusa gyakorlása során a fegyver ismeret, az azzal való védekezés, támadás is fontos szerepet kapott. Ezekre szüksége is volt a honvédeknek, hiszen a szemtől-szemben, ember-ember ellen vívott küzdelem talán a legembertpróbálóbb része a

² <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800041.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XLI.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> Letöltve 2021.01.21.

³ Gyakorlati szabályzat a Magyar Királyi Honvéd gyalogság számára. 1875. 50-53.

⁴ Gyakorlati szabályzat a Magyar Királyi Honvéd lovasság számára. 1876. 49-64; 64-69; 255-257.

⁵ Gyakorlati szabályzat a Magyar Királyi Honvéd lovasság számára. III. kiadás. 1914. 62.

katonamesterségnek. Az ilyen helyzetek azonban viszonylag ritkák voltak. Köszönhetően a lőfegyverek lőtávolságának és tűzerejének.

„A szuronyroham, a közelharc elvesztette értelmét. Köszönhetően az 1860-as, 1870-es évekre beállt haditechnikai változásoknak, valamint az egyre sűrűbben alkalmazott (hevenyészett) erődítési rendszereknek.”⁶ Ugyanakkor „A közelharcra képzett katonáknak továbbra is fontos feladata maradt a járőr-, az előőr- és a nyugásbiztosítás.”⁷ Ezen felül az Osztrák-Magyar Monarchia lovasságát, így a honvéd lovasságot is elsősorban karddal való roham kivitelezésére készítették fel.

„A lovasság támadó szellemben lett kiképezve. Arra számítottak, hogy az ellenséges lovassággal mágnesként keresik majd egymást és gyors lovarohamokra lehet számítani. Ebben a helyzetben a színes ruházat segít felismerni a bajtársat és nincs szükség tűzérésre, géppuskára, szuronyra vagy gyalásóra.”⁸

A kiképzés felépítése, egyszerűbbtől a bonyolultig. Az együttes fizikai és mentális felkészítés. Valamint a kézitusa alkalmazásának lehetőségei szinte a mai állapotokat tükrözik. Azt, azonban nem lehet mondani, hogy ne lennének óriási különbségek a két korszak erőszak felfogásában. A Magyar Királyi Honvédség tagjainak kiképzése során végig az ellenség megfutamítása és megsemmisítése állt a fókuszban. A honvédek a fent ismertetett kiképzéssel a hátuk mögött érkeztek meg az I. világháborúba.

A Nagy Háború, ahogy az első világháborút később nevezték nem váltotta be az előzetes reményeket.⁹ Nem egy gyors lefolyású, nagy győzelmet hozó összecsapás volt, hanem négy évnyi gyilkos küzdelem.

Az első világháború küzdelmeiben a Honvéd csapatok minden fronton harcoltak, ahol az Osztrák-Magyar Monarchia érdekei megkívánták. Kezdetben Szerbia, majd a cári Oroszország ellen. Később pedig az Olasz –és a Román Királyság fegyveres erőivel

⁶ Bencze László: Az állóháború harcászati és hadászati előzményei. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2009. 126.

⁷ uo. 143.

⁸ Szakonyi Lajos-Markó Árpád: A magyar huszár: A magyar lovaskatona ezer évének története. Budapest, 1936. 198.

⁹ Az első világháborúról bővebben: Hajdu Tibor - Pollmann Ferenc: A régi Magyarország utolsó háborúja 1914-1918. Osiris kiadó. Budapest, 2014.

vették fel a küzdelmet. De magyar katonák még olyan elsöre egzotikusnak tetsző helyeken is helyt álltak, mint Arábia homokja.¹⁰

A hadbalépést követően hamar kiderült, hogy a Monarchia csapatainak felkészültsége sokszor nem felel meg az új elvárásoknak. Ezzel legelőször a karddal végzett lovasrohamok alkalmazására kiképzett huszárság szembesült.

„... A hadvezetőség korán felismerni kényszerült, hogy lovasságát helytelenül szerelte fel. Decembertől a pótlások már többnyire csukaszerű egyenruhában érkeztek, gyalogsági ásóval és lehajtható szuronyú karabéllyal felszerelve. A ló nélkül maradt huszárokból már minden lovasezrednek volt egy gyalogszázada, ezeket hadosztályonként külön osztályba vonták össze, amit később lövészosztálynak neveztek.”¹¹

Látható, hogy a hadvezetés igyekezett alkalmazkodni az új helyzethez. Rejtőszínű egyenruha bevezetésével igyekeztek csökkenteni a veszteségeket a lovasság soraiban, valamint a gyalogos harcra alkalmas eszközökkel látták el a husárokat, szuronyos karabély, gyalogsági ásó. Utóbbi nemcsak fedezék építésére szolgált, de hamar félelmetes eszközzé lett a lövészárkokban tomboló közelharc közepette. Ezekből a hosszabb nyelűeket kedvelték, mert azokkal gyorsabban lehetett fedezéket építeni.¹²

A sokszor látóhatár szélén küzdő tüzéséggel is megesett, hogy kénytelen volt test-test elleni küzdelemben bocsájtkozni a rátörő ellenséggel. Ez történt 1914 decemberében a Belgrád térségében éppen helyváltoztatásra készülő 13/II. tábori tarackosztállyal és egy 75M ágyús üteggel is.

„Mialatt a tisztek és altisztek pisztolyaikat használták, birkózás-bicskázás jellegű kézitusa közben folyt a felkapcsolás.”¹³

Talán nem alakultak ki véresebb kézitusák, amiben Honvéd csapatok is részt vettek, mint az olasz fronton. Erről ad jó jellemzést a negyedik Isonzó-Piave csatáról

¹⁰ Forgács Balázs: Gerillák, partizánok, felkelők. Az irreguláris hadviselés története – korunk kihívásai. Zrínyi kiadó. 2020. 140.

¹¹ Makó Imre: Életünket és vérünket! Az első világháború hódmezővásárhelyi áldozatai. Hódmezővásárhely, 2004. 32.

¹² Bacsoni Tamás-Kiss Gábor-Sallay Gergely Pál-Számvéber Norbert: Halálfejes katonák. Az Osztrák-Magyar Monarchia rohamcsapatai 1916-1918. Budapest, 2006. 40.

¹³ Czeigler Gusztáv-Clauser Mihály: A magyar tüzer: A magyar tüzéség története. 225.

szóló egyik feljegyzés. 1915. november 24-n Monte St. Michelenél a támadó olasz csapatok ellen vezetett ellenlökést néhány stájer és honvéd alakulat.

„Az olaszok újabb és újabb tartalékokat vetettek be, szurony, puskatus, kés, ásó, kézibomba, dorong, puszta ököl és fojtogató, görcs szorította ujjak, harapó, marcangoló fogak voltak a fegyverek.”¹⁴ Más frontokon is lejátszódtak ehhez hasonló események. 1916. június 4-n, Worobijówkánál, a Bruszilov offenzíva alkalmával a támadó orosz csapatokkal vették fel a küzdelmet a Monarchia katonái.

„Elkeseredett közelharc fejlődött ki, ádáz kézítusa volt ez, melyben a bácskai fiúk jó munkát végeztek, Legfőképpen a puskatusnak és a fokosnak jutott nagy szerep, a 86-osok még a gyalogsági ásót sem tartották megvetendő közelharceszköznek.”¹⁵ Nem csak az osztrák-magyar csapatokra volt jellemző, hogy közelharcba keveredtek volna az ellenséggel. Az alábbi idézet egy bolgár-szerb összecsapásról tudósít.

„Késsel, szuronnyal, ököllel, körömmel verekedtek, míg végül a szerbek menekülni voltak kénytelenek.”¹⁶ A második világháborúban komoly szerephez jutó, Rommel, Montgomery és Zsukov tábornokok, önéletrajzaikban mind-mind hangot adnak, hogy ilyen vagy olyan módon közük volt a kézítéséhez. Montgomery foglyul ejtett egy rátámadó németet¹⁷, Rommel többször vett részt szuronyharcban, egyszer komolyan meg is sebesült¹⁸, Zsukov pedig a lovasságnál látott el közelharc kiképzői feladatokat.¹⁹

A támadó hadműveletek hamar kifulladtak, kevés célt értek el és óriási véráldozattal jártak. Köszönhető volt ez a korábban már említett megnövekedett tűzerőnek és a tábori erődítéseknek. Minden hadviselő fél elkezdett azon dolgozni, hogyan tudná a megmerevedett frontokat ismételten mozgásba hozni.

„A franciák alegység-harcászata, amelyet a kétévi hadviselés során rengetegvér árán tökéletesítettek, a kis csoportok gyors "ugrásokban" végzett előretörését állította

¹⁴ Lándor Tivadar (szerk.): A nagy háború írásban és képből. Az olasz háború. Atheneum Rt. Budapest. 143.

¹⁵ Gaksch József: A volt szabadkai cs. és kir. 86. gyalogezred története 1882-1918. 178.

¹⁶ Lándor Tivadar (szerk.): A nagy háború írásban és képből. Északon és délen. Harmadik kötet. Atheneum Rt. Budapest. 167.

¹⁷ Montgomery, Bernard L.: Montgomery tábornagy emlékiratai. Budapest, 1981. 23-24.

¹⁸ Rommel, Erwin: Gyalogság előre! 71.

¹⁹ Zsukov, Georgij Konsztantyinovics: Emlékek, gondolatok I. Budapest, 1976. 72.

a középpontba úgy, hogy az éppen előremozgó csoportot mindig fedezte tűzével a másik, majd az rohamozott és az első adta a tűzfedezetet.”²⁰ Ez az eljárás ma a gyalogsági harcászat egyik alapeleme, tűz és mozgás névre hallgat, az első világháború idején, azonban teljesen újonnan hatott. A cári orosz csapatok már 1886-ban elkezdtek vadászcsapatokat szervezni felderítési és fogolyejtési céllal. A Monarchia csapatai az 1914-15-ös hadi éve fordulóján a Kárpátokban lezajlott harcok eredményeként fogtak hasonló rendeltetésű alakulatok kiképzésébe.²¹ Az új fajta gyalogsági kiképzésnek adott löketet, amikor Theodor Brosch, a Monarchia utász ezredese 1916 őszén meglátogatta a német csapatok rohamtanfolyamát Beuvillében. A rohamcsapat „korlátozott műszaki képességekkel rendelkező, mozgékony, de jelentős tűzerővel harcoló könnyűgyalogságot takar. Cél, hogy néhány kiemelt ponton betörjenek az első védvonalba, a lehető legkisebb saját veszteség mellett.”²² A rohamisták kiképzése főként a fizikai erőnlét fokozására, a kézigránátdobásra és a különféle akadálypályák leküzdésére alapult. A felkészítésről így számolnak be az egykorú források.

„Egészen új, nagyon fontos a "közelharckurzus" hol megtanulják a növendékek a kézigránát kezelését, a modern rohamozást, talán a fokossal való verekedést is, szóval nagyon behatóan a jelentőségében egyre növekvő közelharcot.”²³

„Hogyan is támadott a rohamosztag? Elöl voltak a rövid dobók, utánuk következtek a középdobók, és leghátul a hosszú dobók. A kézigránátot kellett a legmegbízhatóbbaknak ilyen porciózással eldobniuk. Utána jött a kézitusája. Ahhoz kellett a rohamkés.”²⁴

Az új, kézitusában alkalmazott eszközök használatát, azonban nem építették be a hivatalos kiképzési kézikönyvekbe. A fókos, lövészárokbuzogány, puskatus és egyéb rögtönzött eszközök használatát a katonák társaiktól, vagy ösztönszerűen sajátították

²⁰ Keegan, John: A csata arca. 265.

²¹ Bacsoni Tamás-Kiss Gábor-Sallay Gergely Pál-Számvéber Norbert: Halálfejes katonák. Az Osztrák-Magyar Monarchia rohamcsapatai 1916-1918. Budapest, 2006. 19.

²² uo. 10.

²³ Székely Aurél: 38-as bakák. Hannoveri Muskétások. 150.

²⁴ https://library.hungaricana.hu/hu/view/DelMagyarország_2004_11/?query=k%C3%A9zitusa&pg=216&layout=s Letöltve 2021.01.23.

el. A kézitusát a legtöbbször rövid, de vad és heves összecsapásokként írják le, amikor is a legtöbb esetben a nagyobb lelkerővel rendelkező fél győzedelmeskedett.

„De ha a rohamozóban a számbeli erő mellett az erkölcsi erő is meg van és a védő tüze nem tudja feltartani a rohamot, akkor gyakran megesik, hogy a védő fel se veszi a küzdelmet, hanem megfut a roham előtt, egy része esetleg meg is adja magát. Így aztán igazi kézitusára, szuronyharcra csak ritkán, még pedig ott kerül a sor, ahol minkét oldalon egyformán megvan mind a számbeli, mind az erkölcsi erő. Akkor aztán ember ember ellen vív, üt, szúr, vág, harcol addig, amíg vagy az egyik oldalon esetleg beérkező tartalék el nem dönti küzdelmet; vagy pedig valamelyik oldalon az erkölcsi erő valamely ok - parancsnok eleste, egyesek vagy csoportok rossz példája - miatt hirtelen alászáll. Ez aztán megbillenti az egyensúlyt, a legyöngült fél feladja a küzdelmet, menekül vagy megadja magát. Ezek a harcok azonban csak ritkán, csak egyes kiválóan fontos helyeken fordulnak elő, s róluk esetleg már a közeli szomszéd se tud, annál kevésbé a frontnak távolabbi része.”²⁵

A harcászati változások sem hozták meg a győzelmet a központi hatalmak seregeinek a győzelmet az antant anyagi fölényével szemben. Ugyanakkor elmondható, hogy a Magyar Királyi Honvédség csapatai mindent megtettek, hogy megfeleljenek a háború kihívásainak. A csapatok magas morálja gyakran tudta ellensúlyozni az egyéb területeken megjelenő hátrányokat. Ez az erkölcsi fölény pedig gyakran jelentett olyan faktort, mely kézitusában meghozta a győzelmet a honvédek számára. Ennek az erkölcsi fölénynek a kifejlesztése a közelharc-kézitusa kiképzés egyik legfőbb célkitűzése volt, így kijelenthetjük, hogy a kiképzés ezen eleme meghozta a kívánt eredményt.

A két világháború között a közelharc-kézitusa kiképzés újult erőre kapott és igen nagy jelentőséget tulajdonítottak neki. „A háború erőszak. Az erőszak harcban jut kifejezésre. Annak is inkább minden harc értelmét megadó utolsó és döntő mozzanatában a test test elleni küzdelemben, vagyis a közelharcban. Az művelő a

²⁵ Vitéz Dorombay József, Reé László (szerk.) A magyar gyalogság: A magyar gyalogos katona története. 175-176.

legjobb harcászatot, aki ellenfelénél több közelharcost tud odavinni támadásával a kézitusához.”²⁶

„A testnevelésnek katonai szempontból a közelharckiképzés a koronája.”²⁷ A katonai közelharc ilyen magas szintű elismerését nemcsak az első világháborús tapasztalatok szülhették, hanem az a szükségszerűség is, hogy a kiképzés ezen fajtájához szem szükségeltetett nagy anyagi ráfordítás. A kiképzés az addigi szisztémát követte. Egyéni, majd páros gyakorlatok végül szabad küzdelem. A párokat igyekeztek úgy összeállítani, hogy hasonló szinten legyenek, ezzel elejét véve, hogy egyik fél önbizalma se romoljon. Fő célként a fegyverrel szerzett ügyesség építésén a kellő lelkielő, önállóság és egészséges agresszió szint elérését tartották.

A második világháborúban előforduló kézitusákról ránk maradt beszámolók szinte szóról-szóra olyan képet festenek elénk, ami az első világháború küzdelmei során is megelevenedett.

„A kialakult kézitusából kivette a részét mindenki. Hárs százados - más fegyvere nem lévén - gyalogsági ásóval hárította el a rátörő orosz katonák támadását.”²⁸ A tűz és mozgás már bevett harcászati megoldásnak számított. Ennek alkalmazása során is előfordult, hogy kézitusára került sor.

„...a géppuska tűztámogatásával a puskások megközelítették a rendszerint gödrökben rejtőző ellenséget, kézigránatokkal, s ha kellett rohammal megsemmisítették. ... fentiek jelentették a valódi közelharcot, amely kézigránátdobás távolságon belüli (ember-ember elleni, főleg szuronnyal való) kézitusát jelentett.”²⁹

A második világháborúban tovább élt egy másik elem is az első világháborúból. Ez pedig az egyéni védőfelszerelések voltak. Ezeket a rohamsisakot leszámítva nem rendszeresítették a Magyar Királyi Honvédség csapatainál, de főként a szovjet komisszárokon lehet látni fémlemezekből készült páncélzatot.³⁰ Az előző háború idején

²⁶ A harcászat elemei. in Nyírvidék beszámolóai az első világháborúból. 1939. május 13. 2.

²⁷ Gyalogsági Gyakorlati Szabályzat. 1. füzet. Budapest, 1925. 64.

²⁸ Gere József: Békében, háborúban - Nagy Iván Könyvek 8. Balassagyarmat, 2000. 145.

²⁹ Babucs Zoltán: A m. kir. 2. honvéd táborigádóosztály a magyarországi harcokban (1944. VIII. 26-1945. I. 12.) in Hausner Gábor szerk.: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője = Acta Musei Militaris in Hungaria. 6. Budapest, 2003. 113-154. 129.

³⁰ Otto Carius: Tigrisek a sárban. B.H.N. kiadó, 2020. 62.

az olaszok még tovább mentek, amikor katonáikat a középkori lovagokhoz hasonlóan megpróbálták tetőtől-talpig páncélba burkolni.³¹ Azonban az újabb technológiák – ballisztikai nejlon, kevlár – feltalálásáig ezek a védőalkalmatosságok túl nehezek voltak ahhoz, hogy hatékony védelmet nyújtsanak és egyben ne fogják vissza túlzottan az őket viselő harcosokat a mozgásban.

A második világháború és az azt követő hidegháborús időszak nem hozott újdonságot a közelharc-kézitusa kiképzés fő célkitűzéseit tekintve a Magyar Királyi Honvédség, majd később a Néphadsereg alakulatain belül. Fő célként megmaradt az ellenség fizikai megsemmisítése, a katonai feladatok ellátásához szükséges agresszió fejlesztése és az önbizalom építése. Ezeket, azonban új módszerekkel igyekeztek elérni. A '70-es, '80-as évektől kezdtek megjelenni a kiképzésben a különböző keleti küzdősportok, harcművészetek elemei eleinte a judo – cselgáncs – majd a karate elemei. Kezdetben az elitnek számító mélységi felderítő csapatoknál építették be a kiképzési repertoárba, majd elterjedtek a fegyveres erők más alakulatainál is. Furkó Kálmán neve fémjelezte ezeket a változásokat, amik ugyanakkor elveiket tekintve folytonosságot mutatnak a korábbi korok céljaival.

„Az elvem az volt, hogy a megfelelő előkészítés után minden katona megtanítható az önvédelem fogásaira. Az egyszerűbbtől a bonyolultabb gyakorlatokig haladva az átlag képességű katona is végre tudja hajtani mindazokat a fogásokat, amelyek önmaga megvédéséhez, ellenfele legyőzéséhez, vagy foglyul ejtéséhez nélkülözhetetlenül szükségesek.”³² Mások is igyekeztek a lehető legmagasabb szintre emelni a honvédek felkészültségét.

„A közelharckiképzések során a katonák elsajátították a dobások, rúgások, ütések és azok elhárításának szabályait, a gépkarabállyal és gyalogsági ásóval való támadás helyes fogásait. Késsel, törrel való szúrások begyakorlása után elsajátították az ellenfél

³¹ Bacsoni Tamás-Kiss Gábor-Sallay Gergely Pál-Számvéber Norbert: Halálfejes katonák. Az Osztrák-Magyar Monarchia rohamcsapatai 1916-1918. Budapest, 2006. 39.

³² Furkó Kálmán: Testnevelés és közelharckiképzés in: Isaszegi János (szerk.): Legendák és titkok katonái. 2012. 78.

hangtalan megsemmisítésének lehetséges módjait fojtó fogás és szúrás együttes alkalmazásával.”³³

Összegzés

A rendszerváltozást, de még inkább Magyarország NATO csatlakozását követően és az ebből fakadó szövetségesi kötelezettségeknek eleget téve a Magyar Honvédség közelharc-kézitusa kiképzése újabb változásokon esett át. Kialakítottak egy olyan kiképzési anyagot, melynek elsajátításával és gyakorlásával a katonák mind fegyverrel meg tudják védeni magukat és le tudják küzdeni a szembenállókat, anélkül, hogy túlzott kárt okoznának a környezetükben ³⁴. Ezen felül képessé válnak olyan szituációkban is helyt állni, ahol nem az ellenség fizikai megsemmisítése, hanem szembenálló kontrollálása a cél, hiszen műveleti területen sokszor nehéz, ha nem lehetetlen az ellenséges erőket megkülönböztetni a civil lakosságtól. A túlzott erőszak alkalmazása pedig visszatetszést kelthet a hazai és nemzetközi közvéleményben, továbbá a fegyvere erők ellen hangolhatja a helyi lakosságot. Ilyen hangsúlyeltolódás figyelhető meg a világ legtöbb fegyveres erejében is, ahogy a kiképzés is hasonló nehézségekkel néz szembe – időhiány.³⁵ Ugyanakkor az is elmondható, hogy a Magyar Honvédség bizonyos alakulatai feladatkörükből – a Magyar Honvédség Katonai Rendészeti Központ – adódóan élen járnak a kiképzés ezen részének fejlesztésében és módszereik adaptálása más alakulatok és a Magyar Honvédség egészének kiképzési szintjét emelné.

Összességében elmondható, hogy korszakunkban a Magyar Honvédség közelharc-kézitusa kiképzése nélkülözi egy egységes, tanfolyamrendszerű metódus meglétét³⁶, mely építve a régóta bevált módszerekre – egyszerűbbtől a bonyolultig haladva – felépítve a katonák szükséges agresszió szintjét, növelve terhelhetőségüket

³³ Szabó János: Az MN 4. Gépesített Lövészadosztály 24. önálló felderítő-zászlóalj mélységi felderítőszázada in: Isaszegi János (szerk.): Legendák és titkok katonái. 2012. 163. Az alakulatnál Nagy Ferenc szerepelt a közelharc kiképzésért.

³⁴ MH katonai közelharc-kézitusa szakanyag: alapfok. Budapest: Honvédelmi Minisztérium Hadműveleti és Kiképzési Főosztály, 2007.

³⁵ FM 3-25.150 Combatives, 2017: 1-1

³⁶ Az USA Tengerészgyalogységának programja hasonló célokat tűz ki. MCRP 3-02B, 2011: 1-1

és emelve önbizalmukat emelné képességeiket ezen a területen a katonai kiképzésen át nem esett személyek fölé Ezek mind-mind olyan tulajdonságok, melyek megléte nélkülözhetetlen az sikeres feladatvégrehajtáshoz. Egyben a kiképzés idomul az erőszak alkalmazáshoz kapcsolódó modernkori elvárásokhoz is és felkészíti a katonákat, hogy csakis a szükséges mértékű erővel éljenek. Az elvek már kidolgozásra kerültek, de a gyakorlatba való átültetésük még közel sem teljes.

Felhasznált irodalom

A harcászat elemei. in Nyírvidék beszámolója az első világháborúból. 1939. május 13. 2.

Babucs Zoltán: A m. kir. 2. honvéd tábori póthadosztály a magyarországi harcokban (1944. VIII. 26-1945. I. 12.) in Hausner Gábor szerk.: A Hadtörténeli Múzeum Értesítője = Acta Musei Militaris in Hungaria. 6. Budapest, 2003. 113-154

Baczoni Tamás-Kiss Gábor-Sallay Gergely Pál-Számvéber Norbert: Halálfejes katonák. Az Osztrák-Magyar Monarchia rohamcsapatai 1916-1918. Budapest, 2006.

Bencze László: Az állóháború harcászati és hadászati előzményei. HM Hadtörténeli Intézet és Múzeum, 2009.

Czeigler Gusztáv-Clauser Mihály: A magyar tüzér: A magyar tüzérség története.

FM 3-25.150 Combatives, 2017

Forgács Balázs: Gerillák, partizánok, felkelők. Az irreguláris hadviselés története – korunk kihívásai. Zrínyi kiadó. 2020.

Furkó Kálmán: Testnevelés és közelharckiképzés in: Isaszegi János (szerk.): Legendák és titkok katonái. 2012. 76-85.

Gaksch József: A volt szabadkai cs. és kir. 86. gyalogezred története 1882-1918.

Gere József: Békében, háborúban - Nagy Iván Könyvek 8. Balassagyarmat, 2000.

Gyakorlati szabályzat a Magyar Királyi Honvéd gyalogság számára. 1875

Gyakorlati szabályzat a Magyar Királyi Honvéd lovasság számára. 1876.

Gyakorlati szabályzat a Magyar Királyi Honvéd lovasság számára. III. kiadás. 1914.

Gyalogsági Gyakorlati Szabályzat. 1. füzet. Budapest, 1925.

Keegan, John: A csata arca.

Kovács Krisztián Gábor: A közelharc és kézitusa jelentőségének változása a hadtörténelemben, különös tekintettel az I. világháborúban betöltött szerepére. Budapest. 2007. Szakdolgozat.

Lándor Tivadar (szerk.): A nagy háború írásban és képben. Az olasz háború. Atheneum Rt. Budapest.

Lándor Tivadar (szerk.): A nagy háború írásban és képben. Északon és délen. Harmadik kötet. Atheneum Rt. Budapest.

MCRP 3-02B, 2011

MH katonai közelharc-kézitusa szakanyag: alapfok. Budapest: Honvédelmi Minisztérium Hadműveleti és Kiképzési Főosztály, 2007.

Makó Imre: Életünket és vérünket! Az első világháború hódmezővásárhelyi áldozatai. Hódmezővásárhely, 2004.

Mongomery, Bernard L.: Montgomery tábornagy emlékiratai. Budapest, 1981.

Otto Carius: Tigrisek a sárban. B.H.N. kiadó, 2020. 62.

Rommel, Erwin: Gyalogság előre!

Szabó János: Az MN 4. Gépesített Lövészadosztály 24. önálló felderítő-zászlóalj mélységi felderítőszázada in: Isaszegi János (szerk.): Legendák és titkok katonái. 2012. 140-183.

Szakonyi Lajos-Markó Árpád: A magyar huszár: A magyar lovaskatona ezer évének története. Budapest, 1936.

Székely Aurél: 38-as bakák. Hannoveri Muskétások.

Vitéz Doromby József, Reé László (szerk.): A magyar gyalogság: A magyar gyalogos katona története.

Zsukov, Georgij Konsztantyinovics: Emlékek, gondolatok I. Budapest, 1976.

Internetes források

https://library.hungaricana.hu/hu/view/Delmagyarország_2004_11/?query=k%C3%A9szítése&pg=216&layout=s Letöltve 2021.01.23.

<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800041.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XLI.+t%C3%B6rv%C3%A9nyek&referer=1000ev> Letöltve 2021.01.21.

A gazdasági-anyagi szolgáltatások feladatrendszere a Magyar Honvédség érdekeltségének vonatkozásában

Héregi Erika¹

Bevezetés

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája 2020 tavaszán újrafogalmazta a hazánkat érhető fenyegetések és kockázatok körét, azok bekövetkezésének hatásait. Ezzel összefüggésben a Kormány az alábbiakat határozta meg: *„Az állam külső és belső biztonságáért felelős szervek, a fegyveres és a rendvédelmi szervek és a polgári hatóságok tevékenységének összehangolására napjainkban nagyobb szükség mutatkozik, mint valaha. Ezzel összhangban folytatni és erősíteni kell a külügyi, a honvédelmi, a rendvédelmi, a nemzetbiztonsági, a bűnüldözési, az igazságszolgáltatási, a gazdasági és pénzügyi, a közegészségügyi és járványügyi, az élelmiszerbiztonságért felelős, a katasztrófavédelmi és a polgári válságkezelési szervek közötti koordinációt és együttműködést.”*²

Ezen együttműködés egyik területe a kormányzati igazgatási szervek, más központi államigazgatási szervek és a Magyar Honvédség országvédelmi feladatok végrehajtásához szükséges tervezési és előkészületi tevékenysége – mind a szabályozás, mind a szervezetalakítás, mint pedig az igazgatási feladatok vonatkozásában.

Magyarország Alaptörvénye alapján *„Honvédelmi és katasztrófavédelmi feladatok ellátása érdekében - sarkalatos törvényben meghatározottak szerint - mindenki gazdasági és anyagi szolgáltatás teljesítésére kötelezhető.”*³ A kötelezettség célja biztosítani a honvédelmi, illetve katasztrófavédelmi feladatok végrehajtásához olyan szolgáltatásokat, technikai eszközöket, valamint ingatlanokat (a továbbiakban

¹ Nemzeti Közszoigálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktoranduszhallgató - National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: heregi.erika@hm.gov.hu, ORCID: 0000-0002-6386-0695

²1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. 142. pont

³ Magyarország Alaptörvénye XXXI. cikk (6) pontja szerint

együtt: gazdasági-anyagi szolgáltatás), amelyek ezen feladatok végrehajtására létrehozott szervezetek, szervek részére nem áll rendelkezésre, és az adott feladat más módon a meghatározott időben nem, vagy csak aránytalanul nagy ráfordítással biztosítható⁴.

A jogszabályban meghatározott különböző honvédelmi célú feladatok ellátása érdekében nemcsak a Magyar Honvédség, hanem a rendvédelmi szervek, illetve a honvédelemben közreműködő egyéb szervek számára is kijelölhető gazdasági és anyagi szolgáltatás.⁵ Ezen értekezés kizárólag a katonai szervezetek számára biztosításra kerülő gazdasági-anyagi szolgáltatások biztosításával foglalkozik, a többi területet (honvédelmi és katasztrófavédelmi célú igénybevételre történő kijelölést) csak a szükséges mértékben érinti.

Miért van szüksége a Magyar Honvédségnek gazdasági-anyagi szolgáltatásokra?

A gazdasági-anyagi szolgáltatások igénylésére a különleges jogrendi és a nem folyamatos békeidőszaki feladatok végrehajtása érdekében kerül sor. Ez két időszakra bontható: hadkötelezettség fennállásának időszakára, valamint a hadkötelezettség fennállásától eltérő időszakra. Mindkét időszakban előfordulhatnak olyan feladatok, amelyek végrehajtásához technikai eszközökre, ellátásra van szükség, azok beszerzése, karbantartása a Magyar Honvédség számára nem indokolt, hiszen ezek a feladatok nem folyamatosak. Az egyidőben, egy adott feladatra behívott önkéntes tartalékosok tényleges szolgálatra történő behívásakor, illetve hadkötelezettség fennállása idején ezen igények jelentősen megnövekedhetnek. Ezen igények kielégítésének teljesítésével kapcsolatos tervezés és azok biztosítása a katonai igazgatási szervek⁶ feladat- és hatáskörébe tartoznak. Ezen feladat- és szervezetről Lakatos László a 2020

⁴ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény (a továbbiakban: Hvt.) 13. § (2) bekezdés

⁵ Hvt. 13.§ (2) bekezdés a) pontja alapján

⁶ „katonai igazgatás: a közigazgatási szervek jogilag szabályozott és a honvédelmi igazgatás részét képező olyan tevékenysége, amely a haza fegyveres védelme feltételeinek megteremtése és megvalósítása érdekében a jogalanyok honvédelmi kötelezettségeinek és önként vállalt honvédelmi feladatainak tervezésére, valamint a kötelezettségek és a vállalt feladatok végrehajtására irányul,” Hvt. 80. § 20. pont

decemberében megjelent, a honvédelmi igazgatást bemutató könyvfejezetében az alábbiakat írja: „A katonai igazgatás központi szerve a hadkiegészítés országos illetékességű katonai szerve (az MH Katonai Igazgatási és Központi Nyilvántartó Parancsnokság – a továbbiakban: MH KIKNYP), helyi szervei a katonai igazgatási szervek, a toborzó és érdekvédelmi irodák, valamint – a hadkötelezettség megelőző védelmi helyzet vagy rendkívüli állapot különleges jogrend kihirdetését követő visszaállítása után – a sorozóközpontok és kiegészítő sorozó központok, amelyek a területi és helyi kormányzati igazgatási szervekkel együttműködésben végzik a honvédség személyi hadkiegészítésével, a honvédség és a rendvédelmi szervek részére szükséges gazdasági és anyagi szolgáltatások teljesítésével segítségével kapcsolatos igazgatási, valamint a honvédség állományának feltöltéséhez szükséges feladatokat”.⁷

Kijelölés

A katonai szervezetek számára a gazdasági-anyagi szolgáltatások honvédelmi célból történő kijelölésének előkészítését minden esetben a területileg illetékes katonai igazgatási szerv hajtja végre. A honvédségi szervezetek megküldik igényeiket az területi katonai igazgatási szervnek. A kijelölés előkészítéséhez az igénybe vehető ingatlanokról, szolgáltatásokról és technikai eszközökről a területi katonai igazgatási szerv nyilvántartást vezet. A nyilvántartásban szereplő adatok alapján a területi katonai igazgatási szerv megjelöli az igényeknek megfelelő gazdasági-anyagi szolgáltatásokat. Amennyiben az illetékességi területén nem talál megfelelőt, felveszi a kapcsolatot a többi területi katonai igazgatási szervvel, és kéri, hogy amennyiben ők rendelkeznek megfelelővel, arra vonatkozóan folytassák le a kijelölést.⁸

A technikai eszközre vonatkozó igényében a katonai szervezetnek fel kell tüntetnie az igénybevétel módját, amely lehet a technikai eszköz átadásra történő előállítása, vagy az azzal végzett szolgáltatás.⁹ A területi katonai igazgatási hatóság, - mint kijelölést végrehajtó hatóság - helyszíni ellenőrzést rendelhet el a technikai

⁷ Lakatos László: Honvédelmi igazgatás. pp. 217. In.: Lapsánszky András (szerk.): *Közigazgatási jog. Szakigazgatásaink elmélete és működése*. Budapest. 2020. Wolters Kluwer Hungary Kft. p. 956.

⁸ Korm. rendelet 48. § (6) és 55. § (7) bekezdés szerint

⁹ Korm. rendelet 55. § alapján

eszközök egyszeri adatszolgáltatásban bejelentett állapotának felmérése, ellenőrzése érdekében. A helyszíni ellenőrzésről jegyzőkönyv készül.¹⁰ Ha az adott igénynek megfelelő állapot kerül megállapításra az általános közigazgatási eljárásra vonatkozó törvény alapján a területi katonai igazgatási szerv parancsnoka levélben tájékoztatja a szolgáltatásra kötelezettet arról, hogy a technikai eszközt az adott katonai szervezet megfelelőnek találta, ezért az igénybevételre történő kijelölését tervezi és amennyiben erre vonatkozóan akadályozó tényező áll fenn, illetve valamilyen okból már nem rendelkezik vele, vagy a forgalomból kivonásra került, azt 8 napon küldje meg számára a szükséges igazoló iratok másolatával együtt. A szolgáltatásra kötelezett ekkor jelezheti, hogy az adott technikai eszközt már más célra kijelölték. (A már végrehajtott kijelölés történetét katasztrófavédelmi, illetve más honvédelmi célból.) Amennyiben a szolgáltatásra kötelezett a kijelölést akadályozó tényezőt jelent be, a területi katonai igazgatási szerv megvizsgálja, adott esetben (például az állítások ellenőrzése céljából) újabb helyszíni ellenőrzés is elrendelhető. A katonai szervezetek igényeire vonatkozóan a technikai eszközöket a területi katonai igazgatási szerv vezetője határozatban jelöli ki.¹¹ Technikai eszközként leginkább gépjárművek, műszaki munkagépek, eszközök kerülnek igénylésre.

Ingatlanok és szolgáltatások vonatkozásában a katonai szervezetek megküldött igényei alapján megfelelő ingatlan vagy szolgáltatás tulajdonosát (a továbbiakban: szolgáltatásra kötelezett) a területileg illetékes megyei, fővárosi védelmi bizottság elnöke kötelezheti egyszeri adatszolgáltatásra a területi katonai igazgatási szerv javaslatára, amelyben javaslattevő szerv tájékoztatást kap annak állapotáról, igénybevehetőségéről. Az adatszolgáltatás alapján a területi katonai igazgatási szerv javaslatot tehet az elrendelő határozat előkészítésével az adott ingatlan vagy szolgáltatás helyszíni ellenőrzésére. A határozatot a megyei, fővárosi védelmi bizottság elnöke adja ki. A helyszíni ellenőrzést bizottság végzi, arról jegyzőkönyv készül, amelyet

¹⁰ Korm. rendelet 54. § szerint

¹¹ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 290/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Korm. rendelet) 52-54. §

az illetékes területi katonai igazgatási szerv készít el. Amennyiben a helyszíni ellenőrzés alapján az állapot igénybevételre alkalmas, előkészíti a kijelölésre vonatkozó határozatot, és megküldi a székhely szerinti fővárosi, megyei bizottság számára. A kijelölésről a megyei, fővárosi védelmi bizottság testületileg dönt.¹²

Szolgáltatásként leginkább a mosatás, étkeztetés, fürdési lehetőségek, ingatlanként pedig munkavégzésre, illetve elszállásolásra alkalmas szállók, szállodák, logisztikai tárolásra megfelelő raktárhelyiségek, hangárok kerülnek igénylésre.

Rendszeres adatszolgáltatás

A szolgáltatásra kötelezett a kijelölés időtartama alatt évente elektronikus formában adatszolgáltatást teljesít a kijelölt gazdasági-anyagi szolgáltatásról, annak állapotáról, eladásáról az illetékes területi katonai igazgatási szerv számára. Az adatszolgáltatási kötelezettség a kijelölő határozattal egyidejűleg (technikai eszköz) vagy azt követően (ingatlan és szolgáltatás) kerül elrendelésre.¹³

Kijelölés megszüntetése

A kijelölés három esetben kerül megszüntetésre:

- Az igénybevevő már nem tart igényt az adott gazdasági-anyagi szolgáltatásra.
- A szolgáltatásra kötelezett bejelentése alapján. (elidegenítette, nem rendelkezik vele, az adott gazdasági-anyagi szolgáltatás igénybevételre nem alkalmas állapotba került)
- Egyéb okból, amely során az előző két eset nem áll fenn. Ez adódhat a kijelölésre vonatkozó jogszabály változásából (pl. jogszabályváltozás, a kijelölő hatóság változik stb.).

A területileg illetékes katonai igazgatási központ előkészíti a kijelölést megszüntető határozatokat, technikai eszköz esetén kiadmányozza, ingatlan és

¹² Korm. rendelet 45-47. § szerint

¹³ Korm. rendelet 49. § és 56. § alapján

szolgáltatás vonatkozásában megküldi az illetékes megyei, fővárosi védelmi bizottság részére, amely testületileg dönt a kijelölés megszüntetéséről.¹⁴

Készenlétben tartás

Amennyiben az igénybevétel feltételezhető, az igénybevételt elrendelhető hatóság az adott anyagi-gazdasági szolgáltatás 30 napos készenlétben tartását rendelheti el annak érdekében, hogy az igénybevételre történő átadás, illetve a szolgáltatás teljesítésének megkezdése adott időben megtörténjen.¹⁵

Igénybevétel elrendelése

Az igénybevevő katonai szervezet megküldi az érintett, számára már kijelölt gazdasági-anyagi szolgáltatások igénybevételének elrendelésére vonatkozó kérelmét a kijelölő területi katonai igazgatási szervnek, aki technikai eszköz esetén határozatban elrendeli az igénybevételt, ingatlan és szolgáltatás esetén előkészíti a határozatot és megküldi a kijelölő megyei, fővárosi védelmi bizottság elnöke számára kiadmányozásra. A kérelemnek tartalmaznia kell az igénybevétel várható időtartamát, amely a határozatban a szolgáltatás teljesítési időtartamaként szerepel. Technikai eszköz esetén az igénybevevőnek meg kell adnia az igénybevétel módját, hogy annak átadását, vagy az azzal végzett szolgáltatást kéri, valamint az előállítás pontos időpontját, ingatlan és szolgáltatás esetén az igénybevétel helyét.¹⁶

Igénybevétel megszűnése

A szolgáltatási kötelezettség megszűnik, amennyiben az igénybevevő katonai szervezetnek már nincs szüksége az adott gazdasági-anyagi szolgáltatásra, illetve ha, olyan állapot következik be, amely fennállása esetén az igénybevétel nem került volna elrendelésre (pl. az adott gazdasági-anyagi szolgáltatás olyan állapotba kerül, hogy a szolgáltatás nem végrehajtható), vagy ha a szolgáltatás teljesítésére meghatározott határidő lejárt.¹⁷

¹⁴ Korm. rendelet 50. és 57. § alapján

¹⁵ Korm. rendelet 43. § (4) bekezdése szerint

¹⁶ Korm. rendelet 51 és 55. § alapján

¹⁷ Korm. rendelet 44. § (1) bekezdése alapján

Kártérítés

Az igénybevevőt a Hvt.-ben meghatározott esetek kivételével kártérítési kötelezettség terheli, amiről a szolgáltatásra kötelezettet a szolgáltatás elrendelésekor tájékoztatni kell. A kártérítési eljárást a szolgáltatásra kötelezett által hozzá benyújtott kérelem alapján az igénybevételi hatóság rendeli el.¹⁸

Közigazgatási szerződés

A katonai szervezet - egy adott ingatlan, szolgáltatás vagy technikai eszköz hatóságilag történő kijelölése helyett - a tulajdonossal vagy a szolgáltatóval szerződést is köthet.¹⁹ A szerződés egy példányát az igénybevevő megküldi a területileg illetékes katonai igazgatási szervnek, mivel a szerződésben megjelölt ingatlan, szolgáltatás és technikai eszköz a szerződés fennállása alatt nem jelölhető ki.²⁰

Az igénybevehető gazdasági-anyagi szolgáltatások meghatározása

A jelenlegi szabályozás alapján az igénybe vehető gazdasági-anyagi szolgáltatások részletesen meghatározásra kerültek. Ebből adódóan a katonai szervezetnek jelenleg nincs lehetősége arra, hogy a feladatai végrehajtása során olyan ingatlanokat, szolgáltatásokat, és főként technikai eszközöket vegyen igénybe, amelyeket a részletes szabályozás nem tartalmaz. Javasolt megteremteni annak a lehetőségét, hogy indokolt esetben a katonai szervezet közvetlenül olyan gazdasági-anyagi szolgáltatást is igénybe vehessen, amelyet típus szerint a konkrét jogszabályi felsorolás nem tartalmaz. Amennyiben az igénybevevők számára ez a lehetőség jogszabályban biztosításra kerül, ezen eszközök igénybevételének indokoltságának utólagos ellenőrzését is szabályozni szükséges.

Technikai eszközök igénybevételi módjának módosítása igénybevétel idején

A fentiek alapján egy technikai eszköz egy katonai szervezet számára használatra biztosítható az alábbi módon:

¹⁸ Korm. rendelet 60-61. § szerint

¹⁹ Hvt. 13. § (5) bekezdés szerint

²⁰ Hvt. 13. § (7) bekezdés alapján

- szerződéssel, illetve

- gazdasági anyagi szolgáltatásként az adott technikai eszköz átvételével, illetve szolgáltatásként történő igénybevétellel.²¹

A jelenleg hatályos jogszabályokban viszont nem szabályozottak a katonai szervezet parancsnokának lehetőségei abban az esetben, amikor az adott technikai eszköz már „használatban van”, viszont az igénybevétel módja a szolgáltatásra kötelezett nyilatkozata szerint a továbbiakban nem biztosítható folyamatosan, illetve a katonai szervezet technikai eszközként nem tudja igénybe venni. Ennek okaként az a helyzet adható meg, amikor az üzemeltető (technikai eszközként történő igénybevétel esetén az igénybevevő katonai szervezet, szolgáltatás, illetve szerződés esetén a szolgáltatásra kötelezett) az adott technikai eszközhöz nem képes gépjárművezetőt, szakképzett üzemeltetőt folyamatosan biztosítani.

Javasolt a katonai szervezet parancsnoka részére azon lehetőség biztosítása, hogy a már használatra biztosított technikai eszköz igénybevételi módját megváltoztassa. Ezzel a kijelölés folyamatának megismétlése kihagyhatóvá válna, ezáltal a katonai szervezet számára az igénybevétel folyamatosan biztosított maradna. A szabályozásnak természetesen ki kellene térnie az igénybevétel módjának változásakor az adott eszköz állapotának megállapítására, annak dokumentálására. Ezen lehetőség megteremtésével egyidejűleg meg kell határozni azt a katonai szervezetet, amely jogosult az adott katonai szervezet vonatkozásában az igénybevételi mód megváltoztatásának felülvizsgálatára.

Ezzel egyidőben szükséges a szolgáltatásra kötelezettek a szolgáltatás folytatására, illetve a szerződésben foglaltak teljesítésére vonatkozó korlátozó, akadályozó okok jelentésére vonatkozó kötelezettség előírása, illetve az akadályozó okok felülvizsgálatát végrehajtó központi vagy területileg illetékes szervezet meghatározására.

²¹ Korm. rendelet 55. § (3) bekezdés b) pontja alapján

Különleges jogrendi időszakra vonatkozóan a folyamat felgyorsítása érdekében javasolt a kijelöléssel egyidőben történő igénybevétel elrendelés lehetőségének megteremtése is.

Gazdasági-anyagi szolgáltatások igénybevételének célja

A gazdasági-anyagi szolgáltatások a honvédelem komplex rendszerében kerülnek biztosításra. Ennek alapvető célja az ország honvédelmével – katonai védelmével – kapcsolatos feltételek megteremtése. Ahogy Keszely László megállapítja: *„Mindez jól mutatja a honvédelem komplex rendszer jellegét, amely messze túlmutat a Magyar Honvédségen és a honvédelmi tárcán, és magában foglalja a teljes közigazgatást, a gazdasági szféra jelentős részét, továbbá a honvédelmi kötelezettségeken keresztül elér minden állampolgárig, sőt a gazdasági-anyagi szolgáltatások formájában minden Magyarországon élő emberig”.*²²

A gazdasági-anyagi szolgáltatások alapvetően különböző honvédelmi, illetve katasztrófavédelmi célból kerülhetnek igénybevételre. A honvédelmi feladatok ellátása céljából történő igénybevétel rendkívüli állapot, szükségállapot, megelőző védelmi helyzet, illetve váratlan támadás során elsőbbséget élvez a katasztrófavédelmi feladatok ellátására vonatkozó igénybevétellel szemben, illetve a polgári védelmi kötelezettséget teljesítő magánszemélyek esetén minden időszakban.²³ Békeidőszakra, valamint honvédelmi veszélyhelyzet, illetve terrorveszélyhelyzet elrendelése esetére viszont ez az elsődlegesség nem vonatkozik. Javasolt az ezen időszakokban elrendelésre kerülő igénybevételek egyedi elbírálású, illetve általános prioritizálása az igénybevételi hatóságok védelmi igazgatásban betöltött szerepének és szintjének figyelembevételével.

Összegzés

²² Keszely László: A védelmi igazgatás fejlődési irányai 1989-től napjainkig és lehetséges fejlesztési irányai az átfogó megközelítés szempontjából. pp.14. In.: Hornyacsek Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás rendszere és a honvédelmi igazgatással való kapcsolatának elméleti és gyakorlati összefüggései*. Budapest, 2019. Dialóg Campus Kiadó. p. 9-28.

²³A katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény (a továbbiakban: Kat.) 58. § (4) és 68. § (4) bekezdése alapján

A honvédelmi célú kijelölések és azok megszüntetésének előkészítését a katonai szervezetek számára minden esetben a területi katonai igazgatási szervek végzik. A megyei, fővárosi védelmi bizottságok az ingatlanok és szolgáltatások vonatkozásában hajtják végre hatósági feladatokat. A gazdasági-anyagi szolgáltatások alapvetően honvédelmi és katasztrófavédelmi célból történő igénybevétele jelenleg nem minden időszakra meghatározott, amely jelentős problémát okozhat különböző időszakok egymás után, rövid időintervallumokban történő elrendelése esetén, amennyiben az adott időszakokban honvédelmi és katasztrófavédelmi feladatok ellátása érdekében is sor kerülhet a gazdasági-anyagi szolgáltatások igénybevételére. A már igénybevett gazdasági-anyagi szolgáltatásokra vonatkozóan az igénybevétel folyamatosságának biztosítása érdekében szükséges az igénybevételi módok változtatási lehetőségének biztosítása az igénybevevő katonai szervezet számára.

Felhasznált irodalom

Keszely László: A védelmi igazgatás fejlődési irányai 1989-től napjainkig és lehetséges fejlesztési irányai az átfogó megközelítés szempontjából. pp.14. In.: Hornyacsek Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás rendszere és a honvédelmi igazgatással való kapcsolatának elméleti és gyakorlati összefüggései*. Budapest, 2019. Dialóg Campus Kiadó. p. 9-28. ISBN 978-615-5945-67-0

Lakatos László: Honvédelmi igazgatás. pp. 217. In.: Lapsánszky András (szerk.): *Közigazgatási jog. Szakigazgatásaink elmélete és működése*. Budapest. 2020. Wolters Kluwer Hungary Kft. p. 956. ISBN 978-963-295-919-1

Jogszabályok

Magyarország Alaptörvénye

2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről

2013. évi XCVII. törvény a honvédségi adatkezelésről, az egyes honvédelmi kötelezettségek teljesítésével kapcsolatos katonai igazgatási feladatokról

2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról

290/2011. (2011. XII. 22.) Korm. rendelet a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról

234/2011. (2011. XI. 10.) Korm. rendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról

1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról

A budo hatása a mentális állapot javítására, különös tekintettel a budóban való jártasság és a reziliencia összefüggésére

Fülek András¹

Bevezetés

Azok az emberek – rendőrök, tűzoltók, katonák – akik választott hivatásuk során rendkívüli, a normál életviteltől alapvetően eltérő körülmények és szabályrendszer között végeznek tevékenységet, sajátos, kettős helyzetbe kerülnek. A helyes szocializációs fejlődés révén magukban hordoznak egyfajta kiforrott, konfliktust kerülő, békés megoldási modellt, ami a feladatellátás során nagy valószínűséggel nem lesz eredményes, és nagy eséllyel saját maguk és környezetük számára is kockázatot jelenthet. Úgy kell tehát a szolgálati feladatok során a normális életviteltől gyökeresen eltérő normát képviselni, hogy mindeközben a civil személyiségük ne sérüljön, ne torzuljon.

A *budō* sajátos módon mindkét problémára megoldást nyújt. A *budō* nevelési módszere, eszköztrendszere és a személyiségre gyakorolt fejlesztő hatásai révén pszichológiai és fiziológiai szempontból felkészít a stresszhelyzet kezelésére, helyes megélésére, ami a döntéshozatali pillanatok higgadt lelkiállapotát adja, és segítséget jelent a szolgálati és a civil élet elkülönítés egyéni képességének megteremtésére és a szolgálat során a személyt érő pszichés terhelések feloldására.

Írásom célja, áttekintést adni a japán harcművészet gyakorlása során a gyakorló személyét érintő fiziológiai és pszichés változásokra.

A cikk rövid történeti kép felvezetésével kezdődik, amely ismerteti a japán történelem egy kiemelt korszakát. Az *Edo*-kor² során egy olyan kedvező társadalmi

¹ Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz, e-mail: fuleky.andras@gmail.com ORCID: 0000-0002-7735-2173; mtmt2 ID: 10037523
A japán kifejezések leírására a cikkben a nemzetközileg használt Hepburn-féle átírást alkalmaztam, és a szótövet dőlt betűvel jelöltem. Néhány japán szó, kifejezés, a magyar nyelvben már meghonosodott, ezért ezeket külön nem jelöltem.

² 1603-1868 közötti japán történelmi korszak, amelyet a stabil államigazgatás, a béke és művészetek tekintetében prosperitás jellemezett

berendezkedés jött létre, amely lehetőséget teremtett a korábbi évszázadok alatt összegyűlt harci tapasztalatok írásban történő megfogalmazására és a harci hatékonyság lelki összefüggéseinek mély megértésére és rögzítésére.

A cikk összefüggést keres a reziliencia fogalma és a gyakorlati megjelenése, valamint a harcművészetet évtizedek óta gyakorló katona képességei között.

Történelmi előzmények

A normál életviteltől eltérő élethelyzetek leírására, a váratlan jelenségekre való pszichés válasza már az mitológiában is találunk példát, gondoljunk például a pánik kifejezés eredetére.³ Az emberi történelem során a csaták, háborúk számtalan tapasztalatot hoztak, amely befolyásolta a fegyveres küzdelemhez való lelki hozzáállást és az arra való felkészülést. A haditechnika 20. században megjelenő, majd a 21. század elején tapasztalható dinamikus fejlődése – az ember-gép kapcsolat újszerű megjelenése – a konfliktusok sajátos és váratlan jellege mind a katonák, mind a témával foglalkozó kutatók számára is kihívásokat jelentenek.

Az írásomban az általam vizsgált kultúra és korszak miatt kissé visszatekintek az edo-kori Japán világába, amely értékhordozó és a mai napig is feltárára váró kutatási forrás.

A mai *budō* a *bushik*⁴, a középkori Japán katonai rétegének harci képzéséből, gyakorlataiból alakult ki. Japán háborús időszakában nagy jelentősége volt a harci hatékonyságnak, de emellett a belső út is valós egyéni igényként merült fel. A *bushik* gondolatvilágát alapjaiban átható erkölcsi normarendszer, a *bushidō* több forrásból is merített. Ilyenek voltak a zen buddhizmus, a *shintō* vallás és a konfucianizmus. A katonai életforma szellemi iránymutatása, a normarendszer nyújtotta tanok követése a 12. századtól vált általánossá, de az ún. becsületkódex írásos összefoglalása csak

³ Pán Hermész és Drüopé nimfa fia volt, az erdők, mezők, legelők, vadászok, kecskepásztorok és nyájak istene. Pán rendelkezett még egy különleges képességgel: elborzasztó üvöltésével bárkiben szörnyű rémületet tudott kelteni. A pásztoristen eme képességét a maratoni csatában is alkalmazta, a mondák szerint üvöltésével rémítve meg a perzsákat, így segítve győzelemhez Athén népét. Innen ered az irracionálisan erős félelem (pánifélelem), vagyis a pánik.

⁴ *bushi* – a harcos, vagy katonai társadalmi osztály

1615-ben történt meg. Az általánosan elfogadott és gyakorlott alapelvek a következők voltak: egyenes jellem és igazságosság, bátorság és a kitartás szelleme, jóindulat és együttérzés, udvariasság, igazmondás és általános őszinteség, becsület, a hűség kötelme, önuralom, nyíltság, lelki nyitottság (*makoto*), bölcsesség (*chi*), a japánok számára oly fontos kötelességérzet (*giri*), és a halálra való állandó készenlét.

A *Tokugawa*-sógunátus (1603-1868) létrejöttével véget értek a véres belháborúk. A *bushik* által gyakorolt harcművészeteknek 18 alapvető harci formája volt (*juhappan jū*), amelynek gyakorlója a történelmi idők változásai miatt egyre inkább elfordultak a tényleges harci alkalmazástól a harci művészet gyakorlásának lelki-szellemi oldala felé. A gyakorlás továbbra is igen keményen folyt, azonban a módszerek kissé módosultak (védőfelszerelések, szabályozottabb párbajok, gyakorlótermek (*dōjō*) és iskolák kialakulása (*ryūha*)).

Ezen békés korszak üzenete, hogy a *budō* esetében nem a látványos győzelem a fontos, hanem a bátorság, a rátermettség, a harcmodor, amelyet a hagyományos japán harcművészetek gyakorlója generációról generációra adnak át egymásnak. A cél nem a fényes siker elérése, hanem az egyén számára megfelelő út megtalálása, önnön gyengeségeink felismerése és javítása.⁵

A budō hatása a személyiségre, a gyakorlás által kialakuló képességek, jártasság⁶

A *budō* japán szó, fogalomkör, melynek jelentése: követni a harcos hagyományt az élet és a halál mindennapokban megélt valóságából, s ebből eredően fő cél a mozgás kultúráján keresztül a személyiség fejlesztése, kiteljesítése. A *budō* a harcművészettel kapcsolatosan mindazt a szellemi és gyakorlati örökséget kifejezi, ami a japán közép- és *edo*-kori időszakból származik. Azok a középkori japán *budō*ban kiérlelődött elméletek, amelyek megalapozták a *denshō*kat⁷, létjogosultságukra a történelem

⁵ Füleky András: Budo általi nevelés, katonai személyiségfejlesztés I. Hadtudományi Szemle IV. évf. 2. szám 2011/2. 143.

⁶ Füleky András: a katonai pályaszocializáció pszichológiai kérdései figyelembe véve a budo általi személyiségfejlesztés lehetőségeit. Társadalom és Honvédelem XV. évf. 1-2. szám 2011. 144-149.

⁷ *denshō* – harcművészeti értekezés

valódi küzdelmei, harcai során nyertek bizonyítást, s eredményei, tapasztalatai közvetlenül alkalmazhatóak más, hasonló gyakorlati módszerek esetében is.

Felmerül a kérdés, hogy a harcművészetek defenzív jellege mit adhat a harcoló alakulatok tagjai számára, egy olyan tevékenységnél, amely alapvetően agresszív, offenzív eszközöket, módszereket alkalmaz. A továbbiakban erre igyekszem választ adni, de előzetesen kiragadva a legfontosabb elemeket: a *budō* az önkontrollban, a fegyelemben, és a helyzetfelismerő képességben segít.

A *budō*ban alapvető kitalálni, megérezni az ellenfél következő mozdulatát. Ehhez tapasztalatra van szükség. Például a *kendō*ban⁸, a küzdelem során fenn kell tartani az optimális távolságot az ellenféltől (*maai*), miközben a középvonal (*chokusen*) birtoklásával kontroll alatt kell tartani az ellenfelet. Ha érzed a *maai*-t és a középvonalat és nem hagysz rést (*suki*), támadási felületet, ösztönösen meg fogod érezni a támadásra legalkalmasabb pillanatot, ahol a szellem, a kard és a test egységben lesz. De ha tudatosan keresed ezt a pillanatot, egyre kevésbé leszel sikeres. A tiszta tudat fenntartása a legfontosabb, így mindig rugalmasan tudsz reagálni a körülötted zajló eseményekre. A *budō* a tökéletességre vezető út, ami egy egész életre szól.

Tulajdonképpen a *budō*ban a legfontosabb dolog a rugalmas elme, amely képessé tesz arra, hogy felismerjük gyengeségeinket és kitartó gyakorlással le is győzzük azokat. A kritikus pillanatok legnehezebb erőfeszítéseinél – a tanítás szerint – a kardod úgy, mint cselekedeteid, elárulják szellemi állapotodat. Teljes szívből szembe kell nézni az ellenféllel vagy az élet feladataival, miközben az elme zavargásait a minimumra kell csökkenteni. Ez a fajta kettősség, elválasztás a legnehezebb feladat. A harcművészetben és az életben is haladó, érett személynek tekinthető az, aki a kihívást jelentő feladatokra a szükséges felkészülésen túl már képes támaszkodni korábban megszerzett ismereteire, tapasztalataira, amely a magabiztosság alapja. Röviden vegyük sorra, hogy a *budō* általi jellemformálás milyen személyiségbeli jegyeket erősít:

- közösségbe történő beilleszkedés

⁸ *kendō* – a kard útja, a vívás japán harcművészete

- csapatban való gondolkodás
- alkalmazkodás képessége
- jó kooperációs képesség
- kiegyensúlyozottság
- konfliktustűrés
- konfliktuskezelés
- jó problémamegoldó képesség
- elhivatottság képessége
- fegyelmezettség
- monotónia tűrés
- terhelhetőség
- stressztűrő képesség
- fizikum
- magatartásbeli kiválóság
- kötelességtudat
- tökéletességre törekvés
- megbízhatóság, önállóság
- szilárd döntési képesség
- megújulási képesség
- fejlődés iránti igény
- értéket teremtő és értékeket hordozó személyiség.

A fenti személyiségjegyek tekinthetők a később tárgyalandó egyéni reziliencia képesség építőköveinek.

A *budō* több évtizedes elhivatott gyakorlása – legyen az bármelyik hiteles alapokon nyugvó iskola is – folyamatos fizikai-, fiziológiai- és személyiségfejlődést

biztosít az út követője számára, amelynek során a testünk alkalmazkodik és tökéletesedik az adott mozgásformához. A *budō* technikák, a páros gyakorlatok és *katák*⁹ változatossága valamennyi testrészt, izmot és ízületet megmozgat, és az ésszerűséget betartva fejleszt is.

Alkalmazva a Meinel-Schnabel-féle mozgástanulási modellt¹⁰, tekintsük át azokat a lényeges jellemzőket, amelyek a *budō* mozgásformája által finomodnak, és emelkednek készségszintre a gyakorló személyben:

1. A stílus szerinti mozgásszerkezet magas szintű, variábilis, formailag pontos végrehajtása tökéletes időzítéssel. Ez a kreatív finomkoordináció szintje;
2. A mozgásfolyamatot optimális és célszerű izomhasználat, koordinált erőközlések, tökéletes szinkronizáció, felesleges mozgások hiánya jellemzi. Éppen ezért a gyakorlást igen kisszámú sérülés kíséri;
3. Tökéletes információ felvétel és feldolgozás, ami egyben szelektív is;
4. Az érzékszervek kapacitásának optimális kihasználása;
5. A megfigyelés, a mozgásemlékezet pontos, felbontóképessége rendkívül részletes. Ez már olyan szint, amihez nem mindig elég a sok gyakorlás, inkább adottság kérdése;
6. Félelem előfordulhat, de azt megfelelően képes kezelni, előnnyé alakítani;
7. A „kell” és a „van” érték tökéletes megérezése, vagyis a leghatékonyabb és/vagy mintaszerű mozgás teljes ismerete és saját képességi szintünk helyes felmérése, hozzáillesztése. A „kell” értéktől való kis eltérés pontos érzékelése;
8. Külső-belső feltételek változása nem befolyásolja a végrehajtást, a feltételek nem zavarják;

⁹ *kata* – formagyakorlat

¹⁰ Nádori László: Az edzés elmélete és módszertana. Bp.: Magyar T. E., 1991. 164-181.

9. Mind a belső- mind a külső szabályzó kör tökéletesen működik. Vagyis a szabályzó kör dominancia szempontjából a zárt jellegű mozgáskészségek¹¹ és a nyílt jellegű mozgáskészségek¹² is magas szintet mutatnak;
10. Tökéletes korrekciók, tökéletes anticipáció¹³ a tevékenység minden fázisában, miközben a mozgásban és kivitelezésben az egyéniség megmutatkozik;
11. A képességek tekintetében csak igen nagy tét-stressz esetén történik visszaesés;
12. Fáradás a fizikumnak megfelelő, de egyéb technikákkal kompenzálásra is képes. Az aktuális fiziológiai állapotra az adott fizikai és idegrendszeri terhelés kiegyensúlyozottan hat, a jelentős tapasztalat és alkalmazkodási képesség segít abban, hogy a terhelések kölcsönösen ne gyengítsék egymást. A mozgásfolyamatokat az energiafelhasználás jelentős kontrollja jellemzi;
13. Kortikális felügyelet csak a döntések meghozatalának idejére szorítkozik, a mozgásszabályozás automatizált. Ennek következtében az idegrendszeri fáradtság csak igen későn jelentkezik.

A harcművészet intenzív gyakorlása által, idővel számos olyan képesség alakul ki az adott személyben, ami a katonai kiképzés eredményeképpen elvárt egyéni és csoportképességekhez jól igazodik.

Egy *budō*-ban jártas, elkötelezett személy a kialakult képességei révén számos további ponton rendelkezik kimutatható előnnyel az átlagos mutatókhoz képest:

1. Kiképzés során azonos terhelésű feladatok hatására a társainál jobb eredményt ér el, gyorsabban fejlődik;

¹¹ a környezet állandó és befolyásolható, a mozgáskészség konstans karakterű, finom motoros, kivitelezés, tanulás jellemzi, technikai ügyességgel jár

¹² a környezet változó, nehezen befolyásolható, a mozgáskészség variábilis karakterű, perceptuomotoros (érzékelés, észlelés), döntés, tanulás jellemzi, taktikai ügyességgel jár

¹³ korábbi tapasztalaton alapuló előzetes feltevés

2. A szellemi és fizikai terhelést aránylag jól viseli és a terhelés növelésére kedvezően válaszol, terhelését hamarabb lehet növelni;
3. Gyorsabban tanul mozgásokat, eljárásokat, hamarabb sajátít el sikeresen bonyolult technikai elemeket. Az új mozgásforma hatására organikusan, pszichikusan fejlődik, eredményei jobbak;
4. Magas szinten alkalmazza és valósítja meg a kapott technikai és taktikai utasításokat;
5. A rendelkezésére álló ismereteket, tapasztalatokat kreatívan használja fel a téthelyzetben és célszerűen old meg váratlan körülményeket, eredeti megoldásokat alkalmaz;
6. A nehézségek leküzdésében szívós, kitartó, általában szorgalmas, magasabb célra törő. Szívesen vállalja a kiképzéssel járó fáradalmakat, munkája tudatos, társaival alkotó módon együttműködik.

A reziliencia és a budo összefüggése

Feltehetjük a kérdést, hogy miért is kell egyes emberek számára az átlagot meghaladó stabil mentális állapotot kialakítani? A katonák, a rendőrök és a katasztrófavédelemben résztvevő szervezetek vagy civil mentőlakulatok és segélyszervezetek dolgozói – mint különösen veszélyeztetett populáció – esetében kiemelkedő jelentőségűvé vált a rugalmas ellenállóképesség védelmi szerepe a stressz reakciók és pszichopatológia nézőpontjából.

A reziliencia rugalmas ellenállási képesség, azaz valamely rendszernek azon képessége, hogy erőteljes, meg-megújuló, vagy akár sokszerű külső hatásokhoz sikeresen alkalmazkodik.¹⁴ Az ökológiai irodalomban a rezilienciának két eltérő definíciója született. Az első definíció értelmében a reziliencia annak a mértéktartománya, amelyen belül a rendszer megőrzi belső egyensúlyát a ráható erők ellenében. A második meghatározásban átértelmeződik a stabilitás fogalma, a rendszer

¹⁴ Békés Vera: A reziliencia-jelenség, avagy az ökológizálódó tudományok tanulságai egy ökológizált episztémológia számára. In: Forrai G., Margitay T. (szerk): Tudomány és történet. Tanulmánykötet Fehér Márta tiszteletére. Budapest, Typotex, 2002. 215-228.

korábbi egyensúlyi állapotából kibillentő erőhatásra úgy reagál, hogy rugalmas módon új egyensúlyra tesz szert. Míg az első definíció egy rendszer hatékonyságára, teherbíróképességére, kiszámíthatóságára összpontosít, addig a második inkább a szívósságra, perzisztenciára,¹⁵ adaptívitási készségre.

A reziliencia megjelenése az alábbi rendszerfeltételekkel jellemezhető:

- Viszontagságos külső környezet;
- Az egyén bizonyos belső tulajdonságainak, védelmi faktorainak megléte;
- A külső veszélyeztető körülményekkel való hatékony megküzdés képessége.

1. ábra A reziliencia meghatározás szemléltetése¹⁶

Az 1. ábra jól szemlélteti a stressz személyiség meghatározott mutatóinak, jegyeinek fejlődésére gyakorolt hatását. Kedvező esetben a személy stresszkörnyezetben való ismétlődő élményei, tapasztalatai által személyisége egyénileg eltérő módon ugyan, de erősödik, újabb téthelyzet felkészültebben éri. Feltételes esetben a személy egyes részképességei nem, vagy csak bizonyos esetekben biztosítják a személyiségjegyek kiegyensúlyozott, célirányos fejlődését. Ennek felismerése

¹⁵ egyfajta kitartás, makacsság, tartós fennmaradás képessége

¹⁶ <http://www.forlong.hu/blog/2011/08/25/a-mexikoi-60-at-maig-nem-hevertuk-ki-avagym-i-fan-terem-a-reziliencia/> Letöltve: 2021.01.30.

kiemelten fontos, mivel megfelelő beavatkozással a személy rávezethető a kívánt fejlődési útra. Összeomlásnál a személy rendszerből történő kiemelése nem kerülhető el. Ezt követően részletes elemzés szükséges, hogy maga a személy a bekerülés pillanatától alkalmatlan (a kiválasztási folyamat volt téves), vagy a személy esetében állt be olyan jelentős pszichés változás, amely időlegesen, vagy végleg alkalmatlanná teszi a feladatellátásra.

A rezilienciát nem lehet személyiségvonásként értelmezni, hiszen valaki lehet reziliens egy adott típusú kihívással szemben, míg egy másikkal szemben viszont nem. A reziliencia sokkal inkább dinamikus folyamatként értelmezhető, a belső képességek mellett a környezettel való interakciókat is figyelembe kell venni, amely megfelelő, célirányos felkészítéssel fejleszthető. Ez úgynevezett két dimenziális személyiségelem, amely egyfelől a nehéz körülmények, helyzetek expozíciójára, másrészt ezeknek a nehéz helyzeteknek a lehetséges pozitív kimeneteleire összpontosít.¹⁷

A *budō*- reziliencia lehetséges összefüggéseivel kapcsolatban célzott interjúkat készítettem olyan katonákkal, rendőrökkel, akik harcoló alakulatnál szolgálnak vezető beosztásban, és operatív tevékenységet is végeznek. Az alanyokkal ismerttettem a vizsgálat célját és a reziliencia fogalmát.

A tapasztalatok leírása előtt célszerűnek tartom rögzíteni, hogy a harci stresszel, a téthelyzet hatásaival szembeni reziliencia, vagyis a pszichikai harci készenlétre való felkészülés kulcsfontosságú a kitűzött feladat eredményes végrehajtása érdekében. Ez a feladatra történő minél határozottabb fellépés vágyával, veszélyeztetettség érzésének csökkentésével, a veszélyek valós bemutatásával, védekező rendszabályokkal, az esetleges sérülésekről való szakszerű gondoskodás biztosításával, a korábbi éles helyzetek tapasztalatainak felhasználásával, a felkészültség fokának és begyakorlottságának felidézésével lehet elérni.¹⁸

¹⁷ Urbán Nóra - Kovács László: A pszichológiai reziliencia, mint integrált alkalmazkodó rendszer. Honvédelem, 2016. év (68) 3-4. szám. 43-47.

¹⁸ Pavlina, Želimir – Komar Zoran: Katonapszichológia (II. kötet). Bp.: Zrínyi Kiadó, 2007. 136-137.

Az intejúba bevont személyek az alábbiakban fogalmazták meg a harci hatékonyságuk lehetséges okait:

- Ismerjük saját testünk lelki és fizikai terhelhetőségét;
- Ismerjük egyes helyzetbe történő reagálását;
- Tudjuk befolyásolni a stressz okozta testi és pszichés tüneteket;
- Van stratégiánk a várható helyzetekre történő előfelkészítésre;
- Van felismerési képességünk;
- Bármit teszünk, bárhol vagyunk, legyünk mindig felkészülve minden eshetőségre.

A több évtizedes *budō* gyakorlás, a *budō* „program” tehát – a megfogalmazásuk szerint – az alábbiakban segített:

- Magas fokú mentális és fizikai erőnlét, fejlett koncentrációs készség kifejlesztése. A tradíciók tisztelete. Ha *budō*t gyakorolsz, vagy tanulsz, az egész életeden át elkísér;

- Egonk egészséges mederbe terelése;
- Teljes kontroll elménk felett, mivel a gyakorlónak el kell képzelnie *kata* gyakorlás közben, hogy egy vagy több ellenféllel harcol a különböző szituációk során;
- Egészségmegőrzés, szellemi frissesség, fiziológiai előnyök, különleges izmok fejlesztése. Erre utal az aktívan gyakorló magas életkort megélő mestereket;

- Közösség, ahol a tagok célja közös, hogy a *budō* az egész életükre kihasson és ezáltal jobb életet éljenek, jobb emberek legyenek. A *budō* sokszínűsége abban mutatkozik meg, hogy mindenkinek visszatükröződik az egyénisége a saját gyakorlásában;

- Pontos, gazdaságos, hatékony és differenciált végrehajtás képességének kifejlesztése;

- Önfelkészítési dinamika, önfelkészítési/öngyógyító protokoll, mintegy program, amely elősegíti a stressz oldását;

- Adott stresszor implementálódásának kedvező befolyásolása külső segítség nélkül;

- Saját képesség és a határok megtapasztalása, ismerete miatt egyfajta magabiztosság alakul ki, amelyet erősít az éles helyzetek többszöri sikeres megélése. Kudarc esetén a pozitív beépülés nagyban függ a kiértékelés, elemzés hatékonyságától;

- Misszióban, különösen olyan magas kockázatú területen, ahol a sportolás, kikapcsolódás csakis a táboron belül, ott is védett körzetben valósítható meg, egyfajta belső út követése és a mentális egészség alapvető forrása lehet. De e képesség kialakítása nem azonnali.

A tanulmány fő üzenetének tekinthető az alábbi gondolat:

A tiszta tudat fenntartása a legfontosabb, így mindig rugalmasan tudsz reagálni a körülötted zajló eseményekre.

Összegzés

Nemzetközi- és hazai példák sora található a japán *edo*-kori *budō* elmélet és a mára kialakult gyakorlási formáinak alkalmazására, amelyet a tanulmányban ismertetett képességek és jártasság kifejlesztése érdekében végeznek.

Tényként kezelhető, hogy a hivatásos katonák előtt álló újszerű elvárások és kihívások mellett a katonává válás klasszikus szocializációs útja is megváltozott, amelyhez az eredményesség érdekében a kiképzés jellegében is alkalmazkodni kell.

A tanulmány terjedelmi korlátja nem tette lehetővé a téma teljeskörű elemzését, azonban annak újszerűsége miatt célszerű a cikken túlmenően is foglalkozni vele. Az interjúk és azok elemzése egyértelműen rámutatnak arra, hogy a *budō* általi képességfejlesztés a vizsgált célcsoport tevékenységénél kiemelt előnnyel bír. Valamennyi alany saját tapasztalata és az elmondottak összefüggésében bizonyos, hogy a *budō*ban való jártasság, a több éves, évtizedes megfelelő gyakorlás a személyiségben olyan kedvező tulajdonságokat alakít ki, amely által adott kihívásokra való reziliencia képessége önállóan, vagy kis ráfordítással elősegíthető.

A fentiekén túlmenően vizsgálni szükséges továbbá, hogy a jelen szabályzók milyen súllyal kezelik a mentális felkészítést és milyen módszereket javasolnak erre.

Felhasznált irodalom

Békés Vera: A reziliencia-jelenség, avagy az ökológizálódó tudományok tanulságai egy ökológizált episztemológia számára. In: Forrai G., Margitay T. (szerk): Tudomány és történet. Tanulmánykötet Fehér Márta tiszteletére. Budapest, Typotex, 2002.

Fülek András: Budo általi nevelés, katonai személyiségfejlesztés I. Hadtudományi Szemle IV. évf. 2. szám 2011/2.

Fülek András: A katonai pályaszocializáció pszichológiai kérdései figyelembe véve a budo általi személyiségfejlesztés lehetőségeit. Társadalom és Honvédelem XV. évf. 1-2. szám 2011.

Nádori László: Az edzés elmélete és módszertana. Bp.: Magyar T. E., 1991.

Pavlina, Želimir – Komar, Zoran: Katonapszichológia (II. kötet). Bp.: Zrínyi Kiadó, 2007.

Urbán Nóra - Kovács László: A pszichológiai reziliencia, mint integrált alkalmazkodó rendszer. Honvédorvos, 2016. év (68) 3-4. szám.

Forrás:<http://www.forlong.hu/blog/2011/08/25/a-mexikoi-60-at-maig-nem-hevertuk-ki-avagymi-fan-terem-a-reziliencia/> Letöltve: 2021.01.30.

A katonai törzsek kialakulása és jelenkori fejlődése mesterséges intelligencia tükrében

Fazekas Ferenc

Bevezetés

A katonai szervezetek alapvető döntéselőkészítő és -támogató szerve a törzs, amely a szervezet parancsnokának munkáját segítve végzi el azt az elemző-előkészítő-kidolgozó munkát, amely a sikeres műveletek végrehajtásához szükséges. Jelen katonai környezetünkben a törzsek létezése és funkcionalitása magától értetődő, a szolgálatot teljesítők számára egyértelmű a jelenlétük és szerepük a szervezet életében. A törzsi mai értelemben véve fogalmilag úgy határozható meg, hogy *„a katonai szervezetek parancsnokainak döntés-előkészítő és döntést realizáló támogató szerve, amely javaslattevő, tanácsadói szerepkört is ellát.”*¹ A katonai szervezetek, állami és nem állami hadseregek a történelem igen korai szakaszától kezdődően rendelkeztek olyan elemekkel, amelyek a törzset ma jellemző döntéselőkészítő, végrehajtást támogató és tanácsadói szerepköröket hajtották végre. A megnevezés, mint törzs, legalább már a 19. első felétől használatos a magyarban, a szervezet méretétől és feladatától függően nevezték táborkarnak, törzskarnak, vezérkarnak.

Korunk nyugati típusú törzse lineáris felépítésű, amelyen belül a különböző beosztottak szakterületük alapján vannak csoportosítva. A törzset első körben személyi törzssre, koordináló törzssre, illetve szaktörzssre lehet bontani. Ezen a felosztáson belül a szakemberek helye nem szabványos, országonként, haderőnemenként vagy vezetési szintenként eltérő lehet. A Magyar Honvédségben a koordináló törzscsoporton belül jött létre a funkciók szerinti felosztás, és hozták létre az adminisztrációért, az információszerzésért, a műveletekért, az ellátásért, a tervezésért, a híradásért, a kiképzésért, a pénzügyekért és a civil-katonai együttműködésért felelős részlegeket.²

¹ Krajnc (2019), p. 1100

² Tomolya (2009), pp. 45-46.

Ezek a törzsfunkciók a történelem során alakultak ki és különültek el egymástól, a jelenlegi felosztás létrejött a hadviselés elméletének, illetve technikai eszközeinek fejlődésével van összefüggésben.

A katonai törzsek kialakulása

A szervezett katonai tevékenységek működtetője mindig is a parancsnok volt, aki vagy tekintélye, vagy tudása és tapasztaltsága jogán vezette a kötelékét. A kezdetekben, a viszonylag kis létszámú hadseregek esetén, mikor a hadászat és harcászat között nem volt éles a választóvonal, egy személy képes volt a vezetési és szervezési feladatok ellátására. A hadviselés komplexebbé válásával, a hadseregek létszámának növekedésével olyan új kihívások és mindennapi problémák jelentek meg a vezetésben, amelyek túl sok időt és energiát igényeltek, az egyszemélyi vezetőnél hatékonyabban oldhattak meg a vezető által megbízott segítők. A speciális szakfeladatok ellátása mellett a hadvezér alárendelt parancsnokai, illetve a környezetében levő szakemberek alkották a haditanácsot. Ezek a haditanácsok a hadjáratok kezdetén, illetve azok döntési pontjain, kiemelten csaták előtt ültek össze, megvitatni a lehetséges cselekvési változatokat és kidolgozni a végrehajtandó koncepciót. A hadvezéreknek készült egyik ókori kézikönyv szerint a vezér *„vagy tanácsadó testületet válasszon magának, amelynek tagjai minden tanácskozásán részt vesznek, vele együtt hozzák meg a döntést s ebből a célból kísérik; vagy pedig úgy tartson tanácsot, hogy kiszemeli a parancsnokok közül a legtekintélyesebbeket. Nem fogadható el ugyanis megbízhatónak, amit valaki egyedül sajátjaként gondolt ki.”*³ A haditanácsok intézményének nem ez a legrégebb előfordulása, azok említése az ősi egyiptomi és asszír szövegekben is szerepel már.⁴

A kora középkor európai katonai gondolkodásának és a szervezési folyamatainak meghatározója és modellje a római haderő volt. A késő császárkor időszakában, a Kr.u. 4. és 5. század fordulójának környékén született Flavius Vegetius Renatus A hadtudomány foglalatja című összefoglaló műve, amely a Római Birodalom hanyatlása

³ Onaszandrosz in Hahn (1963), p.674.

⁴ Shaw (1991), p. 28. és p. 47. és Dezső (2012), p. 208.

után is nagy népszerűségnek örvendett, és a 12-13. században már nemzeti nyelvekre is fordították, hogy minél elérhetőbb legyen. A római legiók szervezési, vezetési és kiképzési elvei a művön keresztül hatással voltak a középkori katonai szakirodalomra, és nyilvánvalóan a hadviselésre és a hadseregszervezésre is. A 14. századi zsoldoseregek kialakulásával egy vezetés-irányítási forradalom indult el a katonai szervezetek vonatkozásában. A zsoldoscsapat vezetője, tulajdonosa nem minden esetben volt jártas a katonai szakfeladatokban. Sok esetben ő volt a „név” a csapat mögött, ő biztosította a pénzt és erőforrásokat, de a tényleges katonai parancsnok a helyettese volt, a hadnagy. Ez a vezetési rend már tükrözni látszott a későbbi vezérkarok/törzsek fő jellemzőjét: a vezető és a tényleges katonai szakember feladatköre szétvált.⁵ A seregek méretének növekedésével a vezetési feladatok is gyarapodtak, és ez magával vonzotta a törzs létszámának növekedését, a különböző feladatkörök kialakulását. Korabeli katonai szakemberek úgy látták, hogy a parancsnok egymaga nem lehet képes mindenhez érteni, ezért szükséges a megfelelő hatáskörrel és felelősséggel felruházott segítők alkalmazása a seregekben. A korabeli törzsmunka nem egy együttműködő folyamatként értelmezhető, mint manapság, hanem egymástól elkülönülő feladatok végrehajtásából állt, és az így működő törzset nagyrészt a vezető személye, illetve a főhadiszállás helye kötötte össze.⁶

A törzsek fejlődésének új lökést a 18. század francia hadserege adott. A francia haderő hadseregei már állandó jellegű törzsekkel rendelkeztek, tapasztalt törzstiszti gárdával. A törzsbeosztottak kiválogatásánál a fő szempont a képzettség és a munkabírás volt. 1764-ben Európában elsőként törzstiszti iskolát alapítottak, ahol a leendő törzstiszteket megfelelő válogatás után magasabb képzésben részesítették, felkészítve őket a háborús feladataikra, bevezették az időszakonkénti vizsgák rendszerét és a próbaidőt⁷. A rendszerben rejlő potenciált látva a porosz királyság is létrehozta saját tisztképző intézményét, ahol a francia elvek szerint, francia nyelven, francia tanárok kezdték meg az oktatást. A francia forradalom és a napóleoni háborúk

⁵ Kurz (1957), p. 273.

⁶ Kurz (1957), p. 274, Kurz (1956) pp. 570-571.

⁷ Hittle (1961), pp. 91-92.

időszaka a francia fegyverek sorozatos sikereivel járt, és ez a francia törzstiszti rendszer más államok általi átvételét hozta. A porosz hadsereg vezetése is az új francia törzsek mintájára szerveződött újjá, csak még magasabb szintre helyezte a tisztek képzését. A professzionális, elitista porosz vezérkar addig nem ismert hatékonyságot ért el a mozgósítás, csapatmozgás és a manőverek megtervezése és végrehajtása során. A 19. század második felében a poroszok minden háborújukat megnyerték, ellenfeleik sikereik okát elsősorban a vezérkar tevékenységének tudták be, így a porosz vezérkar másolandó mintaként szolgált a 19. század végi és 20. század eleji nagy haderő-átstrukturizációknak.

A francia hadsereg az 1870-es katasztrofális vereségét követően a porosz vezérkar feladatrendszerét megvizsgálva, a saját, Napóleon-korabeli rendszerével ötvözve 1900-ra alakította ki az első, mai értelemben funkcionálisan elkülönült feladatrendszereket alkalmazó törzsstruktúrát. Ezt az első világháború során felülvizsgálták, és egy kisebb módosítással 1917-re kialakították azt a négyes törzsszervezetet, amelyet aztán az Amerikai Egyesült Államok expedíciós erői átvettek, és hatékonyan alkalmaztak. 1921-től aztán a teljes USA haderő ezek alapján az elvek alapján szerveződött meg, és ez a szervezet a második világháborúban is hatékonyan bizonyult. A háború utáni európai újjászervezések és a NATO megalapítása a legnagyobb tagállam, az USA által használt harcászati és szervezési elvek térnyerését hozta. A törzsek tekintetében a nyugat-európai hadseregek szövetséges hadseregek fokozatosan átvették a francia rendszeren alapuló amerikai törzsszervezetet, természetesen a nemzeti sajátosságok és hagyományok figyelembevételével. Az 1917-es amerikai expedíciós hadsereg törzsstruktúrája az úgynevezett G-s szervezet, amely továbbfejlesztett változata az egységtörzsek és magasabbegység-törzsek tekintetében ma is használatban van. Az eredeti rendszer a következő négy funkcionális részleget tartalmazta: G-1, mint személyügy; G-2, mint felderítés; G-3 mint, hadművelet; G-4, mint logisztika. A háború idejére megalakult a G-5 részleg is, amely a kiképzés feladataival foglalkozott, de ez a háború végén megszüntetésre került. Az alegységek törzsei hasonló funkcionális szervezetben, csak „S” betűjelöléssel

ellátott részlegekben működtek: az S-1 ugyanúgy személyügyet jelentett, mint a G-1, és mint majd az összhaderőnemi-felsővezetői szinten megjelenő „J” (*Joint*) főnökségek közül a J-1, vagy a haditengerészeti alakulatok N-1, illetve a légierő alakulatok A-1 részlegei.⁸

A hadviselés fejlődéstörténete azonban nem állt meg a két világháborúval, így a törzsek feladatköre és funkciója sem maradhatott ugyanaz, az új kihívások kezelését meg kellett oldani. Az új konfliktusokban egyre hangsúlyosabbá vált a civil-katonai együttműködés, az ezt koordináló törzscsoport lett az 5-ös számot viselő. A nyolcvanas és kilencvenes években az ugrásszerű technológiai fejlődés, a fejlődő telekommunikáció új lehetőségeket teremtettek, és új részlegek kialakítása vált szükségessé: a híradó részleg lett a 6-os, az információs részleg a 7-es. A kétezres évek doktrínális fejlesztései, új koncepciói és megközelítései eredményeként a törzsek is átszervezésre kerültek, többek között a hadászati szinten önálló tervezési funkció az alacsonyabb szinteken is önálló részlegként jelent meg. A tervezési funkció az 5-ös részlegbe került, a 7-es lett a kiképzés, a 8-as lett a pénzügy, míg a civil-katonai kapcsolatok feladatkörére a 9-es részleg alakult meg.

A mesterséges intelligencia potenciális alkalmazása

Az elektronikus számítógépek létrejötte után a matematikusok azt vizionálták, hogy ezek az eszközök egyszer alkalmasak lesznek majd arra, hogy az emberi gondolkodást utánozva gondolkodó gépekké váljanak. A mesterséges intelligencia kutatásának kezdete 1950-es évek első felére tehető, amikor is az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság vezető oktatási intézményei és kutatóhelyei komoly elméleti és gyakorlati erőfeszítéseket tettek a téma kidolgozásában. A kezdeti évek sikerei, az addig ismeretlen tudományterületen elért, áttörőnek vélt előrelépések a kutatók egy részét túlzott optimizmussal töltötték el, köztük a később a közgazdasági Nobel-díjat kiérdemlő Herbert Simon-t is, aki 1957-ben egy beszédében azt vizionálta, hogy a gondolkodásra képes gépek teljesítménye a belátható jövőn belül az emberi agy

⁸ Hittle (1961), pp. 63-210. és Kurz (1957), pp. 277-279.

teljesítményéhez lesz mérhető.⁹ Ilyen és hasonló kijelentések alapozták meg a tudományos-fantasztikus irodalom klasszikusainak azon „gondolkodó gépeit”, amelyek emberi tulajdonságokkal rendelkeztek, és bizonyos tekintetben emberi, gonosznak tekinthető motiváció vezette őket. Ilyenek Frank Herbert Dűne sorozatának betiltott és elpusztított gondolkodói gépei, vagy Arthur C. Clarke Űrodüsszeiájának HAL-9000-es mesterséges intelligenciája. Ezek a mesterséges intelligencia megjelenítések azt bizonyítják, hogy a kezdetektől fogva vannak szkeptikusok, akik óvatosságra intenek a mesterséges intelligenciák alkalmazása és hasznossága tekintetében.

A mesterséges intelligenciák a technológia, elsősorban a számítástechnika fejlődésével egyre hatékonyabbá és sokoldalúbbakká váltak. Számos matematikai probléma megoldására terveztek specifikus, csak az adott feladat megoldására képes mesterséges intelligenciákon alapuló szoftvereket, amelyek nagy visszhangot keltettek a világon, többek között a sakkvilágbajnokot 1997-ben legyőző Deep Blue, illetve a jóval bonyolultabb Go játék szabályaira alkotott AlphaGo. Ezek a maguk nemében arra a feladatra, amire alkotva lettek, a legjobb megoldást jelentik, azonban más jellegű feladatok végrehajtására azonban alkalmatlanok.

A mesterséges intelligenciák katonai alkalmazása az egészen korai időkre vezethető vissza, hiszen a kormányok felismerték az ezek hasznosításával járó potenciális előnyöket. Az adatok feldolgozásának, a szükséges döntések meghozatalának sebessége és pontossága kritikus elem a műveletek tervezésében és vezetésében. Az 1991-es első Öböl-háború csapatmozgásai és logisztikai készletei mozgatásának tervezése a Dinamikus Elemző és Újratervezető Eszköz (Dynamic Analysis and Replanning Tool, DART) segítségével történt, amely fejlett algoritmusával dollármilliárdok megspórolásához vezetett, hatékonyabb megoldásokat találva, mint a logisztikai tervező szakemberek.¹⁰ A program sikerén felbuzdulva kidolgozták az erők telepítésének megkönnyítésére a Település és Végrehajtás Összhaderőnemi Asszisztense (Joint Assistant for Development and Execution, JADE) rendszert. Ez a

⁹ Griesmyer (2018), p. 8.

¹⁰ Lopez (2004), pp- 72-75.

rendszer is mesterséges intelligencia alapú megoldásokat használ képzett operátorok kezelésében. A rendszer hatékonyságát csak a kijelölt kezelők felkészültsége korlátozza.¹¹

A jelenlegi fejlettségi szinten a mesterséges intelligencia még csak olyan feladatok megoldására képes hatékonyan, amelyek algoritmusokkal lemodellezhetőek. Komplex problémarendszerek, absztrakciót igénylő megoldások esetén nem, vagy csak korlátokkal alkalmazhatóak. Számos kísérlet folyik autonóm fegyverrendszerek kifejlesztésére, de ezek, akárcsak az önvezető autók, még nem százszázalékos pontosságúak, alkalmazásuk a saját erőik veszélyeztetését jelentené. A törzsmunka tekintetében a jelenleg használatban levő, nyilvánosság által ismerhető katonai mesterséges intelligencia alapú megoldások elsősorban hadászati szinten tudnak segítséget nyújtani, megoldásokat biztosítani. A hadműveleti és harcászati szint komplexsége, állandóan változó jellege nagyobb kihívást jelent a mesterséges intelligenciák alkotói számára. Amíg nem sikerül megalkotni az emberi agy problémamegoldásához hasonló fejlett mesterséges intelligenciát, addig a jelenlegi szűk mesterséges intelligencia-rendszerek használata szakterületi specializációban képzelhető el.

A mesterséges neurális hálózatok és a mélytanuló algoritmusok potenciálisan használható módszerek a felderítési információk elemzése, a műveleti környezet elemzése, a helyzetkép kialakítása során. A gyorsuló világ egyre komplikáltabb hadviselése megköveteli az információ időbeli megszerzését és felhasználását, és ez az emberi agy teljesítőképességének korlátai miatt egy idő után már nem fokozható. A mesterséges intelligenciák integrálása, akár funkcionális szakterületek segédprogramjai, akár személyi asszisztensek formájában elkerülhetetlennek látszik a katonai törzsek vonatkozásában.

A mesterséges intelligenciák várható elterjedése várhatóan nem fog hasonló strukturális változásokat okozni, mint a korábbi haditechnikai forradalmi változások tették, hacsak a ma működő funkcionális rendszer teljes felülvizsgálásra nem kerül

¹¹ Mulvehill (2001),

valamilyen egyelőre nem látható ok miatt. Sokkal valószínűbb az, hogy minden funkcionális terület speciális, szakterületi mesterséges intelligenciákkal ellátva hajtja majd végre rutinfadatait. A mesterséges intelligenciák szerepének etikai vonatkozásai még nem teljesen tisztázottak, viszont az egyértelmű, hogy mivel a katonai törzs tevékenysége során a parancsnok emberi életekről való döntéseit készíti elő, az ehhez hozzájáruló élettelen mesterséges intelligencia tevékenységét folyamatosan ellenőrizni és felülvizsgálni kell. Mivel alapvetően számítógépes rendszerről beszélünk, fennáll, hogy a szemben álló fél kiber tevékenységei megzavarják a saját mesterséges intelligencia rendszerek működését, ezért a törzseknek a jövőben is készen kell állniuk arra, hogy szükség esetén számítógép és mesterséges intelligencia nélkül is meg tudják oldani feladataikat.

Összegzés

A Magyar Honvédség szárazföldi kötelékeinek törzsei a NATO ajánlást figyelembe véve szerveződtek és szerveződnek, melynek oka a rendszer logikusságán túl a szövetséges kötelekkel való együttműködés hatékonyságának fokozása, kihasználva a hasonló vezetési struktúra előnyeit. Az nagy bizonyossággal elmondható, hogy a ma általunk is alkalmazott katonai törzs egy, a tudományos francia megközelítésen alapuló munkaszervezéssel működő, a technológiai és doktrinális eredményeket figyelembe vevő, azokat adaptáló, és a német hatékonyságra törekvő vezetéstámogató szervként funkcionál. Mindazonáltal sem a technikai fejlődés, sem a hadművészet fejlődése nem állt meg a 21. század elején, így az általunk most ismert törzsek szerkezete és felépítése korántsem tekinthető véglegesnek, korunk konfliktusai és változásai által generált hatások elemzése új távlatokat nyithat meg a törzsek fejlődésében. A mesterséges intelligenciák fejlődése új lehetőségeket és távlatokat nyit majd meg a katonai kötelékek működésében, vezetésében és irányításában, és elkerülhetetlenné válik majd a mesterséges intelligencia-alapú megoldások integrálása a törzsek működésébe. Amennyiben a Szövetség saját szervezetein belül bevezeti a tervezés vagy a műveletek vezetése tekintetében a mesterséges intelligenciák használatát, az idővel magával fogja hozni annak átvételét a nemzetek haderői kötelekébe.

Felhasznált irodalom

Griesmyer, Donald W.: Artificial Intelligence: Algorithms, Operational Environments and Hyperbole, US Army CGSC SAMS, 2018.
<https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1071083.pdf> Letöltve: 2020. 07. 14.

Hahn István (szerk): A hadművészet ókori klasszikusai, Budapest, Zrínyi, 1963.

Hittle, James Donald.: The Military Staff: It's History and Development, Harrisburg PA., The Telegraph Press, 1961.

Krajnc Zoltán (szerk): Hadtudományi Lexikon (Új Kötet), Budapest, Dialóg Campus, 2019.

Kurtz, Cynthia F., Snowden, David J.: The new dynamics of strategy: Sense-making in a complex and complicated world, *IBM Systems Journal*, 42/3, pp. 462-483., 2013.

Kurz, H. R.: Der militärische Stab: seine Geschichte, Gestalt und Funktion, *Sicherheit Schweiz: Allgemeine schweizerische Militärzeitschrift*, 1956/8. 562-578. és 1956/9. pp. 664-678. <https://www.e-periodica.ch/digbib/view?pid=asm-004:1956:122> Letöltve: 2020. 02. 24.

Kurz, H.R.: A katonai törzs és vezérkar története, formája és ténykedése (ford.: Windisch Aladárné), *Hadtörténelmi Közlemények* 1957/1-2. pp. 271-284.

Lopez, Antonio M., Comello Jerome J., Cleckner William H.: Machines, the Military, and Strategic Thought, in *Military Review*, 2004 September, pp. 71-76., 2004.

Marlin, Elizabeth M.: *Using Artificial Intelligence to Minimize Information Overload and Cognitive Biases in Military Intelligence*. US Army CGSC SAMS., 2018.
<https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1071764.pdf> Letöltve: 2020. 07. 14.

Morgan, Forrest E., Boudreaux, Benjamin, Lohn, Andrew J., Ashby, Mark., Curriden, Christian, Klima, Kelly, Grossman, Derek: *Military Applications of Artificial Intelligence*. RAND Corporation., 2020.

Mulvehil, Alice M., Hyde, Clinton, Rager, David: Joint Assistant for Deployment and Execution (JADE), Air Force Research Laboratory, 2001
<https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a398021.pdf> Letöltve: 2020. 12. 03.

Russell, Stuart J., Norvig, Peter.: *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. Prentice Hall, 1995.

Rázsó Gyula: A hadművészet középkori és újkori klasszikusai, Budapest, Zrínyi, 1974.

Thiébaud, Paul: An Explanation of the Duties of the Several États-Majors in the French Army, West Chester OH, The Nafzinger Collection, 2010.

Tomolya János: A NATO új kihívásainak hatása a Magyar Honvédség szárazföldi haderő csapatainak vezetésére, irányítására és a törzsek kialakítására, Doktori értekezés, Budapest, ZMNE, 2009.

Zabeczki, David T.: Chief of Staff, Annapolis MY, Naval Institute Press, 2008.

BIZTONSÁGI TANULMÁNYOK

Az azeri – örmény hegyi – karabahi konfliktus

Pechnyó Péter

A konfliktus előzménye

Hegyi – Karabahot nemzetközileg Azerbajdzsán részeként tartják számon, de etnikailag örmények népesítették azt be, akik elutasították az azeri uralmat és a területet, de facto független államként működtették.¹ 1988-ban kezdődött az első hegyi – karabahi háború (1988–1994) az örmények és azeriek között. A konfliktust az 1994. május 5. napján aláírt, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) ún. Minszki csoportjának közvetítésével létrejött biskeki protokoll fagyasztotta be. A befagyott hegyi – karabahi konfliktus a kaukázusi térségbeli viszonyrendszer egyik legfontosabb biztonsági – stratégiai kihívása maradt. Az örmények 1993 nyarán kihasználták az azerbajdzsáni belpolitikai káoszt és megszerezték az ellenőrzést Martakert, Agadam, és Fizuli térsége felett is. A jobbra központi irányítás nélkül harcoló azeri egységek nem voltak képesek jelentős ellenállást kifejteni. Időközben a népszavazással is elnökké választott Hejdar Alijev javított Moszkvához való viszonyán, stabilitást és a megszállt területek visszaszerzését ígérte. 1993-94 telén Azerbajdzsán ismételt kísérletet tett Fizuli és Kelbadzsar visszahódítására, ezek a próbálkozások azonban elakadtak az erős ellenálláson. Az örmény kormány immáron nyíltan reguláris csapatokat küldött önkéntesekkel a hegyi – karabahi örmények megsegítésére, miközben az azeri támadások rendre jelentős veszteségek árán kifulladtak. A konfliktus mérlege a veszteségek szempontjából vitatott. A körülbelül 40.000 halott döntő többsége azeri oldalról került ki. Az örmények megszállták az egykori hegyi – karabahi Autonóm Terület 90%-át és mellette 6 szomszédos azerbajdzsáni tartományt. A konfliktus során Örményországból és az örmények által megszállt azeri területekről kb.

¹ Andrew Connelly: The humanitarian fallout of the Nagorno-Karabakh conflict, in: The New Humanitarian, 2020., <https://www.thenewhumanitarian.org/news-feature/2020/11/5/nagorno-karabakh-armenia-azerbaijan-conflict-humanitarian-impact> Letöltve: 2020.09.12.

600 – 800 ezer azerit űztek el, míg Azerbajdzsánból kb. 200 ezer örmény menekült el.² A hegyi – karabahi konfliktus során mindkét félnek jelentős veszteségei voltak. Hegyi – Karabah elvesztése az azeri állami szuverenitása és területi integritása sérelmének szimbóluma volt, amelybe a bakui vezetés hivatalosan soha nem törődött bele. Azerbajdzsán az elmúlt évek fegyverkezési versenyének köszönhetően technikai értelemben fölénybe került.³

Szemben álló felek

Az olajban és a földgázban gazdag Azerbajdzsán és Örményország gazdasága meglepő módon nagyjából egyenlő teljesítményre képes az egy főre jutó GDP alapján (a különbség körülbelül 500 – 600 dollár). Azerbajdzsán azonban az elmúlt időszakban évente két – hárommilliárd dollárból fejlesztette hadseregét, amely így lényegesen jobban felszerelt, mint az örmény. A számbeli fölény mellett korszerű török, amerikai, izraeli és orosz fegyverekkel rendelkeznek. Ráadásul az azeriek méltán számíthatnak a NATO második legerősebb hadseregének, a török haderőnek a támogatására. A török drónokat az azeri hadsereg 2020 júliusában kapta meg, vagyis aligha tanulhatták ki a katonák a kezelésüket, így valószínűleg török katonák működtetik nagy hatékonysággal azokat a drónokat, amelyek lényegében szétlőtték a hegyi – karabahi örmény légvédelmet. Nyugati sajtóértesülések szerint a törökök Szíriában harcoló lázadókat és zsoldosokat vezényeltek át a hegyi – karabahi frontra. Azeri források szerint Szíriában, Libanonban élő örmény, egyes hírek szerint kurd önkéntesek siettek a hegyi – karabahi örmény hadsereg megsegítésére. A nemzetközi jog Azerbajdzsán mellett áll. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa már több határozatot hozott, melyek kiálltak Azerbajdzsán területi

² Marosvári Csaba: A hegyi-karabahi konfliktus (1988-1994), Grotius-közlemények, Budapest, 1-23. http://www.grotius.hu/doc/pub/FXXWTT/2013-10-16_marosvari_csaba_a-hegyi-karabahi-konfliktus.pdf Letöltve: 2019.05.10.

³ Wagner Péter: A „négynapos háború” Hegyi-Karabahban, in: *KKI-tanulmányok*, A Külügyi és Külgazdasági Intézet időszaki kiadványa, 1-21, Budapest, 2016., https://kki.hu/assets/upload/5_KKI-tanulmany_AZE-ARM_Wagner_20160713.pdf Letöltve: 2020.09.12.

integritása mellett, és felszólítják az örményeket, hogy adják át a Hegyi – Karabah fölötti ellenőrzést a muszlim többségű országnak.⁴

Nagyhatalmi szereplők a konfliktusban

2020.09.27. napján tört ki újra az örmény – azeri fegyveres konfliktus Hegyi – Karabahban. A konfliktus 44 napig tartott. A szemben álló felek Azerbajdzsán – Törökország és Örményország – Arzak Köztársaság voltak. A harcok döntő hányada a déli régióban folyt. A harcok során széleskörűen alkalmaztak újfajta haditechnika megjelenési formáiként drónokat, szenzorokat, nagy hatótávolságú nehéztüzérséget, valamint rakéta csapásokat. Az állami propaganda és a közösségi média aktív használata volt megfigyelhető a konfliktus egész ideje alatt mindkét fél részéről.

A konfliktust elítélte a nemzetközi közösség, de nem avatkoztak be. Az Egyesült Államokban folyt az elnökválasztási kampány, Oroszország részéről Putyin nem bízott a nyugatbarát örmény miniszterelnökben. A regionális nagyhatalom, Irán semlegesnek próbált maradni, mert nagyszámú azeri kisebbség él az ország északi részén, illetve örmény kisebbség szintén él az országban. Törökország az azeriek török származására hivatkozva végig támogatta az azerieket.

A háború egyik győztese Törökország, amely az utóbbi időben egyre több régióban kezdte el terjeszteni a befolyását. Regionális hatalomként már jelen van Szíriában és Líbiában, most pedig egyértelműen bebizonyította, hogy a dél – kaukázusi térségben is komoly befolyásoló tényezőként szerepel. Ankara a nyelvi és vallási rokonságra hivatkozva egyre hatékonyabban építi kapcsolatait Közép-Ázsiában, és az ehhez hasonló erőpolitikai lépések jelentősen növelhetik a tekintélyét az ottani politikai elit szemében.⁵

Oroszország szerepvállalása

⁴ Eperjesi Ildikó: Karabahi konfliktus: ki áll a kegyetlen kaukázusi háború háttérében?, 2020., <https://neokohn.hu/2020/10/05/karabahi-konfliktus-ki-all-a-kegyetlen-kaukazu-si-haboru-hattereben/> Letöltve: 2020.09.15.

⁵ Orbán Tamás: Hegyi-Karabah: ki az igazi nyertes?, in: Danube Institute, elemzések, 2020., <https://danubeinstitute.hu/hu/elemezsek/hegyi-karabah-ki-az-igazi-nyertes> Letöltve: 2020.09.25.

2020. november 11. napján Vlagyimir Putyin orosz elnök, Nikol Pashinyan örmény miniszterelnökkel és İlham Alijev azerbajdzsáni elnökkel háromoldalú megállapodást írt alá a második hegyi – karabahi háború befejezéséről.⁶ Amikor az azerbajdzsáni erők 2020 szeptemberében betörték az örmények által ellenőrzött hegyi – karabahi térségbe, Oroszország nem állt ki nyíltan Örményország mellett. Azonban Törökország nyílt politikai és katonai támogatást nyújtott Bakunak az örmények ellen. Ennek ellenére a konfliktus lezárásával Oroszország Bakuban és Jerevánban is megőrizte katonai – politikai befolyását, és Törökországot másodlagos szerepre kényszerítette a térségben.

Oroszország 1960 fős békefenntartó egységet küldött Hegyi – Karabah és Lakhin – folyosó területére. Az orosz békefenntartókat 5 évre küldték, amely automatikusan meghosszabbodik 5 évvel. A Lakhin – folyosó 5 km hosszúságú összeköttetést nyújt Örményország és Hegyi – Karabah között. Emellett Nahcsiván és Azerbajdzsán között az orosz erők garantálják az összeköttetést.⁷ A megállapodást követő összecsapások azonban rávilágítottak arra, hogy a tárgyalásokat követően a térségbe telepített kétezer fős orosz békefenntartó egység korlátozott képességekkel rendelkezik.⁸ Vagyis aggodalmak fogalmazódtak meg az orosz békefenntartókkal szemben azzal kapcsolatban, hogy a békefenntartók esetleg nem tudják a jövőben megakadályozni az örmény és azerbajdzsáni erők közötti összecsapásokat. Az orosz békefenntartók megbízatása magában foglalja a frontvonalon végzett őrjáratát, az utak ellenőrzését, a víz- és villamos energia – infrastruktúra helyreállításának elősegítését, valamint előadások tartását a polgári védelemről a helyi iskolákban. Az orosz békefenntartók főként a frontvonal ellenőrző pontjain helyezkednek el. Maguk az orosz katonák ritkán jelennek meg Hegyi – Karabah kvázi fővárosában, Stepanakertben, és amikor mégis,

⁶ Vasif Huseynov: Azerbaijan Demands Compensation From Armenia for Destruction of Previously Occupied Territories, in: Eurasia Daily Monitor, 2020. <https://jamestown.org/program/azerbaijan-demands-compensation-from-armenia-for-destruction-of-previously-occupied-territories/> Letöltve: 2020.09.16.

⁷ Jeffrey Mankoff: A kinder, gentler bear? Why rumors of Russia's Post-Soviet retreat are premature?, in: Center for strategic and international studies (CSIS), 2020., <https://www.csis.org/analysis/kinder-gentler-bear-why-rumors-russias-post-soviet-retreat-are-premature> Letöltve: 2020.09.11.

⁸ Joshua Kucera: Armenian and Azerbaijani forces clash in first post-ceasefire fighting, in: Eurasianet, 2020. <https://eurasianet.org/armenian-and-azerbaijani-forces-clash-in-first-post-ceasefire-fighting> Letöltve: 2020.09.12.

főleg azért, hogy ételt vásároljanak. Oroszország növelheti a békefenntartók számát, ha a konfliktusban részt vevő valamennyi fél szükségesnek tartja azt.⁹ Az orosz békefenntartók Nikol Pashinyan örmény miniszterelnök szerint lehetővé teszik a kitelepítettek legalább részleges visszatérését Hegyi – Karabah térségébe. Hozzátette, hogy az „Arzak Köztársaság” továbbra is fontos az örményeknek, és nem hagyják, hogy végképp megsemmisüljön.¹⁰

A konfliktus humanitárius következményei

Azerbajdzsánban 2019 végén 652 300 fő volt hegyi – karabahi térségből korábban elmenekülők száma az Egyesült Nemzetek Szervezetének Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) adatai alapján. Az azeri kormány által jelentett számok (620 000 fő) valamivel alacsonyabbak.

Az elmenekültek többsége olyan azeri városokban telepedett le, mint Baku, Sumgayit és Mingechevir. A kormányzati beruházások révén az elmenekülők életkörülményei jelentősen javultak az évek során, mivel az ország gazdasági növekedést mutatott a 2000-es évek közepe óta.¹¹

A konfliktus azonban regionális humanitárius válságot okozhat, mivel civilek tízezreinek kell elhagynia a hegyi – karabahi területet az újjáéledő COVID-19 járvány és a téli hónapok közepette. Az örmény kormány egy közösségi központot állított fel a főváros, Jereván külterületén, amely regisztrációs és ideiglenes befogadási lehetőséget kínál azok számára, akik elhagyták Hegyi – Karabahot. Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) segítségét egyik ország sem kérte, ugyanakkor az ENSZ a terület státusza miatt nincs jelen Hegyi – Karabahban, míg a civil szervezetek erőfeszítései nagyrészt a szervezés szakaszában vannak. Nagyobb nemzetközi segítség hiányában helyi csoportok és önkéntesek léptek közre, hogy segítsenek az örmény menekülőknél.

⁹ Arshaluys Mgdesyan: Karabakh Welcomes Peacekeeper “Brothers”, in: Reliefweb, 2020., <https://reliefweb.int/report/armenia/karabakh-welcomes-peacekeeper-brothers> Letöltve: 2020.09.21.

¹⁰ Gayane Mkrtychyan: Returning to a Changed Karabakh, in: Institute for war and peace reporting (IWPR), 2020., <https://iwpr.net/global-voices/returning-changed-karabakh> Letöltve: 2020.09.24.

¹¹ Forrás: Azerbajjan: Pre-existing situation and impact of the 2020 Nagorno-Karabakh conflict, 2020., <https://reliefweb.int/report/azerbaijan/azerbaijan-pre-existing-situation-and-impact-2020-nagorno-karabakh-conflict-21> Letöltve: 2020.09.15.

A koronavírus-járvány is árnyékot vet a konfliktusra, mivel mindkét országot erősen sújtotta a vírus első hulláma, és továbbra is magas napi esetszámot produkálnak az országok.

Az azerbajdzsáni kormány szerint 800 000 és egymillió fő közti menekültet fogadott be az 1990-es évek első hegyi – karabahi háborújából.¹² Az azeri belső menekültek nagy tömegei tértek vissza hegyi – karabahi térségbe. Az Orosz Védelmi Minisztérium adatai szerint 2020. december 13. napjáig az orosz békefenntartók támogatásával mintegy 38 500 menekült tért vissza Hegyi – Karabahba.¹³ A lakhini körzet átadásával Azerbajdzsán átvette az irányítást Hegyi - Karabah területe felett, amelyet az Örményországgal és Oroszországgal 2020. november 10. napján aláírt tűzszüneti megállapodásban nyert vissza. Lakhin volt az utolsó terület, amelyet a tűzszüneti megállapodás eredményeként adtak át. Lakhin volt az a terület is, amelyet az örmények az 1990-es években elért győzelmüket követően a legnagyobb mértékben betelepítettek örmény lakossággal, és 2020-ban mintegy 10 000 lakosa volt, akiknek a többsége eltávozott az UNHCR adatai alapján. A „Lachin folyosó”, amelyet orosz békefenntartók fognak ellenőrizni, az egyetlen út, amely Örményországot Hegyi – Karabah még örmények által ellenőrzött részeivel köti össze a 2020. november 10. napján aláírt megállapodás szerint.¹⁴

Nem rendelkezünk nyilvános adatokkal a konfliktus következtében lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek számáról, azonban a hírek szerint Hegyi – Karabah lakosságának akár a fele is elhagyhatta lakhelyét. A Szíriai Arab Köztársaságban a polgárháború kezdete óta mintegy 25 000 örmény származású szír állampolgár kényszerült lakóhelyét elhagyni és védelmet keresni Örményországban. A mindössze 3 milliós ország számára jelentős terhet jelent a szíriai örmények befogadása. Ezen kívül,

¹² Andrew Connelly: The humanitarian fallout of the Nagorno-Karabakh conflict, in: The New Humanitarian, 2020., <https://www.thenewhumanitarian.org/news-feature/2020/11/5/nagorno-karabakh-armenia-azerbaijan-conflict-humanitarian-impact> Letöltve: 2020.09.12.

¹³ Forrás: Week in the Caucasus: review of main events of December 7-13, 2020, in: Caucasian Knot, 2020., <https://www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/53069/> Letöltve: 2020.09.21.

¹⁴ Joshua Kucera: Azerbaijan retakes control of final region as part of ceasefire deal with Armenia, in: Eurasianet, 2020., <https://eurasianet.org/azerbaijan-retakes-control-of-final-region-as-part-of-ceasefire-deal-with-armenia> Letöltve: 2020.09.12.

a libanoni Bejrútban 2020 augusztusban történt hatalmas robbanás következtében több mint 2000 örmény származású libanoni állampolgár érkezett Örményországba, hogy új életet kezdhessen az országban.¹⁵

Összegzés

Örményország elvesztette a hegyi – karabahi területet. 2020.11.10. napjától teljes tűzszünet lépett életbe. 2020.11.15. napjáig Kalbajar körzet, 2020.11.20. napjáig Agdam körzet, 2020.12.01. napjáig Lachin körzet kerül vissza Azerbajdzsánhoz. Az azeri – török összefogás során az azeriek török drónokat használtak. A Kaukázus jövője szempontjából a konfliktus nyertese rövidtávon Oroszország, mely megerősítette pozícióját a régióban. Törökországnak nem sikerült dzsihadistákat telepítenie a régióba. Valószínűsíthető egy újabb háború, ha Pashinyan örmény miniszterelnök elbukik és új örmény kormányt alakítanak.

Felhasznált irodalom

Andrew Connelly: The humanitarian fallout of the Nagorno-Karabakh conflict, in: The New Humanitarian, 2020., <https://www.thenewhumanitarian.org/news-feature/2020/11/5/nagorno-karabakh-armenia-azerbaijan-conflict-humanitarian-impact> Letöltve: 2020.09.12.

Andrew Connelly: The humanitarian fallout of the Nagorno-Karabakh conflict, in: The New Humanitarian, 2020., <https://www.thenewhumanitarian.org/news-feature/2020/11/5/nagorno-karabakh-armenia-azerbaijan-conflict-humanitarian-impact> Letöltve: 2020.09.12.

¹⁵ Forrás: International Organization of Migration (IOM), IOM Armenia, Nagorno – Karabakh Conflict, 2020., https://www.iom.int/sites/default/files/situation_reports/file/iom_armenia_situation_update_1_final_0.pdf Letöltve: 2020.09.16.

Arshaluys Mgdesyan: Karabakh Welcomes Peacekeeper “Brothers”, in: Reliefweb, 2020., <https://reliefweb.int/report/armenia/karabakh-welcomes-peacekeeper-brothers> Letöltve: 2020.09.21.

Eperjesi Ildikó: Karabahi konfliktus: ki áll a kegyetlen kaukázusi háború hátterében?, 2020., <https://neokohn.hu/2020/10/05/karabahi-konfliktus-ki-all-a-kegyetlen-kaukazusi-haboru-hattereben/> Letöltve: 2020.09.15.

Azerbaijan: Pre-existing situation and impact of the 2020 Nagorno-Karabakh conflict, 2020., <https://reliefweb.int/report/azerbaijan/azerbaijan-pre-existing-situation-and-impact-2020-nagorno-karabakh-conflict-21> Letöltve: 2020.09.15.

International Organization of Migration (IOM), IOM Armenia, Nagorno – Karabakh Conflict, 2020., https://www.iom.int/sites/default/files/situation_reports/file/iom_armenia_situation_update_1_final_0.pdf Letöltve: 2020.09.16.

Forrás: Week in the Caucasus: review of main events of December 7-13, 2020, in: Caucasian Knot, 2020., <https://www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/53069/> Letöltve: 2020.09.21.

Gayane Mkrtchyan: Returning to a Changed Karabakh, in: Institute for war and peace reporting (IWPR), 2020., <https://iwpr.net/global-voices/returning-changed-karabakh> Letöltve: 2020.09.24.

Jeffrey Mankoff: A kinder, gentler bear? Why rumors of Russia’s Post-Soviet retreat are premature?, in: Center for strategic and international studies (CSIS), 2020., <https://www.csis.org/analysis/kinder-gentler-bear-why-rumors-russias-post-soviet-retreat-are-premature> Letöltve: 2020.09.11.

Joshua Kucera: Armenian and Azerbaijani forces clash in first post-ceasefire fighting, in: Eurasianet, 2020. <https://eurasianet.org/armenian-and-azerbaijani-forces-clash-in-first-post-ceasefire-fighting> Letöltve: 2020.09.12.

Joshua Kucera: Azerbaijan retakes control of final region as part of ceasefire deal with Armenia, in: Eurasianet, 2020., <https://eurasianet.org/azerbaijan-retakes-control-of-final-region-as-part-of-ceasefire-deal-with-armenia> Letöltve: 2020.09.12.

Marosvári Csaba: A hegyi-karabahi konfliktus (1988-1994), Grotius-közlemények, Budapest, 1-23. http://www.grotius.hu/doc/pub/FXXWTT/2013-10-16_marosvari_csaba_a-hegyi-karabahi-konfliktus.pdf Letöltve: 2019.05.10.

Orbán Tamás: Hegyi-Karabah: ki az igazi nyertes?, in: Danube Institute, elemzések, 2020., <https://danubeinstitute.hu/hu/elemzesek/hegyi-karabah-ki-az-igazi-nyertes> Letöltve: 2020.09.25.

Vasif Huseynov: Azerbaijan Demands Compensation From Armenia for Destruction of Previously Occupied Territories, in: Eurasia Daily Monitor, 2020. <https://jamestown.org/program/azerbaijan-demands-compensation-from-armenia-for-destruction-of-previously-occupied-territories/> Letöltve: 2020.09.16.

Wagner Péter: A „négynapos háború” Hegyi-Karabahban, in: KKI-tanulmányok, A Külügyi és Külgazdasági Intézet időszaki kiadványa, 1-21, Budapest, 2016., https://kki.hu/assets/upload/5_KKI-tanulmany_AZE-ARM_Wagner_20160713.pdf Letöltve:2020.09.12.

A gazdasági biztonság alapvetése a konstruktivista iskola egyéb biztonsági szektoraival szemben

Török Virág

*„A gazdaság, ahogy Hobbes úr mondja,
hatalom.”¹*

Bevezetés

A címben is jelzett gazdasági biztonsággal kapcsolatos összegzés, annak pozicionálása a nemzetközi biztonságpolitikai gondolkodásban általános igényként fogalmazódik meg elméleti keretrendszerem felállításakor. A téma társadalom- és gazdaságpolitikai vonatkozása nyomán különös hangsúlyt kívánok fektetni interdiszciplináris kutatások lefolytatására, s a nemzetközi gazdasági rendszerek, piacok, valamint a nemzetközi gazdasági aktorok érdekeinek feltérképezésére, a nemzetközi biztonsági rendszer általános állapotára kifejtett hatásaira.

A XXI. században a gazdasági, demográfiai és a technológiai nagyhatalmak megkísérlik újraformálni az erő-egyensúlyt. Ennek eredménye egy „rendezetlen” geopolitikai tér – amelyben az államok kénytelenek saját pozícióikat is újraértékelni, és ehhez „egyfókuszú” lencséken keresztül vizsgálják a lehetőségeket és a felmerülő kihívásokat. A korábbi nemzetközi keretek a közelmúltban meggyengültek, és az elfogadott értékek és hatalmi struktúrák megkérdőjelezésével egyfajta „anómiás” állapot lépett fel. Ezzel együtt előtérbe kerültek a nacionalista törekvések, az unortodox gazdasági modellek. A felek célja a fegyveres konfliktus kockázatának mérséklésén túl, hogy geostratégiai előnyre szert téve, újrapozicionálják magukat ebben az átmeneti időszakban.

Már a hidegháború vége felé és a XXI. század küszöbén az akkor még kialakulóban lévő új világrend dinamikáinak értelmezésére is számos nemzetközi elmélet született. Többek között ennek az időszaknak az elméleti konstellációja a konstruktivizmus

¹ Adam Smith In: Glenn Hubbard-Tim Kane: *Egyensúlyban*, A nagyhatalmak gazdasága az ókori Rómától a modern Amerikáig, Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016., 28.

elméleti keretein belül a kopenhágai biztonságpolitikai iskola képviselői által megfogalmazott szektorelmélet, mely horizontális értelemben tágította ki a biztonság fogalmát és lehetővé tette, hogy a nem katonai biztonsági kihívásokat is elméleti keretek között legyünk képesek értékelni és percepcionálni.² A Buzan, Waever és de Wilde által megalkotott öt szektor (katonai, társadalmi, gazdasági, politikai és környezeti) az alábbi elkülönülést hozta létre a biztonsági kihívások fajtáit illetően: lehetővé tették a fókuszált biztonságelemzéseket és a különbségtételt a kockázatok fajtáit illetően. A technika fejlődésével azóta az információtechnológia és ezzel együtt a kibertér³ is beazonosításra került, mint az államok és nem állami szereplők sebezhetőségének új felülete.

A szektorokról általában

A megalkotott szektorokat egyenrangúként aposztrofálták, mégis mutatnak egyfajta sorrendiséget, amely a tradicionális értelemben vett katonai biztonságot sorolja előre.⁴ A szektorok, bár elméleti síkon jól elkülöníthető, sajátos tulajdonságokkal rendelkeznek, a gyakorlatban mégsem egymás mellett, sokkal inkább bizonyos mértékig integráltan, átfedésekkel jelennek meg. Ezen tulajdonságuk miatt a gyakorlatban zajló folyamatok leírásakor fontos, hogy ne homogén szektorok vizsgálatával szerzett tapasztalatokra alapozzunk, mivel ez a fajta elkülönítés csak elméleti síkon értelmezhető: az egyes biztonsági dimenziókban végbemenő folyamatok sosem lehetnek teljes mértékben „függetlenek” egymástól, a kölcsönhatásuk elkerülhetetlen. Ebből következik, hogy a fenyegetések forrásai és azok hatásai sem feltétlen esnek egybe, ahogy a védekezésre bevont eszközök is

²Gazdag Ferenc: *A biztonságpolitikai kihívások természetéről*, http://www.grotius.hu/doc/pub/CEKOFW/2012_35_gazdag_a_biztonsagpolitikai_kihivasok_termeszeterol.pdf, Letöltve: 2021.01.30

³Egyébiránt a kiberteret a NATO 2016-os varsói csúcstalálkozóján műveleti térré nyilvánította, ezzel is jelezve felértékelődését és biztonsági szemponttól kritikus jelentőségét.

⁴Mivel a buzani értelmezési keret alapja az állam („unit”), annak szuverenitásával foglalkozó szektor egyértelműen a legfontosabb, hiszen az elemzés tárgyának létét garantálja. „Most traditionalist insist on military conflict as the defininf key to security and are prepared to loosen their state centrism.” Buzan, De Wilde, Waever, Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap De Wilde: *Security: A New Framework For Analysis*. 1998, Lynne Rienner, 3.

származhatnak bármely közegekből.⁵ Ily módon a biztonsági kihívások csoportosításainál a heterogén értelmezés és szemlélet megkönnyíti a valóság összetett biztonsági dimenziójának feldolgozását.

A konstruktivista elméletrendszer egyértelműen realista vonása, hogy állami szereplőkkel kapcsolatban fogalmazza meg a kockázati tényezőket. (Az államalapú vizsgálati mód a biztonsági komplexum elméleti keretéből ered, mely definíciója szerint „a security complex is defined as a set of states, ...”.⁶ Ez természetesen akkor és most is megállta a helyét, ám a nem állami szereplői kör megjelenése és (nemzetközi) térnyerése némiképp árnyaltabbá teszi ezt a képet.⁷ Eképpen tárgyalt szektorunk, a gazdaság, további széles szereplői körrel rendelkezik, melyek érdekérvényesítő képességei torzíthatják az állami akaratot: a globális folyamatok hatására az államok részlegesen feladták szuverenitásukat.⁸ Ezen keresztül történhet meg, hogy egy külföldi multi hazai leányvállalata képes olyan folyamatok elindítására, mely az ország belpiacára is hatással lehet. Adott események biztonsági kockázattá minősítésének kérdése szubjektív módon történik, melynek lehetnek regionális törvényszerűségei.⁹ Ezen törvényszerűségek vetülete nem feltétlenül esik egybe az államhatárral, hiszen államon belüli és több állam bizonyos területi egységeinek gazdaságbiztonsági kockázatai is mutathatnak azonos mintázatokat.

A gazdasági biztonság definiálása

Ahogy a biztonság, úgy a gazdasági biztonság sincs egyértelműen elfogadott definíciója. Egy állam gazdasági biztonságának mértékét a következők határozzák meg elsősorban: földrajzi elhelyezkedés, természeti erőforrások bősége, ipari és mező gazdasági potenciál, a szocio-demográfiai fejlettség foka, illetve a

⁵ Gábris Máté: *Biztonsági komplexumok az információs korban*, Hadmérnök, V. évfolyam, 4. szám, 113., http://hadmernok.hu/2010_4_gabri.pdf, Letöltve: 2021.01.30.

⁶ Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap De Wilde: *Uo*. 12.

⁷ Szörényi András: *Kiindulópontok a nemzetközi kapcsolatok elméletében a nem állami szereplők természetének és szerepének értelmezéséhez*, http://www.grotius.hu/doc/pub/DLNNNSK/2009_160_szorenyi_andras_%20elmeleti_iskolak.pdf, Letöltve: 2021.01.30.

⁸ Susan Strange: *The Defective State*, in: Daedalus, Spring 1995., 55-74.

⁹ Ilyen szempontok a történelemtudat, az etnikai és vallási sajátosságok, a gazdasági szerkezet, a földrajzi adottságok.

közszolgáltatások szintje.¹⁰ Alapvető, hogy a szubjektív jegyében elsősorban az egyes (piaci) szereplők biztonsági percepciója számít, a valódi biztonsági kockázatokkal szemben. Ezen biztonsági alrendszer – mint az egész piacgazdaság – működésének természetes velejárója a kockázat, melyet a felek megszoktak, és optimális körülmények között képesek kezelni. Az egyes gazdasági rendszerek kockázattűrő képessége nagyon eltérő lehet, hiszen ezt a habitust elsősorban az egyes nemzetgazdaságok struktúrája, illetve a társadalom általános értékrendje befolyásolja. Eképpen nem számítanak rizikónak az adott gazdasági szereplők számára szokványos, olyan helyzetek amelyek kezelésére kialakult eljárásrendjük van – és amelynek bekövetkezésére számítani lehet.¹¹ A korábbiak alapján a gazdasági biztonság értelmezésekor a Dr. Taksás Balázs „Gazdasági biztonsági kihívások napjaink globalizált világában” c. doktori értekezésében leírtak szerint használom a fogalmat, mely alapján a gazdasági biztonság a következőképpen határozható meg: „olyan állapot, amelyben a gazdaság normál működését – azaz a gazdasági törvényszerűségekből adódó ciklikusság mértékétől nagyobb kilengésektől mentes, hosszú távú átlagban az adott gazdaság erőforrásainak megfelelő nagyságú növekedését – veszélyeztető tényezők és folyamatok aktivizálódásának kockázata az adott társadalomban megszokott mértéknél nem magasabb”.¹² Mindezekből látható, hogy a gazdaság működése ideális esetben nem szükségszerűen válik biztonsági kérdéssé.

A gazdasági biztonság (és ezzel a jólét) garantálása az országok feladata, melyek értelemszerűen elsősorban saját gazdaságuk biztonságáért felelnek, hiszen mint jóléti államok, a gazdasági prosperitás előnyeit saját lakosságuk számára kell vissza forgatniuk. Ezzel együtt, ha az állami szereplőn kívül álló okokból is történik a gazdaság

¹⁰ Ekaterina Grigoreva, Liliya Garifova: *The economic security of the state: the institutional aspect*, *Procedia Economics and Finance*. 24, 2015., 266.

¹¹ Taksás Balázs: *A biztonság gazdasági dimenziójának jellemzői, a gazdasági biztonság szintjének mérése*, *Hadtudományi Szemle*, 2016., IX. évfolyam 2. szám, 143., http://epa.oszk.hu/02400/02463/00031/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2016_02_142-151.pdf, Letöltve: 2021.01.30

¹² Taksás Balázs: *Gazdasági biztonsági kihívások napjaink globalizált világában*, Doktori Értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2013., 25.

megingása, annak hatásai mégis az állam lakosságát veszélyeztetni közvetlen vagy közvetett módon.

A gazdaság biztonságát – a gyakran rendhagyó vagy objektív értelemben kockázatos piaci folyamatok okán, melyek megnehezítik az elemzést – a gazdaság stabilitásának megvalósulásával is mérhetjük. Egy állam gazdasága akkor mondható stabilnak, ha annak államháztartási folyamatai rendezettek, államadóssága csökken, a munkanélküliség kezelhető méretű.¹³ Ide köthető még indikátorként a gazdasági nyitottság mértéke, az importenergiafüggőség, a GDP arányos nettó finanszírozási képesség, a munkaerőpiaci mérleg, a világpiacon versenyképesség, valamint a relatív államadósság szintje is.¹⁴

A gazdaság biztonságának előtérbe kerülése

A gazdasági biztonsága, illetve az azzal való fenyegetés egy általánosan szofisztikáltabb, indirektebb diplomáciai gyakorlat kiépülését segítette elő, szemben a korábban alkalmazott – elsősorban katonai érdekvényesítő technikákkal. A hidegháború után, a gazdasági szempontok előretörésével egy időben megszületett a geoökonómia tudománya, s mint olyan, bizonyos területeken, ha még nem is váltotta fel a geopolitikát, kiegészíti azt. A tudományterület fogalmi meghatározása nem egyértelmű, ám „általában a nemzetgazdasági stratégiákat és a gazdasági eszközökkel történő nagyhatalmi érdekvényesítést értik alatta.”¹⁵ Bernek Ágnes kutatásai alapján kijelenti, hogy „a geoökonómia a geopolitika részeként a politika és a tér kapcsolatának gazdasági elemzése”.¹⁶ A XX. század végén vált világhosszá, hogy valódi területek katonai erővel történő annexiójánál fontosabb „az adott piac feletti befolyás megszerzése, a nemzeti vállalatok támogatása és rajtuk keresztül az államérdek kiterjesztése. A konfrontáció tovább él kereskedelmi módszereken keresztül, ez pedig fokozatosan a

¹³ Világgazdaság: Varga Mihály: *Gazdasági stabilitás és biztonság kell*, 2018.09.15, <https://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/varga-mihaly-gazdasagi-stabilitas-es-biztonsag-kell-1100050/>, Letöltve:2021.01.30.

¹⁴ Taksás Balázs: *A biztonság gazdasági dimenziójának jellemzői, a gazdasági biztonság szintjének mérése*, Hadtudományi Szemle, 2016, IX. évfolyam, 2. szám, 147.

¹⁵ Bernek Ágnes: *A közép és a kelet-európai országok a 21. század geopolitikai/geoökonómiai stratégiáiban*, Akadémiai Kiadó, 2018., 84-85.

¹⁶ Uo.

globalizáció folyamatán keresztül egységesített világgazdasági rendszer fragmentálódása és a regionalizmus visszatérése felé vezet.”¹⁷

A régi és új trendek különbözőségének szemléltetésére maradéktalanul alkalmas annak vizsgálata, hogy egy állam vajon mely módon kíván uralma alá hajtani egy területet? Oroszországot és a krími és kelet-ukrajnai tevékenységét felidézve, akkor a klasszikus értelemben vett katonai eszköz az okkupáció volt, mely kiváltotta a nemzetközi közösség rosszállását. A megszállás után a terület annektálása, esetleg az állapot stabilizálásához szükséges katonai közigazgatás fenntartása nagyon költséges és egyáltalán nem jó PR az agresszornak. Ezzel szemben, Kínát ellenpéldaként hozva egy olyan gazdasági gyarmatosításnak lehetünk tanúi az afrikai kontinensen, mely nem hónapok, de majd' évtizedek munkája. A piacok feletti befolyásszerzés,¹⁸ és az infrastrukturális beruházások (ide tartozik a kikötőfejlesztés, mely a Tengeri Selyemút koncepció megvalósulását segíti) felvállalása¹⁹ – ezzel együtt a helyi politikai hatalom megnyerése egyrészt alkalmas arra, hogy hosszútávon is jó pozícióba hozza az adott államot, garantálva a nyersanyagot és felvevőpiacot a termékei számára, másrészt az így monopolizált tevékenység ellehetetleníti a versenytársakat adott régióban és szektorban. Kína azért is kifejezetten jó példa ezen puha diplomácia sikeres alkalmazására, mert esetében az állami és magánvállalatok gyakorlatilag nem egyértelműen különülnek el. Az állam eképpen piaci szerepet (és kockázatot!) vállal a cégei afrikai beruházásaival.

A korábban említett makro-mutatók alakulásának nem csak közvetlen gazdasági, de hosszabb távon és szélesebb körben politikai-társadalmi hatásai is vannak. Egy állam gazdaságának biztonsága alapvető az állam egésze biztonságá szempontjából, hiszen a pozitív gazdasági mutatók jó hatással vannak az államháztartási hiány arányára. A

¹⁷ Simigh Fruzsina: *A geo-ökonómia kihívásai*, PAGEO, 2015.02.13, <http://www.geopolitika.hu/hu/2015/02/13/a-geo-okonomia-kihivasai/>, Letöltve: 2021.01.30

¹⁸ A zöldmezős beruházások tekintetében Kína 2016 óta a legnagyobb befektető a kontinensen. A befektetések kiemelt szektorai az energiaszektor, építőipar, közlekedés és üzleti szolgáltatások.

¹⁹ Az infrastruktúra a gazdasági szereplők között interakciók feltétele. Kis Katalin: *Infrastrukturális beruházások Afrikában – Kína és az új Tengeri Selyemút*, http://www.africa.pte.hu/wp-content/uploads/at/2018_1-3/04_kis.pdf, Letöltve: 2021.01.30.

rendelkezésre álló bőséges erőforrások képesek garantálni, hogy adott állam a nemzetközi, multilaterális kötelezettségvállalásainak is maradéktalanul eleget tegyen.

Századunkban már nem beszélhetünk az egyes államok szükséges önvédelmi képességeiről, mivel a biztonsági és védelmi rendszerekben többedmagukkal együtt vannak jelen az országok. Hazánk és egész régióink az euro-atlanti térség nemzetközi szervezeteiben integrálódott. Nevezett szervezetek a – katonai relevanciájuk szerinti sorrend alapján – a NATO, az EU és az EBESZ. Az egyes szövetségek részére tett vállalások lehetnek pénzbüliek, illetve eszköz- és személyi felajánlások. Ezen ráfordításokat mind az állam gazdasági teljesítőképessége termeli ki. Esetünkben tehát elsősorban a NATO-t érdemes vizsgálni, mely egyfajta kollektív biztonság²⁰ garantálásával szavatolja tagállamainak biztonságát. A kollektív biztonság megvalósulásának alapvető feltétele, hogy minden állam hozzájáruljon annak fenntartásához, valamilyen előre egyeztetett képessége fejlesztésével (ld. NATO kiválósági központok), illetve a szervezet által indított nemzetközi missziókba és műveletekbe történő bekapcsolódásával. Minden ilyen fajta nemzetközi kötelezettség teljesítés alapja az anyagi feltételek megléte.²¹

Vizsgált tárgykörünk előbbrevalósága nyíltan kitűnik a World Economic Forum 2020-ban megjelent jelentéséből is, ahol a világ rövidtávú kockázati kitekintései között a gazdasági kockázatok fellépésének tulajdonította a legnagyobb hányadot a tavalyi, 2020-as évre, szám szerint 78,5%-ot.²² Az általános gazdasági kockázati tényezők között a jelentés a kereskedelmi feszültségeket, az alacsony beruházási rátát, az általánosan meggyengült bizalmat, a növekvő eladósodást, a fiskális és monetáris korlátok erősödését. Elmondható, hogy a fennálló gazdasági rendszerben a pénzügyi piaci stressz és a feszült államháztartási viszonyok bizonytalanságot keltenek, mely alapján a hagyományos monetáris és fiskális politika a jövőben nem képes majd ugyanolyan hatékonysággal működni, s a múltba elért növekedés a jövőben nem

²⁰ *Washingtoni szerződés, VII. cikkely.*

²¹ A 2014-es walesi NATO-csúcstalálkozón a tagállamok elfogadták, hogy 2024-ig a bruttó hazai termékük (GDP) legalább 2 százalékát védelmi fejlesztésekre fordítják.

²² World Economic Forum: *The Global Risk Report 2020*, Figure 1.1 „Short-Term Risk Outlook”, 11. http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf, Letöltve: 2021.01.30

valósítható meg tovább ebben a formában.²³ „A pénzügyi válság rámutatott arra a kényelmetlen tényre, hogy az a kedvezőnek tűnő növekedés, amelyre a megelőző évtizedben került sor, valójában nem jelentette a termelőkapacitások és a nemzeti jövedelem fenntartható bővülését”,²⁴ mely tendenciát ugyancsak igazol magánszektor beruházásainak csökkenő tendenciája. Ez a kijelentés alapjaiban kérdőjelezi meg a kapitalizmus sikerességét, hiszen prognosztizálja a fejlett gazdaságok alacsony növekedési rátával és pénzügyi instabilitással járó jövőjét.²⁵ Ezen nézetek és aggodalmak széleskörű terjedésével a teljes bizalomvesztés a kapitalizmusban katasztrofális következményekkel járhat a nyugati világ kapitalista berendezkedésű államai számára.

A társadalmi és politikai és katonai vetülete az állami gazdaságpolitikának (meg a gazdaságbiztonság szavatolója) egyértelműen látszik a fentebb leírtakból. A környezeti szektor a klímaváltozással kapcsolatban felmerülő pénzügyi tételek alapján kapcsolódik a gazdasághoz: a 2018-as természeti katasztrófák összesített adatai alapján a kár 165 milliárd USD volt, mely összeg 50% -a nem volt biztosítva. Az USA belső jelentései alapján a század végére az állam a GDP 10%-át lesz kénytelen az éghajlattal kapcsolatos gazdasági károk enyhítésére fordítani. Az e típusú károk kezelésében az országok egyenlőtlen módon kénytelenek kiadásokat eszközölni – a legmagasabb gazdasági költségekkel a nagy gazdaságok terheltek, miközben a szegényebb államokat tekintetben, nem gazdasági, sokkal inkább szociális veszteségek érik.²⁶

Befejezés és kitekintés

Láthatóvá vált, hogy a gazdasági stabilitás alapvető minden más biztonsági szektor egyensúlyának garantálásakor. Az állam gazdaságának biztonságát szavatoló

²³ *Uo.*, 23.

²⁴ Michael Jacobs, Mariana Mazzucato: *A kapitalizmus újratervezése – bevezetés*. In: Michael Jacobs, Mariana Mazzucato: *A kapitalizmus újratervezése*, Kossuth Kiadó, 2016., 16.

²⁵ L.H Summers: *US Economic Prospects: secular stagnation, hysteresis, and zero level bound*, Business Economics, vol. 49, No. 2, 214., 65-73., <http://larrysummers.com/wp-content/uploads/2014/06/NABE-speech-Lawrence-H.-Summers1.pdf>, Letöltve: 2021.01.30.

²⁶ World Economic Forum, 31.

kormányzati intézkedéseket követelő eszközök sikeressége nagyban függhet a vizsgált állam intézményi berendezkedésétől. Több kutatás folyt a témában,²⁷ mely a sikeres államok receptjeit vizsgálták, arra próbáltak választ találni, „miért gazdag az egyik ország, és miért szegény a másik?”²⁸

Daren Acemoglu és James Robinson véleménye szerint a szegény országok azért szegények, mert az állami vezetés döntései teszik azzá őket. És ez a kulcsa a probléma megértésének, mely egyúttal az általuk ismertetett többi elmélet legnagyobb (közös) hiányosságára is rávilágít. A közgazdaságtan, mint tudomány, kevés ide – mivel hagyományosan nem elemez politikai kérdéseket.²⁹ A politikai, és elsősorban az állami intézményrendszer szerkezete az, ami a szerzőpáros szerint meghatározza a világban élénk társuló egyenlőtlenségeket, ebből következik pedig, hogy a jólét szorosan összefügg azzal, hogy adott társadalmakban milyen szinten sikerül kezelni a politikai (alap)problémákat. Ebből a felvetésből levezetve megállapítják, hogy az állam belső intézményrendszere (kiemelve az inkluzív politikai rendszereket) az, mely valódi hatással van a gazdasági képességekre.³⁰

Ez az elméletrendszer fontos témánk szempontjából, mert egyértelműsíti azt, hogy a gazdaság biztonságának vizsgálatához elengedhetetlen a politikai és társadalmi szempont figyelembevétele, mellyel alátámasztja a buzani szektorelmélet átfedésekre és átjárhatóságokra vonatkozó kijelentéseit; valamint legitimálja kutatásom gazdasági fókuszát, mely, biztonsági szemléletként egyértelműen több tudományterület hatásait vizsgálja adott tárgyra vetítve. A gazdasági biztonsága alapvető a többi szektor szempontjából, ám a fent leírtakból láthatjuk, hogy az erős gazdaságok megalapozása éppen politikai-institucionális módon történt.

²⁷ Felmerült tézisek: földrajzi fekvésből levezetett magyarázat, etnikai-kulturális különbségekből levezetett magyarázat, illetve a “tudatlanság hipotézise.”

²⁸ Az idézett kérdést szó szerint Daron Acemoglu és James Robinson teszi fel „Miért buknak el a nemzetek?” című könyvükben. A könyv magyarul a HVG gondozásában jelent meg, 2013-ban.

²⁹ A közgazdasági elméletek mindegyike megoldottnak tekinti a politikai problémákat, s a végső megoldást tisztán gazdasági szempontból kutatja.

³⁰ Hasonló következtetésre jutottak többek között Edward Luttwak az 1999-es „Give War a Chance” című cikkében, illetve Glenn Hubbard és Tim Kane a 2016-os „Balance” című könyvükben.

Felhasznált irodalom

Adam Smith In: Glenn Hubbard, Tim Kane: *Egyensúlyban*, A nagyhatalmak gazdasága az ókori Rómától a modern Amerikáig, Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016.

Gazdag Ferenc: *A biztonságpolitikai kihívások természetéről*, http://www.grotius.hu/doc/pub/CEKOFW/2012_35_gazdag_a_biztonsagpolitikai_kihivasok_termeszeterol.pdf

Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap De Wilde: *Security: A New Framework For Analysis*. Lynne Rienner, 1998.

Gábris Máté: *Biztonsági komplexumok az információs korban*, Hadmérnök, V. évfolyam, 4. szám, 2010. http://hadmernok.hu/2010_4_gabri.pdf

Szörényi András: *Kiindulópontok a nemzetközi kapcsolatok elméletében a nem állami szereplők természetének és szerepének értelmezéséhez*, http://www.grotius.hu/doc/pub/DLNNSK/2009_160_szorenyi_andras_%20elmeleti_i_skolak.pdf

Susan Strange: *The Defective State*, in: Daedalus, Spring 1995.

Ekaterina Grigoreva, Liliya Garifova: *The economic security of the state: the institutional aspect*, *Procedia Economics and Finance*. 24, 2015.

Taksás Balázs: *A biztonság gazdasági dimenziójának jellemzői, a gazdasági biztonság szintjének mérése*, *Hadtudományi Szemle*, IX. évfolyam 2. szám, 2016. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00031/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2016_02_142-151.pdf

Taksás Balázs: *Gazdasági biztonsági kihívások napjaink globalizált világában*, Doktori Értekezés, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, 2013.

Világ gazdaság: Varga Mihály: *Gazdasági stabilitás és biztonság kell*, 2018.09.15, <https://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/varga-mihaly-gazdasagi-stabilitas-es-biztonsag-kell-1100050/>

Bernek Ágnes: *A közép és a kelet-európai országok a 21. század geopolitikai/geoökonómiai stratégiáiban*, Akadémiai Kiadó, 2018.

Simigh Fruzsina: *A geo-ökonómia kihívásai*, PAGEO, 2015.02.13, <http://www.geopolitika.hu/hu/2015/02/13/a-geo-okonomia-kihivasai/>

Kis Katalin: *Infrastrukturális beruházások Afrikában – Kína és az új Tengeri Selyemút*, http://www.africa.pte.hu/wp-content/uploads/at/2018_1-3/04_kis.pdf

Michael Jacobs, Mariana Mazzucato: *A kapitalizmus újratervezése – bevezetés*. In: Michael Jacobs, Mariana Mazzucato: *A kapitalizmus újratervezése*, Kossuth Kiadó, 2016.

L.H Summers: *US Economic Prospects: secular stagnation, hysteresis, and zero level bound*, Business Economics, vol. 49, No. 2, 2014. <http://larrysummers.com/wp-content/uploads/2014/06/NABE-speech-Lawrence-H.-Summers1.pdf>

Washingtoni szerződés, VII. cikkely.

World Economic Forum: *The Global Risk Report 2020*, Figure 1.1 „Short-Term Risk Outlook”, 2020. http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf

Failure of Risk Reduction in OSCE (How to modernize Confidence and Security Building Measures?)

Mihail Istvanovics Várdai

Introduction

The military security as a sector of the indivisible security of the state can easily be securitized, since military capabilities of external state and non-state actors can significantly effect on the other sectors of security identified by Barry Buzan, Ole Wæver and Jaap de Wilde in their main publication. The military security is based on two distinct tracks, on deterrence and arms limitations including disarmament. The balance of these two tracks is mainly shaped by regional dynamics, and all in all the other sectors of security can have profound effects on the military security.¹ Lack of knowledge and information regarding the activities of the armed forces, such as transfers, extensive maneuvers and military exercises, can lead to misunderstandings and incorrect assessments of the situation in other countries. As a result, crises and even military conflicts can develop. To avoid the possibility of the misinterpretation of military activities confidence- and security building measures (CSBM) should be implemented. The objective of CSBMs is to translate certain principles of international law into positive action so as to provide credibility to states' affirmations of their peaceful intentions. Such action means implementing measures aimed at:

- reassuring states of the non-aggressive intentions of their potential adversaries and reducing the possibility of misrepresentation of certain activities;
- narrowing the scope of political intimidation by the forces of stronger powers;
- minimizing the likelihood of inadvertent escalation of hostile acts in a crisis situation.²

¹ Barry Buzan, Jaap de Wilde és Ole Wæver: Security: A New Framework for Analysis, Lynne Rienner Publishers In. London, 1998, p 10

² Jozef Goldblat: Arms Control: The new guide to negotiations and agreements: Fully revised and updated second edition with new CD-ROM documentation supplement, International Peace Research Institute, Oslo & Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm, 2002, p

The area of Europe throughout the history of mankind saw horrible wars especially in the 20th century. The two world wars took the lives of millions of people, reshaped the political picture of the world by creating new borders, new nations. The end of the Second World War did not bring the joy of peace to the people, but the shadow of a greater catastrophe was looming, the possibility of nuclear annihilation of the human civilization. The 1970s was a remarkable period for the start of dialogue between the opposing parties. The mark of the Helsinki talks initiated a movement from the sole deterrence to the dialogue. This dialogue between the superpowers was not “out of the ‘Blue’”. The “Harmel report” from 1967,³ stated that for the security of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) it is important to provide credible deterrence against the invasion of the Soviet Union and its allies, meanwhile providing the possibility for dialogue. This is the so-called “dual-track approach” of deterrence and détente, and since then the main policy of maintaining security in the Euro-Atlantic region.

Security cannot be obtained by promoting measures solely in the field of military affairs; it embraces economic and social factors as well. However, the military factor is of prime importance, as the absence of war constitutes a prerequisite for non-military CSBMs.⁴

In 1986 the Stockholm Document⁵ was accepted by participating States (pS) of the Conference of Security and Cooperation in Europe (CSCE) in order to maintain the channel of communication among pS-s to reduce the risks of potential armed conflict, that during that time could escalate into a full scale nuclear exchange between the United States of America (USA) and its nuclear capable allies (UK and France), and the Soviet Union. This Document later evolved to the Vienna Document of Confidence and

³ AC/261, Future Tasks of the Alliance - "Harmel Report" (1967), <https://www.nato.int/cps/en/natolive/80830.htm>, (access: 08 JAN 2021)

⁴ Goldblat p. 11

⁵ Document of the Stockholm Conference, 1986, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/d/41238.pdf> (access: 12 January 2021)

Security Building Measures that was modernized, and now the 2011 iteration (VDoc'11) is the one to be used for implementing risk reduction measures.

Current mechanisms of Risk Reduction in Europe. How do they work?

The current mechanisms of the risk reduction in Europe, especially in conventional military activities are based on the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (CFE Treaty), the VDoc'11 and on the Treaty on Open Skies (OST). These main arrangements are considered as an interlocking mechanism to provide a so-called “toolbox” of risk reduction.

The CFE Treaty as an arms control regime was the first breakthrough in relation with cooperative security in Europe that provided information on the armed forces of the State Parties (SP) and allowed on-site inspections, which was a real “game changer”. The information given by the SP-s in 1990 had no precedence, and that really had a role in lowering the “heat” between the NATO and the Warsaw Pact⁶. After the dissolution of the Soviet Union and the collapse of the Eastern European communist regimes, the SP-s continued to fulfill the obligations stipulated.⁷

The VDoc'11 is a key politically binding instrument of confidence-building between the 57 Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) pS and is currently the most comprehensive agreement to strengthen confidence and security in Europe. Based on the Helsinki Final Act of 1975 and first signed in 1990, it was last updated in 2011.

Therefore, the VDoc'11 is intended to provide, in particular, military transparency and make it possible to predict military activities and units of troops in Europe, thus making an important contribution to building confidence between the pS.

Main Provisions of the VDoc'11:

- Annual exchange of detailed military information on command organization, location, personnel strength, and major conventional weapon and equipment systems

⁶ Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, <https://www.osce.org/files/f/documents/4/9/14087.pdf> (access: 12 January 2021)

⁷ The only exceptions are Azerbaijan and Armenia, who did not fulfilled their obligation on reduction of conventional arms. (note from the author)

of formations and combat units of land forces, air forces, air defence aviation and of naval aviation permanently based on land⁸

- Information exchanging on defense policy, defence and armed forces planning, budgets, procurements,⁹ and calendars, in particular planned maneuvers subject to observation.¹⁰
- Prior notification and observation of military activities, exceeding the engagement of more than 9,000 troops and or, 250 tanks, 500 ACVs, or 250 pieces of artillery.¹¹
- Mandatory observation of military activities exceeding the engagement of more than 13,000 troops and or 300 tanks, 500 ACVs, or 250 pieces of artillery¹²
- Verification measures in order to check and verify the information provided and compliance with the provisions of the VDoc'11 by all pS¹³
- Inspections in “specified areas” in order to check and verify whether military activities are taking place in this area and what purpose they serve.¹⁴
- risk reduction measures (mechanisms for consultations and co-operation as regards unusual military activities, cooperation as regards hazardous incidents of a military nature);¹⁵
- Military confidence-building through regularly contacts, visits to air bases and demonstrations of new major weapon systems or equipment, and facilitating contacts (e.g., joint trainings, academic exchanges, etc.) between members of the armed forces.¹⁶

⁸ Vienna Document 2011 on Confidence and Security Building Measures (VDoc'11) paras 9 – 10.5.5.2.

⁹ VDoc'11 paras 11 – 14.4.

¹⁰ VDoc'11 paras 61 – 71.

¹¹ VDoc'11 paras 38 – 46.2. and according to FSC.DEC/9/12 dated 17 October 2012 paras 46* - 46*.2.

¹² VDoc'11 paras 47 – 60. and provisions of paras 30.6 – 30.7.

¹³ VDoc'11 paras 98 – 137.

¹⁴ VDoc'11 paras 98 – 106.

¹⁵ VDoc'11 paras 17 – 18.2.

¹⁶ VDoc'11 paras 19 – 37. including FSC.DEC/4/13 dated 17 July 2013

- Risk reduction and conflict prevention, in particular a mechanism for consultation and cooperation, through notifications and meetings, regarding unusual military activities.¹⁷

- Review of present and future implementation of agreed CSBMs in an Annual Implementation Assessment Meeting (AIAM).¹⁸

- In addition, the VDoc'11 encourages the participating states to agree additional confidence-building measures in accordance with the basic OSCE principles, such as

- joint training courses and maneuvers;

- intensification of military contacts and co-operation, particularly in border areas;

- establishment of cross-border communications networks;

- reduction of the thresholds for military activities, in particular with regard to border areas;

- reduction of the thresholds for notifications and observations of certain military activities that a State is allowed to carry out in a given period, particularly in border areas;

- agreement on additional inspection and evaluation visits by neighboring States, especially in border areas;

- increase in the size of evaluation teams and agreement to multinational evaluation teams;

- creation of bi-national or regional verification agencies to co-ordinate "out of the region" verification activities;¹⁹

- The OST entered into force as a legally binding document on 1 January 2002. The Treaty currently has 33 States Parties in the Euro-Atlantic area, stretching from Vancouver to Vladivostok. It was

- designed as a confidence and security building measure,

- intended as well as an instrument to monitor compliance with other arms control agreements (in particular the CFE Treaty and the VDoc'11) and

¹⁷ VDoc'11 para 16. and its subparas

¹⁸ VDoc'11 paras 148 – 150.4.

¹⁹ VDoc'11 paras 138 – 147.

- thus strengthening conflict-prevention and crisis management capabilities in the area.²⁰

- Main provisions of the OST:

- each State Party has the right to conduct a certain number of unhindered observation flights, agreed annually, in the airspace of the other States Parties.²¹

- use of sensors (with certain restrictions) for photography, radar and, as of 2006, infrared imagery, to observe from the air.²² Digital sensing equipment has been introduced gradually since 2013.

- both the observing and observed parties are involved in the conduct of the observation flights

- aerial observation in other fields expressly allowed. "Open Skies" observation flights can thus also be used to obtain a picture of the situation in international crises as well as for environment monitoring.

- Open Skies Consultative Commission (OSCC) as the primary consulting and decision-making body for issues of Open Skies implementation.

The OST is a co-operative air observation regime. In this vein observation missions are usually planned and carried out by multinational observation teams. During the observation flights both representatives of the observing and the observed State Parties are present on board of the observation aircraft.

All national aircraft intended for air observation missions must pass a certification process in which all States Parties may participate. The film- and photo material obtained during an observation flight can be purchased by all other States Parties.

The obtained imagery can be used as a tool for proving the presence of military forces, and

The mechanism of risk reduction is outlined in the VDoc'11, especially in Chapter III.

²⁰ Treaty on Open Skies (OST), <https://www.osce.org/files/f/documents/1/5/14127.pdf> (access: 12 January 2021)

²¹ OST Article III

²² OST Article IV

The mechanism is the following:

State A is concerned of the military activity conducted by State B, and requests clarification. After that, if the explanation is not sufficient the requesting State can request a meeting will be chaired by the Chairperson-in-Office (CiO) of the OSCE. After that, if the response is not adequate, a joint Forum for Security and Co-operation (FSC) and Permanent Council (PC) meeting will be organized, and that will make the recommendations to implement measures for stabilizing the situation and halting the activities. This mechanism has no obligatory measures, and the first-hand, objective information is not available. The mechanism has no other possibilities for stabilizing the situation, as it is seen with the situation around Eastern-Ukraine and Nagorno-Karabakh.

This chapter is quite short, and needs to be modernized and have more links to the chapter describing compliance and verification (Chapter IX).

Modernization proposals. How some nations would like to shape the risk reduction mechanisms?

The modernization of the risk reduction mechanisms is necessary due to the security environment changes after the Cold War. In this part the proposals for modernization of the Chapter III of the VDoc'11 is discussed, and for baseline the FSC.DEL/118/16 document will be used for introduction of these ideas.

The first attempt was proposed, to be fair, by the Russian Federation (Russia) before the VDoc'11 even entered into force. The Russian proposals were withdrawn in 2016, but these ideas are interesting to look at, how they thought about risk reduction. The Russian proposal was submitted on 21 July 2011, and the part that was proposed to dispel concerns and to link to the compliance and verification part of the VDoc'11 bares the "Special OSCE Inspection" title. The other main proposal is submitted by the United States of America (USA) under the title of "OSCE Fact Finding Mission" the third is the proposal of the European states under the title "OSCE Inspection for Clarification on Military Activities Giving Rise to Concern" and the German proposal under the title

of “Improved Mechanism for Consultation and Co-operation as Regards Unusual Military Activities”.

The Russian proposal

The main theme of this proposal, that the CiO, after the negotiating phase of the Risk Reduction mechanisms, and if it is requested, after the decision of the FSC, is entrusted to organize a special inspection for purposes of clarification certain military activities. The inspection would be entrusted to a pS that did not requested the clarification or not a contiguous State. For the inspection from the roster of qualified candidates that would be maintained by the Conflict Prevention Centre (CPC) would select up to eight inspectors and up to three interpreters that would have to been approved by the FSC. The pS of the CiO and the FSC Chairmanship if they are different would provide one members each in the inspection team. The other members are selected to ensure impartiality. In the report of this special inspection in order to ensure maximum level of objectivity and impartiality any member of the team would have the right to attach their own opinions and assessments if they are different than the report itself.²³ The costs of the Special Inspection would be covered by the requesting state.

The proposal of the United States of America

The proposed “Fact Finding Mission” would be initiated similarly to the Russian proposal by the CiO is taking the control over the situation. The Fact Finding Mission would be initiated after nine pS expressed their support. The main difference from the Russians proposal that the requesting State if it is not CiO, nor has the FSC Chairmanship would also provide a member. The other constrain would be that quota on Fact Finding Missions would be added to the State that receive this kind of missions, and no pS would conduct more than two missions of this kind. The costs of this mission would be covered by the requesting State, as it was customary with the Specified Area Inspections in Ukraine that were on bilateral, case-to-case basis agreed upon.²⁴ The

²³ Russian Federation FSC.DEL/12/11 dated 21 July 2011

²⁴ NATO members conducted from 2014 inspections on bilateral basis in Ukraine

provisions of the mission itself would be according to the provisions on Specified Area Inspection of the VDoc'11.²⁵

The German proposal

The German proposal's main difference is the establishment of a "Special Representative" position in order to facilitate the risk reduction. The German proposal also contains the safeguard position of the FSC and/or PC, so the states can not use the risk reduction mechanism to gain "short-term political gains" and the main purpose is to tighten up and define more clearly the consultation obligation in cases of concerns raised about unusual military activities. During this method the Special Representative is the one who leads and coordinates all the measures to be taken, and lead the inspection. At the end of the OSCE inspection, the FSC and PC jointly decides the introduction of the stabilization measures.²⁶

Comments on the proposals introduced

The introduced proposals' common theme is the need to enhance the current risk reduction mechanisms in the OSCE area. The main difference is the safeguarding mechanisms to be introduced. The German proposal, is using the classic liberal method, to create a new *ad-hoc* organization to cope with the problem (Special Representative). The Russian and the American proposal would like to empower more the existing forums of the OSCE to provide the mandate for extraordinary measure. The Russian proposal contained more "safeguards" before initiating the "on-site" risk reduction mechanism. The American proposal is also requires more political. The main thing that has to be in consideration of all risk reduction measures to be implemented, that the co-operative element has to be enhanced with all forums under the OSCE agreed mechanisms.

Challenges, or why the current mechanisms need to be modernized?

²⁵ United States of America: FSC.DEL/224/15, dated 24 November 2015

²⁶ Germany: FSC.DEL/50/16 dated 25 February 2016

The challenges of the risk reduction mechanisms were immediately put under a stress test during the Balkan wars, and after the Dayton Peace Agreement and the final dissolution of Yugoslavia there was a brief hope, that Europe will finally reach peace and prosperity. After the celebration of the beginning of the 2000-s the hope started to become grim. The US-Russian relationship changed drastically, and this had a great impact in the security of Europe. These interactions can be called as “Confidence and Security Weakening Measures”, or “CSWM”. Due to CSWMs the division between East and West, Russia and the rest of Europe began to polarize again. The frozen conflicts with Russian provocation and participation, the increased “rattling of the sabres” and the destructive behavior in the OSCE are not in favor of co-operative security measures as these were agreed in the euphoria of the early 1990-s.

The first challenge in the risk reduction mechanisms was put by Russia, by suspending their participation in the implementation of the CFE Treaty in 2007.²⁷ The causes are numerous, but the main one is the non-compliance of the provisions of this treaty. The adaptation of the CFE Treaty is not ratified by the members of the Alliance, and the Russian perception of the NATO enlargement is not in favor of the full revival of this arms control regime. The suspension of the CFE Treaty by Russia also limits the possibilities of NATO members to conduct verification activities on their territory.

The military activities in Russia are mostly not inspected, because the quota for receiving inspections are closed usually in the first three months of the calendar year.²⁸ Most of the military activities are not notified according to the provisions of the VDoc’11 paras 38 – 46.2., and the “loopholes”²⁹ of the VDoc’11 allows to circumvent the political obligations for allowing the OSCE pS-s to observe certain military activities. The last, most visible example was in 2020 in relation of the “KAVKAZ-2020” exercise.³⁰

²⁷ Справка к Указу «О приостановлении Российской Федерацией действия Договора об обычных вооруженных силах в Европе и связанных с ним международных договоров», <http://kremlin.ru/supplement/3327>, (access 11 January 2021)

²⁸ Russia is obliged to receive three (3) Specified Area inspections as other pS-s within the zone of application of CSBMs (note by author)

²⁹ VDoc’11 para 58.

³⁰ Около 150 тысяч военнослужащих участвуют во внезапной проверке войск https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12302776@egNews (access 11 January 2021)

The SARS-CoV-2 (COVID-19) epidemic hampered the verification activities in the Zone of Application of the CSBMs.

The withdrawal of USA from the OST effective since 22 NOV 2020 serves as the third blow in the structure of the risk management “architecture.”³¹ The USA was the largest contributor to the budget of the OSCC, and had a lead role in the Informal Working Group – Sensors. The NATO members on the special OSCC meeting on 07th July 2020 expressed their regrets about the decision of the USA, and stated, that they would welcome is the USA would change this decision, and after the withdrawal they will provide all the support for joining again the OST. The main reason for the US withdrawal was the non-compliance to the OST by Russia, especially regarding the Russian-Georgian border area and the Kaliningrad restrictions. Russia on the other hand mentions the alleged non-compliance of other SP-s.³² Now Russia acts as a “bully” in the OSCC, and tries to gain the most advantage in political terms, by “throwing in” ultimatums to the OST SPs.³³ This led to the withdrawal from the OST by Russian Federation that was announced on 15th January 2021.³⁴

Other big challenges regarding the risk reduction measures are the threat posed by non-state actors, and the threat emerging from the cybernetic sector.

Sources

Barry Buzan, Jaap de Wilde és Ole Wæver: Security: A New Framework for Analysis, Lynne Rienner Publishers In. London, 1998

³¹ Michael R. Pompeo, Secretary of State, Press Statement: On the Treaty on Open Skies <https://www.state.gov/on-the-treaty-on-open-skies/> (access: 12 January 2021)

³² Договор по открытому небу: вопросы и ответы, http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/UdAzvXr89FbD/content/id/4138584 (access: 10 January 2021)

³³ Russia excludes no steps on its part at conference on Open Skies Treaty — Lavrov, <https://tass.com/politics/1170857> (access: 14 July 2020)

³⁴ Заявление МИД России о начале внутригосударственных процедур по выходу Российской Федерации из Договора по открытому небу, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/4522563?p_p_id=101_INSTANCE_cKNonkJE02Bw&_101_INSTANCE_cKNonkJE02Bw_languageId=ru_RU (access: 15 January 2021)

Jozef Goldblat: Arms Control: The new guide to negotiations and agreements: Fully revised and updated second edition with new CD-ROM documentation supplement, International Peace Research Institute, Oslo & Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm, 2002

Michael R. Pompeo, Secretary of State, Press Statement: On the Treaty on Open Skies <https://www.state.gov/on-the-treaty-on-open-skies/> (access: 12 January 2021)

AC/261: Future Tasks of the Alliance - "Harmel Report" (1967), <https://www.nato.int/cps/en/natolive/80830.htm>, (access: 08 January 2021)

Dayton Peace Agreement, <https://www.osce.org/files/f/documents/e/0/126173.pdf> (access: 12 January 2021)

Document of the Stockholm Conference, 1986, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/d/41238.pdf> (access: 12 January 2021)

Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, <https://www.osce.org/files/f/documents/4/9/14087.pdf> (access: 12 January 2021)

Treaty on Open Skies, <https://www.osce.org/files/f/documents/1/5/14127.pdf> (access: 12 January 2021)

Vienna Document 2011 on Confidence and Security Building Measures, <https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/86597.pdf> (access: 12 January 2021)

Arms Control Branch: Book 2 Decisions to the Treaty on Open Skies, 10th Edition, Norway, 2012

Russia excludes no steps on its part at conference on Open Skies Treaty — Lavrov, <https://tass.com/politics/1170857> (access: 14 July 2020)

Russian Federation FSC.DEL/12/11 dated 21 July 2011

United States of America: FSC.DEL/224/15, dated 24 November 2015

Germany: FSC.DEL/50/16 dated 25 February 2016

FSC.DEL/116/16/Rev.1: Organization for Security and Co-operation in Europe, FSC Chairmanship: Poland, 10 June 2016

FSC.DEL/118/16: Vienna Document 2011 Complemented with the VD-Plus Decisions and the Proposals of the participating States as of 12 June 2016, Organization for Security and Co-operation in Europe, FSC Chairmanship: Poland, 13 JUN 2016

Договор по открытому небу: вопросы и ответы,
http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/UdAzvXr89FbD/content/id/4138584 (access: 10 January 2021)

Заявление МИД России о начале внутригосударственных процедур по выходу Российской Федерации из Договора по открытому небу,
https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/4522563?p_p_id=101_INSTANCE_cKNonkJE02Bw&_101_INSTANCE_cKNonkJE02Bw_languageId=ru_RU (access: 15 January 2021)

Около 150 тысяч военнослужащих участвуют во внезапной проверке войск
https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12302776@egNews
(access: 11 January 2021)

Справка к Указу «О приостановлении Российской Федерацией действия Договора об обычных вооруженных силах в Европе и связанных с ним международных договоров», <http://kremlin.ru/supplement/3327>, (access 11 January 2021)

Az Európai Unió biztonsági környezete napjainkban

Varga Márton

Bevezetés

Gyakran ismételt állítás, hogy az Európai Unió, illetve annak elődei az európai integrációs folyamattal a fenntartható békét és biztonságot hozták el a kontinens számára. Az állítás azonban csak részben igaz, hiszen ez a béke kizárólag az integráció tagjai számára biztosított egymás közötti kapcsolataikban. Európa egészét nézve nem ennyire pozitív a kép, hiszen a délszláv háború, az orosz-grúz háború 2008-ban, a Krím-félsziget orosz annexiója 2014-ben, vagy a jelenleg is tartó kelet-ukrajnai háború csak néhány példa az európai fegyveres konfliktusok sorából. Az integráció folyamatosan változtatja az Uniót, melynek eredményeként az Európai Unió 2013-ra már 28 tagállamot számlált. A Brexittel azonban olyan dolog történt, amire korábban nem számítottak, egy tagállam elhagyta az Uniót. Ez a lépés nem csak politikai vagy gazdasági, de fontos biztonságpolitikai hatásokkal is jár. Jelen tanulmányban bemutatom, hogy hogyan néz ki az európai biztonsági környezet napjainkban, illetve milyen szerepe van az Uniónak az európai és a szélesebb biztonsági rendszerben.

A hidegháborút követően a regionális biztonsági komplexumok elmélete¹ vált az egyik legnépszerűbb elméletté a biztonságpolitika területén. Ez az elmélet a világ biztonságát különböző régiók biztonságának rendszereként mutatta be. Mára már számos kritika² illeti ezt az elméletet, többek között rugalmatlansága miatt, illetve azért is, mert a biztonságot és a régiókat túlzottan a katonai biztonságra építve

¹ Barry Buzan és Ole Waever a regionális biztonsági komplexumok elméletét (RSCT) a *Regions and Powers – The Structure of International Security* című művükben mutatták be. E könyvben folytatták a biztonság új megközelítéséről szóló munkájukat, amit a *Security: A New Framework for Analysis* című könyvükben kezdtek el. Buzan, B. and Waever, O.: *Regions and Powers - The Structure of International Security*, Cambridge University Press, 2003

² Például a közel-keleti komplexum három szubkomplexumra bontható (levantei, öböl-menti, Maghreb) vagy a földközi tenger térségében Euro-Mediterrán komplexum definiálható. Remek Éva: *Az Európai Unió és a Közel-Kelet I.* http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2017_05_02_remek_e_-_az_europai_unio_es_a_kozel-kelet.pdf Letöltve: 2020.10.04.

határozza meg. Ennek ellenére a régió központú biztonság szemléletnek továbbra is meghatározó alapját képezi ez a megközelítés.

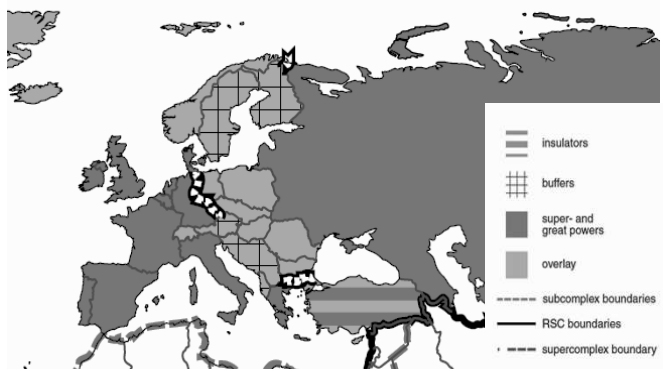
Fontos megjegyezni, hogy Európa biztonságát számos hatás befolyásolja, amik a regionális szinten felül tapasztalhatóak. Jelen tanulmányban az európai biztonság helyzetét első sorban a regionális szempontok alapján vizsgálom, így a globális kihívásokkal, mint például a klímaváltozás kérdése, valamint az új típusú fenyegetésekkel, mint amilyen például a kiberbiztonság, nem foglalkozom. Ennek megfelelően elsőként bemutatom, hogy a regionális biztonság elmélete miként határozta meg Európa régióját.

Az Európai Unió, mint régió

A regionális biztonsági komplexum fogalmát Buzan és Weaver elsőként így fogalmazta meg: államok egy csoportja, melyeket biztonságuk fő elemei annyira összekötnek, hogy a nemzeti biztonságuk nem különíthető el egymástól észszerűen. 1998-ban a szerzők újradefiniálták ezt a meghatározást, az államok helyett olyan egységeket említettek, amelyeknek a biztonságiasítási folyamatai összekapcsolódnak.³

Ha az európai biztonsági komplexumot megvizsgáljuk, akkor látható, hogy bármely másik komplexumhoz képest több változás történt ebben a régióban. Az európai komplexum amiatt is sajátos, mivel lehetetlen a régió biztonságának meghatározása anélkül, hogy a szomszédos Oroszország központú komplexumot ne vennénk számításba. A hidegháború végéig az európai komplexumot a nyugati-szovjet szembenállás határozta meg. Ahogy az 1. térképen is látszik, ekkor még Közép- és Kelet-Európa jelentős része ütköző államként vagy valamelyik szuperhatalom által uralt térségként jelent meg a rendszerben.

³ Háda, B. and Tóth, P. et al. *Regionális biztonsági tanulmányok*, Nemzeti Közszerológati Egyetem Nemzetközi Intézet, Budapest 2014

1. térkép: Európa a hidegháború alatt⁴

A három legmeghatározóbb folyamat, ami megváltoztatta az európai régiót a Szovjetunió felbomlása, az Európai Unió integrációs folyamata, valamint a NATO folyamatos bővítése voltak. Oroszországnak, érthető módon, időbe telt, amíg a Szovjetunió szétesését követően talpra állt és a nemzetközi rendszerben újra fontos szerepet játszott. Ez idő alatt az európai komplexum határvonala jelentősen kitolódott keleti irányba és az említett EU, illetve NATO bővítések révén a korábbi ütközőállamok Skandináviától a Balkánig bezárólag mára szerves részét képezik az európai komplexumnak. Ez a folyamat már a második térképen is látszik, ami Európa 2003-as állapotát mutatja.

⁴ Buzan, B. and Waever, O.: *Regions and Powers - The Structure of International Security*, Cambridge University Press, 2003

2. térkép: Az európai komplexum és Oroszország a posztszovjet időszakban⁵

Tekintettel erre a változásra, a Buzan és Waever által megalkotott hármas felosztású Európa (EU, Balkán, posztszovjet térség) már nem aktuális, így a régió vizsgálata során nem ezt a logikát fogom követni. A határok kitolódását támasztja alá az a tény is, hogy az Európai Bizottság elnöke az Európai Parlamentben úgy fogalmazott, hogy Albánia és Észak-Macedónia csatlakozási tárgyalásainak megindítása történelmi jelentőséggel bír és az egész térség jövője az EU-n belül található.⁶

Ahogy Jean Monnet fogalmazott „Európában nem lesz béke, ha az államokat a nemzeti szuverenitás alapjain építik újjá... Az Európai államoknak föderációba kell lépniük...”.⁷ Az elmúlt 60 év őt támasztja alá, hiszen az integráción belül annak létrejötté óta béke van. Ez az az ideológia, és ez az a törekvés, ami folyamatosan egyre több államot vonz az Unióba.

Az Európai Unió és Oroszország⁸

⁵ Buzan, B. and Waever, O.: *Regions and Powers - The Structure of International Security*, Cambridge University Press, 2003

⁶ Von der Leyen, Ursula: *State of the Union 2020*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ov/SPEECH_20_1655 Letöltve: 2020.10.01.

⁷ Monnet, Jean: *the unifying force behind the birth of the European Union* https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/jean_monnet_en.pdf (2020.09.30.)

⁸ Rác, András: *Oroszország biztonságpolitikai törekvései a posztszovjet térségben* https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/VT_2020_3_Rac_Andras_Oroszország_biztons%C3%A1gpolitikai%20t%C3%B6rekv%C3%A9se

Bár Buzan és Weaver a *Regions and Powers*-ben kijelentették, hogy Oroszország nem része az európai komplexumnak, ahogy már említettem, nélküle az európai biztonsági rendszer nem meghatározható. Ebben a megközelítésben az EU és Oroszország közösen egy szuperkomplexumot alkotnak. Azzal együtt, hogy a szereplők között folyamatos gazdasági kapcsolat van és főként az energiahordozók kereskedelme kapcsán bizonyos egymásra utaltság alakult ki, az EU és Oroszország kapcsolatának egy másik részét emelném ki. A két szereplő közötti kapcsolat egyik meghatározó eleme lett a versengés, mely a poszt-szovjet térség államaiért zajlik, és ami a példák alapján több esetben fegyveres konfliktust eredményezett Európán belül.

Közép- és Kelet-Európa politikai változásai felértékeltek Oroszország számára a szomszédaival való viszonyt, illetve a szomszédos országok sorsát. Különböző módon, de igyekeztek megakadályozni, hogy a környező államok az európai integráció részeseivé váljanak. Grúzia helyzete egy kiváló példája ennek. 2006-ra az EU szoros kapcsolatokat épített ki Grúziával, továbbá mint lehetséges NATO tag is szóba került már. Oroszország ezen folyamatok blokkolása érdekében robbantotta ki az ötnapos háborút. A konfliktus eredményeként Dél-Oszétia és Abházia területén jelentős orosz csapatok maradtak, ami elegendő volt ahhoz, hogy bizonytalan ideig elhalasszák a csatlakozási folyamatokat.

Ukrajnában 2013-ra ért el odáig a politikai irányultság megváltozása, ami az orosz beavatkozást szükségessé tette. Ekkorra a többség már sokkal inkább az EU-hoz való közeledést támogatta az Oroszországgal, illetve az Eurázsiai Gazdasági Unióval fenntartott gazdasági kapcsolatokkal szemben. Az orosz külpolitikai, valamint a biztonság felfogás szerint azonban Ukrajna európai integrációs törekvéseit mindenképpen szükséges volt valahogy megelőzni. A jelenleg is tartó kelet-ukrajnai háború nagyjából a grúziai mintát követve az elhúzódó konfliktuszóna létrehozását célozta. Ezen felül azonban Oroszországnak szüksége volt a Krím-félszigetre is, hogy

i%20a%20posztszovjet%20t%C3%A9rs%C3%A9gben_full.pdf?fbclid=IwAR3KgLDms466eF1G9cYydMV00--2OFLd9br1NNoQu4wU5xJ0UyKbneH4U4 Letöltve: 2020.10.11.

geostratégiai pozíciója ne sérüljön, egész pontosan a fekete-tengeri Földközi-tenger felé irányuló kapcsolata megmaradjon.

A legújabb példa pedig Fehéroroszország, ahol 2020-ban vitatott eredményű választások után tömeges tüntetések indultak Lukashenko elnök ellen. Annak ellenére, hogy az elmúlt időszakban több konfliktus is kialakult az orosz-fehérorosz viszonyban, mégis Putyin orosz elnök volt az első, aki gratulált Lukashenkonak a győzelméhez, ezzel egyértelműen jelezve, hogy mit vár el kollégájától. Sőt, a folyamatos tüntetések során orosz rendőri erők segítségét is felajánlottak arra az esetre, ha nem bírnák kontrollálni a tüntetőket a hazai rendvédelmi szervek.⁹ A krími tapasztalatok is megmutatták, hogy Oroszország minden segítséget kész megadni annak érdekében, hogy érdekei ne sérüljenek. A fenti példákból látszik, hogy saját biztonsága szempontjából tehát a régió kiemelten fontos Oroszország számára. Ennek megfelelően már a politikai irányok változása esetén is kész beavatkozni a környező országokban.

Törökország, az EU kapcsolata

Mind az európai komplexumban, mind pedig az európai-orosz szuperkomplexumban megtalálható egy különleges szereplő. Törökország a NATO tagja, és így a „nyugati” integrációs rendszer fontos szereplője. NATO tagsága mellett az EU tagjelöltje is lett 1999-ben. Az országnak kiemelt szerepe van az EU szomszédságában akár politikai, akár gazdasági, akár biztonsági szempontból vizsgáljuk. Ugyanakkor az Európai Unió számára a kapcsolatukat mérlegre téve legalább annyi érv szól Törökország mellett, mint ellene. A tagjelöltség megszerzése óta a csatlakozási folyamatban egyetlen fontosabb mérföldkövet sem sikerült elérni, ami nem tesz jót egymás közötti viszonyuknak.

Azzal együtt, hogy az EU tagság megszerzése megrekedt, Törökország 1952 óta tagja a NATO szövetségének. Fontos szerepet játszik a Fekete-tengeren és a Földközi-tengeren, a Közel-Kelet szomszédságában található és Oroszország is elérhető

⁹ BBC: *Putin says he could send police to Belarus if necessary* <https://www.bbc.com/news/world-europe-53930796> Letöltve: 2020.10.01.

távolságban van tőle. A földrajzi előnyök mellett fegyveres erőinek mérete is jelentős, ugyanis a NATO-ban a második legnagyobb haderővel rendelkezik.¹⁰

Törökország emellett viszont nagy változásokon ment át az elmúlt évtizedekben. Ennek során sokszor olyan lépéseket tett, ami NATO szövetségesei és az EU tagok érdekeivel ellentétben állt. Az első példa a Szíriához fűződő viszonya, ahol a török érdekek egész máshogy alakultak, mint a NATO vagy az EU érdekei az erősödő kurd szereplők miatt. Egy autonóm kurd terület a török-szír határon rendkívül nagy veszélyforrás lenne a török biztonság szempontjából. Emellett a szír menekültek milliói hatalmas terhet jelentenek a török állam számára. Ezt a terhet azonban Törökország az EU-val szembeni stratégiai eszközzé alakította és kulcsszereplője lett az Európai Unió tömeges bevándorlási krízisében. Ez a tény pedig hosszú időre befolyással lesz az Unió és Törökország kapcsolatára.¹¹

Törökországnak az Oroszországgal való kapcsolata miatt is feszült a helyzete szövetségeseivel. A két ország viszonyát azonban nehéz lenne néhány szóval leírni. Egyrészt Líbiában és Szíriában is egyértelműen ellentétes érdekek vezérik őket. Ezzel együtt viszont jelentős katonai fejlesztéseket hajtottak végre orosz technológiára építve, mely súlyosan sértette a NATO érdekeit. Példának okáért az S-400 rakéta rendszer lehetséges veszélyforrást és rést jelenthet a NATO biztonsági rendszerén. Ezzel a lépésével Törökország az USA-t és számos európai tagállamot is magára haragított.

Az utolsó példám a görög-török-ciprusi konfliktus, mely újra csúcsosodni látszik. Ezúttal azonban nem Ciprus sorsa a kérdés, hanem a Földközi-tenger felosztása. Törökország aktív szerepet vállalt a líbiai konfliktusban, ami mögött gazdasági és politikai motivációkat egyaránt találhatunk.¹² Ennek eredményeként megállapodást

¹⁰ Statista: *Number of military personnel in NATO countries in 2019* <https://www.statista.com/statistics/584286/number-of-military-personnel-in-nato-countries/> Letöltve: 2020.10.08.

¹¹ Egeresi, Zoltán: *Törökország Szíria-politikájának változása: a főbb dinamikák*, KKI elemzések, E-2020/8., https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/01/08_KKI-elemzes_TUR-SYR_Egeresi_20200121.pdf Letöltve: 2020.10.04.

¹² Málnássy András: *Törökország líbiai beavatkozásának motivációja és háttere. Geopolitikai érdekvédelem Észak-Afrikában és a Földközi-tenger keleti medencéjében* https://kki.hu/wp-content/uploads/2021/02/KSz_kulonszam_Malnassy.pdf Letöltve: 2021.02.20.

kötött Líbiával új kizárólagos gazdasági övezet¹³ létrehozásáról. A tengeri területek újraosztása a haditengerészet agresszív jelenlétével párosul, mely megnehezíti újabb földgáz kitermelési pontok létrehozását és vezetékek építését. Ez pedig szembe megy az Unió törekvéseivel, amelynek az energiabiztonság megteremtése kulcskérdés.¹⁴

Azt is fontos látni azonban, hogy a tagállami megosztottság milyen hatással van az EU-török kapcsolatokra. Bár Törökország tevékenysége az Unió érdekeit sérti, a közös fellépés az egyes tagállamok törökökkel való szövevényes államközi kapcsolatai miatt nagyon nehezen jöhet létre. Németország, Spanyolország és Olaszország főként gazdasági és pénzügyi okok miatt nem támogatna újabb szankciókat, míg a franciák, görögök és ciprusiak mellette lennének.¹⁵ Ami ennek ellenére kijelenthető, hogy ez az ellentét szintén meghatározó kérdése lehet kapcsolatuknak a következő években.

A fenti példákban látható, hogy Törökország közvetlen befolyással bír az Európai Unió biztonságára különböző vitás pontokon keresztül. Mindemellett pedig a köztük lévő partnerségi kapcsolat mindkét félnek fontos.

Az Euro-Mediterrán térség

Az európai regionális komplexum egyik tágabb megközelítése az Euro-Mediterrán térség. Ennek központi eleme, a Földközi-tenger ugyanis számos kihívást és lehetőséget jelent a körülötte található országoknak, régióknak, így jelentős befolyással van azok biztonságára is. Az európai identitás, a kultúra, a történelem, és a biztonság szempontjából a Földközi-tenger több ezer éve meghatározó elem.

Szíria és Líbia konfliktusai, és annak hatásai egyértelműen mutatják, miért kell az Európai Uniónak figyelemmel lennie a Közel-Kelet és Észak-Afrika (MENA térség)

¹³Kizárólagos gazdasági övezet: a parti tenger külső szélétől számított 188 mérföldes sáv: ebben a parti államnak kizárólagos kitermelési jogosítványai vannak az altalajban (azaz a kizárólagos gazdasági övezet mintegy magába olvasztja az ezen belüli kontinentális talapzatra vonatkozó jogcímekeket), a tengervízben, akár mozgó, akár telepes élőlények halászatáról, vadászatáról, kitermeléséről van szó, valamint a vízben és a víz felett levő egyéb energiahordozók kiaknázásában, gondoljunk az árapályra és a szigetekre telepített szélenergia-berendezésekre.

Kovács Péter (2011) Nemzetközi közjog, Osiris kiadó, Budapest

¹⁴ Illés Gergő: *Jöhet-e török-görög háború a Földközi-tengeren?* https://azonnali.hu/cikk/20200814_johet-e-torok-gorog-haboru-a-foldkozi-tengeren? Letöltve: 2020.10.01.

¹⁵ Zsíros Sándor: *Miért képtelen az EU komolyan lépni Törökország ellen?* <https://hu.euronews.com/2020/12/15/miert-keptelen-az-eu-komolyan-lepni-torokorszag-ellen> Letöltve: 2021.01.25.

irányába. A korábban már említett szír menekültek száma csak egy vékony szelete az efféle konfliktusoknak. Azok gazdasági, szociális, társadalmi kihívásai hosszú távon lesznek hatással Európára. A líbiai polgárháború rávilágított, hogy az EU-nak rengeteget kell fejlődnie stratégiai gondolkodás területén, fejleszteni kell erő kivetítő képességeit, továbbá saját érdekeinek érvényesítését. Líbiából érkező hatások egyelőre jelentős fenyegetést jelentenek Európa déli határán.

A líbiai események nem csak önmagukban veszélyeztetik Európát, de utat nyitottak a Száhel-övezet válságának hatásai előtt. Márpedig a Száhel-övezet válsága a világ egyik legsúlyosabb gócpontja, rendkívül összetett problémákkal. A térség problémáiból eredő hatások, így például az illegális kereskedelem (fegyver, kábítószer, ember), vagy az illegális bevándorlás a korábbiakhoz képest könnyebben juthatnak el Európába.¹⁶

Bár már a 2000-es évek első évtizedében az afganisztáni, majd az iraki háború is hatással volt az európai biztonságra, de talán a szíriai és a líbiai konfliktusok nyitották fel igazán az európai szemeket, hogy az Unió érdekei nem érnek véget a Mediterrán térség határain, ennél jóval tágabban szükséges értelmezni az EU érdekszféráját. Az Unió számára pedig létfontosságú lesz, hogy minden olyan térségben, ahol az érdekei megkívánják, képes legyen fellépni. De hol is vannak az Európai Unió érdekei?

Az európai érdekek

Elsőként azt szükséges megvizsgálni, hogy beszélhetünk-e uniós érdekekről, vagy kizárólag a tagállamoknak vannak saját érdekeik, amelyeket az Unió intézményrendszerén keresztül próbálnak érvényesíteni. A Római Szerződések óta az EU hatalmas utat tett meg, és bizonyította, hogy Jean Monnet víziója messze túlmutat egy egyszerű gazdasági együttműködésen. Azt is kijelenthetjük, hogy az integrációs folyamat mára sokszorosan túlnőtt azon, amit az alapítók vártak. Az EU már nem csak gazdasági közösség, hanem egy olyan szervezet, amely széleskörű politikai, kulturális és pénzügyi együttműködést is magába foglal. A tagállamok közötti ellentétekkel és

¹⁶ Varga Márton: *A Száhel-övezet válsága*, Hadtudomány, XXVI. évfolyam Elektronikus szám 2016. http://mht.eu/hadtudomany/2016/2016_elektronikus/vargamarton.pdf

vitákkal együtt is elmondható, hogy az Unió közös értékekkel, a jövőbe mutató közös stratégiával és így saját érdekekkel is rendelkezik. Ezek az érdekek a tagállamok sajátjaiból épülnek fel és együtt képviselik azokat. Mindazonáltal egyes területek más-más szinten fontosak egyik és másik tagállamnak.

Saját céljai érdekében a maastrichti szerződés óta több fontos lépést tett az EU. Létrehozta egy szervezetrendszer és hozzá fűződő mechanizmusokat, mely révén az Unió képviselni tudja az európai érdekeket és egységet mutathat az EU-n kívüli partnerek irányába. A Közös Kül- és Biztonságpolitika kialakítás, majd annak továbbfejlesztése Európai Biztonság- és Védelempolitikává, valamint az EU képviselőtének kiépítése nehéz feladat volt.

Az Európai Unió 2016-ban mutatta be új külpolitikai és biztonsági stratégiáját, ami a Közös jövőkép, közös cselekvés: erősebb Európa címet kapta.¹⁷ A dokumentum útmutatás az Unió számára a regionális hatalommá váláshoz. Ahogy a stratégia fogalmaz, az unió polgárai és partnerei is azt várják az EU-tól, hogy meghatározó szerepet vállaljon és járuljon hozzá a globális biztonság fenntartásához. Ez a szerep azonban csak akkor érhető el, ha a tagállamok hajlandóak együttműködni, együtt cselekedni és elfogadják a stratégia által megfogalmazott közös értékeket. Ez az, ami jelenleg hiányzik az Európai Unióból.

Az Unió kiváló lehetőségekkel rendelkezik ahhoz, hogy a nemzetközi rendszerben kulcsszereplővé válhasson. Néhány példa az államok különféle rangsorolásából: A Brexitet követően az EU 4 országa (Németország, Franciaország, Olaszország, Spanyolország) szerepel a 15 legmagasabb GDP-vel¹⁸ rendelkező államok között, három ország (Franciaország, Olaszország, Németország) a katonai potenciált tekintve,¹⁹ valamint hat ország (Írország, Németország, Svédország, Hollandia, Dánia, Finnország) a humán fejlettségi index listáján. Az Európai Uniónak több mint 440 millió

¹⁷ European Union: *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe* https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf Letöltve: 2020.10.01.

¹⁸ Global PEO Services: *Top 15 Countries by GDP in 2020* <https://globalpeoservices.com/top-15-countries-by-gdp-in-2020/> Letöltve: 2020.10.01.

¹⁹ Global Fire Power: *2020 Military Strength Ranking* <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> Letöltve: 2020.10.01.

állampolgára van, ami a harmadik legtöbb Kína és India után. A lehetőségekkel tehát rendelkezik az EU, de miért nem tud ennek ellenére érvényesülni a nemzetközi politikában?

A lisszaboni szerződés, amit 2007 decemberében írtak alá, jelentős szervezeti átalakulást hozott a külpolitika területén. A reform egy hatékonyabb, állandóbb rendszert hozott létre, azonban nem tudta feloldani az állami és uniós külpolitika párhuzamosságát.²⁰ A külpolitikai döntésekben továbbra is szükséges az államok egyetértése, a legfőbb döntéshozója e területnek továbbra is az Európai Tanács.²¹ Ennek eredménye, hogy bármely válsághelyzet során, míg a tagállamok rugalmasan tudnak reagálni, addig az EU lassú és rugalmatlan döntéshozatalon kell, hogy átmenjen. A külpolitika területén pedig egyes tagállamok szorgalmazták a közös lépéseket, míg mások ellenzik azt. Fontos megjegyezni azt is, hogy a Brexit jelentősen megváltoztatta az Unió profilját. Az Egyesült Királyság kilépésével egy katonai, gazdasági, politikai értelemben is meghatározó állam hagyta el az integrációt, ami nem mellesleg az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagja. A Brexit során nem csupán egy tag hagyta el az Uniót, de ezzel egy időben egy új, az EU-tól független hatalmi szereplő is megjelent, amely szereplő egyes területeken az Unió riválisaként fog részt venni a nemzetközi politikában.

Fontos megjegyezni, hogy egyes kérdésekben a tagállamok kisebb belső biztonsági közösségekként viselkednek. A legnagyobb ilyen csoport a weimari háromszög (Németország, Franciaország, Lengyelország), lassan már harminc éves. Emellett a Visegrádi Együttműködés is egy kiváló példa erre. Ezek az országok nem csak politikai szinten, de a gyakorlatban is együttműködnek, erre példák a létrehozott EU harccsoportok: a Weimar harccsoport 2013-ban, a visegrádi harccsoport 2016-ban és 2019-ben. Eseti együttműködések is találhatóak, például a normandiai formátum az

²⁰ Lehne, Stefan: *Is There Hope for EU Foreign Policy?* <https://carnegieeurope.eu/2017/12/05/is-there-hope-for-eu-foreign-policy-pub-74909> Letöltve: 2020.10.03.

²¹ European Union: *Foreign and Security Policy* https://europa.eu/european-union/topics/foreign-security-policy_en Letöltve: 2020.10.04.

ukrajnai konfliktust próbálta megoldani. Tagjai (Németország, Franciaország, Oroszország és Ukrajna) hat alkalommal találkoztak 2020 októberéig.

Az Európai Unió külpolitikája kapcsán megállapítható, hogy a döntési mechanizmus révén minden állam befolyással bír a közös külpolitikára, emellett a nekik fontos kérdéseket egyik vagy másik tagállam aktív szerepvállalása révén nagyobb hatékonysággal tudja befolyásolni. Ezzel együtt két országot emelnék ki, amelyek a többiekénél állandóbb és stabilabb hatással bírnak e területen.

Franciaország

Az államok szintjére lebontva elsőként Franciaország erőfeszítéseit kell kiemelni. Franciaország ugyanis az európai integráció egyik legaktívabb motorja. Folyamatosan támogatta a politikai kooperációt, az intézmények mélyítését, és a közös uniós külpolitika a francia ambíciók egyik fontos sarokköve. Az EU által megjelölt beavatkozási területek nagyrészt megegyeznek a francia érdekszférával: Észak-Afrika, Nyugat-Balkán, Közel-Kelet, Ázsia és Közép-Afrika.²²

Franciaország nem csak a politikai irányok megalkotásában aktív, de az egyes válsághelyzetek megoldásakor is igyekszik a megoldásban szerepet vállalni. 2008-ban a grúz-orosz háború eseményeikor Franciaország töltötte be a soros elnökség szerepét, mely kiváló lehetőséget adott az akkori elnöknek, Nicolas Sarkozynek, hogy lökést adjon az uniós külpolitikai tevékenységnek és ezzel együtt erősítse Franciaország szerepét is. Hatékony szerepvállalása is közrejátszott, hogy a konfliktus kitorését követően néhány nap alatt sikerült tűzszünetet kötniük a feleknek.²³ Bár az őt követő elnök, François Holland más attitűddel rendelkezett, a jelenlegi elnök, Emmanuel Macron visszatért a proaktív külpolitikához. Ahogy említettem részt vesznek a normandiai formátumban az ukrán háború lezárása érdekében. Macron igyekezett közvetíteni amikor az USA megpróbálta ellehetetleníteni az Iránnal kötött nukleáris

²² Lukáš Pachta: *France: driving force of the EU Common Foreign and Security Policy?*, http://pdc.ceu.hu/archive/00002117/01/France_Lukas_Pachta.pdf Letöltve: 2020.09.30.

²³ Benes Károly: *A 2008-as orosz-grúz háború hatása az európai biztonságra*, https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/benes_karoly.pdf Letöltve: 2020.10.01.

megállapodást.²⁴ A 2020 augusztusában történt bejrúti robbanást követően Macron volt az első és legaktívabb vezető, aki segítséget ígért Libanonnak. És nem csak ajánlotta a segítséget, de politikai változásokat is sürgetett a támogatásokért cserébe, amelyek a mélyebb belső problémák kezelését szolgálják.²⁵

Franciaország részéről a leglátványosabb külpolitikai akció a 2013-as Mali intervenció volt. Ezzel a lépésükkel egyértelművé tették, hogy rendelkeznek azzal a képességgel, ami szükséges az EU érdekszféráján belül eső konfliktusba való beavatkozáshoz, és szükség esetén hajlandók is az intervencióra. A Maliban zajló polgárháború rámutatott, hogy nem elegendő az EU részéről egy jó külpolitikai szerkezet megalkotása. Az Uniónak szüksége van valós célokra, egyértelmű normákra és feltételekre a különböző válsághelyzeteket illetően, hogy egyértelmű legyen, hogy az Európai Unió mikor és hogyan fog beavatkozni.

Franciaország véleménye a török-EU kapcsolatokban is meghatározó. A két ország viszonya bár hullámzó, de inkább a feszültség jellemzi. Az utóbbi időben ezek a feszültségek főként Törökország líbiai, illetve földközi-tengeri szerepvállalása miatt csúcsosodni látszanak. Franciaországról több alkalommal is megfogalmazódott az a vélemény, hogy Törökországnak nincs helye az Unióban.²⁶

Németország

Németország kéz a kézben jár Franciaországgal és az integrációs folyamat másik motorja. Mégis, ha összehasonlítjuk a két országot, jelentős a különbség. Németország külpolitikája összeforrt a negyedik ciklusát töltő Merkel kancellárral. A Merkel jelentette állandóság és a Németország mögött lévő gazdasági erő (a világ 4. legnagyobb GDP-jével rendelkeznek) megkerülhetetlen szereplővé teszi Németországot az EU-n belül. Merkel kancellár nem csak a normadai formátum

²⁴ Julian Borger: *G7 summit: Iran foreign minister makes surprise Biarritz appearance* <https://www.theguardian.com/world/2019/aug/25/emmanuel-macron-floats-plan-g7-defuse-iran-tensions> Letöltve: 2020.09.30.

²⁵ Techet Péter: *LIBANONBAN MÁR CSAK MACRON TUD RENDET TENNI* https://azonnali.hu/cikk/20200901_mire-megerkezik-macron-bejrutba-mar-meg-is-van-az-uj-libanoni-miniszterelnok Letöltve: 2020.10.08.

²⁶ Fejérdy Gergely: *Franciaország Törökország-politikája a Földközi-tenger geopolitikai kihívásainak árnyékában*, KÜLÜGYI ÉS KÜLGAZDASÁGI INTÉZET, E-2020/93, <https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/11/KKIElemzesek.E-2020.93.pdf>

tárgyalásain, de az ukrajnai konfliktus kitörését követően az EU vezetői között is kulcsszereplő volt, számos vezetővel egyeztetett a témában.

A meghatározó pozíciója ellenére történelmi okokból Németország tartózkodik a kemény hatalmi megoldásoktól. A társadalom jelentős része ma is elutasítja a német haderő külföldi alkalmazását, vagy csak jelentős korlátozásokkal támogatja azt. A különböző missziókban az úgynevezett nemzeti fenntartások (national caveats) korlátozzák a Bundeswehr által ellátható feladatokat.²⁷ Ez nem azt jelenti tehát, hogy egyáltalán nem vesz részt Németország a szövetségi műveletekben. Németország nagyon aktív tagja a NATO misszióknak azonban a nemzeti fenntartások betartása által a róla kialakult kép szerint Németország általában vonakodó a műveletekkel kapcsolatban.²⁸ Németország tehát nem szorgalmazza úgy az Uniós képességek fejlesztését, mint Franciaország teszi. A német külpolitika magas export arányával sokkal inkább gazdaságközpontú, mint katonai beavatkozás alapú. A német-francia tandem hatékonyságát és fontosságát jól mutatja az a német felmérés, melyben a válaszadók Németország legfontosabb külpolitikai partnereként négyszer többen jelölték meg Franciaországot, mint a másodikként végzett USA-t.²⁹

A többi tagállamnak nincs meg a kellő gazdasági és/vagy politikai ereje ahhoz, hogy stabilan a francia vagy a német szerephez hasonlót töltsön be akár az EU-n belüli, akár azon kívüli külpolitikai folyamatokban. Példaként említettem korábban Olaszországot, amely akár GDP-t, akár katonai erőt tekintve a top 15-be sorolandó, és egyes kérdésekben markáns szerepet játszik (például a tömeges bevándorlás kezelése), mégsem képes stabil és erős regionális hatalmi pozíciót kiépíteni. Ezt támasztja alá, hogy az olasz külpolitika kiemelt pillérei az atlantizmus és az európanizmus.³⁰

Összegzés

²⁷ Hettyey András: *A vonakodó szövetséges? – Németország külföldi katonai bevetései a viták és a számok tükrében* https://kki.hu/assets/upload/05_Hettyey.pdf Letöltve: 2020.10.03.

²⁸ Csiki Tamás *Miért marad továbbra is visszafogott a német védelempolitika?* Nemzet és Biztonság 2014/5. szám | 97–110.

²⁹ Körber Stiftung: *German Foreign Policy in Times of Covid-19* <https://online.flippingbook.com/view/322123/4/> Letöltve: 2021.01.24

³⁰ Elena Maslova: *Italy's Foreign Policy: The Middle Power in Between the United States and Russia* <https://valdaiclub.com/a/highlights/italy-s-foreign-policy-the-medium-power/> Letöltve: 2020.10.03.

Az Európai Unió mára túlnőtte a hidegháború utáni biztonsági komplexum határait. A megfogalmazott célok, a világot átszövő gazdasági kapcsolatok és a politikai kapcsolatok egy sokkal szélesebb térséget rajzolnak meg az unió érdekszférájaként, mint ahogy azt az 1990-es években meghatározták. Az Európai Unió megvalósította legnagyobb célkitűzését, a tagállamok közötti fenttartható békét. Az európai integrációs folyamat eredményeként egy rendkívül széleskörű és mély együttműködés jött létre, ami az állampolgárok mindennapi életétől kezdve egészen az állami szintig rengeteg területet magába foglal.

Egyfelől minden egyes bővítési vagy mélyítési folyamat újabb és újabb eredmény az integráció hosszú útján. Ugyanakkor minden egyes új együttműködési terület, minden új tagállam egy újabb szempontot jelent, mely újabb energiákat követel a tagállamoktól és nehezebbé teszi a döntések meghozatalát.

Az Unió szomszédságában folyó konfliktusok megmutatták, hogy az Európai Uniónak igenis vannak saját érdekei. A délszláv háború megmutatta az EU külpolitikai gyengeségeit. A tömeges bevándorlási hullám 2015-ben hosszú vitát indított a tagok között, melynek máig nincs lezárása. A líbiai válság az EU küszöbére hozta a Száhel-övezet krízisét. Ezek a tapasztalatok megmutatták, hogy a biztonsági komplexum határai változnak, jóval szélesebbek, mint Európa határai. Európa, a Mediterráneum, a MENA térség, vagy épp a Száhel-övezet konfliktusai mind közvetlen és közvetett hatással vannak az Unió biztonságára. Az EU megfelelően azonosította ezeket a területeket a globális stratégiában, mint célterületeket. Az EU globális ambíciójának komolysága látszik a Josep Borell főképviselő által megosztott terv, ami a koordinált tengeri jelenlét koncepciója, és célul tűzi ki az EU jelenlétének erősítését a Guineai-öbölben.³¹

Az EU külpolitikájának két fő problémája a túl bonyolult döntéshozatali folyamat, valamint a tagállamok közötti egyetértés hiánya. Az egyik kézenfekvő megoldás az integráció újabb mélyítése és a külpolitika legalább egy részének EU hatáskörbe való

³¹ European External Action Service: *Why the EU needs to be a global maritime security provider* https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/92123/why-eu-needs-be-global-maritime-security-provider_en Letöltve: 2021.01.28.

átadása lehetne. Kijelenthető, hogy az elmúlt években, illetve évtizedben a politikai környezet oly módon megváltozott, hogy valószínűtlen, hogy a tagállamok mindegyike elfogadná, hogy a szuverenitásának egy nem elhanyagolható részét átadja az Uniónak.

Az Európai Unió rengeteg kihívással áll szemben jelenleg is, így például a COVID-19 világjárvány koordinált válaszlépései, a migráció kezelésének régóta húzódozó vitája, az Európai zöld megállapodás megvalósítása mind háttérbe szorítják a közös kül- és biztonságpolitika gyengeségeit. Úgy tűnik, hogy az európai külpolitika jelenlegi tevékenységei nem az Unió érdekeit képviselik, sokkal inkább őrlődik a tagállami érdekek között. Ennek eredményeként tagállamok konszenzusa nélkül továbbra sem fog tudni gyorsan beavatkozni az EU a különböző válsághelyzetekben. Ha az Unió továbbra is elszalasztja ezeket a lehetőségeket, akkor nem marad más, mint a tagállamok önálló megoldásai, ahogy Franciaország tette Maliban. Így viszont az EU nem fogja tudni elérni a globális stratégiában megfogalmazott célját, és nem lesz képes globális hatalmi tényezővé válni. Kérdés, hogy mennyire komoly ez az ambíció, és ha valóban komoly, akkor mi az, ami lökést adhat ennek elérése irányába. Vagy nem lesz kellő politikai elhatározás a tagállamok között egy újabb mélyítés végrehajtására a külpolitika területén? Jelenleg a tagállamok és az EU számára is ott a feladat, hogy mielőbb megválaszolják ezeket a kérdéseket.

Felhasznált irodalom

BBC: Putin says he could send police to Belarus if necessary <https://www.bbc.com/news/world-europe-53930796> Letöltve: 2020.10.01.

BBC 2: Beirut explosion: What we know so far <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-53668493> Letöltve: 2020.10.01.

Benes Károly: A 2008-as orosz-grúz háború hatása az európai biztonságra, https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/benes_karoly.pdf Letöltve: 2020.10.01.

Julian Borger: G7 summit: Iran foreign minister makes surprise Biarritz appearance
<https://www.theguardian.com/world/2019/aug/25/emmanuel-macron-floats-plan-g7-defuse-iran-tensions> Letöltve: 2020.09.30.

Buzan, B. and Waever, O.: *Regions and Powers - The Structure of International Security*, Cambridge University Press, 2003

Csiki Tamás Miért marad továbbra is visszafogott a német védelempolitika? Nemzet és Biztonság 2014/5. szám | 97–110.

Egeresi, Zoltán: Törökország Szíria-politikájának változása: a főbb dinamikák, KKI elemzések, E-2020/8., https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/01/08_KKI-elemzes_TUR-SYR_Egeresi_20200121.pdf Letöltve: 2020.10.04.

European External Action Service: Why the EU needs to be a global maritime security provider https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/92123/why-eu-needs-be-global-maritime-security-provider_en Letöltve: 2021.01.28.

European Union: Foreign and Security Policy https://europa.eu/european-union/topics/foreign-security-policy_en Letöltve: 2020.10.04.

European Union: Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf
Letöltve: 2020.10.01.

Fejérdy Gergely (2020) *Franciaország Törökország-politikája a Földközi-tenger geopolitikai kihívásainak árnyékában*, KÜLÜGYI ÉS KÜLGAZDASÁGI INTÉZET, E-2020/93, <https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/11/KKIElemzesek.E-2020.93.pdf>

Global Fire Power: 2020 Military Strength Ranking <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> Letöltve: 2020.10.01.

Global PEO Services: Top 15 Countries by GDP in 2020 <https://globalpeoservices.com/top-15-countries-by-gdp-in-2020/> Letöltve: 2020.10.01.

Háda, B. and Tálás, P. et al. (2014). *Regionális biztonsági tanulmányok*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetközi Intézet, Budapest

Hettyey András: A vonakodó szövetségese? – Németország külföldi katonai bevetései a viták és a számok tükrében https://kki.hu/assets/upload/05_Hettyey.pdf Letöltve: 2020.10.03.

Kovács Péter (2011) *Nemzetközi közjog*, Osiris kiadó, Budapest

Illés Gergő: Jöhet-e török-görög háború a Földközi-tengeren? https://azonnali.hu/cikk/20200814_johet-e-torok-gorog-haboru-a-foldkozi-tengeren Letöltve: 2020.10.01.

Körber Stiftung: German Foreign Policy in Times of Covid-19 <https://online.flippingbook.com/view/322123/4/> Letöltve: 2021.01.24

Lehne, Stefan: Is There Hope for EU Foreign Policy? <https://carnegieeurope.eu/2017/12/05/is-there-hope-for-eu-foreign-policy-pub-74909> Letöltve: 2020.10.03.

Von der Leyen, Ursula: State of the Union 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ov/SPEECH_20_1655 Letöltve: 2020.10.01.

Málnássy András: *Törökország líbiai beavatkozásának motivációja és háttere. Geopolitikai érdekérvényesítés Észak-Afrikában és a Földközi-tenger keleti medencéjében* https://kki.hu/wp-content/uploads/2021/02/KSz_kulonszam_Malnassy.pdf Letöltve: 2021.02.20.

Elena Maslova: Italy's Foreign Policy: The Middle Power in Between the United States and Russia <https://valdaiclub.com/a/highlights/italy-s-foreign-policy-the-medium-power/> Letöltve: 2020.10.03.

Monnet, Jean: the unifying force behind the birth of the European Union https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/jean_monnet_en.pdf Letöltve: 2020.09.30.

Lukáš Pachta: France: driving force of the EU Common Foreign and Security Policy?, http://pdc.ceu.hu/archive/00002117/01/France_Lukas_Pachta.pdf Letöltve: 2020.09.30.

Rácz, András: Oroszország biztonságpolitikai törekvései a posztszovjet térségben https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/VT_2020_3_Racz_Andras_Oroszország_biztons%C3%A1gpolitikai%20t%C3%B6rekve%C3%A9sei%20a%20posztszovjet%20t%C3%A9rs%C3%A9gben_full.pdf?fbclid=IwAR3KgLDms466eF1G9cYydMV00--2OFLd9br1NNoQu4wU5xJ0UykKbneH4U4 Letöltve: 2020.10.11.

Remek Éva: Az Európai Unió és a Közel-Kelet I. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2017_05_02_remek_e_-_az_europai_unio_es_a_kozel-kelet.pdf Letöltve: 2020.10.04.

Statista: Number of military personnel in NATO countries in 2019 <https://www.statista.com/statistics/584286/number-of-military-personnel-in-nato-countries/> Letöltve: 2020.10.08.

Techet Péter: LIBANONBAN MÁR CSAK MACRON TUD RENDET TENNI https://azonnali.hu/cikk/20200901_mire-megerkezik-macron-bejrutba-mar-meg-is-van-az-uj-libanoni-miniszterelnok Letöltve: 2020.10.08.

United Nations Development Programme: Human Development Index (HDI) <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> Letöltve: 2020.10.08.

Varga Márton: *A Száhel-övezet válsága*, Hadtudomány, XXVI. évfolyam Elektronikus szám 2016. http://mhtt.eu/hadtudomany/2016/2016_elektronikus/vargamarton.pdf

Zsíros Sándor: Miért képtelen az EU komolyan lépni Törökország ellen? <https://hu.euronews.com/2020/12/15/miert-keptelen-az-eu-komolyan-lepni-torokorszag-ellen> Letöltve: 2021. 01.25.

Az okos eszközök által gyűjtött metaadatokkal való visszaélések, az állami szerepvállalás és a társadalmi elfogadottság tükrében

Koller Marco¹

Bevezetés

Az okos eszközök térnyerésével, azok mindennapjaink szerves részévé válásával a különböző állami és nem állami szereplők olyan értékes információkhoz juthatnak az emberek mindennapi szokásairól, melyekkel következtetni lehet egy adott személy kapcsolati hálózatára, baráti körére, tartózkodási helyeire, fogyasztási szokásaira, vagy akár káros szenvedélyeire is. Kiemelt figyelmet érdemel az okos eszközök által betöltött különböző funkciók, azok evolúciója, egyik kiváló példa erre az okos telefonokon működő mobil banking applikációk, mellyel már mindennapi banki ügyeinket egy telefonon keresztül is végre tudjuk hajtani. A fentiek alapján kijelenthető, hogy az okos eszközök és a hozzájuk köthető applikációk kockázatot hordoznak magukban.

A kutatás célja

A publikáció célja, hogy bemutassa, egy kérdőíves felmérésen keresztül² az okos eszközök által gyűjtött (meta)adatokhoz való társadalmi attitűdöt. Alapfelvetésem szerint a biztonságtudatosságban eltérő attitűd figyelhető meg egyes generációkban, míg a fiatalok (25 év alattiak) negligálják a nem kívánt adatgyűjtést, addig az idősebb generáció (50 év felettek) sokkal inkább fél a nem kívánt adatgyűjtéstől. Továbbá felkívántam mérni, hogy melyik generáció gondolja, úgy, hogy az egyes szolgáltatók felett az államnak nagyobb kontrollt kell gyakorolnia. Álláspontom szerint az idősebb

¹„Az innovációs és technológiai minisztérium únkp-20-3-i-nke-94 kódszámú új nemzeti kiválóság programjának a nemzeti kutatási, fejlesztési és innovációs alapról finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

² Vladlena Benson - Jean, Noel Ezingard - Hemamali Tennakoon - George Saridakis: *Individual information security, user behaviour and cyber victimisation: An empirical study of social networking users*, In: *Technological Forecasting and Social Change*, Volume 102, 2016., 320-330. o.

generáció fogékonyabb a szolgáltatók feletti nagyobb állami kontrollra, míg a fiatalok elutasítók.

Kutatási módszertan

A nemzetközi és hazai szakirodalomon és jogi szabályozáson túl a társadalmi elfogadottságot a TAM2 modell (társadalmi elfogadottsági modell egy fajtája) és egy a nemzetközi szakirodalomban már megjelent publikációban felhasznált kérdőív (módosítva természetesen saját kutatásom specifikumaihoz) alapján egy felméréssel vizsgáltam, melyet tervezetten SPSS keresztábra analízissel értékeltem ki.

Tam 2 modell

Az első ismert technológiaelfogadás-modell Davis (1986) technológiaelfogadás-modellje. A TAM 2 modell sokkal részletesebben vizsgálja, milyen külső tényezők hatnak közvetlenül az észlelt hasznosságra. Emellett tényezőket is vizsgál, melyek közvetlenül vagy moderátor változóként a használati szándéokra vannak hatással.³

Keresztábra elemzés

A keresztábra változók közötti kapcsolat jellemzésére alkalmas adattábla. A keresztábrák előnye, hogy könnyen kiszámítható és szemléletes. A keresztábrákat két változó összefüggésének vizsgálatához használják.⁴

Alapfogalmak definiálása

Az okos eszközök által gyűjtött metadatokkal való visszaélések és abban rejlő kockázatok megértéséhez szükséges megteremteni az értelmezési keretet és a kellő kontextust, így fontos bemutatni a téma értelmezéséhez szükséges alapfogalmakat. Az alábbiakban a kockázat és a metaadat fogalmi keretei kerülnek tisztázásra.

Kockázat fogalmának bemutatása

³ Keszezy Tamara- Zsukk János: *Az új technológiák fogyasztói elfogadása – A magyar és nemzetközi szakirodalom áttekintése és kritikai értékelése*, Vezetéstudomány/Budapest Management Review, XLVIII. évfolyam, 10. szám, 2017., 38-47. o., DOI: 10.14267/VEZTUD.2017.10.05

⁴ http://www.jgypk.hu/tamop15e/tananyag_html/spss/alapfogalmak5.html Letöltve: 2021. 01.15.

*A kockázati esemény esetleges bekövetkezésekor annak a szervezetre gyakorolt jelentősége, fontossága.*⁵ A kockázati esemény pedig: „A szervezetre (a vezetők által meghatározott célok elérésre vagy a követelmények teljesítésére) várhatóan jelentős hatást gyakorló, de még be nem következett esemény. Egy eseményre vonatkozóan bejelentett gyanút nem lehet kockázati eseményként kezelni, mert ez utóbbi esetben egy, a feltételezés szerint már bekövetkezett eseménnyel kapcsolatban vagyunk bizonytalanok.”⁶ A kockázatot - az ISO 31000 szabvány alapján - mint a bizonytalanság szervezeti célokra való hatását értelmezzük. A fentiek alapján megállapítható, hogy a kockázat valamilyen bizonytalansági faktort jelöl, melynek bekövetkezése esetén negatív hatása van valamilyen védendő értékre.

A kockázat fogalmából, mely a fentiek alapján kerül értelmezésre, következik, hogy mi az a bizonytalanság, amely hatással lehet az adott célokra, a biztonság összetevőire. Információbiztonsági szempontból bizonytalanság annak a hiánya, hogy képesek vagyunk előre tudjuk jelezni a jelenleg végbe menő cselekmények jövőre történő hatását. *Kockázat esetén nem lehet pontosan előre jelezni az egyes kimenetek bekövetkezését, illetőleg annak valószínűségeit.*⁷

Amennyiben a bizonytalanság és a kockázat fenti definícióiból indulunk ki arra a következtetésre juthatunk, hogy a kockázat negatív hatásának bekövetkezésének megelőzése érdekében (proaktív gondolkodást elősegítve a reaktív ellenében) a bizonytalanságot kell csökkenteni, mely úgy lehetséges, hogy a lehetséges hatást fel tudjuk mérni, az adott hatást kifejtő események háttérével tisztában vagyunk, azaz növeljük az informáltságunkat.⁸

Metaadat fogalmának meghatározása

A metaadat legegyszerűbb megfogalmazása álláspontom szerint az, hogy adat az adatról. Valójában a dokumentumok beazonítására szolgál, azáltal, hogy a leíró adatok

⁵ Horváth Péter – Németh Edit: *Integrált kockázatkezelési rendszer alapjai*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018. 9.o.

⁶ U.o.

⁷ Székely Csaba: *Stratégiai kockázatmenedzsment*, Taylor, 7. évfolyam, 1-2. szám, 2015., 105. o

⁸ Székely Csaba: *Stratégiai kockázatmenedzsment*, Taylor, 7. évfolyam, 1-2. szám, 2015., 113-118. o

struktúrája egységes szerkezetnek megfelelő struktúrában készül.⁹ Azaz valamilyen adatról, információról nem tartalmi adat, hanem azzal kapcsolatos, kvázi külsőleges adat.

A metaadat fogalmának kibontásakor behelyezhetjük a személyes adatok halmazába, tekintettel arra, hogy a GDPR¹⁰ szerint, személyes adatnak minősül minden, ami természetes személy azonosítására akár részben is alkalmas. Példálózó jelleggel sorol fel kiemelten személyes adatokat, mint a helymeghatározó adat vagy az online azonosító. Így, amikor egy mobil applikáció a különböző online azonosítónkat vagy a GPS koordinátánkat kéri el, akkor a személyes adatainkat kezeli, így az alkalmazásért felelős cég adatkezelőként van jelen. A GDPR egyik nagy hozama, hogy tiltja azt a korábban bevett gyakorlatot, amely lehetővé tette a hallgatólagos beleegyezéssel történő adatgyűjtést, továbbá szankciókat is kilátásba helyez, amennyiben nem felel meg egy adatkezelő az előírtaknak.¹¹ A személyes adattal való visszaélés nem csupán a GDPR-ban megjelenő fogalom, a magyar büntetőjog is bünteti.¹²

Metaadattal történő visszaélésben rejlő kockázatok

Bányász Péter az okos mobil eszközök biztonságával kapcsolatban készített 2018-as publikációjában is megállapítja, hogy az egyik legnagyobb számban előforduló fenyegetést ezek az alkalmazások, azaz az applikációk jelentik. Tekintettel arra, hogy ezek az eszközeinkre telepített alkalmazások sokfélék, számos kockázatot rejtenek magukban. Bányász Péter is arra a következtetésre jutott, hogy a biztonságtudatos alkalmazás használat csökkenti a nemkívánatos adatgyűjtés kockázatát, de az sem nyújt természetesen 100%-os védelmet, azaz mindig számolni kell maradvány kockázattal.

⁹ <https://openscience.hu/metaadat/> Letöltve: 2020.12.13.

¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről

¹¹ Erdős Gabriella: Néhány gondolat az adatbiztonságról és az adatkezelésről az okos alkalmazások területén, Corvinus Law Paper, CLP 2/2020., 2020. 1-7. o.

¹² 2012. évi C. törvény a Büntetőtörvénykönyvről (Btk). 219. § - Személyes adattal visszaélés

A már fentiekben említett okos eszközök térnyerésével, kiváltképp az okos telefonok elterjedésével a letölthető különböző kényelmi vagy szórakoztatási funkciót betöltő applikációk száma is nőtt. Számos applikáció kér hozzáférést, bizonyos jellegű a telefonon tárolt információkhoz (pl.: telefonkönyv, helyadatok, képernyőidő stb.), mely által a szoftver fejlesztője fel tudja használni ezen információkat saját vállalkozása és terméke fejlesztése érdekében vagy harmadik félnek is esetlegesen átadhatja bevétel szerzés érdekében. Az előbbiek megvalósulhatnak a felhasználó tudatos beleegyezésével (felhasználói nyilatkozat), illetve anélkül is. A második kategóriába már több esetben beletartoznak a különböző káros szoftverek (adathalász programok). Azonban az első kategória esetén a felhasználói attitűd és figyelmesség kiváltképp meghatározó, a nemkívánatos adatgyűjtés elkerülésének szempontjából, ugyanis, ha a felhasználó nem, vagy nem kellő alaposítással olvassa el a felhasználói nyilatkozatot vagy szerződést, akkor tevékenységéről, személyéről olyan adatok kerülnek egy adott céghez, melyhez az adott szerződés teljes tudatában lehetséges, hogy nem járult volna hozzá.

A CRAMM¹³ támadási modell alapján kifejezetten leegyszerűsítve, így foglalható össze a metaadatokkal való visszaélésekben rejlő kockázat. Jelen esetben a fenyegetés a felhasználó (meta)adataival történő nem kívánatos felhasználás, illetve visszaélés. A sebezhetőség, amin keresztül a fenyegetés kifejti a hatását az egy részről az adott applikáció, illetve a telepítéséhez szükséges szerződés elfogadása, illetve nem kellően tudatos felhasználói attitűd. Cél, amiben/amivel kárt lehet okozni az pedig az adott felhasználó személy adatai, adat- információbiztonsága, illetve a felhasználói bizalom.¹⁴

Egy adott alkalmazás az általunk használt eszköz különböző szolgáltatásait veszi igénybe annak függvényében, hogy az applikáció milyen szolgáltatást nyújt a felhasználónak. Teljesen természetes, hogy egy fénykép készítő alkalmazás hozzáférést

¹³ *Central Computer and Telecommunication Agency* (Egyesült Királyság) által kidolgozott kockázatelemzési és -kezelési módszertan (*CCTA Risk Analysis and Management Method*).

¹⁴ Horváth Zsolt – Kocsis István: A CRAMM módszer alkalmazásának kiterjesztése, Proceedings of 8th International Engineering Symposium at Bánki, 2016.

igényel a telefon kamerájához, galériájához. Azonban, egyes esetekben jogosan merül fel a felhasználókban a kérdés, hogy akár egy játék szoftver miatt kér engedélyt telefonkönyvünkhöz, vagy egy zseblámpa alkalmazás miatt kér hozzáférést helyadatainkhoz.¹⁵ A fentiekben felsoroltak kisarkított példák, amikor szinte egyértelmű, hogy az adott applikáció olyan adatokat gyűjt, mely nem szükséges az általa kínált funkciók használatához, csupán a fejlesztőnek vagy harmadik félnek gyűjt az eszköz használójáról szenzitív információkat. Más esetekben nem ilyen egyszerű tudatos gondolkodás alapján felfedezni a nemkívánt adatgyűjtést. Jól látható, hogy a metaadatok bár önmagukban nem tűnnek nagy jelentőséggel bíró adatállománynak, azonban megfelelő rendszerezéssel és értékeléssel olyan információk nyerhetőek ki egy adott személlyel kapcsolatban, mely nem csupán a markeringserek, hanem más nem törvényes célokat szolgáló személyek, csoportok részére is hatalmas értékkel bírhat. Ezen adatok a big data elemzéssel igen pontos előrejelzést is adhatnak a felhasználó szokásairól, jövőbeli cselekedeteiről.¹⁶

Kérdőíves felmérés részeredménye

A kutatás során két preferált csoportot vizsgáltam a kutatási céllal összefüggésben, így kerültek meghatározásra a 25 év alattiak, illetve az 50 év feletti csoportja. Jelen két kategória további alcsoportokra osztható a KSH által alkalmazott korosztályi besorolás szerint, 5 éves ciklusokban (pl.: 20-24 év, 50-54. év stb.). Egyedül a 19 év alattiak, illetve a 65 év feletti csoportja nem tartozik az 5 éves ciklikus felbontásba. Jelen publikációban, tekintettel kérdőíves felmérés nagyságára, illetve a formai jelenlegi formai keretekre, négy kiemelt állítással kapcsolatban beérkezett válaszokat kívánom vizsgálni a keresztábra analízis keretei között. A lentiekben olvasható adatok nem tartalmazzák azokat a személyeket, akik nem kívántak vagy nem tudtak válaszolni.

A kérdőívet összesen 201 személy töltötte ki, a kérdőív nem reprezentatív, azonban a kitöltő személyek száma alapján lehet bizonyos fokú következtetéseket

¹⁵ Bányász Péter: *Az okos mobil eszközök biztonsága*, Hadmérnök, XIII Évfolyam 2. szám, 2018., 360-377. o.

¹⁶ Bányász Péter: *Az okos mobil eszközök biztonsága*, Hadmérnök, XIII Évfolyam 2. szám, 2018., 360-377. o.

levonni. A kérdőívet Facebookon osztottam meg a személyes ismeretségi körömben, ahol további ismerőseim is megosztották azt, továbbá a résztvevők között felelhető olyan személy, aki a Székely & Family Co. Kft. honlapján történt felhívás vagy a kérdőívek kitöltésére létrejött úgynevezett „kérdőív kitöltő és cserélő csoportok” tagja volt. A fentiek okán torzulás figyelhető meg a kitöltők között mely abban nyilvánul meg, hogy a korosztály, illetve az iskolázottság a személyes ismeretségi körömet fedí le, nem képviselteti magát az összes társadalmi csoport.

A kutatás során felmértem, hogy a kitöltők, milyen arányban vannak azok a személyek, akik dolgoznak vagy tanulnak, vagy munka mellett tanulnak, illetve nem dolgoznak és tanulnak. A legnagyobb kategória a csak dolgozók kategóriája, akik a válaszadók, mintegy 40 %-át (82 fő) tették ki. Továbbá felmérésre került, hogy az IT/adat, -és információbiztonság területén hány fő dolgozik, vagy tanul a területen. Ez összességében 34 fő volt, azaz a kérdőívet kitöltők közel 17%-a, ami álláspontom szerint magas adatnak tekinthető, így valószínűsíthetően ezen személyek pozitívan befolyásolták a keletkezett adatokat.

Megállapítható a felmérés alapján, hogy a kitöltők 60% nő (121 fő), illetve, hogy nemi kategória, illetve korosztályi kategória metszetéből a leginkább képviselt csoport a 20-24 év közötti nők csoportja, mely a kitöltők közel 25%-át (50 fő) teszi ki. A második leginkább reprezentált csoport a 20-24 év közötti férfiak csoportja, akik az összes kitöltő kb. 12,5%-át (25 fő) teszi ki. Továbbá megállapítható, hogy a kitöltők iskolai végzettség szerinti legnagyobb csoportok az érettségivel rendelkezők (71 fő), őket követik a Bsc oklevéllel (58 fő) majd Msc oklevéllel (47 fő) rendelkezők. Jól látható, hogy a kérdőívből levonható következtetések a viszonylag magasan képzett fiatal korosztály teszi ki. 20-29 év közötti személyek száma összesen 114 fő.

A 25 év alattiak csoportja (79 fő, az összes kitöltő 39%-a) azzal az állítással kapcsolatban, hogy a meglévő szabályozások védelmet nyújtanak a személyes adatokkal való visszaélés ellen leginkább semleges attitűdöt mutatott. A csoport 35%-a (28 fő) semleges volt a kijelentéssel kapcsolatban. Azonban azon személyek száma, akik negatív attitűdöt (az állítást teljes mértékben vagy elutasítók, vagy inkább

elutasítók) mutattak, azok száma is viszonylag magas volt, jelen csoport 29%-a (23 fő) képviselte a negatív hozzáállást. Azok, akik pozitív attitűdöt mutattak (teljes mértékben egyetértettek, inkább egyetértettek) száma valamennyivel alacsonyabban alakult a fentiekhez képest, a 25 év alattiak 25%. (20 fő) értett egyet az állítással. A fentiek alapján megállapítható, hogy a 25 év alattiak attitűdje változó a meglévő szabályozásokkal kapcsolatban, kiemelkedő hajlandóság valamelyik attitűd képviselésére jelen csoportban nem alakult ki. Az 50 év feletti csoportja (29 fő, az összes kitöltő 14%-a) közül, akik semleges álláspontot képviseltek jelen csoport 34%-át (10 fő) tették ki. A negatív attitűddel rendelkező kitöltők voltak többségben ebben a csoportban, arányuk 38% (11 fő), míg pozitív attitűddel rendelkezők aránya pedig 21% volt (6 fő).

Arányait tekintve jól látható, hogy az előzetes feltevéssel ellentétben az idősebb korosztálynak összességében negatívabb az attitűdje a meglévő szabályozások által nyújtott védelemmel kapcsolatban, mint a fiataloknak.

Az állami kontrollal kapcsolatos attitűd kapcsán azt az állítást fogalmaztam meg, hogy az államnak nagyobb kontroll alatt kellene tartania a szolgáltatókat. A 25 év alattiak csoportja esetében a semleges hozzáállást képviselők a csoport 13%-át tették ki (10 fő). Az állítással egyet nem értők 19%-ot (15 fő), míg a pozitív attitűdöt mutatók 65%-ot (51 fő) tettek ki a 25 év alattiak között. A feni állítással kapcsolatban az 50. év feletti csoportjában a semleges álláspontot képviselők aránya 21%-ot tett ki (6 fő). Míg a negatív attitűdöt mutatók csupán 3%-ot. A 25. év alattiak csoportjához hasonlatosan az állítással egyetértők aránya jelen esetben is magas volt, majdhogynem elérte a szám a csoport 66%-át (19 fő).

Jelen eredmény igazolta azt a felvetésem, hogy az idősebb generáció a szolgáltatók feletti erősebb állami kontrollhoz pozitívan állnak hozzá. Azonban ellentétben az előzetes elgondolással a fiatal korosztály nagy része is pozitívan áll a szolgáltatók feletti magasabb állami kontroll felvetéséhez. Azonban mindenképpen kiemelendő, hogy az idősebb generációban ennek elutasítottsága arányaiban jóval kisebb, mint a fiataloknál. A 25 év alattiak csoportjában felmért nagyszámú pozitív

reakció álláspontom, alapján annak is betudható, hogy ezen csoport kitöltői között (tekintettel arra, ahogy a fentiekben is említettem az ismeretségi körömből kerültek ki a felmérésben résztvevők egy része) nagy számban lehetnek az Nemzeti Közszerológati Egyetem hallgatói is, akik tekintettel a speciális képzési és kimeneteli rendszerükre magasabb arányban lehet pozitív a hozzáállásuk az állami szerepvállaláshoz.

A kérdőíves felmérés során, vizsgálni kívántam a kitöltők személyes adatok megadásával kapcsolatos attitűdjét. Jelen esetben állításom az volt, hogy nem szeretem, amikor a szolgáltató személyes adataimhoz kér hozzáférést. Az általam vizsgált mindkét csoport magas számban egyetértett a kijelentéssel. A 25 év alattiak csoportjából (60 fő) és az 50 év felettiak (22 fő) csoportjából is 76%-os volt a pozitív attitűdöt képviselők aránya. Semleges attitűdöt a 25 év alattiak körében 19%-a (15 fő), negatívát pedig 4%-a(3 fő) mutatott. Az 50 év felettiak viszonylatában is a semleges értéket képviselők 14%-ot (4 fő), míg a negatívot 10%-ot (3 fő) tettek ki.

A fentiek alapján jól látható, hogy alapvetően mindkét generáció képviselői nem szereti azt, amikor a szolgáltató személyes adatokhoz kér hozzáférést.

A felmérés során vizsgáltam a kitöltők szolgáltatók általi adatgyűjtéshez való attitűdjét. Jelen esetben az állítás melyet értékelnie kellett a résztvevőknek az volt, hogy a szolgáltatók túl sok személyes adatot gyűjtenek. Jelen esetben is Az általam vizsgált mindkét csoport magas számban egyetértett a kijelentéssel. A 25 év alattiak csoportjából (60 fő) és az 50 év felettiak (22 fő) csoportjából is 76%-os volt a pozitív attitűdöt képviselők aránya. A 25 év alattiak esetében a semleges álláspontot képviselők aránya 16%-ot (13 fő), a negatív álláspontot képviselőké pedig 6%-ot (5 fő) érte el. Az 50 év felettiak csoportjában a semleges álláspontúak 17%-ot (5 fő), a negatív pedig 3%-ot (1 fő) ért el.

Jelen adatok azt mutatják, hogy mindkét generáció nagy százalékban egyetért abban, hogy a szolgáltatók túl sok személyes adatot gyűjtenek.

A kérdőíves felmérés jelen eredményei alapján azon következtetések vonhatóak le, hogy mindkét korcsoport nem kedveli a személyes adatok megadását a különböző szolgáltatók részére, illetve, egyetértenek azzal, hogy a szolgáltatók túl sok adatot

gyűjtenek, és az államnak nagyobb kontroll alatt kellene tartania őket. A meglévő szabályozásokkal kapcsolatban a résztvevők attitűdje inkább semleges volt, azonban ebben a kategóriában az 50 év felettek csoportja arányaiban negatív attitűdöt produkált. A felmérés során meglepő eredményként tapasztaltam, hogy a magasabb állami kontroll ötlete a szolgáltatók irányába a fiatalok körében is nagyfokú pozitív reakciót váltott ki, ugyanakkor láthatóan nagyobb arányban voltak az 50 év felettekhez képest a kontrollt elutasítók aránya.

Összegzés

A digitális világ kiszélesedésével az adatbiztonság, személyes információink védelme egyre fontosabb és nehezebb lesz, így a felhasználói tudatosság még inkább fontosabbá válik. Az okos eszközök és a különböző applikációk használata információbiztonsági kockázatot hordoz magában, mellyel kapcsolatban megállapítható, hogy a kockázat minimalizálása érdekében a felhasználóknak a lehető legtudatosabb viselkedést kell fenntartania. A nemkívánatos adat és metaadatgyűjtés területe aktuális, fontos az ezzel kapcsolatos felhasználói attitűd felmérése. A biztonság tudatos felhasználói magatartás sem nyújt 100%-os biztonságot a nemkívánat adatgyűjtéssel szemben, azonban valamennyire alkalmas a kockázatok minimalizálására. A felmérésben résztvevő személyek között korcsoport alapján történő nagyfokú eltérés nem tapasztalható az attitűdvizsgálat során. A 25 év alattiak csoportja is magas százalékban egyetértett a magasabb állami kontrollal a különböző szolgáltatók felett. Mindkét korcsoport álláspontja szerint a különböző szolgáltatók túl sok adatot gyűjtenek.

Felhasznált irodalom

Abonyi János – Fülep Tímea: *Biztonságkritikus rendszerek, online egyetemi jegyzet*, Pannon Egyetem, 2014. http://moodle.autolab.uni-pannon.hu/Mecha_tananyag/biztonsagkritikus_rendszerek/ch02.html

Bányász Péter: *Az okos mobil eszközök biztonsága*, Hadmérnök, XIII Évfolyam 2. szám, 2018., 360-377. o.

Előházi János: *Védelmi célú informatikai rendszerek feladatai és fenyegetettségei a hálózatközpontú hadviselésben*, Hadmérnök, 2. évf. 2007/3. szám, 2007.

Erdős Gabriella: *Néhány gondolat az adatbiztonságról és az adatkezelésről az okos alkalmazások területén*, Corvinus Law Paper, CLP 2/2020., 2020. 1-7. o.

Fehér-Polgár Pál – Beerger Michel: *A sajáttulajdonú mobil eszközök információbiztonsági kockázatai*, International Journal of Engineering and Management Sciences, Vol. 3. (2018). No. 4., 2018., 176-185. o., DOI: 10.21791/IJEMS.2018.4.16

Hanane Bahtit - Boubker Regragui: *Risk Management for ISO 27005 Decision support*, International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology Vol. 2, Issue 3, 2013. 530-538. o.

Halczmann Attila: *Kockázatmenedzsment követelménye irányítási rendszerekben*, International Journal of Engineering and Management Sciences, Vol. 3.. No. 3., 2018., 314-323. o., DOI: 10.21791/IJEMS.2018.3.26

Horváth Péter – Németh Edit: *Integrált kockázatkezelési rendszer alapjai*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.

Horváth Zsolt – Kocsis István: *A CRAMM módszer alkalmazásának kiterjesztése*, Proceedings of 8th International Engineering Symposium at Bánki, 2016., ISBN: 978-615-5460-95-1

Keszey Tamara- Zsukk János: *Az új technológiák fogyasztói elfogadása – A magyar és nemzetközi szakirodalom áttekintése és kritikai értékelése*, Vezetéstudomány/Budapest Management Review, XLVIII. évfolyam, 10. szám, 2017., 38-47. o., DOI: 10.14267/VEZTUD.2017.10.05

Kiss Attila – Krasznay Csaba: *A felhasználói viselkedéselemzés kiberbiztonsági előnyei és adatvédelmi kihívásai*, Információs Társadalom, 2017/1. szám, 2017., 55–71. o.

Kollár Csaba: *Az IOT katonai felhasználási lehetőségei és a fejlesztési irányai*, *Hadmérnök*, XII. Évfolyam 4. szám, 2017., 146-158. o.

Kovács László – Bednarik László: *Digitális dokumentumok formátumai és az XSLT-FO, Multimédia az oktatásban konferencia*, MTE SZ Neumann János Számítógép-tudományi Társaság, In: Berke József (szerk), CD kiadvány, Nyíregyháza, 2010.

Munk Sándor *A kibertér fogalmának egyes, az egységes értelmezést biztosító kérdései*, *Hadtudomány*, 2018/1. szám. 2018. 113-131. o., DOI: 10.17047/HADTUD.2018.28.1.113

Munk Sándor: *Információs szolgáltatásokat nyújtó hálózatok alapjai*, *Hadmérnök*, VI. Évfolyam 2. szám, 2011., 227-243. o.

Resperger István: *Biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések 2030-ig*, Kobilka István (szerk.): *Nemzetbiztonsági alapismeretek*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2013., 31-33. o

Szádeczky Tamás: *Szabályozott biztonság - Az informatikai biztonság szabályozásának elmélete, gyakorlata és az alkalmazás megkönnyítésére felállított módszertan*, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, PhD értekezés, Pécs, 2011.

Székely Csaba: *Stratégiai kockázatmenedzsment*, Taylor, 7. évfolyam, 1-2. szám, 2015. 103-118. o.

Vladlena Benson - Jean, Noel Ezingard - Hemamali Tennakoon - George Saridakis: *Individual information security, user behaviour and cyber victimisation: An empirical study of social networking users*, *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 102, 2016., 320-330. o., DOI:10.1016/j.techfore.2015.08.012

Vizi Pál: *Okostelefonok biztonsági kihívásai*, *Hadmérnök*, VI. évfolyam, 3. szám, 2011., 131-141. o.

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az

ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről

2012.évi C. törvény a Büntetőtörvénykönyvről (Btk). 219. § - Személyes adattal visszaélés

<https://openscience.hu/metaadat/> Letöltve: 2020.12.13.

<https://www.fogalomtar.hte.hu/wiki/-/wiki/HTE+Infokommunikacios+Fogalomtar/Metainform%C3%A1ci%C3%B3+-+metaadat> Letöltve: 2020.12.13.

http://www.jgypk.hu/tamop15e/tananyag_html/spss/alapfogalmak5.html Letöltve: 2021. 01.15.

Nuclear Weapons and the President Trump Administration

Berk Can Kozan¹

Introduction

The President Donald J. Trump era has just passed; however, remnants of his administration are still in the limelight. Since the first day at the oval office, the President became 'an icon' because of his active *Social Media* usage. His tweets, campaigns and statements caused large and small internal problems. Furthermore, decisions made by the 45th President of the United States caused interstate crises. Every step he took posed problems between states, regions, even cultures: the construction of a wall between the US and Mexico, family separation policy, travel ban (aka Muslim ban), withdrawal from the Paris Climate Agreement or Covid-19 mRNA Vaccine policies in some states.

Beyond any doubt, U.S foreign policy fell on hard times during the Trump administration. During his term, some vital decisions were taken, such as: the US embassy moved to Jerusalem, a trade war between China and the USA started, contributions by European members of NATO were questioned, a withdrawal of US soldiers from the middle east and other serious eristic problems with Turkey. More importantly, extraordinary decisions on nuclear weapons and agreements made waves.

In Trump's Nuclear Posture Review, it has been declared that US will constantly keep its nuclear power in reserve as a means to achieve peace, stability, security and ultimately deter those who threaten the US. In this respect, the NPR might be the reminiscent of the Cold War thinking type document. Moreover, Under President Trump's administration, the US abandoned the Iran Nuclear Deal which aimed to prevent Iran from acquiring nuclear weapons for at least 10 years, which in turn included the lifting of economic sanctions by Western States against Iran. Iran's nuclear

¹ Ludovika-University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD candidate

energy activities have been one of the issues that have occupied the international community for many years. Furthermore, The US officially withdrew from the Intermediate Range Nuclear Forces Treaty which was an agreement that formed the cornerstone of European security. Addedly, the US left the Open Skies Treaty which was signed in Helsinki in 1992, based on the principle of openness in order to develop trust and stability between the Eastern and Western blocs. Last but not the least, the New START agreement which he did not want to extend at all.

The study aims to argue that President Trump was redefining US nuclear weapons policy at a time of heightened tension with other nuclear-weapon states, risking that the deteriorating US-NWC relationship could hold negotiations on existing and future arms control agreements hostage. Therefore, the study explores the effect of President Trump on NPR, INF, JCPOA, NEW START and the Open Skies Treaty.

Nuclear Posture Review

“In February, 2018, the Trump administration released the Nuclear Posture Review (NPR), which seeks to ensure that the United States will continue to maintain a safe, secure and effective deterrent that protects the U.S. homeland, assures allies and, above all, deters adversaries”.²

“It argues that potential U.S. adversaries such as China, North Korea and Russia are rapidly improving their nuclear capabilities and gaining an edge over the United States. The central claim of the Nuclear Posture Review is that the United States must expand its reliance on nuclear weapons to protect the country and its allies—a complete reversal of the Obama administration’s effort to reduce reliance”.³

According to the nuclear posture review, the USA will regain its reputation and will lead the international system. Trump’s NPR, unlike others, does not define the international order in terms of institutions or norms but doctrine talks about the community of independent and sovereign states living in the system with their own

² <https://www.brookings.edu/research/is-the-2018-nuclear-posture-review-as-bad-as-the-critics-claim-it-is/>

³ <https://www.foreignaffairs.com/articles/2018-02-02/trumps-troubling-nuclear-plan>

values. In other words, according to Trump's NPR, from now on, everyone has to self-help themselves in international politics.

According to the document, the aim is to reorganise the balance of power in favour of the United States. In other words, to reverse the trend of the balance of power developing against the USA and to minimise the defiance potential of rising powers. This goal is the backbone of the national security strategy. In this sense, great power rivalry and economic competition are at the top of the focus of the national security strategy. Countries such as Russia and China that threaten the order both economically and militarily also openly challenge American supremacy. China, on the other hand, was already on Trump's agenda due to both its growing economy and military power.

Also, in the NPR 2018 document, “the Trump administration plans to deploy new lower-yield warheads, including weapons for use on Trident II D-5 submarine-launched ballistic missiles and a new nuclear-capable sea-launched cruise missile (SLCM) would be developed and deployed. The proposed deployment of nuclear-capable SLCMs is a good illustration of an issue that overlaps force modernisation and arms control stability”⁴.

In the NPR 2018, by making a comprehensive threat assessment not only from the point of view of the United States but also from its allies, it also reviews the status of nuclear weapons deployed all over the world within the responsibilities imposed by the existing alliance relations and detailed information is shared. Moreover, “there is little apparent emphasis on the importance of nuclear arms control, including any extension of the New START strategic nuclear arms reduction treaty”.⁵ Furthermore, “the ‘most extreme circumstances’ under which nuclear weapons could be used are broadened in this NPR”.⁶

⁴ Cimbala, Stephen J. “The Trump Nuclear Posture Review: Three Issues, Nine Implications.” *Strategic Studies Quarterly*, vol. 12, no. 2, 2018, pp. 9–16. JSTOR, www.jstor.org/stable/26430814.

⁵ *Ibid.*

⁶ Zandee, Dick, and Sico Van der Meer. *Trump’s Nuclear Posture Review: A New Rift between Europe and the US?* Clingendael Institute, 2018, www.jstor.org/stable/resrep17360.

Joint Comprehensive Plan of Action

The JCPAO (aka Iran Nuclear Deal), which Donald Trump decided to withdraw from, was one of the most spoken and negotiated issues in the diplomatic field in recent years. Iran's nuclear energy activities have been one of the issues that have occupied the international community for many years. Countries, especially the U.S. and Israel, claimed that Iran is very close to its nuclear weapons production capacity. Many countries within the U.N. have resorted to economic sanctions to restrict Iran's nuclear program and deter the Tehran administration.

After years of sanctions, eventually negotiations started between Iran and the U.N. Security Council's permanent members (the United States, Russia, China, Britain and France) and the European Union. As a result of these attempts, it was announced that an agreement was reached on July 14, 2015, after the last negotiation process, which lasted about 20 months at intervals in Geneva, Switzerland and Vienna, Austria's capital. The agreement entered into force in January, 2016. The agreement included lifting the economic sanctions against Iran.

The Former U.S. President Donald Trump immediately expressed his objection to this Iran Deal when he started his presidential race in 2015. Trump, who opposed the agreement signed by the Obama administration, described it as "the worst deal in the world" before and after the presidential election in November, 2016.⁷ The President saw Joint Comprehensive Plan of Action on the grounds that he seen Iran as an enemy of the United States and the agreement does not include Iran's ballistic missile tests. In addition to that, after the end of the agreement, Iran will have the opportunity to acquire nuclear weapons and, in fact, with a better deal⁸. Openly, he was against this plan. Ultimately, U.S. President Donald Trump decided to pull out of the agreement. On May 8, 2018, US President Donald J. Trump declared that the US would withdraw

⁷ <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iran-nuclear-deal-why-trump-us-withdraw-effect-europe-rouhani-latest-a8343496.html>

⁸ <https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html>

from the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA), which controls Iran's nuclear program in order to prevent it from producing nuclear weapons.⁹

Leaders of other parties to the agreement, such as France and Germany, tried to persuade Trump not to withdraw from the deal but they were not successful. "In May, 2019, Iran indicated that it would begin to violate the terms of the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA). This would take the form of a series of incremental and escalatory steps, to be announced every 60 days, in response to the withdrawal of the Trump administration from the nuclear deal a year earlier and the subsequent imposition of harsh sanctions".¹⁰

Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty

The INF agreement was signed in 1987 by U.S. President Ronald Reagan and the leader of the Soviet Union, Mikhail Gorbachev. "Ratified in 1988 by the United States and the Soviet Union, this arms control agreement banned all ground-based missiles and launchers of ranges between 500 and 5,500 kilometres"¹¹ Missiles fired from the sea were not covered by this agreement.

This agreement was part of the three-step disarmament process initiated by the two superpowers in the late Cold War to reduce the threat of nuclear war. Another step of this process was the negotiations on the limitation of strategic weapons known as START and the other was the negotiations on weapons which can be deployed in space (Strategic Defence Initiative).

The number of missiles covered by the agreement constitutes a very small part of nuclear weapons in both countries' hands. However, the INF's importance was to set an example for future nuclear disarmament agreements. "The INF Treaty partly derived its significance from being the first major arms control treaty between the two superpowers that called for the elimination of weapons that were already deployed"¹².

⁹ <https://www.sipri.org/commentary/expert-comment/2019/us-withdrawal-iran-deal-one-year>

¹⁰ Landau, Emily B. *Iran's Nuclear Violations: JCPOA and Beyond*. Institute for National Security Studies, 2019, www.jstor.org/stable/resrep19382.

¹¹ Lanoszka, Alexander. "The INF Treaty: Pulling Out in Time." *Strategic Studies Quarterly*, vol. 13, no. 2, 2019, pp. 48–67. JSTOR, www.jstor.org/stable/26639673.

¹² Lanoszka, Alexander. "The INF Treaty: Pulling Out in Time." *Strategic Studies Quarterly*, vol. 13, no. 2, 2019, pp. 48–67. JSTOR, www.jstor.org/stable/26639673.

“As a result of the INF Treaty, the United States and the Soviet Union destroyed a total of 2,692 short-, medium- and intermediate-range missiles by the treaty's implementation deadline of June 1, 1991”.¹³

Besides, both the United States and the Soviet Union first, followed by Russia, opened their nuclear weapons facilities to international inspection. Following the INF, the parties accelerated the negotiations to reduce strategic nuclear weapons with high destructive power. However, due to the complex negotiations and hostility between the two countries, only in 1991 did they sign the Strategic Nuclear Weapons Reduction Agreement (START) after the end of the Cold War. It was thanks to the INF's effect.

However, on 2nd August, 2019, the U.S. withdrew from the INF deal. “The United States accused Russia of developing a new type of missile and announced that they had suspended the agreement. On the other hand, Russia stated that the 9M729 missile did not violate the agreement and that the range of the missile was below the limits determined by the INF and emphasised that the main violation of the agreement was the USA”¹⁴. Russian officials said that the missile defence systems, the use of target missiles and armed UAVs, which the USA deployed in Europe, especially in Romania and Poland, violated the INF; although they seem to be defence systems, they have an offensive capacity, and their range exceeds the limits set out by the INF.

The Open Skies Treaty

Currently, 34 states are party to The Open Skies Treaty, which was signed in March, 1992 and entered into force in January, 2002 and the member states are European and North American states, including Russia and Georgia. “The idea of a regime of unarmed aerial observation flights to promote confidence, predictability and stability was first suggested by US President Dwight Eisenhower in 1955. On 12 May, 1989, U.S. President George Bush proposed the creation of an Open Skies regime which expanded on President Eisenhower's concept”¹⁵. “The OST was initially conceived as a

¹³ <https://www.armscontrol.org/factsheets/INFtreaty>

¹⁴ Audenaert, Didier. *The End of the INF-Treaty: Context and Consequences*. Egmont Institute, 2019, www.jstor.org/stable/resrep21391.

¹⁵ <https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/treaty-on-open-skies/>

bilateral US-USSR initiative but was swiftly multilateralised. The Treaty permits member states to conduct observation flights over the territory of other members (in the presence of representatives of the state being observed), allowing the collection of photographs and other pre-agreed sensor data relating to militarily significant facilities. This data is then made available to all other signatory states through a pooled repository hosted by the OSCE¹⁶.

According to the OST, the aircraft that will fly cross-border and their sensors go through a certification process. State parties must open their entire territory to observation flights and allow flight requests unless there is a situation that jeopardises flight safety. Flights cannot be denied, raising national security concerns. Therefore, the agreement provides for spying activity that is essentially controlled and based on mutual consent.

The basis of the agreement is that it creates a legal and institutional framework that can have an impact on reducing insecurity in the international system. States' monitoring each other's military activities and converting them into data are measures to increase openness and transparency in the system¹⁷. The agreement aimed to create an atmosphere of cooperation and trust by eliminating the armament spiral and distrust experienced in the Cold War, with the desire to establish an open skies regime. After the Cold War, the shift of security doctrines to areas such as crisis prevention and crisis management has also increased the value of such an agreement. In addition, it was thought that the positive atmosphere created by such a regime could spread to non-European regions and create impacts that would pave the way for cooperation opportunities on different issues such as environmental problems.

However, Former U.S. President Trump announced in May that they would withdraw from the Open Skies Agreement until Russia fulfils its responsibilities. According to the USA, "Russia significantly blocks flights in Kaliningrad and the Georgian border and does not monitor major military exercises. In some open sources,

¹⁶ Frear, Thomas. *Open Skies: A Status Neutral Approach for Georgia and Russia*. European Leadership Network, 2017, www.jstor.org/stable/resrep17427.

¹⁷ <https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/treaty-on-open-skies/>

it is claimed that Russia carried out nuclear weapons deployments that could reach Europe in regions where it does not allow flights”¹⁸. Furthermore, the Trump administration has contemplated that Russia's flights over critical infrastructures and military facilities on American soil jeopardise its national security. Moreover, Russia and China benefited from such agreements by constantly modernising their nuclear inventories and investing in advanced technologies such as hypersonic missiles and engaged in destabilising activities in neighbouring countries.

New START (Strategic Arms Reduction Treaty)

The New START was signed in Prague on April 8, 2010, during the term of Barack Obama and entered into force on February 5, 2011. The agreement, which was valid for ten years, replaced the 1991 START 1 agreement, which expired in December, 2009. *“Under New START, the United States and Russia are limited to 1,550 deployed strategic nuclear warheads on no more than 800 deployed and non-deployed strategic nuclear delivery vehicles—a steep cut from START I levels, which permitted each side 6,000 warheads on 1,600 delivery vehicles or launchers. The New START limit on deployed strategic war-heads is 30 percent lower than the warhead ceiling of 2,200 set by the 2002 Strategic Offensive Reductions Treaty (SORT, or Moscow Treaty). The warhead limit covers those deployed on intercontinental ballistic missiles (ICBMs) and deployed submarine-launched ballistic missiles (SLBMs), as well as counting each heavy bomber equipped with nuclear armaments as carrying only one warhead”.*¹⁹

The new START agreement was the last remaining agreement on nuclear weapons control between the two sides after the U.S. withdrew from the INF Agreement in 2019 by Trump's decision. Former U.S. President Donald Trump wanted China to be involved in talks on the agreement. According to Trump, China has so far been able to act as it wished to develop weapons because it was not involved in the agreement. President Donald Trump has criticised the deal for what his government believes was Russian breaches of it, as well as the fact that China is not party to it.

¹⁸ <https://thediplomat.com/2020/05/implications-of-the-us-withdrawal-from-the-open-skies-treaty/>

¹⁹ Zolotukhina, Elizabeth. “New START: The Contentious Road to Ratification.” *Journal of Strategic Security*, vol. 4, no. 1, 2011, pp. 69–76. JSTOR, www.jstor.org/stable/26463176.

In February, 2021, the U.S. and Russia agreed to extend the New START Agreement, which entered into force in 2011, for another five years. The New START Agreement has a strategic position. It is the only bilateral agreement between the United States and Russia that has a restrictive role on weapons. Considering that the USA and Russia own approximately 91% of all nuclear weapons, prolonging the effect of New START for the control of nuclear weapons and the proliferation of weapons is very important in this respect. This decision taken between U.S. President Biden and Russian President Putin was also on the table under Trump. The Trump administration had pulled the U.S. out of many international and bilateral agreements instead renewing them or did not act at all.

Conclusion

The armament discourse between the great powers, reminiscent of the cold war period, started a long ago. The signals that the USA would step into a new era in armament were coming on the way to the presidential elections in 2016. Although he said that nuclear weapons were the biggest problem in the world, after he had become the President, Trump declared that he would not hesitate to use them. As soon as he was elected, one of the first jobs was a call for rearmament. The statement was concrete evidence that the new president would reverse America's aged nuclear weapons policies.

President Trump emphasised the vital role of nuclear weapons similar to the Eisenhower class massive retaliation²⁰ strategy. Indeed, the Trump administration has emphasised the US nuclear arsenal as the basis of its strategy to maintain peace and stability and deter aggression against the USA. In the NPR 2018 under President Trump, it was stated that America was more concerned with a demanding international security situation than the end of the Cold War and that the modernisation of nuclear forces should not be delayed for credible nuclear deterrence. On the basis of the Trump Doctrine, it was stated that Russia or China was seen as a rival in the 2018 NPR

²⁰ Massive retaliation is a military doctrine and nuclear strategy in which a country pledges to retaliate with much higher force if attacked.

and their promotions were announced with both of them, but it was also emphasised that this Great Power race has returned. Another similar point between the Trump administration's nuclear strategy and the massive retaliation strategy relates to threat perception. As in the Eisenhower era, it is envisaged to protect and expand the US nuclear arsenal in the face of threats in the Trump era. Therewithin, withdrawals followed the strategy.

Donald Trump administration adopted the strategy that the global distribution of power has changed which can harm the American interests. Moreover, the administration somehow emphasized that unipolarity was not valid anymore. Therefore, Former President wanted to reorganize the balance of power in favour of the United States, in other words, to reverse the trend of the balance of power developing against the United States, and to make the emerging powers' defiance potential with the power of nuclear weapons.

These views can be in compliance with an offensive realism thought. Offensive realism opposes the liberal argument that engaging with competitors to integrate them into international institutions and thus transform them into “compliant” partners to work with, arguing that this approach is the biggest mistake of the past two decades. Because this purpose was the backbone of the national security strategy.

Considering all these, it can be said that the Trump administration took steps closer to the Cold War-era massive retaliation strategy with the development of nuclear weapons and expanding the conditions for the use of nuclear weapons. With the US's readiness to retaliate and announcing the use of nuclear weapons against attacks, it could be successful in deterring its enemies, as it did during the Cold War. If focused, it seemed possible that the US nuclear deterrence and nuclear arms race has taken a form similar to that of the early Cold War period.

References

Cimbala, Stephen J. "The Trump Nuclear Posture Review: Three Issues, Nine Implications." *Strategic Studies Quarterly*, vol. 12, no. 2, 2018, pp. 9–16, www.jstor.org/stable/26430814.

Zandee, Dick, and Sico Van der Meer. *Trump's Nuclear Posture Review: A New Rift between Europe and the US?* Clingendael Institute, 2018, www.jstor.org/stable/resrep17360.

Landau, Emily B. *Iran's Nuclear Violations: JCPOA and Beyond*. Institute for National Security Studies, 2019. www.jstor.org/stable/resrep19382.

Lanoszka, Alexander. "The INF Treaty: Pulling Out in Time." *Strategic Studies Quarterly*, vol. 13, no. 2, 2019, pp. 48–67. JSTOR, www.jstor.org/stable/26639673.

Frear, Thomas. *Open Skies: A Status Neutral Approach for Georgia and Russia*. European Leadership Network, 2017. www.jstor.org/stable/resrep17427.

Zolotukhina, Elizabeth. "New START: The Contentious Road to Ratification." *Journal of Strategic Security*, vol. 4, no. 1, 2011, pp. 69–76. JSTOR, www.jstor.org/stable/26463176.

Audenaert, Didier. *The End of the INF-Treaty: Context and Consequences*. Egmont Institute, 2019, www.jstor.org/stable/resrep21391.

Internet Sources

<https://www.brookings.edu/research/is-the-2018-nuclear-posture-review-as-bad-as-the-critics-claim-it-is/>

<https://www.foreignaffairs.com/articles/2018-02-02/trumps-troubling-nuclear-plan>

<https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iran-nuclear-deal-why-trump-us-withdraw-effect-europe-rouhani-latest-a8343496.html>

<https://www.sipri.org/commentary/expert-comment/2019/us-withdrawal-iran-deal-one-year>

<https://www.armscontrol.org/factsheets/INFtreaty>

<https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/treaty-on-open-skies/>

<https://thediplomat.com/2020/05/implications-of-the-us-withdrawal-from-the-open-skies-treaty/>

<https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html>

VÉDELEM-TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

A zászló, mint jelkép szerepe a katonai hivatástudat alakulásában

Füleki Réka²¹

*„Csak bot és vászon,
de nem bot és vászon,
hanem zászló.”*

Kosztolányi Dezső: Zászló²²

Emlékezet és szimbólumok szerepe, kapcsolata

A szimbólumok és jelképek kialakulása az emberi létforma megjelenésével egyidőben kezdődött. A jelek és jelképek megjelenésével és használatával személyeket, családokat, népeket, országokat különböztetünk meg egymástól. A szimbólum ismertetőjegyei kapcsán a kutatók körében többé-kevésbé általános megállapítás, hogy a fizikai megjelenítődésen túl mögöttes jelentéstartalommal is rendelkezik, amely az értelmezése nem egyértelműsíthető. Továbbá mindenképp egy embercsoporttal azonosítható, valamint üzenete nem kizárólag az értelemhez, hanem az emberhez szól, ezáltal megértése perceptuális és élményszerű.²³

Köznap, szűkebb értelemben vizsgálva, az emlékezet elsősorban az egyén saját tudatában van jelen. Esetlegesen, a végbement események emléke egy csoport kollektív tudatában marad fenn hosszabb vagy rövidebb ideig. Jan Assmann, német származású egyiptológus, az emlékezés folyamatát egy következő szintre emelve úgy magyarázza, hogy az egyéni, belső megélés egyértelműen nem elegendő az emlékezés meghatározásához és kiterjesztéséhez. Kulturális és társadalmi behatások döntenek el, milyen hosszan marad fenn a tudatban, illetve mely eszmék társulnak hozzá. Assmann az emlékezet külső dimenziójának négy területét különbözteti meg – mimetikus

²¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – Ludovika-University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, email: reka.fuleki.91@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7124-3198>

²² <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/kosztolanyi-dezso-19890/meztelenul-1928-1935-1A2AA/zaszlo-1A361/>

²³ Brugger, Walter: Filozófiai lexikon. Budapest, Szent István Társulat, 2005. 394-395.

emlékezet,²⁴ tárgyak emlékezete, kommunikatív emlékezet és kulturális emlékezet,²⁵ és ezen belül a *kollektív emlékezés* ernyője alatt magyarázza el az alapvető különbségeket a *kommunikatív* és a *kulturális* emlékezet között. Mind a két fogalom a múlt értelmezésével, annak a jelenre gyakorolt hatásával foglalkozik, ellenben a kettő között rejlő különbség az emlékezés mikéntjében, annak időtartamában és élettartamában jelenik meg. Assmann azt mondja, hogy „[a] *kommunikatív* emlékezet a közelmúltra vonatkozó emlékeket öleli fel. Olyan emlékekről van szó, amelyekben az ember a kortársaival osztozik”.²⁶ Az emlékezés tehát egyéni, vagy csoportos szinten valósul meg, élettartama rendszerint egy nemzedékre szorítkozik, ezáltal rövidtávon marad csak fenn, nem válik részévé a hosszú távon elraktározott emlékeinknek, amelyek esetlegesen kanonikus jelleget öltenek.²⁷

A kommunikatív emlékezettel szemben, az Assmann-i értelmezés alapján, a *kulturális* emlékezet sokkal összetettebb folyamat során keletkezik. Egyfajta fúzió eredményeként tekinthető mimetikus emlékezet, tárgyak emlékezete és kommunikatív emlékezet együttes megjelenése között. Az emlékezet ezen kivételése a történelem már megszilárdult pontjaira alapoz, vagyis „a múlt itt szimbolikus alakzatokká olvad, ezekbe kapaszkodik az emlékezés.”²⁸ A kulturális emlékezet vizsgálata során nem a történelemből vett konkrét események, hanem az üzenetük válik fontossá. Vagyis nem maga a ténylegesen megtörtént esemény lesz a társadalom része, hanem a mögöttes jelentéstartalma öröklődik nemzedékről nemzedékre, s válik lassan mítosszá. Az emlékezés leggyakrabban ünnepek formájában marad fenn, tehát elhatárolódik a mindennapoktól, vagyis ceremoniális jelleget öltve határozza meg egy csoport kollektív identitását.²⁹

²⁴ mimetikus emlékezet definíciója: a szó eredendően utazással kapcsolatos fogalmat jelent, a kultúra területén a megszerzett tapasztalat bizonyos szintű átvitelére, megőrzésére utal

²⁵ Assmann, Jan (2018): A kulturális emlékezet - írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest. 19-20. o.

²⁶ Assmann, Jan (2018): A kulturális emlékezet - írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest. 51.o.

²⁷ u.o. 51-3.o.

²⁸ u.o. 53.o.

²⁹ u.o. 53-4. o.

Az emlékezésnek megvannak a formai, tárgyiasult eszközei, sajátos hordozói, amelyeket segítségül hívva nem csak kapcsolatot teremt, de az esemény időtartamára egyesíti is a polgári lakosságot a honvédséggel. Ilyen kelléke, nélkülözhetetlen szimbóluma egy rendezvénynek Magyarország himnusza és a szózat, a történelmi zászlók, hazánk lobogója, de maga a 32. Nemzeti Honvéd Díszegység is, amely az emlékezés különböző területeit vizsgálva megannyi szimbólumot visel, amelyet a polgári társadalom irányába közöl a kulturális emlékezet felidézése céljából. Az évszázadok alatt kialakult szokás, hogy országok nemzeti ünnepet jelölnek ki történelmi események megemlékezésének céljából. Ezen évfordulókon a középületeken zászlót helyeznek ki, lobogó felvonására kerül sor, amelyet szabályok írnak elő. A zászlók használatával kapcsolatos szabályok pontos betartása nemzeti zászlónk iránti megbecsülést és tiszteletet fejezi ki.³⁰

Zászló, vagy lobogó? Mit jelképez?

A legtöbb nyelven, a szavak szintjén nem teszünk különbséget zászló és lobogó között. Angolul *flag*, a német nyelvben a *die Fahne*, vagy a *die Flagge* kifejezéseket használják, míg az olasz köznyelvben a *la bandiera* használatos, hacsak nem a háromszínű nemzeti zászlóról beszélnek, amely az *il tricolore*. Mi magyarok ellenben egyazon jelkép két eltérő megjelenési formájára (zászló és lobogó) különböző kifejezéseket alkalmazunk.

Funkciójukat tekintve a zászló és a lobogó azonos szerepkört tölt be; színe és mintázata egyértelművé teszi, hogy mely nemzetet, vagy csoportot reprezentálja. A két szó, ellenben mégsem szinonímája egymásnak. A Magyar etimológiai szótár az alábbi definícióval írja le a zászlót: “színekkel (és ábrával) festett, rúdra erősített kelme mint ország, sereg vagy más közösség jelképe”.³¹ A lobogó ezzel szemben “árbócra zsinórral (kötéllel) felvonható, a zászlóval azonos színű, textíliából készült jelvény”.³²

³⁰ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100202.TV> 2011. évi CCII. törvény (Letöltés dátuma: 2020.12.13.)

³¹ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/z-F4513/zaszlo-F4532/> Letöltve: 2020.12.30.

³² Hussó Nikolett: Protokoll a diplomácia és a nemzetközi kapcsolatok hátterében, Budapest, L'Harmattan, 2015, 189.

A Pallas nagy lexikona szerint nemzeti jelképként hazánk színei - a piros-fehér-zöld - először a 13. században kerültek lejegyzésre: "Hazánk zászlója s illetőleg színeire nézve, épp úgy mint címerére régibb törvényeink határozott intézkedést nem tartalmaznak. A bécsi Képes Krónikában több helyen a magyar sereg vörös zászló alatt harcol, melyen fekete karvaly (turul) madár képe látható. De ugyancsak a Képes krónikában egy helyen vörös-fehér csíkos zászló fordul elő. Nagy Lajos fegyverzetében szintén a vörös-fehér szín fordul elő. II. Endrének egy 1222. kelt okmányán a pecsét vörös-fehér-zöld selyemzsinóron függ. Ilyen színű zsinórt még számos más hivatalos személyek által kiadott okmányon találunk, úgy a vegyes, mint a Habsburg-házból származó királyok alatt. Magyarország színei gyanánt tehát a vörös-fehér-zöld szerepelt. Az 1848. XXI. t.-c. 1. §-a pedig elrendelé, hogy a nemzeti szín ősi jogaiba visszaállíttatik, s a háromszínű rózsá polgári jelképkül fölvétetik s minden középület s közintézetnél nyilvános ünnepek alkalmával s a magyar hajókon a magyar nemzeti lobogó és országos címer használtatik. Hogy a magyar zászló színei a címer színeivel megegyeznek, az jele annak, hogy ez utóbbiból vétettek, s mint már ezt Schwertner is megjegyezte volt. (Statistik des Königreichs Ungarn II. 59-60.) V. ö. Ivánfi Ede. A magyar birodalom címerei és színei (Budapest 1874)."³³

A történelem során mindig is az összetartozást jelentette a zászló, ám ezen funkcióján túlmenően is lát el feladatot. Kettős szerepet tölt be. Egyazon időben, mint azt már láttuk, összeköt és megkülönböztet csoportokat. Megeshet, hogy nem is vagyunk igazán tudatában, de mindennapjainkra is kihat egy zászló, lobogó, jelkép vagy szimbólum, amely széles spektrumon értelmezve nemzeti identitásunkat, az összetartozást jeleníti meg. Viszont szűkebb értelemben vizsgálva egy csoporthoz való tartozás szimbóluma is lehet. A minket körülvevő szimbólumok kommunikálnak, üzenetet hordoznak és továbbítanak, amelyet sok esetben nem tudatosan dolgozunk fel azokat. A tömegközlekedési eszközökön, az utcán, az üzletekben, mindenhol jelképekbe botlunk, amelyek segítségünkre vannak, hogy megtaláljuk a csoportot,

³³ <https://mek.oszk.hu/00000/00060/html/067/pc006730.html#1>

amelyhez tartozunk, üzletet, amelyet keresünk. Egy sportcsapat színeivel ellátott sál, vagy egy üzletben felállított molinó, tábla tekinthető zászlóként.

A legtöbb nemzet életében a zászló meghatározó szimbólum, az állam egységét jelképezi. Olaszországban a nemzeti zászló napját január 7-én ünneplik. Az olasz trikolor 1797-ben született Reggio Emilia-ban. Ezen a napon Reggio Emilia négy városának, Modenának, Bolognának és Ferrarának a kongresszusban összegyűlt képviselői a fehér, a vörös és a zöld színeket deklarálták a Ciszpadánai Köztársaság jelképévé.³⁴

A magyar zászló és címer napjáról az Országgyűlés 45/2014. (XII. 17.) határozatban döntött, s március 16. napját a magyar zászló és címer napjává nyilvánította.³⁵ Minden évben ez a kiemelt nap állít emléket mindazoknak, akik Magyarország zászlaja és címere iránti tiszteletről tettek cselekedeteikkel tanúbizonyságot. A zászló jelképezi a nemzeti egységet, a magyarságtudatot, az összetartozást. Ezen túlmenően mindig is szoros kapcsolatban állt a katonával. Az egységhez, alakulathoz való tartozást fejezte ki, valamint harcban, háborúban az egyes csapatok mozgásának, tartózkodási helyének megállapítása, gyakorlatias szerepe mellett morális tartalommal is felruházódott. Az összetartás és elszántság jelképéül szolgált, erőt, kitartást adott az alatta harcolóknak, hogy megvédjék országukat, annak lakóit.

A zászló, mint jelkép szerepe a katonai hivatástudat alakulásában

A társadalmi változások következtében megváltoztak szokásaink, érdekeink és lehetőségeink a karrier építés, szakma választás tekintetében, amely ugyancsak megfigyelhető a Magyar Honvédség állományában is. A hivatás és a foglalkozásszerűen végzett munka között ugyan tartalmi különbség nem igazán nevezhető meg, ellenben a mögötte meghúzódó eszme és a morális tartalom szintjén szemlélve mutatkozik meg a fundamentális különbözőségük.

³⁴ <https://web.archive.org/web/20131203015119/http://www.reggioemilia150.it/Sezione.jsp?idSezione=6>

³⁵ http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=173101.286281

A katonai hivatás az egyik legrégebbi a történelemben, hisz a kezdetektől fogva jelen voltak viszálykodások, törzsi háborúk, majd pedig nagyobb konfliktusok, amelyeket a falu, tartomány, állom erős, fegyverrel jól bántó férfiúinak kellett megvívni. Ennek értelmében a katona olyan tiszteletreméltó személyként szerepelt a köztudatban, aki képes akár az életét áldozni a hazájáért és honfitársaiért, ha azt követeli meg a helyzet.

A magyar zászló egyike Magyarország nemzeti jelképeinek, s egyben a Magyar Köztársaság hivatalos állami jelképe is. A magyar katonai értéktradíció egyik kiemelkedő eleme a trikolor, amely hosszú fejlődés során alakult ki, nyerte el mai formáját, kinézetét. Európában talán egyedülálló a fejlődéstörténete, amelyre tanúbizonysággul állítható a 23 zászlóból álló történelmi zászlósor, amely a magyar katonai múlt legjellemzőbb zászlótípusait, valamint a magyar hadtörténet legismertebb korszakaihoz kapcsolódó zászlókból tevődik össze.

A történelmi zászlósor használatát a 2004. évi CV. törvény – amely a honvédelemről és a Magyar Honvédségről rendelkezik – szabályozza, s kimondja, hogy a kijelölt események alkalmával “katonai tiszteletadással vonultatható fel”.³⁶ Ezen jeles alkalmak egyike az augusztus 20-án, az államalapítás és Szent István király napján, a Kossuth téren megrendezésre kerülő tisztavatás. Ezen a jelentőségteljes alkalmon jelenlevő magasrangú állami vezetők, a meghívott vendégek, a lakosság szeme az avatandó tisztjelöltekre szegeződik. A 32. Nemzeti Honvéd Díszegység a ceremónia rendje, forgatókönyve szerint katonai tiszteletadással felvonja Magyarország lobogóját, a Parlament előtt felsorakoztatja történelmi zászlóinkat. Egyazon időben képviselteti magát a múlt, és a jelen.

Az avatandó tisztjelöltek magyarság egyik nemzeti jelképe, s egyben a Magyar Köztársaság nemzeti jelképe, a három egyenlő szélességű, piros, fehér, zöld, vízszintes sávból álló zászló előtt teszik le honvéd esküjüket. Az eskü szövege³⁷ reflektál a 19.

³⁶ <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0400105.TV>

³⁷ „Én ... esküszöm, hogy Magyarországot híven szolgálom, hűséges honvédje leszek. Magyarország függetlenségét, az állampolgárok jogait és szabadságát bátran, az Alaptörvény és a törvények betartásával és betartatásával, a rám bízott honvédek és fegyverek erejével, életem árán is megvédem. Elöljáróim parancsainak

század romantikus értelmezésére, amely szerint a vörös sáv az erőt, a fehér a hűséget, a zöld szín a reményt hivatott jelképezni. A nemzet lobogója, valamint a történelmi zászlósor előtt tett honvéd eskü az alkotmányban megfogalmazott, az ország megóvására irányuló kötelességek megpecsételése, a hivatástudat, a polgári társadalom védelme iránti elköteleződés, a nemzeti egység jelképe.

A honvédség nagy egységén belül további kisebb csoportokra oszthatjuk az állományt, azt alapul véve, hogy mely fegyvernemhez, vagy alakulathoz tartoznak, mivel a Magyar Honvédség minden alakulata önálló hagyományokkal rendelkezik. "A katonai hagyományok tudatos ápolása segítheti a Magyar Honvédség hivatásos jellegének, katonai szellemiségének céltudatos formálását, az összetartozás érzésének erősítését. A katonai hagyományok ápolásával a Magyar Honvédség tovább növelheti társadalmi elfogadottságát, erősítheti társadalmi integrációját és szélesítheti utánpótlási bázisát."³⁸

A hagyományok ápolásának egyik formája a csapatzászló adományozása, az ahhoz kötődő hagyományok ápolása, továbbá a történelmi- és eszmei háttér ismerete, jelentőségének felismerése. A csapatzászló definíciója szerint a "katonai becsületet, vitézséget és a csapat hagyományait jelképező zászló".³⁹ Ezzel összhangban a Magyar Honvédség jelképeiről és jelzéseiről szóló 3/1996. (IV. 12.) HM rendelet rögzíti, hogy a „csapatzászló a hazához, a nemzethez, az eskühöz és a csapathoz való kitartó hűség, valamint a bátorság, a katonai becsület és a bajtársiasság jelképe, az adott katonai szervezetet önmagában is megtestesítő szimbólum”.⁴⁰

Története egészen régre vezethető vissza, amikor is a mai, inkább már csupán szimbolikus funkciója mellett eredeti rendeltetését is betöltötte. Kezdetben ugyanis

engedelmeskedem, alárendeltjeimet jogaik tiszteletben tartásával vezetem, róluk emberséggel és felelősséggel gondoskodom.”

(Az esküt tevő meggyőződése szerint:)

„Isten engem úgy segítse!” (2012. évi CCV. tv. 41. § (1))

³⁸ Jobbágy Zoltán: A csapathagyományok és a katonai hagyományok közelítésében rejlő lehetőségek a Magyar Honvédség megtartó erejének növelése érdekében, Sereg Szemle, VIII. évfolyam, 1. szám, 2010. január-március, 156.

³⁹ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/cs-22AB7/cspatzaszlo-22D04/>

⁴⁰ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600003.hm>

amellett, hogy nyilvánvalóan a nemzet és fegyveres erőinek egységét, összetartozását, a hazához való hűséget jelképezte, a menetirány kijelöléséül szolgált. Minden csapat saját zászlóval rendelkezett, amely az egységet jelképezte és a menetirányt mutatta, valamint a sereg nagysága a zászlók számából vált meghatározhatóvá.⁴¹ Tehát már kezdetben is alapvetőleg kettős szerepkört látott el. A nemzeti együvé tartozást, egységet szimbolizálta, a fegyveres erőkhöz, valamint annak megkülönböztetett csapataihoz való tartozást fejezte ki, valamint fizikai értelemben is nélkülözhetetlen használatban volt, mint iránymutató a roham során, amely rendeltetése a történelem előre haladtával elmaradt.

A napjainkban már csak szimbolikus tartalommal felruházott csapatzászlóra, annak adományozására és használatára a korábban említett 3/1996. (IV. 12.) HM rendelet tér ki. Alapvetőleg a nemzeti lobogóhoz, mint jelképhez társult szabályok kerültek megfogalmazásra, vagyis. Amely kiegészül azzal, hogy „a csapatzászlót a köztársasági elnök adományozza az általa kibocsátott okirattal. A csapatzászló átadása a nemzeti, állami és katonai ünnepek alkalmával, ünnepélyes keretek között történik”.⁴² Az adományozás protokolláris és ceremoniális elemeit szintén meghatározásra kerültek a rendeletben, mivel lévén, hogy a köztársasági elnök által nemzeti, állami és katonai ünnepek alkalmával, ünnepélyes keretek között adományozott, a katonai szervezet tekintélyét és becsületét megtestesítő jelkép, ezért maximális tisztelet illeti meg. „[Ó]vni és védeni, veszélyhelyzetben pedig minden lehetőséget felhasználva menteni kell”.⁴³

Összegzés

A zászló kiemelt szerepet tölt be nemzeti identitásunk, kulturális emlékezetünk kialakulásában, ezáltal legfontosabb nemzeti jelképeink egyikeként tekinthetünk rá. Közös identitásunkat, értékeinket reprezentálja. A Magyar Köztársaság nemzeti

⁴¹ csapatzászló in Krajnc Zoltán (Szerk.): Hadtudományi lexikon, Dialóg Campus, Budapest, 2019, 132.

⁴² https://web.archive.org/web/20131202231010/http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99600003.HM

⁴³ https://web.archive.org/web/20131202231010/http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99600003.HM

lobogója egység, a haza iránti elköteleződés, a magyarságtudat jelképe, amely összeköti a civil lakosságot és a honvédséget.

A Magyar Honvédség számára is kiemelkedő, elengedhetetlen jelkép. A katonai hivatástudat kialakulásában, megszilárdulásában, valamint az ebből fakadó közös szakmai identitás létrejöttében nélkülözhetetlen. A haderő személyi állományának utánpótlása prioritást képez a Magyar Honvédség számára. A megfelelő megtartó erő megteremtésének folyamatában szükségszerű jelképrendszeri elem a lojális állomány kialakításához kapcsolódóan.

A zászló a katona minden életszakaszában jelen van, a maga egyszerűségében közvetít fundamentális üzenetet a választott hivatás értékéről, a társadalomban betöltött szerepéről. Tisztjelöltként a protokolláris rendezvényeken, majd az államalapítás ünnepén, augusztus 20-án megrendezésre kerülő tisztavatáson a Magyar Köztársaságot, a nemzeti összetartozást és a honvéd esküben elhangzott fogadalmat ruházza fel szimbolikus jelentéstartalommal. A katonai hivatáshoz társult kötelesség- és felelősségtudathoz további morális, az összetartozást jelképező üzenetet társít a felvonultatott történelmi zászlósor, amely a nemzet múltját eleveníti meg.

A tényleges katonai szolgálat megkezdésekor a nemzeti lobogót kiegészíti a csapatzászló, amely az állomány adott csoportjának mindennapjaihoz járul hozzá. Minden csapatzászlóhoz társul egy történet, a múlt, történelmünk egy szakaszának eseményei, amely a 21. századra hagyománnyá, követendő értékévé váltak a Magyar Honvédség hivatásos, szerződéses és önkéntes jogállásban lévő katonája számára.

A 21. század felgyorsult eseményei, a fellazult társadalmi értékek a Magyar Honvédségre is kihatnak, amelyre reflektálnia kell. Azok a fiatalok, akik élethivatásul választják a honvédséget, valamint az önkéntes alapon bevonuló állomány felkészítése és megtartása során a szakmai felkészítés mellett a katonai értékek, hagyományok átadása is elengedhetetlen. A különböző szimbólumok, kiemelten a nemzeti zászló, valamint a csapatzászló - mint a magyar katonai értéktradíció kiemelkedő eleme - jelenítik meg azokat az alapvető normákat (nemzeti egység és összetartozás,

felelősség, becsület, hűség), amelyek a katonai hivatáshoz való elköteleződéshez járulnak hozzá.

Felhasznált irodalom

Assmann, Jan (2018): A kulturális emlékezet - Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest

<https://2010-2014.kormany.hu/hu/kozigazgatasi-es-igazsagugyi-miniszterium/tarsadalmi-kapcsolatokert-felelos-allamtitkarsag/felelossegi-terulet/nemzeti-unnepek> Letöltve: 2020. 10.13.

<https://mek.oszk.hu/00000/00060/html/067/pc006730.html#1>

<https://web.archive.org/web/20131203015119/http://www.reggioemilia150.it/Sezione.jsp?idSezione=6>

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/cs-22AB7/csapatszlo-22D04/>

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/z-F4513/zaszlo-F4532/> Letöltve: 2020.12.30.

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/kosztolanyi-dezso-19890/meztelenul-1928-1935-1A2AA/zaszlo-1A361/> Letöltve: 2020.12.03.

Hussó Nikoletta: Protokoll a diplomácia és a nemzetközi kapcsolatok hátterében, Budapest, L'Harmattan, 2015.

Jobbágy Zoltán: A csapathagyományok és a katonai hagyományok közelítésében rejlő lehetőségek a Magyar Honvédség megtartó erejének növelése érdekében, Sereg Szemle, VIII. évfolyam, 1. szám, 2010. január-március.

Krajnc Zoltán (Szerk.): Hadtudományi lexikon, Dialóg Campus, Budapest, 2019.

Jogsabályok és rendeletek

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200205.tv> (Letöltés dátuma: 2020. 10.13.)

2011. évi CCII. törvény <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100202.TV> Letöltve: 2020.12.13.

https://web.archive.org/web/20131202231010/http://www.complex.hu/jr/gen/hjeg_y_doc.cgi?docid=99600003.HM Letöltve: 2021.01.14.

3/1996. (IV. 12.) HM rendelet <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600003.hm> Letöltve: 2021.01.23.

2012. évi CCV. törvény <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0400105.TV> Letöltve: 2021.01.23.

<https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0400105.TV>

45/2014. (XII. 17.) OGY határozat

http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=173101.286281 Letöltve: 2021.01.05.

2004. évi CV. törvény <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0400105.TV> Letöltve: 2021.01.10.

A vallási szélsőségek alapvető fogalmainak vizsgálata

Markovics Milán Mór¹

Bevezetés

A szó (amely a mögöttes gondolati tartalom közlése) jel. Valamit jelöl. Amennyiben meghatározzuk (definiáljuk), az lehet analitikus (elemzésből adódó) vagy szintetikus (leszögezett).² Definíció részben azért szükséges, hogy azonos jelentést tulajdonítsunk neki. A fogalmak definiálásai közben több nehézséggel kell szembenézni. Az egyik ilyen a nyelvi különbség, hiszen egy fogalom lefordítása egy másik nyelvre fellazíthatja a másik nyelvben már megtörtént definiálást. Nem ritka így, hogy egy fogalom alatt nem mindenki ugyanazt érti. Még a tudományos leírásokban sem tűnik lehetségesnek mindig a pontos definíció, más esetekben az adott jelenséget leíró, kifejezni kívánó szó vagy kifejezés megértéséhez ismerni kell a kontextust és az író szándékát is. Célszerű ezeket a bizonytalan vagy legalábbis félreérthető fogalmakat minden esetben definiálni, hogy a recipiens (befogadó, pl. olvasó) tudja, hogy pontosan mit is ért alatta a donor (közlő, pl. író). Ez a tanulmány ezekhez a definíciókhoz, illetve egyes definíciós problémák megoldásához szeretne hozzájárulni a tárgyalt vallásbiztonsági területen.

Vizsgálendő fogalmak

Számos fogalmat használ a szakirodalom és a sajtó a szélsőséges vallási jelenségek leírása kapcsán. Néhány kifejezetten sokszor található meg ezen írásokban. Ilyenek például a *radikalizmus*, *fundamentalizmus*, *extrémizmus*, és ilyenek egy adott valláshoz köthető *dzsihadizmus*, *iszlamizmus is*.³ A kutatók többsége azonos, de

¹ milanmor@gmail.com; Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató; <https://orcid.org/0000-0002-6577-8513>

² Anzenbacher, Arno: Bevezetés a filozófiába. Budapest, Cartaphilus Kiadó, 2001. p. 224.

³ A választott fogalmak mellett számos fogalom lenne még elemezhető. A tanulmány szűkös keretei miatt néhány gyakran használt fogalmat választottam ki közülük. Néhány a fogalmakat sokszor megalapozó fogalmakkal (pl. vallási fanatizmus) sincs lehetőség itt foglalkozni, ugyanakkor mindez a tanulmány célját nem befolyásolja.

legalábbis nagyon hasonló módon használja ezeket a fogalmakat.⁴ Adott esetben az eltérő fogalomértelmezés sem érinti a lényegi mondanivalót, illetve a levont következtetést. Ez történik például akkor, amikor egy írás nem helyesen vagy előre leszögezett módon határozza meg a fogalmat, vagy például, amikor egy adott vallási fogalmat felületesen, adott vallás vagy vallástudományi értelmezéstől különböző módon használ, de úgy, hogy nem a vallás és biztonság közös dimenziójának kutatási irányában fejti ki gondolatait. Lehetséges például azt állítani, hogy egy fundamentalista irányzat elkövet egy terrorakciót, miközben inkább extrémisták voltak – a politikai, gazdasági következményeinek feltárásában ez a fogalomzavar valószínűsíthetően nem okoz hibát. Jány János iranista, jogász nálam szigorúbban fogalmaz: *“A mai ember számára az iszlám, iszlamizmus, politikai iszlám, iszlám radikalizmus, extrémizmus, fundamentalizmus, konzervativizmus, dzsihad, dzsihadizmus olyan szavak, melyek egyre inkább mindennapi életének részévé válnak a hírek és az internet használata révén anélkül, hogy e fogalmak pontos jelentésével tisztában lenne. Ráadásul a véleményformáló értelmiség jelentős része sincs tisztában e fogalmak pontos tartalmával és jelentésével.”*⁵

Dzsihad, dzsihadizmus

A dzsihad fogalma egyrészt az iszlám hitrendszer elemeként, másrészt a civilizációk találkozása kapcsán kibontakozó formájaként használatos manapság.

Erőszakot alkalmazó, militáns iszlamizmusként értelmezik a dzsihadot a nyugati szakértők és a dzsihadisták is. Mivel az iszlámhoz kötik, a fogalom meghatározása nem a biztonság valamely területének szakirodalmi feladata lenne elsősorban, hanem az iszlám teológiáé.

A dzsihad – az iszlám szóhasználatában – az Isten által elrendelt helyes útra való visszatérést (visszatérítést) jelenti, az erőszak – ilyen értelemben – legfeljebb szükséges

⁴ A kutatók nyelve, illetve írásaikban és előadásaikban használt nyelv is befolyásolja mit is értünk egy fogalom alatt, azonban ez már inkább nyelvfilozófiai, nyelvészeti mélysége a kérdésnek, melynek külön vizsgálata ennek a tanulmánynak kereteit meghaladja.

⁵ Jány János: Az iszlamizmus. Eszméletörténet és geopolitika. Budapest. Typotex. 2016. p. 9.

rossz, a nagyobb jó érdekében. A Koránban szereplő dzsihád szó szerint (csupán) erőfeszítést jelent.

Az iszlám alapvető könyvének tanítása szerint: „Nincs kényszer a vallásban!” (Korán 2: 256) „Mondd: >>Az Igaz Uratoktól való.<< Ki akar, higgyen, s ki akar, tagadjon.” (Korán 18: 29). A hit az iszlámban is szabad döntés eredménye, nem szabad, sőt nem lehet kikényszeríteni. A dzsihád tehát sokkal inkább megágyazhat a hitnek, vagy annak fejlődését szolgálhatja, de kierőszakolásához nem eszköz.

A dzsihád az iszlám fogalma, mely az iszlám értelmezése szerint nem nevezhető sem szent háborúnak, sem a terrorizmus ideológiai alapjának, sem erőszakos hittérítéshez nem kapcsolódik.⁶ Amennyiben azonban a biztonsági elemzés azt mutatja, hogy egy-egy esetben a dzsihád fogalmához köthető módon követnek el erőszakos vagy a biztonságot jelentős mértékben veszélyeztető cselekményt (pl. terrorista cselekmény) megalapozott a fogalmat összekötni a vallással, de ez esetben figyelni kell a fogalom eredeti és az adott esetben használt fogalmi differentia specificára is.

Az iszlamizmus

A következő fogalom, amit vizsgálok az iszlamizmus, melyről Kiss-Benedek József az alábbi írt: *“... elterjedt az iszlamizmus kifejezés, hiszen olyan politikai-ideológiai indíttatású mozgalmakról vagy szervezetekről van szó, amelyek az iszlám vallás sajátosan értelmezett elemeit használják politikai-ideológiai céljaik elérésére. Egyes iszlamista mozgalmak céljaik megvalósítása során radikalizálódtak, és az erőszakot, mint eszközt elfogadhatónak érezték és érzik a mai napig is.”⁷*

Az előbbi definícióból is kiderül, hogy az iszlamista nem radikális önmagában, a szerző az utóbbit köti össze az erőszakkal. Ha az iszlamizmust a politikai iszlámmal azonosként értelmezzük, akkor arra következtethetünk, hogy a politika beteljesedése

⁶ További magyarázattal szolgálhat ehhez Abdul-Fattah Munif, arabista írása: Munif, Abdul-Fattah: A dzsihád valódi jelentése a vallástudományban. Pr Herald, 2020.04.17., <http://prherald.hu/a-dzsihad-valodi-jelentese-a-vallastudomanyban/>, Letöltve: 2020.12.14.

⁷ Kis-Benedek József: A konfliktusok vallási gyökerei a Közel-Keleten. A vallási elemek jelentősége napjaink fegyveres konfliktusaiban és biztonsági kihívásaiban. in Hadtudomány 2018/2. p. 91. (pp. 79-94.)

egy állam megalapítása lehet, mely az iszlám törvényei szerint működik. Ezt a képzetet erősíti az is, hogy létrejött az Iszlám Állam⁸. Azonban az iszlám által értelmezett politika nem egy veszfáliai modellként értelmezett nemzetállamban keresendő. Jó példa erre a nemzetállamként létező Szaúd-Arábia, ahol mindmáig az alkotmány első pontja tartalmazza, hogy a voltaképpeni alkotmány a Korán. Bár ez az ország felülyeli az iszlám központjának nevezhető Mekkát (és benne a Kába követ), *per definitionem* mégsem nevezhető iszlamisvának. Önmagában tehát nem tette Szaúd-Arábiát sem Iszlám Állammá, sem nem gondolják az ott élő muszlimok, hogy beteljesedett az iszlám politikai célja.⁹

Bár az iszlamizmus inkább gyűjtőfogalom, a különböző ideológiai megközelítések elvi alapjaiban megtalálni azokat a fő vonásokat, melyekben konvergálnak. Maajid Nawaz például az iszlamizmus fogalma alá sorol be több egymástól jól megkülönböztethető irányzatot, és jelzővel különbözteti meg őket. Így szerinte létezik a politikai, forradalmi és a militáns iszlamizmus.¹⁰ Simon Róbert az iszlamizmust politikai mozgalmakhoz köti, elletétben a fundamentalizmussal, melyet az iszlám vallás keretein belül értelmez.¹¹ Az iszlamizmust a szakirodalom Haszan el-Banná, Szajjid Kutb, illetve Abul-Alá Maudúdi nevéhez köti.¹² Nevük egyszerre köthető azonban a többi tárgyalt fogalomhoz, így például a fundamentalizmushoz is.

Az iszlamizmus kifejezés pontos eredete nem tisztázott, de annyi bizonyos, hogy a 18. században már használták. Voltaire nevéhez kötik, aki – ahogy mások is abban az

⁸ Beleértve a kalifátust is, mint lehetséges iszlám civilizációs magállamot, mellyel azonban a tanulmány szűkös keretei között nincs lehetőség foglalkozni.

⁹ Az összevetés miatt érdemes megemlíteni a Vatikánt, mely szuverén államként a katolikus egyház szuverenitását is biztosítja államközi keretek között is. A keresztény vallástételekben szereplő Isten Országá sem kívánja egy állam meglétét, mert az spirituális természetű valóság. A kereszténység egyik fontos alapeleme Jézus Krisztus gondolata, hogy ami a császáré az legyen a császáré, ami Istené, azt adja az ember az Istennek (vö. Mt 22,21). Ez nem az állam és egyház szétválasztásának első jele (bár ekként is lehet értelmezni), hanem arra való felhívás, hogy az ember az Isten dolgaival foglalkozzon. Egyik gondolat sem jelenik meg – a keresztényéhez hasonlóan – a Koránban vagy a hadiszokban.

¹⁰ Harris, Sam - Nawaz, Maajid: Islam and The Future of Toalernace. A Dialogue. Harvard University Press, Cambridge Massachusetts - London, England, 2015. p. 18.

¹¹ Simon Róbert: Az iszlám fundamentalizmus, Gyökerek és elágazások Mohamedtől az al-Qáidáig. Corvina Kiadó, Budapest, 2014. p. 12.

¹² Síita részről még Khomeini ajatollah is példa erre, akinek az elvei azonban erőteljesebb eltérést mutat. A vallás-politika elválasztás egyik jellegzetessége az iszlamizmus kapcsán, hogy az iszlamista ideológusok általában nem teológusok.

időben – az iszlám vallásra, nem annak valamilyen szélsőséges politikai eszmével kapcsolatos jelentésére utalt a fogalommal.¹³ Nyugat-Európában az 1980-as évek körül alakul ki mai értelmében vett használata, elsősorban a témában jártas írók művei által, mint például Gilles Kepel *Les mouvements islamistes dans l’Egypte contemporaine* (1984) művével.¹⁴ Megjegyzendő, hogy ezt megelőzően a magyar nyelvben meghonosodott *izmaelita* vagy a muszlimok számára elfogadhatatlan *mohamedán* jelző sem volt pejoratív jelentésű.

Mehdi Mozaffari megpróbálja úgy definiálni az iszlamizmust, hogy abban az iszlám a maga teljességében jelen van, ugyanakkor a politikai célok is ebben a teljességben kapnak helyet.¹⁵ Ezzel – ahogy Maajid Nawaz esetében is – végsősoron az iszlamizmust egyfajta ernyőfogalomként alakítja, amiben további megkülönböztetés nélkül nincs önmagában megkülönböztetve a politikai iszlám és a dzsihadizmus.

Mai elterjedt és már alaposabban reflektált használata alapján kijelenthetjük, hogy az iszlamizmus politikai eszközrendszerrel és politikai célok mentén jár el. Amennyiben ezek a politikai célok nem maradnak meg a békés eszközöknél, az iszlamizmus fogalmi keretét kissé bővíteni kell. Az iszlamizmus a 70-es 80-as évekre már nem ért el sikereket, ám ennek következménye lett erőszakosabbá válása. Így alakult ki az ún. militáns iszlamizmus, mely már az erőszakra, mint eszközre tekint, és amit egyes szerzők már inkább a dzsihadizmus fogalmával írnak le.

Fundamentalizmus

A fundamentalizmus keresztény-protestáns fogalom. Azokra használták eredetileg, akik a Szentírást (Biblia) abszolút érvényűnek, önmagát magyarázónak és önmagában hitelesnek vélték, mindenféle magyarázatot és kiegészítést, kritikai

¹³ Kramer, Martin: Coming to Terms: Fundamentalists or Islamists? Middle East Quarterly Spring 2003, pp. 65-77, https://scholar.harvard.edu/files/martinkramer/files/coming_to_terms_fundamentalists_or_islamists_middle_east_quarterly.pdf, Letöltve: 2020.12.07.

¹⁴ A mohamedán kifejezéssel a muszlimok gondolja, hogy a Krisztus - kereszténység fogalomalkotás alapján ők nem Mohamedet imádják vagy tartják Istennek, így szerintük félrevezető az elnevezés. A nem pejoratív, negatív használatára példa Goldziher Ignác *Muhammedanische Studien* című munkája.

¹⁵ Mozaffari, Mehdi: What is Islamism? History and Definition of a Concept. Totalitarian Movements and Political Religions, Vol. 8, No. 1, March 2007. p. 21.

vizsgálódást elvetettek.¹⁶ Ilyen értelemben nem célszerű használni ezt a kifejezést más vallásra, például az iszlámra. Mindazonáltal a fogalom jelentése illeszkedik rá, hiszen minden muszlim számára van egy igazodási pont, ami a végső, vagyis legalapvetőbb érvennyel rendelkezik, ez a Korán. Nem is találkozni a Korán olyan széles körű hermeneutikai vagy kritikai vizsgálatával, mint például a keresztény Biblia esetében. A tisztelete és érvénye megkérdőjelezhetetlen egy muszlim hívő számára. Ugyanakkor az iszlám egyes ágai a Koránt magyarázzák főleg a sunna, illetve annak részeként is értelmezhető hadiszok (Mohamed és jelentős muszlimok cselekedeteiről, tanításairól szóló gyűjtemény) által.¹⁷

A védelemmel (biztonságpolitika, nemzetbiztonság stb.) foglalkozó szakirodalom is kialakította a maga megközelítését e fogalom kapcsán. Az egyik megközelítés szerint fundamentalista az, aki *“hisz abban, hogy van egy olyan vallási tanítás, amely egyértelműen tartalmazza az alapvető és végső tanítást az igazságról, az emberiségről és az Istenről.”*¹⁸

Rofti Ramin a fundamentalizmus kapcsán idézi Dominic Milroy bencés teológust, aki szerint a fundamentalizmus végsőkéig leegyszerűsített vallás. Ramin idéz egy másik gondolatot is: a fundamentalisták biztonságát az a hamis optimizmus táplálja, hogy birtokában vannak az igazságnak. Majd ahogy Manfred Spieker keresztény teológus alapján leírja, hogy a fundamentalisták úgy érzik, hogy a kor összes kérdésére választ tudnak adni. Mégis, Rofti Ramin egy másik szerző írását tartja a fundamentalizmus legjobb körülírásának: a vallási tanításokban körülírt és a vallás gyakorlatában megvalósított intézményi, közjogi állapotokhoz való részleges vagy teljes visszatérés eszméjét, amelyet Joo Dong Joo koreai szerző fogalmazott meg.¹⁹

¹⁶ Lewis, Bernard: *The Political Language of Islam* Chicago, London, The University of Chicago Press, 1988. pp. 117-118.

¹⁷ A síták számára az imámok tanítása és cselekedetei is jelentős magyarázati forrást jelentenek.

¹⁸ Altemeyer B, Hunsberger B. *Authoritarianism, Religious Fundamentalism, Quest, and Prejudice. The International Journal for the Psychology of Religion.* 1992; 2(2): pp. 113–33.

¹⁹ Rofti Ramin az iráni fundamentalizmus kapcsán emeli ki ezt a meghatározást, de általánosan is elfogadhatjuk ezt részben abból az okból, mert az iráni perzsa fundamentalizmusnak nem feltétlenül voltak erőszakos vonásai. (Ezenfelül pl. nem utasította el a tudományt sem.) Ramin, Lofti: *A perzsa fundamentalizmus vallási és filozófiai alapjai.* <http://terebe.hu/keletkultinfo/lofti.html> Letöltve: 2020.12.12.

Bassam Tibi a *The Challenge of Fundamentalism* című könyvében az iszlám fundamentalizmusra fókuszál, amely kapcsán leírja a fundamentalizmus egyik fő jellemzőjét, nevezetesen, hogy régi (sokszor szelektív) doktrínákat próbálnak aktuálissá tenni. Ilyen értelemben – állítja Bassam Tibi – ők nem ízig-vérig tradicionalisták, hanem szelektíven modernisták. Bassam Tibi szerint az iszlám fundamentalizmus (mint fogalom és jelenség) részben olyan módon is a közbeszéd és a gondolkodás része lett, mint például a NATO főtitkárának nyilatkozatában megfigyelhető: az iszlám fundamentalizmust a Nyugatot fenyegető kihívásként jellemezni.²⁰

A fundamentalizmus szó használata vita tárgyát képezte az iszlám apológétái és a párbeszédet keresők között. Így például a 90-es évek elején John Louis Esposito szerint a fundamentalizmus (és az iszlamizmus) szó helyett inkább az iszlám újjászületés, újjáébredés vagy iszlám aktivizmust kellene használni.²¹ Esposito szerint a fundamentalista jelzõt akár a szekularizmussal kapcsolatban is használhatjuk jelzőként, amely esetben a liberális demokrácia nem egy útként, hanem „az” útként jelenik meg.²² A szakirodalomban találunk egy másik felosztást is: a passzív, aszertív és az impozíciós fundamentalizmus megkülönböztetését.²³ Ezzel az a cél, hogy a fundamentalizmus könnyed használata elkerülhető legyen. Bernard Lewis elfogadóbb lenne a fogalom általánosabb használatát illetően, de szerinte a fundamentalizmus kifejezéshez annyi negatív tartalom kötődik, hogy használhatatlanná vált a kutatásokban.²⁴ Jány János szerint a fundamentalista jelző az erőteljesen múltba révedő szalafista és a modern iszlamista mellett még a konzervatívval együtt használva is hamis analízist eredményez, sőt úgy fogalmaz, hogy nincs is helye ennek így a tudományos vizsgálatban.²⁵

²⁰ Bassam Tibi: *The Challenge of Fundamentalism. Political Islam and the New World Disorder*. Berkeley, Los Angeles, Oxford. University of California Press. 1998. p. 8.

²¹ Esposito, John L.: *The Islamic Threat: Myth or Reality?* Oxford University Press, New York - Oxford, 1992. p. 8.

²² Ezáltal utal is arra, hogy az iszlám újjáéledés a szekuláris fundamentalizmus eredménytelenségére reakció. Lsd. Esposito 1991. p. 254.

²³ Douglas Pratt felosztása, kategorizálása. Pratt, Douglas: *Religion and Extremism. Rejecting Diversity*. London, Bloomsbury, 2018. p. 39.

²⁴ Lewis, Bernard 1988. im. uo.

²⁵ Jány János: *Az iszlamizmus. Eszmetörténet és geopolitika*. Budapest. Typotex. 2016. p. 92.

Az iszlám fundamentalizmus, hatás-ellenhatásként egy olyan környezetben alakult ki (maga a fogalom iszlám vonatkozásában is), melyben a Nyugatellenesség, a közösségi hovatartozás hiánya és modernizmus kritikája egy dimenzióban jelent meg.

Extrémizmus

Az extrémizmus egyik definícióját a brit kormány által kiadott ún. Prevent Strategy 2011 fogalmazta meg. *“Az alapvető értékek, köztük a demokrácia, a jogállamiság, az egyéni szabadság, valamint a különféle vallások és hitek kölcsönös tiszteletének és toleranciájának szóban vagy tettben kifejezett ellenzése.”*²⁶ Látszik, hogy az extrémizmust itt nem csupán a szó szélsőséges, vagyis bármilyen elv túlhangsúlyozásának értelmében, hanem egyfajta politikai elvhez viszonyítva határozza meg. A radikalizmustól némileg eltér, mert az extrémizmusnak még nincs közvetlen kapcsolata a politikai erőszakkal, terrorizmussal. Douglas Pratt megkülönbözteti a marginális (radikális) és a központi (fundamentális) extrémizmust. Pratt lényegében centripetális erőként jellemzi a fogalmat, mert szerinte az extrémizmus a központ felé hat (marginálistól a centrális felé), miközben megőrzi mégis megmarad a radikális iránya.²⁷

Az extrémizmus a latin *extremus*²⁸ szóból ered, melynek jelentése legszélső, legvégső, legtávolabbi, de használható a halott jelentés is. Szó szerint a kifejezés tehát valaminek, például egy elvnek a legszélsőségesebb mivoltát jelöli.

Radikalizmus

A radikalizmus egyik meghatározása szerint: *“Az a folyamat, mely során az egyén a terrorizmust kezdi támogatni, vagy olyan szélsőségeket, mely a terrorizmushoz vezet.”*²⁹ Az említett definíció egy olyan dokumentumból származik, mely a definíción kívül más elemeket is említ vele kapcsolatban. Ezek az elemek is azon folyamat részei,

²⁶ Prevent Strategy 2011, UK Government, <https://www.gov.uk/government/publications/prevent-strategy-2011>, a letöltés dátuma: 2020.12.10.

²⁷ Pratt 2018. im. p. 5.

²⁸ A szó szótári alakja: *extremus* 3

²⁹ Alex S. Wilner & Claire-Jehanne Dubouloz (2010) Homegrown terrorism and transformative learning: an interdisciplinary approach to understanding radicalization, *Global Change, Peace & Security*, 22:1, 33-51, DOI: 10.1080/14781150903487956, Letöltve: 2020.10.10

amelynek során az egyén vagy csoport egyre szélsőségesebbé válik politikai, társadalmi vagy vallási eszmék és törekvések mentén, amelyek elutasítják vagy aláássák a fennálló politikai rendet vagy a kortárs eszméket és – az emberi jogi értelemben vett – szabad választás jogát.

A szó maga a radix³⁰ latin kifejezésből ered, melynek jelentése gyökér. A radikális szó szerint kétféle jelenthet: gyökeres (tehát alapvető) változtatást akarót, vagy a gyökerekhez visszatérő (tehát hangsúlyosan tradicionalista) álláspontot. Ahogy láttuk, a korábbi definíciót a radikális kifejezést mégis inkább a szélsőséges megkövülésének és a szélsőséges eszméket – az erőszak eszközeit is bevetve – kinyilvánítani és megvalósítani akarókat jelzi.

Elgondolkodtató azonban, hogy a radikalizmus kifejezés önmagában mennyiben tartalmazza az erőszakot, ha azt tradicionalista és egyébként a békét hirdető gyökerekhez való visszatérésként értelmezi valaki. Az értelmezés feloldása abban keresendő, hogy míg a fundamentalista valóban az alapokhoz való visszatérés híve, addig a radikális sokkal inkább egy (a jelen uralkodó elvek és ideológiával szembenő) elv, illetve ideológia mentén kíván gyökeres, tehát alapvető és totális változást.

Így nézve a fundamentalista extrémistává válhat, aki ezeken az alapokon radikalizálódhat, és így terroristává válhat. A fundamentalizmus, bár vallási alapon kialakult fogalom, bármilyen ideológiára érthető és alkalmazható.

Összegzés

A tudományos vizsgálatokban a fogalmak egységes használata vagy annak hiánya a tudományos vizsgálat hitelességét vagy eredményét is befolyásolja. Tanulmányomban a dzsihadizmus, iszlamizmus, fundamentalizmus, radikalizmus, extrémizmus szavaink jelentését vizsgáltam, amelyek használata a vallás és biztonság, de más kutatási területek (pl. biztonságpolitika, nemzetbiztonság) által is használtak. A rövid elemzés annyit tett lehetővé, hogy lássuk a dzsihadizmus és az iszlamizmus iszlámmal való kapcsolatának sajátos minőségét, és hogy milyen mértékben van mind

³⁰ radix, radice

az öt fogalom kapcsolatban az erőszakkal. Egy lehetőség az, hogy az erőszak fokozata mentén tipologizálva figyeljük meg a fogalmakat, ez esetben általánosságban kijelenthető, hogy a fundamentalista önmagában semmilyen erőszakot nem hordoz, az extrémista már részben átfedi az erőszakkal jellemezhető tanokat vagy cselekményeket, de az már a radikalizálódás fogalma (és folyamata) felé hajló értelmezés. Az iszlamizmus átfogó értelmezésként a politikai iszlám szinonimájaként is használatos lehet, de a radikalizmus folyamatát még el nem kezdett, extrémista vonásokat mutató jelenség elnevezése is lehet. A dzsihadizmus jelenti a radikális iszlamizmust, illetve ezek kiterjedését, akár az erőszak mentén is. Különösen is fontos ugyanakkor, hogy tisztázza ezeket a fogalmakat adott kutató, kifejtve, hogy mit ért alattuk, különben annyira fellazulhat a jelentésük, hogy a félreértések és a kutatás hatékonysága jelentős mértékben csorbulhat.

Felhasznált irodalom

Anzenbacher, Arno: Bevezetés a filozófiába. Budapest, Cartaphilus Kiadó, 2001.

Alex S. Wilner - Claire-Jehanne Dubouloz (2010) Homegrown terrorism and transformative learning: an interdisciplinary approach to understanding radicalization, *Global Change, Peace & Security*, 22:1, pp. 33-51, DOI: 10.1080/14781150903487956

Ali, Yusuf - Mihálffy, Abdel Rahman (ford.): Al-Quran, Korán. Sajás kiadás. Forrás: Magyar Elektronikus Könyvtár, 2017. <https://mek.oszk.hu/17000/17082/cimkes.html>, Letöltve: 2021.01.31.

Altemeyer B, - Hunsberger B.: Authoritarianism, Religious Fundamentalism, Quest, and Prejudice. *The International Journal for the Psychology of Religion*. 1992; 2(2): pp. 113–33.

Bassam Tibi: *The Challenge of Fundamentalism. Political Islam and the New World Disorder*. Berkeley, Los Angeles, Oxford. University of California Press. 1998.

Esposito, John L.: The Islamic Threat: Míth or Reality? Oxford University Press, New York - Oxford, 1992.

Harris, Sam - Nawaz, Maajid: Islam and The Future of Toalernace. A Dialogue. Harvard University Press, Cambridge Massachusetts - London, England, 2015.

Jány János: Az iszlamizmus. Eszmetörténet és geopolitika. Budapest. Typotex. 2016.

Kis-Benedek József: A konfliktusok vallási gyökerei a Közel-Keleten. A vallási elemek jelentősége napjaink fegyveres konfliktusaiban és biztonsági kihívásaiban. in Hadtudomány 2018/2. pp. 79-94.

Martin Kramer Martin: Coming to Terms: Fundamentalists or Islamists?.in Middle East Quarterly Spring 2003, pp. 65-77., https://scholar.harvard.edu/files/martinkramer/files/coming_to_terms_fundamentalists_or_islamists_middle_east_quarterly.pdf , Letöltve: 2020.12.07.

Munif, Abdul-Fattah: A dzsihád valódi jelentése a vallástudományban. Pr Herald, 2020.04.17., <http://prherald.hu/a-dzsihad-valodi-jelentese-a-vallastudomanyban/>, a Letöltve:2020.12.14.

Lewis, Bernard: The Political Language of Islam Chicago, London, The University of Chicago Press, 1988.

Mozaffari, Mehdi: What is Islamism? History and Definition of a Concept. Totalitarian Movements and Political Religions, Vol. 8, No. 1, March 2007. pp. 17-33.

Pratt, Douglas: Religion and Extremism. Rejecting Diversity. London, Bloomsbury, 2018.

Prevent Strategy 2011, UK Government, <https://www.gov.uk/government/publications/prevent-strategy-2011>, Letöltve: 2020.12.10.

Ramin, Lofti: A perzsa fundamentalizmus vallási és filozófiai alapjai., 2000. <http://tereless.hu/keletkultinfo/lofti.html> Letöltve: 2020.12.12.

Simon Róbert: Az iszlám fundamentalizmus, Gyökerek és elágazások Mohamedtől az al-Qáidáig. Corvina Kiadó, Budapest, 2014.

A kulturális javak védelme a nemzetközi hadijogban és a hazai honvédelmi szabályozásban¹

Puskás Anna²

Bevezetés

A humanitárius jognak a 19. századtól része a kulturális javak fegyveres összetűzések során való védelme, szorosan összekapcsolódva a nacionalizmus terjedésével, mely által a kulturális objektumok egyre inkább a nemzeti identitás szimbolikus elemeivé váltak, az azok ellen elkövetett támadásokat pedig bűnös cselekménynek kezdték tekinteni,³ egyúttal felismerve az állami szint feletti kodifikáció szükségességét. E folyamat a második világháború tapasztalataiból okulva 1954-ben csúcspontot ért el, egy, kifejezetten a kulturális javak védelmére fókuszáló egyezmény elfogadásával az UNESCO égisze alatt, a hágai jog (hadijog) keretein belül. Ennek a kodifikációs folyamatnak következőként a kilencvenes évek jugoszláv háborúi, illetve az Öböl-háború által felszínre hozott hiányosságok adtak lendületet. Az UNESCO és Hollandia kezdeményezésére meginduló felülvizsgálati folyamat eredményeként 1999-ben elfogadásra került, illetve a megfelelő számú ratifikáció elérése után 2004. márciusban hatályba lépett az Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyve (a továbbiakban: II. Jegyzőkönyv), amely az Egyezmény több restanciáját volt hivatott orvosolni, mint például a katonai szükségesség fogalmának meghatározását, az egyéni felelősségre vonás lehetőségének bevezetését, továbbá egy új, a korábbiaknál részletesebb védelmi szint definiálását az emberiség számára kiemelkedő jelentőségű kulturális javak tekintetében.⁴

¹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3-II-NKE-54 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola. MTMT azonosító: 10065379; ORCID iD: 0000-0003-3947-3684

³ Neal Ascherson: *Cultural destruction by war, and its impact on group identities*. In: Stanley- Price, Nicolas (szerk.): *Cultural Heritage in Postwar Recovery*. ICCROM Conservation Studies. Rome, ICCROM, 2007. pp. 17-25.

⁴ Hausler, Kristin – Bongard, Pascal – Lostal, Marina: *20 Years of the Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in Armed Conflict: Have All the Gaps Been Filled?* EJIL:Talk! 2019. május 29.

A nemzetközi szabályozás formálódásának dinamikáját tekintve az ezredfordulót követő mind jelentősebb mértékű nemzetközi terrorizmus okozta fenyegetés sarkallt a közelmúltban még intenzívebb nemzetközi együttműködésre e területen. Fontos megjegyezni, hogy a nemzetközi egyezmények mellett számos, jogi kötőerővel nem bíró dokumentum (nyilatkozatok, nemzetközi szervezetek döntéshozó fórumainak határozatai, ajánlások, iránymutatások stb.) született, s alakítja a nemzetközi/tagállami gyakorlatot, de a tanulmány terjedelmi korlátaira tekintettel ezekre csak helyenként térek ki.

Jelen tanulmány a kulturális javak⁵ fegyveres konfliktusok során való védelmét célzó nemzetközi jogi szabályozásban végbement fejlődésen túl azok hazai implementálásának bemutatására is kísérletet tesz, rávilágítva a problémakör kulturális és védelmi igazgatási szabályozásban betöltött helyére és az esetleges hiányosságokra, egyúttal utalva a büntetőjogi vonatkozásokra is.

A kulturális javak védelmének fejlődése a nemzetközi hadijogban és humanitárius jogban

Államok közötti háborúkat lezáró békeszerződések a vesztfáliai békétől kezdve gyakran tartalmaztak a háború során elmozdított kulturális javakra vonatkozó kitételeket, akár azok visszaszolgáltatására vonatkozóan is,⁶ de kifejezetten a kulturális

<https://www.ejiltalk.org/20-years-of-the-second-protocol-to-the-1954-hague-convention-for-the-protection-of-cultural-property-in-armed-conflict-have-all-the-gaps-been-filled/> Letöltve: 2021.01.08.

⁵ A jelen tanulmány által használt definíció a kulturális javak tekintetében: „*kulturális javaknak tekintendők eredetre és tulajdonosra való tekintet nélkül: a) a népek kulturális örökségére nézve nagy jelentőségű ingó vagy ingatlan javak, amilyenek az építészeti, művészeti vagy történeti emlékek, egyháziak, vagy világiak, a régészeti lelőhelyek, oly épületrészek, amelyeknek meglévő összességéhez történeti vagy művészeti érdek fűződik, művészeti alkotások, kéziratok, könyvek és más művészeti, történeti vagy régészeti érdekű tárgyak, mint tudományos gyűjtemények, jelentős könyvgyűjtemények, levéltárak, vagy a fent meghatározott javak utánképzései; b) azok az épületek, amelyek főképpen és ténylegesen az a) bekezdésben meghatározott ingó kulturális javak megőrzésére vagy kiállítására szolgálnak, amilyenek a múzeumok, a nagy könyvtárak, a levéltárak őrző helyek, valamint az a) bekezdésben meghatározott ingó kulturális javaknak fegyveres összeütközés esetén való elrejtésére szolgáló óvóhelyek; c) az a) és b) bekezdésben meghatározott kulturális javak nagyobb számát befogadó, „műemlék központnak” nevezett központok.*” Forrás: 1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivételének tilalma tárgyában) kihirdetéséről, 1. Cikk

⁶ UNESCO: *Information Kit: 1954 Hague Convention and its two Protocols.* <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/1954Convention-InfoKit-EN-Fina-webl.pdf> Letöltve: 2021.01.08.

javak fosztogatásoktól, illetve rombolásoktól való védelme érdekében a hadviselés módját formáló rendelkezések elsőként a 19. századi hadijogi relevanciájú dokumentumokban jelentek meg. Ilyen volt például az 1863-ban az amerikai polgárháború idején született Lieber-kódex, vagy a német-francia háborút követő, az oroszok kezdeményezésére felálló konferencia által megszövegezett, bár jogi hatályra nem emelkedett 1874-es brüsszeli deklaráció, amelyek a későbbi nemzetközi hadijogi kodifikáció alapjául is szolgáltak.

Az első jelentős, globálisnak mondható hadijogi dokumentumok,⁷ az 1899-ben, illetve 1907-ben elfogadott hágai egyezmények is rendelkeztek már a polgári objektumok védelme keretében vallási, művészeti célú épületek, műemlékek megkíméléséről (a később tárgyalt katonai célpontnak való minősülést kivéve), lefoglalásuk, megrongálásuk, szándékos elpusztításuk tilalmáról illetve ilyen cselekmény büntetőségéről, továbbá azok megkülönböztető jelzéssel való ellátásának, valamint a helyszínek ellenféllel való közlésének szükségességéről.⁸ Mindazonáltal e jogi eszközök, ahogy azt a két világháború példái is mutatják, kudarcot vallottak a kulturális javak háborús károktól való megóvása terén.

Az 1954-ben elfogadott, 1956-ban hatályba lépett, eddig mindösszesen 133 állam által aláírt Hágai Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) és annak Első Kiegészítő Jegyzőkönyve (utóbbi 110 ratifikáló állammal)⁹ mindmáig a legfontosabbnak és legszélesebb körben elfogadottnak nevezhető nemzetközi jogi dokumentum ezen a területen, amelynek számos előírása mára már szokásjoggá vált, így azokat az államokat is kötik e szabályok, amelyek nem részesei az egyezmények.¹⁰ Itt került

⁷ Johnson, Major John C.: *Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation*. Vols. 190/91, *Military Law Review*, 2007., pp. 111-152.

⁸ 1899. évi II. Egyezmény a szárazföldi háboru törvényeiről és szokásairól, Melléklet 27. Cikk, 56. Cikk, valamint 1907. évi IV. Egyezmény a szárazföldi háboru törvényeiről és szokásairól, Melléklet 27. Cikk, 56. Cikk. Kihirdette: 1913. évi XLIII. törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában

⁹ UNESCO: *Status of Ratification. 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*. November 2020. <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/List-State-members-electoral-group-EN-Final-2020.pdf> Letöltve: 2021.01.26.

¹⁰ O'Keefe, Roger – Péron, Camille – Musayev, Tofig – Ferrari, Gianluca: *Protection of cultural property: military manual*. UNESCO, 2016., pp. 3-12.

bevezetésre a „kulturális javak” mint jogi kategória a nemzetközi jogba.¹¹ Az Egyezmény a kulturális javaknak mind a békeidőben történő oltalmazását, mind háború során történő kímélését előírja. Ez utóbbi magában foglalja a kulturális javak, illetve azok közvetlen környékének katonai célokra történő felhasználásának, valamint a kulturális javak ellen irányuló ellenséges cselekmények tiltását, mely alól csak az „*elháríthatatlan katonai szükségesség*” jelent kivételt – nem definiálva itt még annak tartalmát. Az ilyen objektumok ellen megtorló intézkedések foganatosításának tiltását is magában foglalja. Az ingó kulturális javak tekintetében tiltást fogalmaz meg lopás, fosztogatás, eltulajdonítás kapcsán.¹²

Az 1949-es, a háború áldozatainak védelmére vonatkozó genfi egyezmények 1977-ben elfogadott I. és II. (nemzetközi és nem-nemzetközi konfliktusokra vonatkozó) Kiegészítő Jegyzőkönyvei igen hasonló védelmi kört fogalmaznak meg a polgári javak speciális eseteként, a kulturális javak mellett a kegyhelyeket is azonos védelem alá vonva. E jegyzőkönyvek továbbá pontosítják a katonai célpont fogalmát is,¹³ amikor is megszűnik a polgári és kulturális javak humanitárius jog által biztosított speciális védelme. A védelem alóli kivétel (Az Egyezmény által jelölt „*elháríthatatlan (imperative)/ elkerülhetetlen (unavoidable) katonai szükségesség*”) eseteit a kulturális javak tekintetében az Egyezmény II. Jegyzőkönyve tovább pontosítja: a katonai célponttá válás mellett feltételként szabja, hogy azok csak akkor támadhatók jogszerűen, ha nincs más alternatíva hasonló katonai előny elérésére, az arányosság elvének szem előtt tartásával, a döntés lehetőség szerinti előzetes közlésével, egyúttal meghatározza az ilyen esetekben döntésre jogosult megfelelő szintű kötelékek parancsnokainak körét.¹⁴ Fontos megjegyezni, hogy az Egyezményhez (és annak I. kiegészítő jegyzőkönyvéhez) képest a II. Jegyzőkönyv korlátozottabb elfogadottsággal

¹¹ Johnson i.m., 2007., pp. 111-152.

¹² Egyezmény, 4. Cikk

¹³ „*Csak azok a tárgyak minősülnek katonai célpontoknak, amelyek jellegüknél, elhelyezkedésüknél, céljuknál, vagy rendeltetésüknél fogva hatékonyan elősegítik a katonai műveletet és amelyek teljes, vagy részleges megsemmisítése, elfoglalása, vagy semlegesítése az akkori körülmények között meghatározott katonai előnyt jelent.*” Forrás: 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről, (I. Jegyzőkönyv) 52. Cikk

¹⁴ Második Jegyzőkönyv a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezményhez, (a továbbiakban: II. Jegyzőkönyv) 6. Cikk

bír egyelőre (különösen az ázsiai és csendes-óceáni, illetve az afrikai országok körében), azt eddig 84 állam ratifikálta,¹⁵ amely ezáltal alkalmazhatóságának is korlátot szab.

A kulturális javak oltalmazása érdekében békeidőszakban előkészítendő rendszabályok bevezetésének követelményét az Egyezmény rögzíti, de annak részleteit a II. Jegyzőkönyv határozza már meg, amely szerint e tevékenység magában kell, hogy foglalja a leltárkészítést; a szükségintézkedések megtervezését tűz és szerkezeti összeomlás esetére; az ingó kulturális javak elszállítására vonatkozó előkészületeket, vagy ezek megfelelő helyszíni védelméről való gondoskodást, illetve az illetékes hatóságok kinevezését, akik az oltalmazásért felelősek.¹⁶

Az Egyezmény és jegyzőkönyvei három fokú védelmi rendszert vezettek be a kulturális javak tekintetében, illetve ezekkel kapcsolatban alkalmazandó/alkalmazható, nemzetközileg elismert jelvényeket. A kulturális javak minden megnyilvánulását magában foglaló, általános védettséget nyújtó kategória mellett az Egyezmény bevezette a különleges védelem fogalmát, amely azonban közel hetvenéves fennállása ellenére nagyon korlátozottan került alkalmazásra (ilyen védelem alatt jelenleg 14 db helyszín (óvóhelyek, illetve műemlékközpontok) áll, pl. Vatikán Városállam teljes együttese).

Utóbbi mechanizmus gyengeségeiből okulva a II. Jegyzőkönyv létrehozta a kiemelt védelem kategóriáját, a listára vétel feltételeivel és a védelemmel járó, a korábbiakhoz képest részletesebb szabályok meghatározásával együtt. Ezen felül, a különleges védelemhez képest ennek az esetében nem előírás például, hogy potenciális katonai célpontoktól, vagy ipari létesítményektől megfelelő távolságra helyezkedjen el, így elhárítja az akadályt városi, vagy városi területekhez közel fekvő kulturális értékek listára való felvétele elől.¹⁷ Ilyen védelem alatt jelenleg 17 (nagyreszt világörökségi címmel is rendelkező) helyszín áll, 10 tagállam területén.

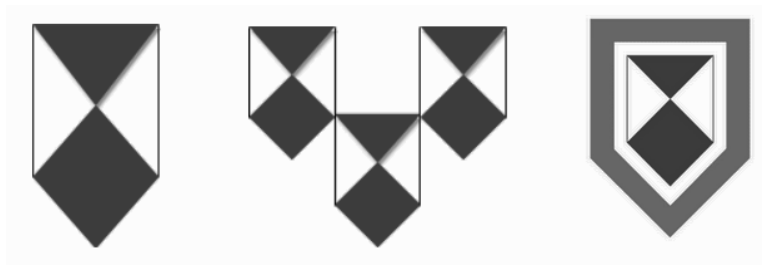
Az 1. számú ábra mutatja a kategóriákhoz tartozóan a kék pajzs ismertető jelvény használati módját, amelyek közül csupán a különleges védelem esetében kötelező a

¹⁵ UNESCO: Status of Ratification. i.m.

¹⁶ II. Jegyzőkönyv, 5. Cikk

¹⁷ Hausler – Bongard – Lostal i.m., 2019.

használat, így elég korlátozottnak tekinthető alkalmazásuk. Itt fontos megjegyezni, hogy a II. Jegyzőkönyv létrejöttkor nem vezetett be külön jelvényt a kiemelt védelem alatt álló kulturális javak tekintetében, az alábbi jelvény alkalmazásának lehetőségéről 2015-ben született döntés a Felek Értekezletén. Bár a Jegyzőkönyv módosításának lehetősége is felmerült a jelvény humanitárius jogba való kodifikálása érdekében, de végül csak a II. Jegyzőkönyv végrehajtási útmutatójába foglalták bele, különböző eljárásjogi aggályok miatt.¹⁸

1. ábra: Az 1954-es Hágai Egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvei által bevezetett védelmi kategóriákhoz tartozó jelvények: (általános védelem alatt álló) kulturális javak / különleges védelem alatt álló kulturális javak / kiemelt védelem alatt álló kulturális javak (saját szerk.)

A Nemzetközi Büntetőbíróság 1998-ban Rómában elfogadott Statútuma mind nemzetközi, mind nem-nemzetközi konfliktusok tekintetében háborús bűntettként rendeli büntetni támadások szándékos indítását „vallási, oktatási, művészeti, tudományos, vagy jótékony célú épületek, történelmi műemlékek, kórházak vagy olyan helyek ellen, ahol a betegeket és sebesülteket gyűjtik össze,” amennyiben azok nem minősülnek katonai célpontnak.¹⁹

A Bamijáni Buddha-szobrok 2001-es Talibán általi elpusztítása, illetve a bagdadi Iraki Múzeum nem sokkal az amerikai megszállást követő, 2003-as kifosztása vezetett

¹⁸ Decision 6.SP.2. Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. Sixth Meeting of the Parties. UNESCO, Paris, December 2015. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243550> Letöltve: 2021.01.24.

¹⁹ T/10722. számú törvényjavaslat a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampalmai módosításának kihirdetéséről. 2016. május; A Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma 8. cikk 2. bekezdés (b) pont (ix) alpont, illetve (e) pont (iv) alpont

a nemzetközi közösség részéről újabb fontos mérföldkő, a *Kulturális Örökség Szándékos Rombolásával kapcsolatos UNESCO Nyilatkozat* elfogadásához. A dokumentum ugyan jogi kötőerővel nem bír, viszont jelentősége abban rejlik, hogy azt az UNESCO Részes Államai egyhangúlag fogadták el. A Nyilatkozat rögzíti az egyéni büntetőjogi felelősség mellett az állami felelősség kategóriáját is kulturális örökség szándékos elpusztítása, vagy azon kötelezettségének szándékos elmulasztása esetében, hogy az ilyen cselekményt tiltsa, megakadályozza, illetve büntesse.²⁰

Nem hadijogi, mint inkább nemzetközi büntetőjogi fejleménynek tekinthető – de biztonságpolitikai szempontból a tanulmányhoz szorosan kapcsolódó – a *kulturális javak sérelméről szóló Egyezmény* vagy Nicosia Egyezmény (gyakran „Véres műkincsek-Egyezmény”-ként is hivatkoznak rá) – mint az első kifejezetten a kulturális javak illegális kereskedelmének kriminalizálására fókuszáló nemzetközi egyezmény – elfogadása. Az utóbbi években a kulturális javak vonatkozásában jelentősen megnövekvő, terrorizmus, illetve szervezett bűnözés által jelentett fenyegetettség – az illegális műkincskereskedelem volumenének növekedése, illetve kulturális helyszínek megsemmisítése (különösen az Iraki és Levantei Iszlám Állam (ISIL) által) – kezelésére a mediterrán térség országai (különösen Görögország, Ciprus, Olaszország) kezdeményezésére jött létre, s szintén elsősorban konfliktusos területeken kíván jogi eszközöket biztosítani e tevékenységek megfékezésére.²¹ 2017 májusában került elfogadásra az Európa Tanács égisze alatt s a világ bármely állama számára nyitva áll a csatlakozás lehetősége, de megfelelő számú ratifikáció hiányában (eddig két állam, Ciprus és Mexikó ratifikálta, tíz további állam pedig aláírta)²² még nem lépett hatályba.

A kulturális javak védelmének biztosítása a hazai védelmi igazgatásban

Magyarország a fent említett nemzetközi jogi normák legtöbbszörének részes állama, azokat ratifikálta, törvényi szinten kihirdette. Hazánk az Egyezményt annak 1954.

²⁰ UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage, 17 October 2003

²¹ Bieczynski, Mateusz Maria: *The Nicosia Convention 2017: A New International Instrument Regarding Criminal Offences against Cultural Property*. *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), pp. 255-274.

²² Council of Europe: *Chart of signatures and ratifications of Treaty 221. Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property*. https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/221/signatures?p_auth=ypWGsP8V Letöltve: 2021.01.30.

májusi elfogadásakor írta alá (annak I. Kiegészítő Jegyzőkönyvét valamivel később írta alá),²³ magyar jogrendbe való átültetésükre 1957-ben került sor.²⁴ A genfi egyezmény két kiegészítő jegyzőkönyve 1989-ben került kihirdetésre,²⁵ míg az Egyezmény II. Jegyzőkönyvét 2006-ban ültették át a magyar jogrendbe.²⁶ A Nicosia Egyezmény aláírására még nem került sor Magyarország részéről.

A *Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának* Függeléke tartalmazza a katonákra vonatkozó nemzetközi humanitárius jogi előírásokat alapvetően a genfi egyezmény kiegészítő jegyzőkönyveinek szövegezését alkalmazva, de az Egyezmény II. Jegyzőkönyvének pontosításait is szerepeltetve. A polgári lakosság és javak védelmének keretein belül a kulturális javak és kegyhelyek védelmét is tartalmazza, egyetlen kivételként a *sürgető katonai szükség* eseteit kiemelve, továbbá rögzítve a megtorló intézkedések foganatosításának tilalmát is. A kiemelt védelem alatt álló kulturális örökség tekintetében a harccselekményektől való teljes védelem biztosítását írja elő a nemzetközi szabályozókkal összhangban. A Szabályzat emellett rögzíti a védőjelvényt a műemlékek és a különleges védelem alatt álló műemlékek²⁷ tekintetében.²⁸

A magyar jogrendben a kiemelt védelem alatt álló kulturális javak listája nem, egyelőre csupán a különleges védelem alatt álló kulturális javak nemzetközi

²³ MNL-OL-XIX-A-83-b 4105/1955. A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi május 14-én aláírt hágai Egyezmény megerősítéséről

²⁴ 1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivitelének tilalma tárgyában) kihirdetéséről

²⁵ 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről

²⁶ 2006. évi XXIX. törvény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról

²⁷ Itt célszerű kitérni a fogalomhasználat sokféleségére. Míg a jelen tanulmány által alkalmazott, az Egyezmény által rögzített „kulturális javak” definíció magában foglal ingatlan kulturális értékeket is, addig a magyar jogban – és így a nem az említett nemzetközi egyezmények által meghatározott jogalkalmazás során – a kulturális javak körébe a kiemelkedő és jellemző emlékek, valamint a művészeti alkotások – tehát kizárólag ingó elemek – tartoznak. dr. Buzinkay Péter: *A Kulturális javak Fogalomhasználatához. Segédlet a hatósági és jogalkalmazói munkához.*

https://oroksegvedelem.kormany.hu/download/f/e8/22000/kulturalis_javak_fogalommagyarazata.pdf
Letöltve: 2021.01.11.

²⁸ 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról

jegyzékének kihirdetésére került sor 2007-ben,²⁹ mely azonban az azóta történt változásokat nem követte le, így csupán 5 helyszínt tartalmaz. Az Egyezményvel, illetve az annak elfogadásakor a Szerződő Felek által hozott II. Határozatával – amely egy nemzeti tanácsadó bizottság felállítására szólít fel az Egyezményben foglaltak érvényre juttatása érdekében – összhangban 1958-ban felállításra került a *Magyar Tanácsadó Bizottság a Kulturális Javak Nemzetközi Védelmének Biztosítására* az oktatási és kulturális miniszter tanácsadó, véleményező, döntéselőkészítő testületeként. Ezt végül a fent hivatkozott 2007-es OKM rendelet szüntette meg. Az Egyezményvel, illetve annak II. Jegyzőkönyvével összefüggő szakmai feladatok végrehajtása jelenleg a Miniszterelnökség tevékenységi körébe tartozik.³⁰

Az állam védelmi feladatainak tervezését, szervezését, végrehajtását biztosító védelmi igazgatás feladatait tekintve az ország védelmét biztosítani hivatott honvédelmi igazgatás, valamint a lakosság, illetve anyagi javak védelmét szolgáló polgári védelem szempontjából merülhet fel a kulturális javak védelmének szükségessége. Komplexitásukból eredően a vonatkozó feladatok ellátása több intézmény és szakterület együttműködését feltételezi: így a védelmi feladatokat a kulturális ágazatért felelős minisztérium irányításával annak területi, helyi szervezetei hajtják végre, a polgári védelemre, illetve katasztrófavédelemre szakosodott szervezetekkel együttműködésben.³¹

Ennek megfelelően a békeidőben való felkészüléssel kapcsolatban a magyar szabályozás szerint a honvédelemben közreműködő szervezetek minősülnek a különböző kulturális intézmények. *Az emberi erőforrások miniszterének feladatkörét érintő ágazati honvédelmi feladatokról szóló 49/2016. (XII.28.) EMMI rendelet* rögzíti a kulturális ágazat feladatai között honvédelmi intézkedési tervek készítését kulturális javakat kezelő közgyűjtemények részére a különleges jogrendi időszakokra vonatkozóan. Ennek tartalmaznia kell a működési szabályok és erőforrások leírása

²⁹ 29/2007. (VII.23.) OKM rendelet a különleges védelem alatt álló kulturális javak nemzetközi jegyzékéről

³⁰ 14/2018. (VII. 3.) MvM utasítás a Miniszterelnökség Szervezeti és Működési Szabályzatáról

³¹ Hornyacsek Júlia: *A védelmi igazgatási feladatok rendszere, a végrehajtás személyi, technikai feltételei, lehetséges módszerei, eszközei*. In: Hornyacsek Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás működésének gyakorlati tapasztalatai napjaink kihívásainak tükrében*. pp. 87-99.

mellett a kulturális javak helyben történő megóvására vonatkozó előírásokat, illetve az esetlegesen a védett gyűjtőhelyre való szállítással kapcsolatos feltételeket is. Ez utóbbi helyszíneket a fővárosi és megyei védelmi bizottságok jelölik ki, s elsősorban pótolhatatlan és kiemelkedő jelentőségű kulturális javak számára biztosítható az elhelyezés.³²

Jelen tanulmány a háborús fenyegetettség esetén érvényes szabályozók bemutatására szorítkozik, de érdemes megemlíteni, hogy katasztrófa (vagyis veszélyhelyzethez kapcsolódó helyzet) esetén a magyar szabályozásban a lakosság és az anyagi javak védelmét biztosítani hivatott polgári védelem katasztrófavédelem szabályozási keretein belül találunk szabályozókat, amelyek a kulturális örökség védett elemeinek védelmére is kitérnek.³³ A polgári védelem azonban kettős alaprendeltetéséből adódóan a békeidőben, ipari, illetve természeti katasztrófák esetén érvényesítendő feladatrendszer mellett magában foglalja a lakosság és anyagi javak fegyveres összeütközések esetén való védelmét is. Bár a honvédelmi dimenziót szabályozni hivatott Hvt. (2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről), illetve annak végrehajtó rendelete kifejezetten nem hivatkozik a kulturális javak védelmére, azt a „lakosság és a lakosság ellátásához szükséges nemzetgazdasági javak mentése” keretébe sorolhatjuk.³⁴ (Itt érdemes megemlíteni, hogy a polgári védelemre vonatkozó korábbi szabályozás (1996. évi XXXVII. törvény a polgári védelemről) egységesen szabályozta a katasztrófa és fegyveres összeütközés elleni védekezést, itt nevesítve volt a kulturális javak védelme).

A büntetőjogi törvényi szabályozás biztosítja az egyéni büntethetőséget az Egyezmény, illetve a II. Jegyzőkönyv előírásainak megfelelően. A törvény a háborús bűntettek esetei közé sorolja a védett tulajdon elleni támadások minősített eseteként

³² 49/2016. (XII.28.) EMMI rendelet az emberi erőforrások miniszterének feladatkörét érintő ágazati honvédelmi feladatokról

³³ 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról, 52.§ k); valamint 234/2011. (XI. 10.) Korm. rendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról

³⁴ Horváth Zoltán: *A polgári védelem szervezeti struktúrájának és háborús feladatrendszerének változása a jogszabályok tükrében*. Műszaki Katonai Közlöny, 29. évfolyam (2019) 3. szám, pp. 93-118.

nemzetközi szerződés által védett kulturális javak vagy azok közvetlen környékét katonai célra történő igénybevétele vagy felhasználása, illetve ilyen javak eltulajdonítását, fosztogatását, megrongálását vagy megsemmisítését (amennyiben azok katonailag védtelenek és nem minősülnek katonai célpontnak). A kiszabható büntetés mértéke növekszik, ha különleges vagy kiemelt védelem alatt álló objektumot érint ilyen tevékenység.³⁵ Háborús bűntettnek minősül emellett a háborús fosztogatás is, melynek keretében a hadműveleti vagy megszállt területen a polgári javak fosztogatása egytől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.³⁶

Végül megemlítendő, Magyarország a Nemzetközi Büntetőbíróságot felállító Római Statútumot 1999-ben aláírta, majd 2001-ben ratifikálta,³⁷ de annak törvényi kihirdetésére még nem került sor.

Összegzés

A fentiekből láthattuk, hogy a kulturális javak fegyveres összetűzések során való védelmére létrejött nemzetközi jogi védelmi rendszer II. világháborút követő időszakban alapvetően három szakaszban fejlődött: a világháborús tapasztalatok eredményeképpen létrejött a hadijog keretein belül egy önálló egyezmény, amely a kilencvenes évek megváltozott jellegű konfliktusainak hatására megreformálásra szorult. Majd a 2000-es évektől felerősödő nemzetközi terrorizmus és azzal összefüggésben az épített örökség növekvő mértékű szándékos rombolása, illetve az ingó kulturális javak illegális kereskedelmének felerősödése készítette újra válaszlépésekre a nemzetközi közösséget.

A hazai védelmi igazgatásra vonatkozó szabályrendszert vizsgálva megállapítható, hogy Magyarország a legtöbb nemzetközi jogi normát átültette a hazai jogrendbe, bár néhány ponton (például kiemelt/különleges védelem alatt álló kulturális javak nemzetközi jegyzékeinek kihirdetése/frissítése) akadnak hiányosságok. A védelem

³⁵ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.), 153. §

³⁶ Btk. 154. §

³⁷ International Criminal Court: States Parties to the Rome Statute. Hungary. https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/eastern%20european%20states/Pages/hungary.aspx Letöltve: 2021.01.30.

komplexitásából eredően a szabályozás számos intézmény összehangolt munkáját írja elő mind a honvédelmi igazgatás, mind a polgári védelem terén.

Felhasznált irodalom

14/2018. (VII. 3.) MvM utasítás a Miniszterelnökség Szervezeti és Működési Szabályzatáról

1899. évi II. Egyezmény a szárazföldi háboru törvényeiről és szokásairól, Melléklet 27. Cikk, 56. Cikk, valamint 1907. évi IV. Egyezmény a szárazföldi háboru törvényeiről és szokásairól, Melléklet 27. Cikk, 56. Cikk. Kihirdette: 1913. évi XLIII. törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában

1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivételének tilalma tárgyában) kihirdetéséről

1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivételének tilalma tárgyában) kihirdetéséről

1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről

2006. évi XXIX. törvény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról

2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

234/2011. (XI. 10.) Korm. rendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról

24/2005. (VI. 30.) HM rendelet a Magyar Honvédség Szabályzatának kiadásáról

29/2007. (VII.23.) OKM rendelet a különleges védelem alatt álló kulturális javak nemzetközi jegyzékéről

49/2016. (XII.28.) EMMI rendelet az emberi erőforrások miniszterének feladatkörét érintő ágazati honvédelmi feladatokról

Bieczynski, Mateusz Maria: *The Nicosia Convention 2017: A New International Instrument Regarding Criminal Offences against Cultural Property*. *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), pp. 255-274.

Council of Europe: *Chart of signatures and ratifications of Treaty 221. Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property*
https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/221/signatures?p_auth=ypWGsP8V Letöltve: 2021.01.30.

Decision 6.SP.2. Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. Sixth Meeting of the Parties. UNESCO, Paris, december 2015.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243550> Letöltve: 2021.01.24.

dr. Buzinkay Péter: *A Kulturális javak Fogalomhasználatához. Segédlet a hatósági és jogalkalmazói munkához.*

https://oroksegvedelem.kormany.hu/download/f/e8/22000/kulturalis_javak_fogalommagyarazata.pdf Letöltve: 2021.01.11.

Hausler, Kristin – Bongard, Pascal – Lostal, Marina: *20 Years of the Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in Armed Conflict: Have All the Gaps Been Filled?* *EJIL:Talk!* 2019. május 29. <https://www.ejiltalk.org/20->

years-of-the-second-protocol-to-the-1954-hague-convention-for-the-protection-of-cultural-property-in-armed-conflict-have-all-the-gaps-been-filled/Letöltve: 2021.01.08.

Hornyacsek Júlia: *A védelmi igazgatási feladatok rendszere, a végrehajtás személyi, technikai feltételei, lehetséges módszerei, eszközei.* In: Hornyacsek Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás működésének gyakorlati tapasztalatai napjaink kihívásainak tükrében.* pp. 87-99.

Horváth Zoltán: *A polgári védelem szervezeti struktúrájának és háborús feladatrendszerének változása a jogszabályok tükrében.* Műszaki Katonai Közlöny, 29. évfolyam (2019) 3. szám, pp. 93-118.

International Criminal Court: States Parties to the Rome Statute. Hungary. https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/eastern%20european%20states/Pages/hungary.aspx Letöltve: 2021.01.30.

Johnson, Major John C.: *Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation.* Vols. 190/91, *Military Law Review*, 2007., pp. 111-152.

MNL-OL-XIX-A-83-b 4105/1955. A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi május 14-én aláírt hágai Egyezmény megerősítéséről

Neal Ascherson: *Cultural destruction by war, and its impact on group identities.* In: Stanley- Price, Nicolas (szerk.): *Cultural Heritage in Postwar Recovery.* ICCROM Conservation Studies. Rome, ICCROM, 2007. pp. 17-25.

O'Keefe, Roger – Péron, Camille – Musayev, Tofiq – Ferrari, Gianluca: *Protection of cultural property: military manual.* UNESCO, 2016.

T/10722. számú törvényjavaslat a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampaljai módosításának kihirdetéséről. 2016. május

UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage, 17 October 2003

UNESCO: *Information Kit: 1954 Hague Convention and its two Protocols.*
<http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/1954Convention-InfoKit-EN-Fina-webl.pdf> Letöltve: 2021.01.08.

UNESCO: *Status of Ratification. 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols.*
November 2020.

<http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/List-State-members-electoral-group-EN-Final-2020.pdf> Letöltve: 2021.01.26.

Economic mobilization measures for the COVID-19 pandemic in the SCO member states

Madina Igibayeva¹

Introduction

The Merriam-Webster American English Dictionary, better known as the Webster Dictionary, has chosen the word pandemic as the 2020 word of the year.² On the ELIBRARY portal.EN according to the search query "pandemic" as of December 7, 2020, 33,887 publications can be found, of which 23,142 publications, or 70%, date back to 2019-2021. And the interest in studying the impact of the pandemic on all spheres of society is not abating.

The COVID-19 new coronavirus pandemic began in the city of Wuhan in central China's Hubei Province in 2019 and has spread to more than 200 countries in Europe, Asia, the United States, and Africa,³ threatening the very existence of the global economy and causing it to stagnate.⁴ As of May 28, 2020, there were more than 5.8 million confirmed cases, approximately 360,000 deaths, and 2.4 million recoveries from the virus.⁵ As of December 4, 2020, there were more than 65.9 million confirmed cases, approximately 1.5 million deaths, and 45.6 million recoveries from the virus.⁶ Thus, for 6 months of 2020, the situation in the world worsened, despite the measures taken: the number of cases increased by more than 60.1 million, or by 1036%, the number of deaths increased by 1.14 million, or by 316%, the number of recovered increased by 43.2 million, or by 1800%. Globally, by February 2021 have been registered more than 111,4 million confirmed cases of COVID-19, the number of deaths

¹ Madina Igibayeva is a PhD Student, Ludovika-University of Public Service, PhD School of Military Science.

² Webster's Dictionary named the word of the Year https://news.rambler.ru/world/45337388/?utm_content=news_media&utm_medium=read_more&utm_source=copylink (access: 07.12.2020).

³ McKibbin W. J., Fernando R. (2020). The global macroeconomic impacts of COVID-19: Seven scenarios. // CAMA working paper. No. 19/2020. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3547729> (access: 07.01.2021).

⁴ Salisu A. A. Revisiting oil-stock nexus during COVID-19 pandemic: Some preliminary results. // International Review of Economics & Finance, 69, 280–294. (access: 09.01.2021).

⁵ The New York Times, May 28, 2020 Updated May 29, 2020, (access: 09.01.2021).

⁶ Worldometers 2020. <https://www.worldometers.info/coronavirus/#countries> (access: 07.12.2020).

from COVID-19-related diseases increased to 2 million 466 thousand 241 per day, and more than 86 million people recovered. Countries with 10 million or more COVID-19 infections include the United States, India, and Brazil.

The United States remains the leader in the number of infected and deceased people, where 28 million 133 thousand 699 infected with COVID-19 were detected, 498 thousand 883 deaths were recorded, and more than 18 million people were cured.⁷

The pandemic has provoked an economic and health crisis both in the world as a whole and in the economies of individual countries. This, in turn, has increased uncertainty and fear about the expected impact of the pandemic on the global economy.⁸ The World Health Organization (WHO) declared the COVID-19 outbreak a global emergency on January 30, 2020, given its risk to public health,⁹ and then on March 11, 2020, called COVID-19 a global pandemic.¹⁰

To contain the exponential spread of the virus, countries around the world have taken various measures, ranging from complete isolation, border closures, quarantines, travel restrictions, and the complete closure of businesses.¹¹ This led to a reduction in the supply of goods, compounded by a panic accumulation of stocks and a collapse in demand due to the self-isolation of people. But the most important thing that the pandemic has led to is a huge increase in demand for medical products.

A good example of this is that even the War Production Act was invoked in the United States to meet the increased needs for key health products.

⁷ World Health Organization. URL: <https://covid19.who.int> (access: 09.02.2021).

⁸ Torkanovsky E. P. Autarky 2.0: the global environmental agenda, the COVID-19 pandemic and the new normal // Economic relations. - 2020. - Volume 10. - No. 3. - pp. 663-682. - doi: 10.18334/eo.10.3.110600 (access: 09.02.2021).

⁹ Nicola M., et al. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus and COVID-19 pandemic: A review. // *International Journal of Surgery*, 78, 185–193

Phan D. H. B., Narayan P. K. (2020). Country responses and the reaction of the stock market to COVID-19: A preliminary exposition. // *Emerging Markets Finance and Trade*, 56(10), 2138–2150. (access: 09.02.2021).

¹⁰ Zhang D., et al. (2020). Financial markets under the global pandemic of COVID-19. // *Finance Research Letters*. 36, 101528. https://www.researchgate.net/publication/340714575_Financial_markets_under_the_global_pandemic_of_COVID-19 (access: 09.02.2021).

¹¹ Kulkova I. A. Adaptation of the behavior of entrepreneurs to the changes caused by the coronavirus pandemic // *Economics, Entrepreneurship and Law*. - 2020. - Volume 10. - No. 10. - pp. 2529-2540. - doi: 10.18334 / epp.10.10.111051. (access: 15.01.2021).

Health experts immediately put forward several recommendations as the first line of defense to reduce the spread of the coronavirus, such as face masks, frequent hand washing, social distancing, and self-isolation.

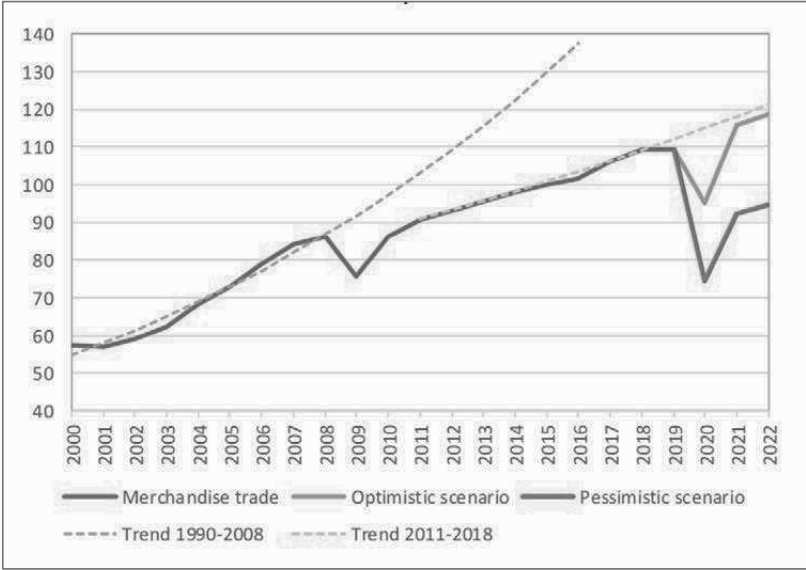

Figure 1. World merchandise trade volume, 2000-2022 Index, 2015=100

Source: WTO Secretariat¹²

By the end of 2020, the decline in world trade was 13-32%, as the COVID-19 pandemic disrupts normal economic activity and life around the world.¹³ According to experts of the World Customs Organization (WCO), the decline is likely to exceed the decline in trade caused by the global financial crisis of 2008-2009. (Figure 3). The world merchandise trade volume between 2020 -2021 will be decreasing by 5% in the optimistic case and by 25% in the pessimistic one. (WTO Report 2020)

Estimates of the expected recovery in international trade in 2021 are highly uncertain, with the results largely dependent on the duration of the coronavirus outbreak and the effectiveness of the policy response.

¹² WTO Secretariat. https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm (access: 05.12.2020)
¹³ Drobot E. V., Makarov I. N., Nazarenko V. S., Manasyan S. M. The impact of the COVID-19 pandemic on the real sector of the economy // Economics, Entrepreneurship and Law. - 2020. - Volume 10. - No. 8. - pp. 2135-2150. - doi: 10.18334/epp.10.8.110790. (access: 15.01.2021).

After the financial crisis of 2008-2009, world trade has not returned to its previous trend. The behavior of producers and consumers, as well as their attitude to the pandemic, will play a crucial role in the recovery of the world economy and world trade. If businesses and consumers view the pandemic as a temporary, one-time shock, then spending on investment goods and consumer durables could resume at close to the previous level once the crisis subsides. On the other hand, if the pandemic outbreak drags on, households and businesses are likely to spend more cautiously.

If the pandemic is brought under control and global trade begins to expand again, most regions could see growth in 2021 of about 21% in the optimistic scenario and 24% in the pessimistic scenario.¹⁴ The degree of uncertainty is extremely high, and it is possible that for both 2020 and 2021, the results may be higher or lower than these projected indicators.

When exiting the conditions of suspension of most enterprises, the principle of protecting the health and safety of employees is mandatory. Many companies have been forced by deterrence measures to develop new business models and ways of organizing production in order to survive in the short term and ensure long-term viability and growth. Such changes can be beneficial with the support of the state in the field of science, technology and innovation through the provision of grants, credit and tax incentives, as well as other tools. In doing so, governments should implement support measures in a rapid, transparent manner to ensure immediate and simplified access to finance that benefits the maximum number of affected workers. The provision of support is necessary not only to compensate for the loss of revenue, but also to develop guidelines on standards and protocols for enterprises to re-open, adapt and access new markets, as well as to increase entrepreneurial capacity.

Recovery from the crisis must begin with a deep understanding of how to reconstruct domestic tourism, which, even if it does not compensate for the decline in international tourist flows, will be crucial for the modernization of the economy. It is essential to use the COVID-19 outbreak to improve crisis management strategies and

¹⁴ Drobot E. V., et al. The impact of the COVID-19 pandemic on the real sector of the economy.

strengthen international and domestic coordination and collaboration mechanisms to minimize the impact of the crisis.

Pandemic impact on the SCO countries

The SCO countries account for about 20% of the world's GDP and about 40% of the world's population. Therefore, the effect of its work can have a global character. But what is more important today is that the SCO has Russian virology, Indian pharmacology, and a Chinese socially oriented healthcare system help protect people in member states. There is also a well-established and functioning mechanism for meetings and consultations in SCO in different spheres and at different levels – expert, political, youth, even in online mode, even in conditions of total self-isolation.

#	Country, Other	Total Cases	New Cases	Total Deaths	New Deaths	Total Recovered	Active Cases	Tot Cases/ 1M pop	Deaths/ 1M pop	Total Tests	Population
	World	103,330,131	+216,017	2,233,391	+5,488	74,943,016	26,153,724	13,256	286.5		
1	USA	26,671,491	+15,609	450,597	+213	16,331,746	9,889,148	80,303	1,357	310,740,419	332,135,050
2	India	10,752,827	+5,736	154,394	+82	10,427,392	171,041	7,748	111	196,588,372	1,387,901,130
4	Russia	3,850,439	+18,359	73,182	+485	3,300,004	477,253	26,378	501	102,002,995	145,971,083
30	Pakistan	544,813	+1,599	11,657	+34	499,974	33,182	2,439	52	7,932,196	223,373,530
59	Kazakhstan	186,711	+1,342	2,476		167,914	16,321	9,875	131	6,399,596	18,907,256
83	China	89,564	+42	4,636		83,314	1,614	62	3	160,000,000	1,439,323,776
84	Kyrgyzstan	84,588	+59	1,412		80,987	2,189	12,842	214	664,661	6,586,875
85	Uzbekistan	78,755	+44	621		77,221	913	2,333	18	1,377,915	33,752,025
129	Tajikistan	13,308		90		13,218	0	1,377	9		9,661,905

Table 1. Global COVID-19 statistics (SCO countries, as of February 1, 2021)

Source:Worldometers¹⁵

All available forecasts (the IMF, the World Bank, the OECD) show that China will have a more favorable situation. Although Chinese GDP shrank by 6.8% in the first quarter of 2020 due to the quarantine, its growth accelerated by 3.2% in the second quarter, thanks to the fact that the country successfully fought the pandemic and was

¹⁵ Worldometers.: <https://www.worldometers.info/coronavirus/#countries> (access: 01.02.2021).

the first to come out of isolation. According to the OECD's September forecast, China was the only major country in the world with GDP growth in 2020.

Negative economic processes have also affected the largest geo – economic project of the modern world economy-the Chinese "Belt and Road Initiative" (BRI). This project was supported, as it follows from its official website, by 143 foreign countries on 5 continents.

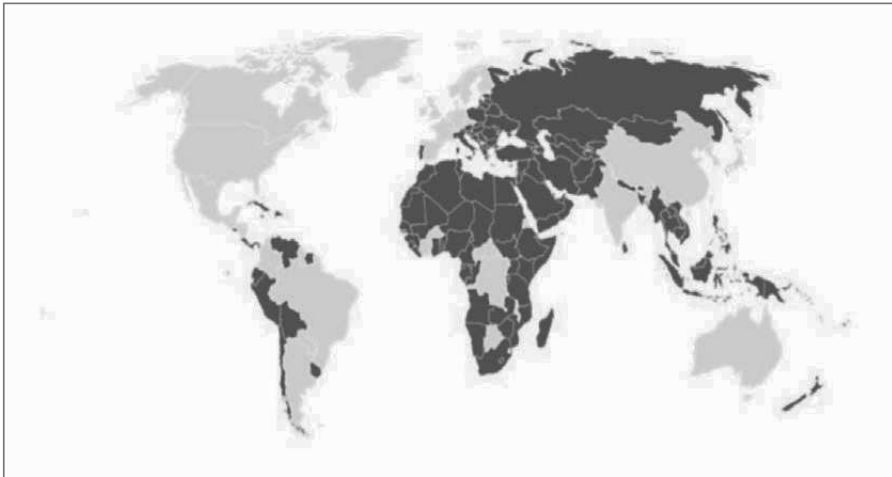

Figure 2. States that have supported the BRI

Source: The Belt and Road Initiative: Country Profiles¹⁶

Together with China, these countries account for approximately 60% of the world's total population, 35% of global GDP, and 43% of world trade in goods.¹⁷ Over the 7 years of the BRI project's existence, the amount of China's direct investment in the IPP countries exceeded \$ 110 billion, and the total volume of China's trade with these the BRI countries amounted to \$ 7.8 trillion. More than two thousand joint projects have been launched.¹⁸ Naturally, the pandemic shock of the world economy

¹⁶ The Belt and Road Initiative: Country Profiles. <http://china-trade-research.hktdc.com/business-news/article/The-Belt-and-Road-Initiative/The-Belt-and-Road-Initiative-Country-Profiles/obor/en/1/1X000000/1X0A36I0.htm> (access: 5.12.2020).

¹⁷ Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy / Trade forecast press conference: Remarks by DG Azevêdo, 24 April, 2020 / World Customs Organization. https://www.wto.org/english/news_e/pr855_e.htm (access: 15.01.2021).

¹⁸ The Emerging Markets Forum (2019) Maximizing the Positive Impacts and Minimizing the Risks of the BRI in the Central Asia and South Caucasus Region: A Policy Paper. September. <https://www.emergingmarketsforum.org/policy-paper-maximizing-the-positive-impacts-and-minimizing-the-risks-of-the-bri/> (access: 15.01.2021).

could not but affect the BRI. At the same time, the degree of its impact on different participants of this project is not the same, so the speed and pace of recovery of their economies will differ. Of course, there is a lot of uncertainty in this area, due to the nature of the new wave of the pandemic and the expectation of effective means to combat COVID-19.

It is no coincidence that in the first quarter of 2020, more than 100 heavily indebted countries applied for financial assistance from the IMF. In turn, the IMF and the World Bank called on the governments of the world's major creditors to help resolve global debt problems, including by writing off debt. The G20 countries responded to this request by granting the 73 poorest countries in the world a deferral of loans from the G20 governments in April 2020 in order to free up financial resources to deal with the consequences of the pandemic (Debt Service Suspension Initiative – DSSI).

China has become the world's largest lender, providing direct financial loans and trade loans worth about \$ 1.5 trillion to more than 150 countries. This is more than traditional official creditors such as the World Bank, the IMF, or all OECD creditor governments combined.¹⁹ China, for example, is by far Africa's largest bilateral creditor. It accounts for about 20% of the total external debt of the 73 governments participating in the new G20 initiative (and about 30% of their debt service in 2020).²⁰

China has joined the DSSI, even expanding it to 77 of its PPI debtors, who have been granted a deferral to service their debt obligations. This is stated in the White Paper "Fighting COVID-19: China's Actions" published in June 2020 by the State Council of the People's Republic of China.²¹

The implementation of DSSI allowed the World Bank to organize a more transparent accounting system (virtual one-stop platform), specifying the amount of

¹⁹ 今年 1 月份中国对一带一路沿线国家投资额超 100 亿. https://www.inform.kz/cn/1-100_a3761882 (Access: 05.01.2021)

²⁰ Reinhart C.M., Trebesch C. (2020) How Much Money Does the World Owe China? URL: <https://hbr.org/2020/02/how-much-money-does-the-world-owe-china> (access: 15.01.2021).

²¹ The Economist (2020) The poorest countries may owe less to China than first thought // The Economist. (access: 15.01.2021).

debt owed to individual G20 countries. In particular, at the end of 2018, the debt of the poorest countries to China was clarified, which amounted to \$ 104 billion and included soft loans from the Chinese government, "semi-soft" loans from "political banks" such as China Development Bank, and loans from state-owned commercial lenders. Interestingly, the same countries had debt obligations to the World Bank in the amount of \$ 106 billion and to the holders of their government bonds - for \$ 60 billion. The debt owed by BRI participants to China is a huge amount, and it will be difficult to solve it by deferring payments alone.

China became the only major global economy to show growth in the past year. In 2021, the growth rate of the Chinese economy is expected to reach eight percent or more. Undoubtedly, this will give new opportunities to foreign partners. In March, at the session of the National People's Congress (the highest legislative and state authority of the People's Republic of China), the XIV plan for five-year socio-economic development will be adopted. It will set the course for "demand reform", which involves stimulating domestic consumption and opens up new horizons for foreign suppliers. It is expected that the volume of domestic consumption in China in the next five years will increase almost one and a half times: from \$8 trillion in 2020 to \$12 trillion in 2025. According to Chinese President Xi Jinping, the country intends to import \$22 trillion worth of goods in the next 10 years.²²

China and the new direction of BRI

At the same time, China, using the situation with the coronavirus pandemic, puts forward winning initiatives in modern conditions for its external expansion within the framework of the IPP. This is the idea of the new project "Silk Road-Healthcare" (Health Silk Road), designed to help distribute medical support and food aid. This is all the more relevant because at the height of the first wave of the pandemic, there was an increase in national protectionism in this area. So, by mid-April 2020, more than 80 countries had banned the export of medical devices and personal protective equipment

²² 新华网 <http://news.cn> (access: 15.12.2020).

necessary to combat the spread of COVID-19.²³ At the beginning of the pandemic, China began providing medical assistance and consultations on a bilateral basis in Malaysia, the Philippines and Greece. Medical assistance for the "joint fight against COVID-19", as well as any cooperation, was also offered to Italy.

In addition, large Chinese companies have joined the fight against the pandemic. For example, various medical supplies were provided by Huawei and China Communications Construction Company, which are involved in BRI projects abroad. The Jack Ma Foundation and Alibaba have delivered humanitarian aid packages to dozens of countries, from Uganda and Ukraine to the United States.²⁴

Within the framework of the "Digital Silk Road", which will be discussed below, the direction related to the fight against COVID-19 and improving its information support is also being strengthened. Thus, the COVID-19 diagnostic system with artificial intelligence support, developed by two Chinese companies Baidu and Tencent, is already used in hospitals in Ecuador. In Saudi Arabia, China is involved in the development of a smart healthcare system. China has offered digital contact monitoring and quarantine enforcement tools that have been deployed around the world from Singapore and Korea to Israel and India.

As the main goal of Health Silk Road, China proclaims the creation of a global health management system and its sustainable infrastructure. This shows China's vision for a new approach to improving global public health governance.

However, there are other assessments of the new initiative of the PRC. According to American experts, Health Silk Road could allow China to "redeem its national reputation in the international arena", contrasting this project with the inhumane response to the pandemic of the United States and European countries. This new idea shows China's ambition to present itself as a global leader in healthcare.²⁵

²³ Katehon (2020) China has suspended debt collection from developing countries.

<https://katehon.com/news/china-has-suspended-debt-collection-developing-countries> (access: 05.12.2020)

²⁴ BCG (2020) Redrawing the Map of Global Trade. URL: <https://www.bcg.com/publications/2020/redrawing-the-map-of-global-trade?> (access: 15.01.2021).

²⁵ Lancaster K., Rubin M., Rapp-Hooper M. (2020) Mapping China's Health Silk Road. 10 April. <https://www.cfr.org/blog/mapping-chinas-health-silk-road> (access: 15.01.2021).

Russia

Russia's GDP at the end of 2020, according to the first estimate, decreased by 3.1%. The volume of Russia's GDP for 2020, according to the first estimate, amounted to 106.606 trillion rubles at current prices. The index of the physical volume of GDP relative to 2019 was 96.9%. The GDP deflator index for 2020 in relation to the prices of 2019 was 100.7%. The first estimate of the decline in Russia's GDP was better than the official forecast, which assumed a decline of 3.9%. At the same time, the Minister of Economic Development Maxim Reshetnikov in late December said that the decline in the economy could be 3.8%.

The decline in Russia's GDP in the coronavirus year 2020 was deeper than in 2015 (a decline of 2%), but less dramatic than in 2009 (a decline of 7.8%). According to Rosstat, the decline in GDP in 2020 is due to the introduced restrictive measures aimed at combating coronavirus infection, and the fall in global demand for energy resources.

"Significantly reduced value added in industries focused on serving the population: hotels and restaurants (minus 24.1%), cultural and sports institutions (minus 11.4%), transport enterprises (minus 10.3%), organizations that provide other services to the population (minus 6.8%)," the statistical office said in a comment.

Unfavorable export conditions and lower energy prices led to a decline in the index of physical value added in the extractive industry (a decline of 10.2%).

The growth of gross value added is marked in Finance and insurance (7.9%), in public administration and military security; social security (2.5%), health and social services (0.3%) and in the field of information and communication (0.2%). The main risk during the recovery of the Russian economy, according to the Ministry of Economic Development, may be quarantine measures and a recession in the global economy, part of the sanitary and epidemiological requirements for the working conditions of enterprises and organizations will be long-term. In the current situation, the main source of GDP growth in 2021-2023 should be domestic demand, the ministry believes. Then, according to his forecast, Russia's GDP will grow by 2.7 percent in 2021 under

the conservative scenario of economic development and by 3.3 percent in the baseline scenario. For 2022, these figures will be 2.9 and 3.4 percent, respectively.

At a meeting with the foreign ministers of the Shanghai Cooperation Organization (SCO) countries, held in a videoconference mode on September 9-10 last year in Moscow, even in the context of the coronavirus pandemic, the SCO worked effectively, without slowing down. It was necessary to adjust, of course, the plan of events of the presidency, not all of the planned events (more than 90 of them) were implemented.

The coronavirus pandemic has dramatically accelerated many international processes and exacerbated contradictions. According to experts, the weakening of the so-called liberal international order, which was based on the military and financial and economic superiority of the United States, continued. In the context of the pandemic, this process has accelerated dramatically.

Members of the Central Asian countries

Kazakhstan, Uzbekistan and Kyrgyzstan almost simultaneously, in the second half of March, introduced a quarantine regime and voluntary isolation for the population. Tajikistan introduced a quarantine regime at the end of April. As part of the quarantine regimes, the borders were closed for air, road and rail passenger traffic. Movement within countries is restricted.

Restrictions have been imposed on the work of industrial enterprises, service companies, public catering and trade. A ban on public gatherings and mass events was introduced as well. Classes in schools, pre-school institutions, and universities have been discontinued.

Kazakhstan and Uzbekistan have formed Anti-crisis funds: Kazakhstan in the amount of 10 billion US dollars (4.4 trillion tenge or about 6-7% of GDP) and Uzbekistan in the amount of 950 million euros (1.5% of GDP) to mitigate the economic impact of the pandemic. Most countries in the region have developed specific economic measures to support entrepreneurship. National banks in these countries have facilitated refinancing operations for commercial banks and eased restrictions on banks' liquidity requirements. For enterprises, on the contrary, conditions are created

to increase liquidity and credit lines are simplified. In addition, the repayment periods for existing loans were extended or suspended.²⁶

Central Asian governments, among other measures, have granted tax breaks and tax breaks for small and medium-sized enterprises, extended the deadline for submitting tax returns to 3 months, extended the deadline for tax payments, suspended tax audits, or exempted most enterprises from social contributions. Social protection measures were taken, and subsidies and food baskets were provided to the most vulnerable.

It is necessary to assume that the impact of the pandemic has been quite significant. According to the World Bank's forecasts, Central Asia (as well as Eastern Europe) as a whole is expected to decline in economic activity by more than 5% in GDP. This year, exports in Uzbekistan decreased by 10.2% and imports by 10.4%. At the same time, a passive balance of foreign trade turnover of \$ 1.98 billion was recorded. A similar situation is typical for Kazakhstan, which noted a decrease in exports by 7%. These figures prove that the trend is widespread.

These measures have implications for businesses around the world. The coronavirus has led to economic costs and could undoubtedly cause an unprecedented economic downturn around the world. The unstable nature of the virus makes it difficult to develop the right macroeconomic policies to contain it. Baldwin R. and Veder Di Mauro B. note that COVID-19 provokes an economic crisis around the world, and it can be just as contagious economically as it is medically. Although the magnitude of the pandemic's impact is unpredictable, the global economic crisis it provokes is likely to last for a long time and possibly cause major structural changes in the global economy. For example, traditional trade has given way to online shopping, which has affected the supply of food and vegetables. But the main first economic blow that shook the world was the largest one-day collapse in oil prices in the last three decades.

²⁶ Russia's GDP in 2020 decreased by 3.1 percent. URL:<https://ria.ru/20210201/vvp-1595573344.html> (access: 15.01.2021).

This has particularly affected the SCO countries in Central Asia, as their economies are dependent on the production of crude oil.

Figure 2. Dynamics of Brent crude oil prices in 2020.

Source: Markets Insider²⁷.

The price of Brent crude oil fell from \$ 68.60 per barrel to \$ 21.44 per barrel from December 30, 2019 to April 20, 2020, which was unprecedented in recent decades, as shown in Figure 1. This is almost 70% of the cost of a barrel of oil. Like Brent crude, WTI crude also fell sharply in price from \$ 63.05 per barrel on December 30, 2019 to a low of \$ 16.94 per barrel on April 20, 2020, as shown in Figure 2. This is about 73% relapse.²⁸

Socio-economic situation in the Central Asian Countries also has depraved. According to the World Bank's forecasts, in 2020, the transfers of migrant workers globally decreased by 20%. At the same time, these indicators are significantly lower for the Central Asian countries: experts say that there is a 50% decrease in the volume of remittances of labor migrants, mainly working in Russia and Kazakhstan. Given that

²⁷ Markets Insider <https://markets.businessinsider.com/commodities/oil-price> (access: 01.25.2021).

²⁸ Kulkova I. A. Adaptation of the behavior of entrepreneurs to the changes caused by the coronavirus pandemic // Economics, Entrepreneurship and Law. - 2020. - Volume 10. - No. 10. - pp. 2529-2540. - doi: 10.18334/epp.10.10.111051. (access: 18.01.2021).

these two states have received a double blow – both the coronavirus pandemic and falling oil prices - by the end of the year, the World Bank's estimates may be quite likely. In the first quarter of 2020 alone, Uzbekistan experienced a 50% decline. A similar decrease in the volume of money transfers was noted in Tajikistan.

The same situation regarding to unemployment. the official number of registered unemployed Uzbekistan currently is about 2 million people. The numbers of unemployed in Kazakhstan reached more than 442 thousand people.

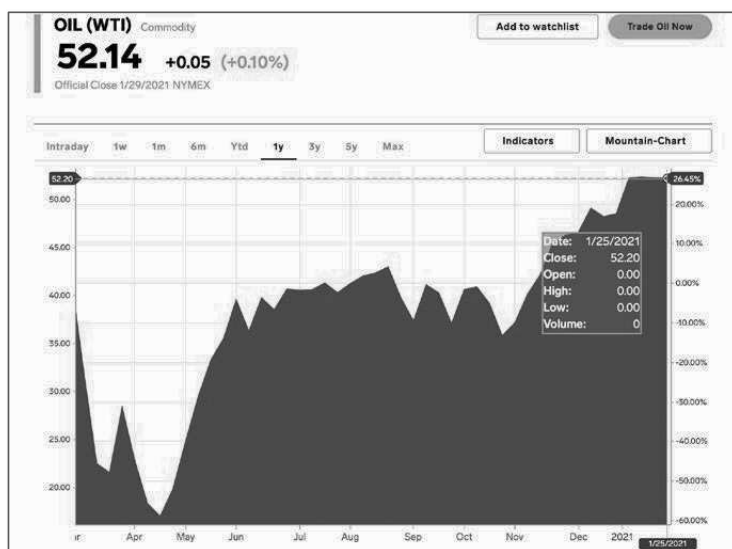

Figure 3. Dynamics of WTI crude oil prices in 2020

Source: Markets Insider²⁹

In this regard, the budget deficit in all countries of the region in 2020 was forecasted. For example, the IMF said that in Kyrgyzstan, the deficit would be the largest and would reach up to 10% of the country's GDP. At the same time, due to external borrowing, the national debt will also grow: in 2020-2021, it will grow to almost 70% of GDP. In Tajikistan, the national debt will amount to more than 50% of GDP, and in Uzbekistan-it can reach 36% of GDP.

The decrease in the volume of money transfers, the growth of unemployment

²⁹ Markets Insider <https://markets.businessinsider.com/commodities/oil-price> (access: 01.25.2021).

According to forecasts, in 2020, the growth rate of remittances to the countries of the region decreased significantly, by about 50%, due to the combined impact of the coronavirus pandemic and falling oil prices, in the two main recipient countries of migrant workers: Kazakhstan and Russia. In particular money transfers from Russia (which account for 8% of Uzbekistan's GDP) decreased by almost half of last year's volume in this period. Tajikistan said that the volume of money transfers from Russia (which account for 32% of Tajikistan's GDP) fell by 50% in March and the first half of April 2020. A decline in economic activity leads to an increase in unemployment. Thus, in Uzbekistan, in the period January-April 2020, there was an increase in the number of unemployed – their number amounted to more than 2 million people.

As part of the anti-crisis measures, an active growth of concessional lending to the private sector is envisaged in all Central Asian countries. But these generally necessary measures in times of crisis can be a source of vulnerability, given that small and medium-sized businesses are likely to be unable to fully repay loans during this period of severe economic downturn. All this will negatively affect the stability of the banking system. Due to the growth of government spending and lower revenues, the budget deficit will grow in all countries without exception in 2020, and, according to the IMF.

External assistance

Most Central Asian countries rely on financial anti-crisis assistance and attracting loans for the implementation of various projects from international financial institutions. Thus, the International Monetary Fund approved the allocation of a second aid package to Kyrgyzstan in the amount of \$121.1 million to overcome the consequences of the COVID-19 pandemic. In total, the country will receive a loan of \$242 million. The World Bank will provide Tajikistan with \$11.3 million to implement measures to reduce economic risks. The IMF has already allocated \$189.5 million to Tajikistan to support the country's balance of payments and budget in the face of the pandemic.

Uzbekistan plans to receive a \$1 billion loan from the Asian Development Bank to support the budget. The World Bank also allocated \$200 million to Uzbekistan to mitigate the effects of COVID-19.

China is considering postponing payments on loans and interest on them for more than 70 countries, including Central Asian countries.

A number of international financial organizations have presented their calculations and forecasts of the impact of the coronavirus pandemic on economic growth in countries around the world. On average, the economic decline in the European Bank for Reconstruction and Development's (EBRD) partner countries will be at the level of 3.5%. If social distancing measures take longer than expected, the recession could be much worse, and the numbers won't rise to 2019 levels, possibly for several more years.

According to the IMF forecasts, Kazakhstan's GDP in 2020 decreased by 2.6%, in Kyrgyzstan-by 4.0%. In the rest of the countries, growth will be weak: in Uzbekistan and Turkmenistan-by 1.8%, and in Tajikistan-by 1.0%. In particular, for Uzbekistan, the International Monetary Fund forecasts GDP growth of 1.8% this year and 7% in 2021. In 2019, this figure was 5.6%.

The World Bank predicts that the economy of the Eastern Europe and Central Asia region is expected to decline by 4.7%, the economic recession will affect almost all countries. The only exception among the 24 states was Uzbekistan, where growth is at the level of 1.5% in 2020. Uzbekistan's economy will return to growth in 2021 at 6.5%. Overall, economic activity in Central Asia declined by 1.7% in 2020. In Tajikistan, the recession was 2%, in Kazakhstan-3%, in Kyrgyzstan-4%, in Turkmenistan-0%.

First of all, this is the dynamics of the development of the economies of the two largest economic partners of the countries of the region: Russia and China. In many ways, the scenarios of the Central Asian countries' exit from the crisis are tied to the exit strategies implemented in these two main economic partners of the region. The two major powers are the largest foreign trade partners for all countries in the region, both in terms of exports and imports; and they are the largest investors in the

economies of the countries in the region. Russia is also the largest recipient country of labor migration from Central Asia.

According to experts,³⁰ it will take at least a year and a half to restore the pace of economic growth that was before the corona crisis. Due to the asynchronous nature of the quarantine measures introduced and mitigated, it is premature to give accurate figures for the recovery of the economies of the countries of the region. But we can expect that this year the GDP of the Central Asian countries will begin to enter the growth trajectory, but it will be gradual and vary by country. It is assumed that the annual GDP growth in the region as a whole will be higher, in comparison with the indicators of 2019.³¹ Having reviewed the economic situation of the countries of Central Asia, we can conclude:

1. The current coronavirus pandemic has shown that the countries of the region do not have a clear and coordinated system of measures and mechanisms to counter such threats.

2. The countries of the region are critically dependent on the import of medical equipment and medicines of an anti-epidemic nature as a result of the lack of production of their own medical products, equipment and a significant range of medicines.

3. All the talk about regional cooperation has not provided even a minimal level of interstate cooperation at the regional level. The borders were closed even for the transit of humanitarian aid (medical equipment, medicines, food, etc.)

The coronavirus pandemic has shown that systemic and institutional measures are needed to ensure greater coordination of national policies to address various pandemics. So, at the extraordinary Summit of heads of States of the Turkic Council held on 10 April 2020, via videoconference, the most important result was the decision that is necessary to create a permanent joint system of epidemiological monitoring,

³⁰ Exit from the coronacrisis: three paths for Central Asia. URL: https://ia-centr.ru/experts/bakhtiyev-ergashev/vikhod-iz-koronakrizisa-tri-puti-dlya-tsentralnoy-azii/?fbclid=IwAR1kOp3Dj5P1KRFDf0TQBwgb0py6R19fHjT-mKSmtk3ULX_vT4r7S1rjx2M (access: 18.02.2021).

³¹ Exit from the coronacrisis: three paths for Central Asia.

which includes all countries of the Turkic Council. Since the beginning of the global spread of COVID-19, the leaders of the Turkic Council have worked closely together, including on the exchange of hospital facilities, the provision of humanitarian aid and test kits, as well as the exchange of clinical experience and medical support.

The new SCO members, India and Pakistan

The coronavirus settled in India much later than in Europe and the United States, which reminds of the relatively peripheral role of this country in world economic relations, but for its economy, the pandemic seems to have become a much more serious test than for China. Back in March, epidemiological reports from India did not cause much concern, the national quarantine was introduced only in May, but in the following months, the country showed a rapid increase in the incidence. Now the number of diagnosed coronavirus India ranks second in the world after the United States (about 10.7 million people), the number of deaths (more than 154 thousand people) — third after the USA and Brazil. At the same time, it is obvious that the potential for further development of the pandemic in India, with its population of one and a half billion people, is still very high.

India's GDP will shrink by 9.5% in the 2020-2021 fiscal year, and the economic downturn observed in April-June is "already behind us," the Reserve Bank of India said in a report. As noted by the head of the Reserve Bank of India, Shaktikanta Das, the highest resistance to the pandemic of the coronavirus showed the rural economy. He noted that employment in rural areas is growing, and migrant workers are returning to work in urban areas, where "factories and construction are returning to life."

In the first quarter of fiscal year 2020-2021, India's GDP declined by 23.9% — the worst growth rate of India's economy since 1966, when the country began publishing quarterly data, and the worst performance among the major economies in Asia. India's economic growth slowed even before the outbreak of the pandemic — in the third quarter of the 2019-20 fiscal year, GDP growth was 4.1%, the lowest rate since the global financial crisis more than a decade ago.

The Reserve Bank of India, the country's central bank, cut interest rates by 115 basis points (1.15 percentage points) in March as part of a measure to protect the economy from the pandemic's disruptions to businesses.

The international agency Moody's Investors Service has published a quite optimistic forecast, according to which a large-scale recovery in demand and economic conditions will support India's strong GDP growth of 10.8% in the next financial year (from April 1, 2021 to March 31, 2022). However, analysts noted that the recovery of the Indian economy due to the difficult situation with the coronavirus will be fragile, and 14 of the 21 largest companies in the country with ratings from Moody's received a negative outlook on them. In particular, Moody's forecasts a deterioration in profitability and business conditions in the oil and gas sector due to lower refining margins, car sales will increase only slightly, and growth will be low in such an important industry for the Indian industry as metallurgy. However, in the telecommunications segment, profitability has already recovered due to higher tariffs, and in the mining sector, good prospects are determined by a stable global outlook.

At a time when the COVID-19 pandemic has reached unprecedented global proportions, Pakistan has made significant strides in the fight against this pandemic. The situation has improved significantly due to the fact that the Government has formulated a clear strategy, which was implemented by the administrative apparatus. As of the first decade of February 2021, the total number of confirmed cases were about 573,384 people, and the recovery rate was 90%. With this figure among an estimated 1050 new cases, Pakistan is among the few countries where the number of COVID-19 cases has dropped significantly in recent weeks. The peak period was in mid-June. National Command and Operations Center (NCOC) Pakistan worked as a "think tank", reviewing the situation on a daily basis, and this achievement would not have been possible without the cooperation of the people. International observers and organizations recognize that they can learn from what happened in Pakistan. At the same time, the threat has not completely disappeared, and it is too early to talk about

a victory over COVID-19. At the moment, Pakistan ranks 30th among countries in the number of cases of infection and 30th in the number of deaths.

The Pakistani authorities have implemented a very promising idea of employment for tens of thousands of people who lost their jobs due to the consequences of the coronavirus pandemic. The country has already created more than 63 thousand jobs in the forestry sector. This was made possible after Islamabad decided to return to the five-year "Tsunami of Ten Million Trees" program, designed to green Pakistan. The program was interrupted due to the Covid-19 pandemic, but now the government has found an opportunity to return to it, despite the budget deficit. Tens of thousands of unemployed people, mostly from rural areas, were hired to plant trees, protect them from fires and fight illegal logging. Employees are required to wear masks and observe social distancing. Their salaries are paid daily.

Conclusion

During the fight against the pandemic, as was emphasized at the meeting of foreign ministers in Moscow, the sanitary and epidemiological services and the ministries of health of the SCO member states effectively interacted in matters of preserving the health and well-being of the population, providing citizens with medical, social and other protection in the conditions of COVID - 19. The SCO countries have established close cooperation with WHO, other international organizations and associations. In a difficult sanitary and epidemic situation, the SCO, based on the principles of mutual trust, mutual benefit, equality, and mutual consultations, has convincingly confirmed its significant potential as an effective platform for responding to emerging challenges, building work to overcome the political, social, and trade-economic consequences of the COVID-19 pandemic.

The only way to defeat the pandemic is through coordinated and consistent efforts and cooperation at the global level. COVID-19 vaccines, treatments, and tests are patent-free, must be mass-produced, fairly distributed, and made available to all people in all countries free of charge, so that developed and developing countries can get rid of this pandemic as soon as possible. Developing national and region-wide

strategies to ensure the smooth operation of emergency-related sectors, primarily health, electricity, utilities, and telecommunications infrastructure, as well as food supply and distribution.

Development and implementation of a region-wide approach to reducing the critical dependence of the countries of the region on imports of medical equipment and equipment, and medicines. In particular, the establishment of regional cooperation in the development of vaccines, in the production of medical equipment and materials.

It is important to further implement measures for the development of the digital economy and the digitalization of society in general. Development of unified approaches to the implementation and development of digital medicine, digital and distance education at all levels, the development of digital communications, the development of online commerce, and e-business.

Although signs of recovery are expected in the third quarter, and by the end of 2021, global GDP may even grow by five percent, rapid normalization is not expected. As the chief economist of the World Bank (WB), Carmen Reinhart, said, this "will take five whole years", and the poorest countries will suffer the most.³²

The OECD also agrees that the new reality will last for a long time. According to analysts of the German Deutsche Bank, the crisis will shake up the entire structure of the world economy and there will be an "era of disorder".

The world is facing a new "structural super-cycle" that defines everything - "from the economy to asset values, politics and lifestyle in general." The coronavirus has brought this era closer. There will be "confusion", slow down globalization, which has provided rapid economic growth and increase in the value of assets over the past 40 years.

The debts of governments and corporations are increasing. According to the Institute of International Finance, global debt — the total debt of people, companies,

³² Minus seven trillion: the coronavirus has devastated the global economy This is reported by "Rambler". <https://finance.rambler.ru/economics/44874278-minus-sem-trillionov-koronavirus-opustoshil-mirovuyu-ekonomiku/> (access: 18.01.2021).

financial institutions and governments of all countries — has already reached \$ 255 trillion. This is three times more than the global GDP, and the "debt bomb" can explode.

In any case, the pandemic has provided a respite to analyze and correct the mistakes of the previous stages. It once again demonstrated the flexibility of the SCO countries' policies, which increasingly began to emphasize the idea that the SCO projects are "open, green and clean". We can expect that COVID-19 will still make significant adjustments to both China's strategy and the policy of foreign participants in relation to the SCO. However, the pandemic can only slow down, but will not stop, the external expansion of the SCO countries and the strengthening of its influence in the world economy.

Referencies

BCG. 2020. Redrawing the Map of Global Trade. <https://www.bcg.com/publications/2020/redrawing-the-map-of-global-trade?> (access: 15.01.2021).

Drobot E. V., Makarov I. N., Nazarenko V. S., Manasyan S. M. The impact of the COVID-19 pandemic on the real sector of the economy // Economics, Entrepreneurship and Law. - 2020. - Volume 10. - No. 8. - pp. 2135-2150. - doi: 10.18334/epp.10.8.110790. (access: 15.01.2021).

Exit from the coronacrisis: three paths for Central Asia. https://ia-centr.ru/experts/bakhtiyer-ergashev/vikhod-iz-koronakrizisa-tri-puti-dlya-tsentralnoy-azii/?fbclid=IwAR1kOp3Dj5P1KRDFDF0TQBwgb0py6R19fHjT-mKSmtk3ULX_vT4r7S1rjx2M (access: 18.02.2021).

Katehon (2020) China has suspended debt collection from developing countries. URL: <https://katehon.com/news/china-has-suspended-debt-collection-developing-countries> (access: 05.12.2020) Kulkova I. A. Adaptation of the behavior of

entrepreneurs to the changes caused by the coronavirus pandemic // Economics, Entrepreneurship and Law. - 2020. - Volume 10. - No. 10. - pp. 2529-2540. - doi: 10.18334/epp.10.10.111051. (access: 18.01.2021).

Kulkova I. A. Adaptation of the behavior of entrepreneurs to the changes caused by the coronavirus pandemic // Economics, Entrepreneurship and Law. - 2020. - Volume 10. - No. 10. - pp. 2529-2540. - doi: 10.18334 / epp.10.10.111051. (access: 15.01.2021).

Lancaster K., Rubin M., Rapp-Hooper M. (2020) Mapping China's Health Silk Road. 10 April. <https://www.cfr.org/blog/mapping-chinas-health-silk-road> (access: 15.01.2021)

Markets Insider. <https://markets.businessinsider.com/commodities/oil-price> (access: 01.25.2021).

Minus seven trillion: the coronavirus has devastated the global economy This is reported by "Rambler". <https://finance.rambler.ru/economics/44874278-minus-sem-trillionov-koronavirus-opustoshil-mirovuyu-ekonomiku/> (access: 18.01.2021).

McKibbin W. J., Fernando R. (2020). The global macroeconomic impacts of COVID-19: Seven scenarios. //CAMA working paper. No. 19/2020. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3547729> (access: 07.01.2021).

Nicola M., et al. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus and COVID-19 pandemic: A review. // International Journal of Surgery, 78, 185–193
Phan D. H. B., Narayan P. K. (2020). Country responses and the reaction of the stock market to COVID-19: A preliminary exposition. // Emerging Markets Finance and Trade, 56(10), 2138–2150. (access: 09.02.2021).

Reinhart C.M., Trebesch C. (2020) How Much Money Does the World Owe China? URL: <https://hbr.org/2020/02/how-much-money-does-the-world-owe-china> (access: 15.01.2021).

Russia's GDP in 2020 decreased by 3.1 percent. <https://ria.ru/20210201/vvp-1595573344.html> (access: 15.01.2021).

Salisu A. A. Revisiting oil-stock nexus during COVID-19 pandemic: Some preliminary results. // International Review of Economics & Finance, 69, 280–294. (access: 09.01.2021).

The Belt and Road Initiative: Country Profiles. <http://china-trade-research.hktdc.com/business-news/article/The-Belt-and-Road-Initiative/The-Belt-and-Road-Initiative-Country-Profiles/obor/en/1/1X000000/1X0A36I0.htm> (access: 5.12.2020).

The Economist (2020) The poorest countries may owe less to China than first thought // The Economist. (access: 15.01.2021).

The Emerging Markets Forum (2019) Maximizing the Positive Impacts and Minimizing the Risks of the BRI in the Central Asia and South Caucasus Region: A Policy Paper. September. <https://www.emergingmarketsforum.org/policy-paper-maximizing-the-positive-impacts-and-minimizing-the-risks-of-the-bri/> (access: 15.01.2021).

Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy / Trade forecast press conference: Remarks by DG Azevêdo, 24 April, 2020 / World Customs Organization. https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm (access: 15.01.2021).

Torkanovsky E. P. Autarky 2.0: the global environmental agenda, the COVID-19 pandemic and the new normal // Economic relations. - 2020. - Volume 10. - No. 3. - pp. 663-682. - doi: 10.18334/eo.10.3.110600 (access: 09.02.2021).

Worldometers 2020. URL: <https://www.worldometers.info/coronavirus/#countries> (access: 07.12.2020).

The New York Times, May 28, 2020 Updated May 29, 2020, (access: 09.01.2021).

Worldometers. <https://www.worldometers.info/coronavirus/#countries> (access: 01.02.2021).

World Health Organization. <https://covid19.who.int> (access: 09.02.2021).

WTO Secretariat. https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm (access: 05.12.2020).

Webster's Dictionary named the word of the Year
https://news.rambler.ru/world/45337388/?utm_content=news_media&utm_medium=read_more&utm_source=copylink (access: 07.12.2020).

Zhang D., et al. (2020). Financial markets under the global pandemic of COVID-19. // Finance Research Letters. 36, 101528.
<https://www.researchgate.net/publication/340714575> Financial markets under the global pandemic of COVID-19 (access: 09.02.2021).

今年 1 月份中国对一带一路沿线国家投资额超 100 亿 . URL:
https://www.inform.kz/cn/1-100_a3761882 (Access: 05.01.2021)

新华网 <http://news.cn> (access: 15.12.2020).

Carl von Clausewitz és korunk fegyveres konfliktusai

Kováts Levente

Bevezetés

Carl von Clausewitz sajnos nem élhette meg művének kiadását, de még sajnos befejezését sem, azonban ezt ő is előre tudta. Ezért is, könyvéhez tartozó értesítésében kifejti, hogy mennyire sajnálja, hogy műve befejezetlenül marad, mennyi munkája lett volna még vele. Az első könyv első fejezete az egyetlen, amely már megfelelő formában áll rendelkezésre. Ezen részben Clausewitz kifejti, hogy mi a háború, mi a célja majd, hogy milyen eszközökkel győzelmeskedhetünk a háborúban.

Mint oly sok helyen olvasható Clausewitz meghatározása a háborút illetően „A háború tehát az erőszak alkalmazása, aminek célja, hogy az ellenfelet saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük.”¹ Clausewitz szerint ezt úgy tudjuk elérni, hogyha védtelenné tesszük az ellenfelet, és csakis így tudjuk rákényszeríteni, hogy akaratunknak megfelelően cselekedjen.²

Három módszert, eszközt határoz meg Clausewitz, amivel győzedelmeskedhetünk. Először is az ellenséges haderő megsemmisítését (említi, javasolja, veti fel), ami azt jelenti, hogy olyan helyzetbe kell juttatni őt, hogy ne tudja az ellenünk való harcot folytatni. Tehát védtelenné tesszük. Másodszor az ellenséges ország területét el kell foglalni, annak érdekében, hogy ott új hadsereg ne jöhessen létre. Végül az ellenség akaratát kell megtörni, aminek legjobb módja, hogy békét kötünk vele, ezzel ugyanis az ellenállásra való hajlandóságot tudjuk csökkenteni. Mivel azonban a háborút mindig politikai cél határozza meg, ezért általában nem ennyire elvont a valóságban. Sokszor ezen módszerek céljainál jóval hamarabb is bekövetkezhet a béke. Amennyiben a háború így működne, akkor a jelentősen eltérő erejű felek harcának, napjaink megfogalmazásával élve az aszimmetrikus

¹ Carl von Clausewitz; A háborúról; Zrínyi Kiadó; Budapest (2013): 39.old.

² Carl von Clausewitz; A háborúról; 56.old

hadviselésnek, nem lenne létjogosultsága, hiszen a gyengébb fél nem tudna győzedelmeskedni.

Clausewitz szerint két tényező van, amely hamarabb is elhozhatja a békét. A valószínűség, amennyiben a kitűzött politikai cél elérése kivitelezhetetlen, vagy ha csak rendkívül nehezen kivitelezhető. A másik a siker túl nagy ára, amikor is a cél jóval csekélyebb értékű, mint a feltételezett sikerért követelt áldozatok és költségek mértéke. Ezen tényezők hatására a háború célja is jelentősen megváltozhat egy már folyamatban lévő háború során.³

Az eddig prezentált módszereken kívül Clausewitz három olyan lehetőséget sorol fel, melyekkel elérhető a győzelem, vagy amelyek legalább a siker valószínűségére hatnak.

Az első az invázió, amely „az ellenséges területek elfoglalása, amelyeket nem áll szándékunkban megtartani, mert itt a cél a hadiadó beszedése, vagy az adott területek elpusztítása.”⁴ Ebben az esetben a cél, hogy az ellenségnek a lehető legnagyobb kárt okozzuk. Ez abban az esetben alkalmazható, amennyiben jelentős erőfölényt vagyunk képesek kialakítani az ellenfél egy adott területén. Ez az erősebb félnek áll rendelkezésére vagy legalábbis az egy adott helyen erősebb számára. A második módszer, hogy az ellenség veszteségeit növeljük a lehető legnagyobb mértékben, és műveleteinket ennek megfelelően alakítsuk ki. Ez abban az esetben a leghasznosabb, ha az ellenség legyőzésére nincs reális lehetőségünk, és így kívánunk érvényt szerezni akaratunknak. Az utóbbi módszer kiegyenlített erők vagy minimális különbségek esetén alkalmazandó. A harmadik pedig a kifárasztás. Ebben az esetben a kifárasztás mind az egységek fizikai erőikre, mind akaratukra vonatkozik. Ez az időben elhúzódó háborúk esetén a leghatékonyabb. Clausewitz ki is emeli, hogy amennyiben a harc időtartamában akarjuk felülmúlni az ellenfelet, akkor lehető legkisebb célokat kell kitűznünk. Természetesen nem annyira, hogy csak elszenvedői legyünk a harcoknak. A cél, hogy akár rendkívül csekély, de folyamatos veszteségeket okozunk az

³ Carl von Clausewitz; 57-60. old

⁴ Carl von Clausewitz; 61. old

ellenfelünknek egészen addig, amíg kénytelen lesz felhagyni eredeti céljával. Ez aszimmetrikus hadviselés esetén egyértelműen a gyengébbik fél leghatásosabb eszköze.⁵

A következő fejezetekben az elmúlt évtizedek három meghatározó konfliktusát vizsgálom meg. Röviden bemutatva a konfliktus kialakulásának hátterét, a szembenálló feleket, eredeti céljaikat. Ezt követően a már felvázolt eszközök megjelenését és eredményeit tekintem át és összehasonlítom őket.

Az Iraki-iráni háború

A vizsgálandó konfliktusok közül ez az egyetlen olyan háború, ahol két, nagyjából azonos erőt képviselő állam reguláris hadserege küzd meg egymással. Jelentősége a szembenálló erők nagyságából, az elhúzódozó intervallumból és a régióban okozott hatalmi átrendeződésből adódik.⁶

A konfliktus fő forrását a Satt el-Arab folyó menti határvita adta, melynek jelentősége abból adódik, hogy az a Tigris és az Eufrátesz folyók mentén található olajkikötőket összeköti a Perzsa-öböllel. A kisebb-nagyobb összetűzések folyamatosak voltak, de 1979-ig ezeket sikerült békésen zárni. Ekkor azonban mind a két állam esetében jelentős belpolitikai változások következtek be, amelyek végül a konfliktus kiújulásához és súlyos eszkalálódásához vezettek.⁷

Iránban az iszlám forradalom kitörését és az iszlamisták győzelmét követően megalakult az Iráni Iszlamista Köztársaság Ruhollah Khomeini ajatollah vezetésével. Célja, hogy exportálja a forradalmat, és egyesítse az arab népeket, melyben épp a szomszédos Irak akadályozhatta leginkább. Eközben Irakban, Bakr elnök lemondott és helyét Szaddám Huszein vette át. Miután belső ellenfeivel leszámolt, figyelmét a szomszédos Iránra fordította, tartva a forradalom esetleges exportjától, a vallási ellentétek megerősödésétől és ezáltal az Irakban található síita többség szembefordulásától a kisebbségi szunnita vezetéssel.⁸

⁵ Carl von Clausewitz; 61-62.old.

⁶ Babos László – Pap Tamás; A modern kor háborúi és csatái; Zrínyi Kiadó, Budapest, 2009.

⁷ Babos-Pap; A modern kor háborúi és csatái

⁸ Efraim Karsh; The Iran-Iraq War, 1980-1988.

Kezdetben csak az egymás területén található vallási és etnikai kisebbséget támogatták a felek, azonban a feszültség egyre csak nőtt, miközben Irán, belpolitikai akcióinak köszönhetően teljesen elszigetelődött, így Iraknak nem kellett tartania háború esetén komoly nemzetközi rezisztenciától.⁹

Nagyjából két azonos erőt képviselő hadsereg állt szemben, mind a létszám mind a haditechnika tekintetében, azonban jelentősen eltérő helyzetből várták a háborút. Az iraki hadsereg relatív nyugalomban készülhetett a konfliktusra. Az iráni haderő komoly válságban volt a forradalmat követő tisztogatásokat követően, melyeknek a tisztikar egy része is áldozatul esett, ezáltal mind létszámot, mind a technikai eszközök készülségét tekintve hátrányba került. Például a technikai eszközök üzemeltetését biztosító amerikai tanácsadók is távoztak.¹⁰

Irak minimális célja a Satt el-Arab keleti partjának elfoglalása volt. Ezenfelül esetlegesen Kuzisztán kiválása Iránból, valamint a teheráni rezsim megdöntése, mint maximális cél. A háború iraki légitámadásokkal vette kezdetét, melynek fő célpontjai az iráni légierő bázisai voltak, amivel párhuzamosan a szárazföldi erők is megkezdték támadásukat. Kezdetben jól haladtak, a meglepetés ereje hatásosnak bizonyult. Az iráni légierő azonban súlyos veszteségeket okozott az iraki harckocsik között, majd ezzel párhuzamosan az iráni hadsereg folyamatos átszervezéseknek, átcsoportosításoknak és az irreguláris erők reguláris csapatokkal való összehangolásának köszönhetően sikerült megállítani az irakiak előrehaladását decemberre.¹¹

A szárazföldi front mellett a Perzsa-öbölben is dúltak a harcok, amelyek jelentősége abban rejlett, hogy mindkét ország bevételeinek jelentős részét biztosító kőolaj kereskedelem itt zajlott. Az iráni haditengerészet elsöprő fölénye kétséget kizáró módon biztosította a Perzsa-öböl északi részét, ahol a légifölényt is sikerült biztosítani. Ezzel a háború első szakasza le is zárult. Az iraki offenzíva elakadt, részsikereket értek

⁹ Babos-Pap; A modern kor háborúi és csatái, 105-106. old.

¹⁰Babos-Pap; 107-115.old.

¹¹ibid; 115-123.old.

el, nagyjából 12.000 km²-t tudtak elfoglalni, amelynek védelmére rendezkedtek be az iraki erők.¹²

Szaddám nem kívánta a béke esélyét ellehetetleníteni, ezért döntött egy limitált támadás mellett, és állította meg erőit, bízva abban, hogy az iráni vezetés ezt látva békülékeny hangnemben tárgyalóasztalhoz ül vele. Azonban ezzel csak a szükséges időt biztosította Iránnak az ellentámadás megszervezéséhez.¹³

A következő szakaszban Irán vezetett offenzívát azzal a céllal, hogy kiűzze az iraki erőket a területéről. Az élőerőben jelentős fölényrel rendelkező Irán, az I. Világháborút idéző rohamokkal és az irreguláris erők alkalmazásával szignifikánsan visszaszorította az iraki erőket. Szaddám Huszein visszarendelte az iráni területeken tartózkodó további erőit, abban bízva, hogy így Teherán békét ajánl majd.¹⁴

Azonban Irán további offenzíva mellett döntött és a cél Irak felszabadítása és Szaddám Huszein megbuktatása volt. Ezen szakasz hamar állóháborúvá változott. Ebben az időszakban Irak egy jóval nagyobb, gazdasági jellegű problémával nézett szembe. Irán könnyedén tudta olajexportját folytatni a Perzsa-öbölben míg Irak olajkikötői a háború során használhatatlanná váltak, így jelentős bevételektől esett el. Annak érdekében, hogy kiegyenlítse esélyeit, Irak blokád alá vette a Kahrg-szigetet, melyen át hajózták be az iráni olajexport 90%-át. A sziget felé haladó tankhajók folyamatos támadása okán a háború ezen szakaszát a „tankhajóháború” névvel illeték. Válaszul Irán megfenyegette Irakot és szövetségeseit (Kuvait és Szaúd-Arábia), hogy lezárja a Hormuzi-szorost, amire azonban a háború alatt nem került sor. 1985-re az erőviszonyok jelentősen megváltoztak, köszönhetően a Szovjetunió és az Egyesült Államok iraki támogatásának, melynek eredményeképpen a légierőnél 6:1-hez a páncélosoknál 5:1-hez és a tüzérségnél 3:1-hez volt az iraki fölény.¹⁵

Ezzel szemben Irán folyamatosan elszigetelődött a nemzetközi közösségtől, fegyverbeszerzéseit főleg Kínától és Észak-Koreától, valamint a feketepiacról tudta

¹²Ibid; 124-127.old.

¹³Efraim Karsh; 27-29.old.

¹⁴Babos-Pap. 128-129.

¹⁵Ibid; 131-134.old.

biztosítani. Irán teljesen kifáradt, a hiányzó szaktudást és haditechnikát a vallási és forradalmi lelkesedéssel kívánták pótolni, azonban a nagy emberveszteségek miatt a háború támogatottsága egyre csak csökkent. 88-ra a háromszor nagyobb lakosságú Irán csak az iraki hadsereg létszámának 2/3-át tudta kiállítani. Irak egyre jobban ellehetetlenítette Irán olajexportját miközben katonailag minden téren fölé emelkedett a nemzetközi támogatásoknak köszönhetően.¹⁶

Ezt követően szinte minden iraki offenzíva sikeres volt, és szinte minden addig Irán által elfoglalt területet visszaszerzett. Ekkorra Irak katonai fölénye elsöprő volt, ami az ütközetekben is egyértelműen megmutatkozott, az iráni gazdaság már nem bírta tovább és ekkor már a politikai vezetés is tudomásul vette ezt. Végül 1988. augusztusában Irán elfogadta az ENSZ által közvetített tűzszünetet.¹⁷

Irak limitált célja, miszerint megszerzi a Shatt-el Arab két partját, végül nem járt sikerrel. Irak felismerte, hogy tisztán katonai erővel nem, vagy csak óriási áldozatok árán lenne képes térdre kényszeríteni Iránt. Irán komolyabb célokat határozott meg, azonban idővel látva, hogy Irak fölénye jelentős és a nép támogatása egyre kevésbé adott, végül felhagyott ezekkel. A katonai patthelyzetet követően, jól felismerve Irán gazdasági sebezhetőségét, Irak a tankhajóháború keretében hosszútávon képes volt gazdaságilag ellehetetleníteni Iránt a háború folytatásától. Szaddám az ellenfél gazdasági kifárasztását, valamint a folyamatos veszteségek okozását tűzte ki célul.

Az Öböl-háború:

Az Öböl-háború esetében két jelentősen eltérő erejű fél háborúját tekintem át, ahol a politikai célok korlátozzák a katonai fölény kiteljesedését, hiszen hamarabb sikerül a békét elérni. Az Irak-iráni háború következtében felhalmozott tartozás jelentős gazdasági problémákat okozott a Szaddám Huszein vezette Irak számára, ami párosult a kőolaj világgpiaci árának nagymértékű csökkenésével is, amely a bevételek jelentős részét biztosította. Egyik legnagyobb Iránnal szembeni támogatója és hitelezője a szomszédos Kuvait volt, amely rendkívül nagy kőolaj készletekkel

¹⁶ Ibid; 136-139.old.

¹⁷ Iran-Iraq War; <https://www.britannica.com/event/Iran-Iraq-War> (2021.01.04.)

rendelkezett maga is. A két állam közötti kapcsolat hosszú múltra tekint vissza. Irak már 1961-ben bejelentette igényét Kuvaitra, majd 1988-ban a határok felülvizsgálatát kérvényezte. Emellett azzal vádolta Kuvaitot, hogy az ő területén található kőolajat termeli ki és árusítja. A viták békés rendezésének érdekében Kuvait fizetett a hivatkozott kőolaj eladások után, azonban ez nem bizonyult elégnek. Támaszkodva regionális vezető katonai képességeire és bízva a nemzetközi közösség passzivitásában, Szaddám Kuvait inváziója mellett döntött.¹⁸

A nemzetközi közösség és főleg az Egyesült Államok felháborodását fejezte ki, és ultimátumot adott Iraknak, hogy 1991.01.15-ig vonja ki egységeit Kuvaitból vagy katonai lépést fognak tenni. Ahogy az várható volt, Szaddam Huszein nem tett eleget az ultimátumnak, így megindult az Öböl háború. Irak a világ 4. legnagyobb hadseregével rendelkezett ekkor, köszönhetően az Irán ellen vívott háború okozta kényszer fejlesztéseknek. Majd egy millió katonával, 6.000 páncélos eszközzel, több mint 200 helikopterrel. Emellett a légierő eszközeinek a száma is 900 körül volt. A technikai eszközök részben idősebb és modernebb szovjet, valamint francia eszközök voltak. Papíron tehát egy komoly erőt képviselt az iraki haderő.¹⁹

A koalíciós erők, melyeket az Egyesült Államok és további 12 állam biztosított mintegy 800.000 főt számláltak. Több mint 2.000 merevszárnyú eszköz állt rendelkezésre, de minden egyéb haditechnikai eszközben is felülmúlta az iraki hadsereget. A lényeges különbség azonban nem számbeli volt, hanem inkább minőségbeli. Az Egyesült Államok elképesztő technológiai fölényrel rendelkezett. Harckocsik terén az M1 Abrams, tüzérségi eszköz tekintetében az MLRAS, továbbá helikopterek esetében az Apache vagy a Cobra messze felülmúlták az ellenfélet.²⁰

A szövetséges erők céljai Kuvait felszabadítása és az iraki erők számára jelentős veszteségek okozása volt az eredeti status quo jelentős megváltoztatása nélkül. Az

¹⁸ Resperger István; Az Öböl-háború (Események, tapasztalatok); Budapest-Sopron 1999.

¹⁹ Alastair Finlan; The Gulf War 1991; Routledge (UK) 11 New Fetter Lane, London EC4P 4EE; 15-18.old.

²⁰ Alastair Finlan; The Gulf War 1991; 19-22.old.

Egyesült Államok számára fontosnak bizonyult Irak az iszlám forradalom feltartóztatása végett.²¹

Az Egyesült Államok vezette nemzetközi koalíció műveleteit 3 szakaszra bonthatjuk. Az első szakasz a Sivatai Pajzs (*Desert Shield*) fedőnevet kapta. A név választást az indokolta, hogy ezen szakaszban Szaúd-Arábia védelmét, valamint egy hídfőállást alakítottak ki a szövetségesek, még jóval az ultimátum lejárta előtt, amennyiben szükség lesz az offenzívára.²²

A második szakasz a Sivatai Vihar (*Desert Storm*) elnevezést kapta, melynek során a szövetséges légierő és tüzérség heteken keresztül támadták az iraki vezetési és irányítási pontokat, ellehetetlenítve az ellenállást. Az iraki légierő szinte megszűnt. A légifölény kialakítását követően a szárazföldi célok kerültek előtérbe. Az Egyesült Államok haderejének technológiai fölénye rendkívül látványos volt. A legújabb eszközök mind „bemutatkoztak”; a lopakodó (stealth) repülőktől kezdve az okos rakétákon át, a tv nézők pedig élőben követhették ráadásul az elsöprő győzelmet. A koalíciós erők lényegében ebben a szakaszban döntő vereséget mértek az ellenségre azáltal, hogy a vezetési pontokat, kommunikációs rendszereket lebombázták és a légiuralmat elnyerték. A szárazföldi erők szinte védtelenül estek áldozatul.²³

A harmadik szakasz a Sivatai Tőr (*Desert Sabre*) megnevezést kapta, amely a szárazföldi offenzíva volt. Február 24-én hajnali 4 órakor vette kezdetét a művelet. Már a kezdetektől több ezer iraki katona adta meg magát. Az egyik cél az volt, hogy a Kuvaitban található iraki egységeket elvágják minden nemű erősítéstől a hazai bázisok irányából. A másik támadási irány a szaúdi kuvaiti határ mentén volt, melynek a célja az volt, hogy kiűzze az iraki erőket Kuvaitból és felszabadítsa az országot. Kuvait gyors felszabadítását követően már Irak területén folytak a harcok. A szövetséges erők rendkívül gyorsan haladtak, és 100 órával később már fegyverszünetet is kötöttek.

²¹ Resperger István; Az Öböl-háború; 50.old.

²² Operation Desert Shield; U.S. Army Center of Military History; https://history.army.mil/html/bookshelves/resmat/dshield_dstorm/desert-shield.html

²³ Alastir Finlan; 34-38.old.

Bush elnök azért ajánlott fel tűzszünetet, hogy ne legyen feleslegesen nagy az iraki áldozatok száma.²⁴

A rendkívül gyors győzelmet követően a határokat visszaállították a háború előtti állapotába az ENSZ 678-as határozata alapján, valamint a Biztonsági Tanács 686-os és 687-es határozata alapján, amik továbbá meghatározzák, hogy Irakba fegyverzetellenőrök érkeznek és biztosítják, hogy ne legyenek az országban biológiai vagy kémiai és tömegpusztító fegyverek, valamint ezek célba juttatására alkalmas eszközök, melyeknek a hatótávja meghaladja a 150km-t.²⁵

Szemben az Irak-iráni háborúval, a szövetségesek fölényüknek köszönhetően gyorsan döntő vereséget tudtak mérni az ellenfélre. Az Egyesült Államok és szövetségesei óriási győzelmet arattak Irak felett. Könnyedén elfoglalhatták volna Bagdadot és leválhatták volna Szaddám Huszeint, azonban a politikai érdekek a stabilitást előrébb helyezték ennél, ezért is álltak meg a szövetséges csapatok. Nem volt szükség az ország teljes területének elfoglalására és az egész hadsereg megsemmisítésére, hiszen az elsőprő fölényel szemben Szaddám belátta, hogy sikere valószínűtlen, így hatalmát kizárólag békekötéssel tarthatja fennt. A siker oka, hogy a politikai cél világos, és a hadsereg által könnyen elérhető volt, köszönhetően a jelentős erőfölénynek és megfelelő tervezésnek.

Az Iraki háború (2003-2011)

Irak második inváziójának különlegessége a háború második szakaszából adódik. A vizsgált háborúk közül ez az, amelynek műveletei az ellenfél országának teljes területén, elhúzódóan és egy rendkívül nehezen azonosítható ellenféllel szemben zajlottak. A kitűzött politikai cél - szemben az első Öböl-háborúval - nagyon összetett, és pusztán katonai eszközökkel nem kivitelezhető. A war on terror kvázi második frontjaként értelmezhető az iraki háború, vagy sokak által II. Öböl-háborúként ismert konfliktus. A Szaddám Huszein vezette Irak, köszönhetően az Amerika ellenes

²⁴ Ibid; 57-68.old.

²⁵ John M. Goshko; Iraq accepts U.N. terms to end gulf war; The Washington Post; 1991; <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/04/07/iraq-accepts-un-terms-to-end-gulf-war/9800a4ea-62c1-4215-8119-f21cf4630b78/>

retorikájának, belpolitikai erőszaknak és a nemzetközi közösséggel való feszült viszonyának, előkelő helyen szerepelt a célpontok listáján. Bár az Al-Káida támogatására vonatkozó bizonyítékok nem álltak rendelkezésre, George Bush többször is kiemelte Szaddámot, mint negatív személyt és Irakot, mint a „gonosz tengelyének tagját”. Mivel 1999-óta nem tett eleget az ENSZ 1286-os határozatban foglaltaknak az UMOVIC ellenőreinek támogatása kapcsán, mint utolsó felszólítás az 1441-es határozatot terjesztette be az Egyesült Államok és Nagy-Britannia. Bush elnök kilátásba helyezte, hogy komoly konzekvenciákra számíthat Irak, amennyiben nem szünteti meg folyamatos jogsértését. Ekkor már több mint 15 ENSZ határozat volt melyet Irak nem tartott be.²⁶ Végül, március 17-én George W. Bush, amerikai elnök egy beszédében jelentette be, hogy a „Hajlandók Koalíciója” (Coalition of the Willing) megteszi, ami szükséges: Szaddám Huszeinnak és családjának 48 órája van elhagyni Irakot, vagy megkezdődnek a katonai műveletek.²⁷

2003 március 20-án indult az Iraki Szabadság Hadművelet (Operation Iraqi Freedom). A szembenálló felek ereje jelentősen különbözött az Öböl-háborúhoz képest. Iraki részről jóval csekélyebb erők álltak rendelkezésre köszönhetően az akkori vereségnek és a belpolitikai helyzetnek. Körülbelül 200.000 fős hadsereg állt készeniraki részről, ezen felül a 60.000 fős Köztársasági Gárda és az irreguláris erők, amelyek szintén több tízezer fő körül lehettek.²⁸

Ezzel szemben a szövetségesek hadereje főleg az Egyesült Államok és Nagy-Britannia egységeiből adódott össze, valamint további, kisebb szövetségesi felajánlásokból és a háború kezdetére több mint 460.000 főt vezényeltek a régióba, mindemellett jelentős mennyiségű haditechnikai eszközt. A szövetségesek fölényéhez kétség sem férhetett.²⁹

²⁶ John Keegan; Az iraki háború;

²⁷ Debra Miller; The War Against Iraq; 41.old

²⁸ John Keegan; Az iraki háború;

²⁹ Linwood B. Carter; Iraq: Summary of U.S. Forces; CRS Report for Congress; 2005; <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL31763.pdf?fbclid=IwAR2rHI9XT4ZHPS6pzRFPOXpoRphdre2hhtNPlmp2Qa6jw15oMIW1ZHYGJO8> Letöltve: 2020.12.11.

A háború fő céljaként Szaddám Huszein és rezsime megbuktatását és visszatérésének megakadályozást, a tömegpusztító fegyverek felkutatását és alkalmazásuk megakadályozását, valamint a civil lakosság védelmét tűzték ki.³⁰ A reguláris hadsereg gyenge ellenállást tanúsított, inkább az irreguláris egységek, valamint a Köztársasági Gárda, jelentettek problémát.³¹ Azonban a szövetséges erők folyamatosan haladtak céljuk felé, Bagdadot és Baszrát pedig április 9-én sikerült elfoglalni. A szövetséges reguláris erők gyors győzelmet arattak, miközben relatíve csekély, amerikai részről 122 fő, brit részről 33 fő veszteséget szenvedtek. George W. Bush május 1-én, az azóta is megosztó „Küldetés Teljesítve” beszédében (Mission Accomplished speech) bejelentette, hogy a jelentős támadó műveletek befejeződtek.³²

A következő feladat Szaddám Huszein elfogása volt, melyre a Vörös Hajnal Hadművelet (Operation Red Dawn) keretében került sor. December 13-án, Tikrit körzetben, ahol Szaddám született, egy farmon találtak rá egy földalatti búvóhelyen.³³ Ezzel sikerült kézre keríteni, bíróság elé állítani, ahol halálra is ítélték 2006-ban.³⁴ Megszűnt a visszatérésétől való félelem.

A háború második szakasza ezután következett, és ez jóval nehezebbnek bizonyult. Irakot talpra állítani és egy stabil, demokratikus országgá alakítani.

A szövetségesek, bár örülhettek a gyors győzelemnek, hamar jelentős problémával néztek szembe. Inváziókat követően az erőszak természetesnek vehető, azonban ezek jellemzően kismértékűek. Irakban hamar elszabadultak az indulatok. Rendkívül nagy hibának bizonyult, hogy az iraki hadsereg katonáit, és a rendőrség embereit szélnek eresztették és megtiltották, hogy az új iraki hadseregben/rendőrségben jelen lehessenek, ugyanis ezzel több százezer ember került az utcára, akit könnyű volt a felkelőknek meggyőzni és jelentős utánpótlást

³⁰ Resperger István, Kiss Álmos Péter, Somkúti Bálint; Aszimmetrikus hadviselés a modern korban – Kis háborúk nagy hatással; Zrínyi Kiadó; 2013; 165.old.

³¹ Debra Miller; 47.old.

³² Bush makes historic speech aboard warship; CNN Press release; 2003.; <https://www.history.com/topics/us-presidents/george-w-bush-declares-mission-accomplished-video>

³³ Operation Red Dawn nets Saddam Hussein; https://www.army.mil/article/116559/operation_red_dawn_nets_saddam_hussein Letöltve: 2020.12.09.

³⁴ Saddam Hussein is Sentenced to Death; Press release; <https://www.nytimes.com/2006/11/05/world/middleeast/05cnd-saddam.html> Letöltve: 2020.12.01.

biztosítottak számukra.³⁵ Ennek hatására az országban folyamatosak voltak a fosztogatások, a biztonsági helyzet rendkívül rossznak bizonyult. A kurdok lakta északi, valamint a szunnita többségű déli területeken relatíve hamar helyreállt a rend. A britek délen gyorsan helyreállították a közszolgáltatásokat és bevonták a helyieket az újjáépítésbe. Ezeken a területeken nagyon magas volt a Szaddám diktatúrájának megszüntetésének támogatottsága.³⁶

Az ellenállás Bagdad és Tikrit környékén, valamint az úgynevezett szunnita háromszögben volt a legintenzívebb. Folyamatosak voltak a rajtaütések, az emberrablás és öngyilkosmerényletek, melyeknek célpontjai főleg a nemzetközi szervezetek dolgozói, a szövetséges katonák és az őket segítők voltak.³⁷ A felkelést tovább erősítette, hogy az Egyesült Államok egy síita vezetésű országot kívánt létrehozni, szemben az eddigi szunnitával, amivel jelentősen megváltozott a politikai egyensúly, ez pedig félelmet keltett az országot addig vezető lakosságában a jövőjüket illetően.³⁸ Az erőszak következtében az Egyesült Államok veszteségei drasztikusan növekedtek, 2004-ben 1000 volt, míg 2006-ra már elérte a 3000-et a halottak száma. A 2007-es év jelentős fordulatokat hozott. George Bush bejelentette a „surge-stratégiát” melynek célja az volt, hogy egy jelentős létszámemelés keretében stabilizálják az országot, majd pedig ezt követően folyamatosan megkezdik a katonák kivonását. A bővítésnek köszönhetően 170.000-re nőtt az amerikai katonák száma az országban. Bár ez az év bizonyult a háború legvéresebb évének, mégis jelentős eredményeket sikerült elérni és ezután folyamatosan csökkent az erőszak szintje. A szunnita lázadók az „ébredés” jegyében megkezdték együttműködésüket az Egyesült Államokkal és sikerült megegyezni az új iraki kormánnyal, hogy integrálják a törzseket a biztonsági erőkbe.³⁹

³⁵ John Keegan; 138.old.

³⁶ John Keegan;

³⁷ Resperger István, Kiss Álmos, Somkuti Bálint; 167-169.old.

³⁸ US Marines in Iraq; 2.old.

³⁹ Michael Black; Explaining insurgency progression in Iraq, 2003-2011; Dynamics of Assymetric Conflict 2019, VOL. 12, NO. 3.

A következő évben az Iraki parlament és az Egyesült Államok megegyeztek az amerikai erők végső kivonásának menetéről, melynek értelmében 2011 év végéig az összes amerikai katonát kivonják Irakból. A harcoló erők kivonására végül 2010 nyarán került sor, amelyet már Barack Obama elnök vezényelt le, és ezek után mindössze 50.000 amerikai katona maradt az országban. Folytattak tárgyalásokat arra vonatkozóan, hogy egy pár ezer katona maradjon, azonban az iraki nép negatív hozzáállása miatt nem sikerült megegyezni erről, így 2011. december 15-én az amerikai hadsereg hivatalosan befejezettnek nyilvánította küldetését.⁴⁰

A Hajlandók Koalíciója egyértelmű és gyors győzelmet aratott a háború reguláris szakaszában. A háború második szakasza, amely vizsgálatom szempontjából különlegessé teszi, jelentősen eltér az előző két konfliktustól. Szaddám Huszein elfogása és kivégzése nem törte meg követőinek akaratát. A vallási ellentétek, valamint a jövőtől való félelem táplálta a felkelőket. Az iraki lázadók a folyamatos támadásokkal a szövetséges erők akaratát kívánták megtörni és túl magassá akarták tenni a siker árát. Ehhez azonban nem volt elég széleskörű a társadalmi támogatottság, és sikerült, bár csak átmenetileg, de megbékíteni a szunnita felkelőket a síita vezetőkkel, így eltávolítani őket a felkelőktől. Ez tette lehetővé az amerikai erők kivonását és az átmeneti békés időszakot. Ma már tudjuk azonban, hogy sajnos csak átmeneti volt.

Összegzés

Vizsgálatom során mind a reguláris hadseregek által vívott, mind az aszimmetrikus háborút is áttekintettem. Úgy vélem, hogy a Carl von Clausewitz által megfogalmazott módszerek megfelelő alapot biztosítanak ahhoz, hogy megértsük miért lehetséges, hogy míg egyszer a katonai győzelem politikai győzelemmé transzformálható könnyedén, addig máskor egy katonai patthelyzet esetén mégis lehet politikai győzelmet aratni. Az Irak-iráni háború esetében, köszönhetően a limitált politikai céloknak nem alakult ki totális háború és bár a háború végére Irak fölénye egyértelmű volt, mégsem volt szükséges, hogy jelentős katonai műveleteket hajtson

⁴⁰ Iraq War 2003-2011; <https://www.britannica.com/event/Iraq-War>

vége a béke megkötéséhez, hiszen e nélkül is képes volt Iránt békére kényszeríteni. A siker árát óriásivá, valószínűségét pedig rendkívül csekélyé (kvázi lehetetlenné) tette és ezzel azon célját, hogy a síta forradalom és Irán terjeszkedését megállítsa, sikerrel járt. Iraknak nem lett volna esélye Iránt elfoglalni és hadseregét elpusztítani, azonban békére tudta kényszeríteni. Irán és Komeini akarata megtört, illetve annak érdekében, hogy hatalmát megtarthassa, nem tehette ki tovább a népet a háború okozta nehézségeknek. Iránnak nem voltak igazán lehetőségei azt követően, hogy a bevételeinek jelentős részét elválták és egyedül maradt a háborúban.

Az Öböl-háborúban a szövetséges erők elfoglalhatták volna egész Irakot és megdönthették volna Szaddám Huszein hatalmát, azonban a politikai célok ezt felülírták és sikerült megbékélni. Végül a 2003-as iraki háború, amelynek során, az I. Öböl-háborúhoz hasonlóan a konvencionális szakasz gyorsan és sikeresen lezajlott az erőfölénynek köszönhetően a folytatásban már jelentősen eltért. Az új cél, egy új Irak létrehozása már egy olyan politikai érdek, amit pusztán katonailag nem lehet elérni és mindenképpen időt igényel. Ez azonban mindig kedvez annak a félnek, akinek a célja csupán a veszteség okozás, hiszen ez nem igényel jelentősebb befektetést, ahogy már Clausewitz is említette. Ezzel pedig jelentősen megtudja emelni az ellenfél számára a siker árát.

Láthattuk, hogy a kezdeti politikai célok hogyan változhatnak meg és milyen egyéb módszerekkel lehet győzedelmeskedni, ha nincs lehetőség az ellenség hadseregének elpusztítására, területének elfoglalására. Az idő jellemzően az irreguláris félnek kedvez, ezért szükséges a népesség akaratát megnyerni, legalábbis békefenntartó, államépítő feladatok esetén biztosan. A gerilla akciók keretében végrehajtott, folyamatos támadások okozta veszteségek a nyugati, demokratikus államok számára rendkívül nehezen fogadhatók el és akár egy kormány vesztét is okozhatják, ezért is alkalmazzák olyan szívesen ezt a módszert. Emellett rendkívül fontos, hogy már a háború előtt megtudjuk határozni a céljainkat és az oda vezető utat. Véleményem szerint Clausewitz elméletei továbbra is relevánsak, segíthetik korunk háborúinak jobb megértését és a jövő konfliktusaira való megfelelő felkészülést.

Felhasznált irodalom

Babos László – Pap Tamás; A modern kor háborúi és csatái; Zrínyi Kiadó, Budapest, 2009.

Black, Michael; Explaining insurgency progression in Iraq, 2003-2011; Dynamics of Assymetric Conflict 2019, VOL. 12, NO. 3.

Clausewitz, Carl von: A háborúról, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.

Finlan; Alastair; The Gulf War 1991; Routledge (UK) 11 New Fetter Lane, London EC4P 4EE; 2003.

Karsh, Efraim; The Iran-Iraq War, 1980-1988.

Keegan, John; Az iraki háború; Európa Könyvkiadó; Budapest; 2004.

Miller, Debra; The War Against Iraq

Resperger István, Kiss Álmos Péter, Somkúti Bálint; Aszimmetrikus hadviselés a modern korban – Kis háborúk nagy hatással; Zrínyi Kiadó; 2013;

Internetes források:

Bush makes historic speech aboard warship; CNN Press release; 2003.;
<https://www.history.com/topics/us-presidents/george-w-bush-declares-mission-accomplished-video>

Goshko, John M. ; Iraq accepts U.N. terms to end gulf war; The Washington Post; 1991;
<https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/04/07/iraq-accepts-un-terms-to-end-gulf-war/9800a4ea-62c1-4215-8119-f21cf4630b78/>

Iraq War 2003-2011; <https://www.britannica.com/event/Iraq-War>

Linwood B. Carter; Iraq: Summary of U.S. Forces; CRS Report for Congress; 2005;
<https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL31763.pdf?fbclid=IwAR2rHI9XT4ZHPS6pzRFPOxpoRphdre2hhtNPImp2Qa6jw15oMIW1ZHYGJO8>

Naylor, Sean: Security Studies Program Seminar, 2006,
http://web.mit.edu/SSP/seminars/wed_archives06spring/naylor.htm

Operation Red Dawn nets Saddam Hussein;
https://www.army.mil/article/116559/operation_red_dawn_nets_saddam_hussein
Letöltve: 2020.12.09.

Operation Desert Shield; U.S. Army Center of Military History;
https://history.army.mil/html/bookshelves/resmat/dshield_dstorm/desert-shield.html

Saddam Hussein is Sentenced to Death; Press release;
<https://www.nytimes.com/2006/11/05/world/middleeast/05cnd-saddam.html>

Újraírható-e Koszovó történelme? A koszovói különleges törvényszék és különleges ügyészség felállításának és eddigi működésének tapasztalatai

Lángné Petruska Szidónia

Bevezetés

Az 1998-1999-es háború lezárásától napjainkig számos kérdés megoldatlan maradt Koszovó háborús múltjával kapcsolatban. Ezek egyike a háborús bűnösök felelősségre vonásának ügye, ami az érintett személyek életére, valamint Szerbia és Koszovó kapcsolatának normalizálására is jelentős befolyással lehet.

A Pristinai Humanitárius Jogi Központ szerint két évtized alatt ötféle bíróság 38 albánt és 26 szerbet ítélt el a koszovói háború során elkövetett háborús és emberiség elleni bűntettek miatt, miközben körülbelül 13000 halálos áldozatot és 1600 eltűnt személyt tartanak nyilván.

Az ICTY a koszovói háború kapcsán összesen hat magas rangú szerb tisztviselőt ítélt el (továbbá egyet felmentett, Milošević egykori elnök pedig a büntetőeljárás közben meghalt). Az egykori Koszovói Felszabadítási Hadsereg (Ushtria Çlirimtare e Kosovës, UÇK) tagjai közül az első három személyt 2003-ban tartóztatták le, egyiküket, Haradin Bala-t 2007-ben 13 év börtönbüntetésre ítélték. 2005-ben a regnáló miniszterelnök, Ramush Haradinaj és két társa ellen indult eljárás, 2008-ban Lahi Brahimaj-t hat év börtönre ítélték. Az ügyet később részlegesen újratárgyalták, ami mindhármuk felmentésével végződött – dacára annak, hogy az ICTY hangot adott a tanúvédelem hiányosságaival kapcsolatos aggodalmának.

Az ICTY az alacsonyabb rangú feltételezett elkövetők ügyét a nemzeti hatóságoknak adta át. Ezek ítélezését azonban jelentősen nehezíti, hogy a korábban akár jogerősen is elítélt háborús bűnösöket sok esetben hősként tisztelik hazájukban továbbá, hogy Szerbia és Koszovó között 2017-re teljesen megszűnt az igazságügyi együttműködés a háborús bűntettek tekintetében.

Egyre láthatóbb ugyanakkor a 2015-ben létrehozott koszovói Különleges Törvényszék és Különleges Ügyészség (Specialist Chambers and Specialist Prosecutor's Office, SCSSPO) tevékenysége. Pl. Haradinaj 2019 júliusában az SCSSPO idézése miatt mondott le másodszer is miniszterelnöki tisztségéről, Hashim Thaçi államfőt pedig 2020 novemberében helyezték vád alá, aminek következtében lemondott, és napjainkban is őrizet alatt áll Hollandiában. A tanulmány további részében az SCSSPO felállításának körülményeit, célját, tevékenységének első öt évét, valamint működésének lehetséges következményeit járom körbe.

Az SCSSPO életre hívásának előzményei

A szerbekkel szembeni fegyveres ellenállás céljával az 1990-es évek elején létrehozott UÇK-t a nyugat sokáig terrrorszervezetnek tekintette, később azonban ez a narratíva megváltozott. Az etnikai tisztogatások áldozataiként a koszovói albánok elnyerték a nyugati világ együttérzését. A gerillák az 1999-es békekonferenciákon már vezető szerepet töltöttek be a koszovói delegációban, majd 1999 márciusától az ideiglenes kormányban is.¹ A NATO beavatkozása kapcsán magukat a nyugati világ fontos szövetségeseiként pozícionálták.

A nemzetközi közösség UÇK-hoz való ellentmondásos viszonyulását jelzi ugyanakkor, hogy a gerillahadsereg háborút követő feloszlását a kezdetektől az együttműködés feltételéül szabták. A jugoszláv/szerb erők 1999. júniusi kivonulását követő, szerbek és egyéb kisebbségek, illetve kollaboráns albánok ellen irányuló agresszió² is fokozta a bizalmatlanságot. A honfitársaik jelentős része által háborús hősnek tekintett egykori gerillák azonban fontos pozíciókhoz jutottak a politikában és a közéletben, több országos jelentőségű pártot is alapítottak. A hajdani parancsnokok a nyugat megkerülhetetlen partnerei lettek a koszovói rendezésben. Az egykori ideiglenes kormány miniszterelnöke, Thaçi kulcsszerepet kapott: 2008-ban, már

¹ *Annex 3 to submission of corrected and public redacted versions of confirmed indictment and related requests.* https://repository.scp-ks.org/details.php?doc_id=091ec6e98037f115&doc_type=stl_filing_annex&lang=eng
Letölve: 2020. december 12.

² Borsányi András: *A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye.* BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 179–182.

demokratikusan választott miniszterelnökként ő kiáltotta ki Koszovó (máig nem teljeskörűen elismert) függetlenségét is.³

2010-ben a hágai Nemzetközi Bíróság Szerbia várakozásával szemben arra jutott, hogy Koszovó függetlenségének egyoldalú kinyilvánítása nem sértette a nemzetközi jogot.⁴ Thaçit 2010. december 12-én újraválasztották, ám még ugyanaznap terhelő hírek jelentek meg róla, melyek szerint a politikus egy olyan csoport feje, amit a háború idején hoztak létre, és amely azóta is ellenőrzést gyakorolt a legveszélyesebb koszovói szervezett bűnözői körök felett.⁵ A vádakat Dick Marty, az Európa Tanács megbízottja fogalmazta meg az „Embertelen bánásmód és emberi szervek tiltott kereskedelme Koszovóban”⁶ címet viselő jelentésében, melynek elkészítésével azt követően bízták meg, hogy az ICTY volt főügyésze, Carla del Ponte a 2008-as életrajzában a „büntetlenség kultúrájáról” számolt be Koszovó kapcsán. Állítása szerint, bár komoly bizonyítékok álltak rendelkezésre az UÇK felelősségéről a koszovói háborút követő agresszióhullámért (és az illegális szervkereskedelemmel kapcsolatban is⁷), az ENSZ koszovói missziója (UNMIK) hátráltatta az ellenük irányuló nyomozást. Kiemelte továbbá azokat a kulturális sajátosságokat, amely visszatartja a koszovói albánokat attól, hogy egymás ellen valljanak, valamint rámutatott a tanúvédelem hiányosságaira is.⁸

Az Európai Unió Koszovói Jogállamiság Missziója (EULEX) – amely 2008-ban került telepítésre Koszovóban, és rövidesen az UNMIK számos hatáskörét átvette⁹ – 2011

³ Boyes, Roger – Jagger, Suzy: *New State, Modern Statesman: Hashim Thaçi – A Biography*. Biteback Publishing, London, 2018. pp. 135-143. ISBN 978-1-78590-330-4

⁴ *United Nations resolution adopted by the General Assembly. 64/298. Request for an advisory opinion of the International Court of Justice on whether the unilateral declaration of independence of Kosovo is in accordance with international law.* Forrás: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/ROL%20A%20RES64%20298.pdf> Letöltve: 2020. december 8.

⁵ Lewis, Paul: *Kosovo PM is head of human organ and arms ring, Council of Europe reports.* <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/14/kosovo-prime-minister-like-mafia-boss>. Letöltve: 2020. december 8.

⁶ Inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo

⁷ A foglyok értékesítésre kerülő szerveit állítólag egy, az albániai Burrel-től 20 kilométernyire található „sárga házban” távolították el, amely az idők során az UÇK rémtetteinek egyfajta szimbólumává vált.

⁸ Del Ponte, Carla – Sudetic, Chuck: *Madame Prosecutor: Confrontations with Humanity's Worst Criminals and the Culture of Impunity*. Other Press, New York, 2008. pp. 229-248. ISBN 978-1-59051-537-2

⁹ *COUNCIL JOINT ACTION 2008/124/CFSP of 4 February 2008 on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX KOSOVO* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008E0124> Letöltve: dátuma: 2020. december 8.

szeptemberében különleges nyomozócsoportot állított fel a Marty-jelentésben foglalt, illetve azokhoz kapcsolódó vádak kivizsgálására. 2014-ben bejelentették, hogy elegendő bizonyíték áll rendelkezésre azok alátámasztására. Az ügyek kivizsgálására és a tanúk biztonságának szavatolására azonban a koszovói igazságszolgáltatási rendszert nem találták megfelelőnek.

Az SCSPÓ felállítása és működésének első évei

2014-ben Atifete Jahjaga koszovói elnök – nemzetközi nyomásra – levélváltás útján egy különleges igazságszolgáltatási intézmény felállításáról állapodott meg Catherine Ashtonnal, az EU külügyi és biztonságpolitika főképviselőjével, amely a háború után elkövetett bűntettek kivizsgálására is jogosult. A koszovói parlament 2015. augusztus 3-án fogadta el az SCSPÓ-ról szóló, 05/L-053 számú törvényt, egyúttal módosította az alkotmányt, az SCSPÓ-ról szóló 162. cikkel.¹⁰

Az SCSPÓ Hágában kapott helyet. Kamarái kizárólag nemzetközi bírókkal dolgoznak, ám eljárásukkal beépülnek az adott fokú és jellegű koszovói igazságszolgáltatási struktúrába, és azok gyakorlatát is figyelembe kell venniük. A törvényszék hatáskörébe az 1998. január 1. és 2000. december 31. között, Koszovó területén elkövetett (vagy megkezdett) háborús és emberesség elleni bűntettek, valamint az akkor hatályos jogszabályok tételesen felsorolt paragrafusai szerinti büntetendő cselekmények (pl. a szervkereskedelem) tartoznak.¹¹

Az UÇK veteránjai a kezdetektől elfogultsággal vádolták az SCSPÓ-t, amiért az csak a koszovói albánok által elkövetett bűntettekre fókuszál. Emellett – bár az intézmény hangsúlyozottan egyéni felelősséget vizsgál – gyakran éri az a vád, hogy a felszabadító háború és az UÇK alapvető értékeit kérdőjelezi meg.¹² 2017 végén koszovói képviselők egy csoportja emiatt kísérletet tett az SCSPÓ-ról szóló törvény felfüggesztésére –

¹⁰ *Specialist Chambers. Background.* <https://www.scp-ks.org/en/background> Letöltve: 2020. december 8.

¹¹ Kovács Péter: Nemzetközi büntetőbíráskodás. In: Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-buntetobiraskodas> Letöltve: 2020. december 10.

¹² Haxhijaj, Serbeze: *Kosovo Ex-Guerrillas Vow Protests Against President Thaci's Indictment.* <https://balkaninsight.com/2020/07/02/kosovo-ex-guerrillas-vow-protests-against-president-thaci-indictment/> Letöltve: 2020. december 12.

amiben Thaçi akkori államfő is partnerük lett volna – ám nemzetközi nyomásra a jogszabály hatályban maradt.¹³

Az intézmény tevékenységéről az első években semmilyen információt nem hoztak nyilvánosságra. Az ügyészség idézéseiről először 2018 decemberében jelentek meg hírek (az érintett parancsnokok nyilatkozatai), az első meghallgatásokra pedig 2019 januárjában került sor.¹⁴ Az SCSPÓ ezt követően sem adott tájékoztatást a munkájáról, Haradinaj 2019. júliusi lemondását követően sem reagáltak arra az állítására, hogy azért mondott le, mert a szervezet gyanúsítottként idézte be.¹⁵

Az első vádiratról szóló közleménytől 2020 végéig

Az SCSPÓ 2020. június 24-én, szokatlan módon törte meg a médiacsendet: egy közleményt tett közzé a honlapján arról, hogy a Különleges Ügyészség április 24-én¹⁶ egy vádiratot adott át a Különleges Törvényszéknek, amiben Thaçi elnököt és Kadri Veseli-t, a Koszovói Demokrata Párt elnökét emberiség elleni és háborús bűntettekkel vádolják, közel száz fő – köztük egykori politikai ellenfelek – haláláért teszik őket felelőssé. Az ügyészség hangot adott annak a meggyőződésének, hogy bizonyíthatóak lesznek a vádak, továbbá kitért arra, hogy a nyilatkozatot azért tartották szükségesnek közzétenni, mert az érintettek mindent megtettek, hogy ellehetetlenítsék az SCSPÓ munkáját, például titkos kampányt folytattak az annak megalakítását lehetővé tévő jogszabály módosítása érdekében.¹⁷

Thaçi a következő napon a Facebook oldalán közzétette az UÇK emblémáját, amihez mindössze ennyit fűzött: „Senki nem írhatja újra Koszovó történelmét!”. Négy nappal később nyilvános beszédet tartott, amelyben ígéretet tett arra, hogy ha

¹³ Shehu, Leonat: *Kosovo's Thaci Vows War Crimes Court Abolition, Calls Debate 'Exaggerated'*. <https://www.voanews.com/europe/kosovos-thaci-vows-war-crimes-court-abolition-calls-debate-exaggerated> Letöltve: 2020. december 9.

¹⁴ Morina, Die: *Kosovo: First Guerrilla Commanders Called to The Hague*. <https://balkaninsight.com/2018/12/25/kosovo-first-guerrilla-commanders-called-to-the-hague-12-19-2018/> Letöltve: 2020. december 9.

¹⁵ De Launey, Guy: *Kosovo President Thaci faces war crimes indictment*. Forrás: <https://tinyurl.com/ybvoebch> Letöltve: 2020. december 5.

¹⁶ Hashim Thaci 52. születésnapján

¹⁷ Kosovo Specialist Chambers and Specialist Prosecutor's Office: *Press Statement 24 jun 2020*. <https://www.scp-ks.org/en/press-statement?fbclid=IwAR1dHMtEXUiTFJRn2-dReolOr4lx1GmVopp0HNvIBrKqJ9buBBfNKl4BAL4> Letöltve: 2020. június 24.

megerősítik a vádiratot, azonnal lemond az elnöki tisztségről. Egyúttal bírálta az SCSPOT az ellene irányuló támadás miatt, és megjegyezte, hogy az EU kettős mércét alkalmaz Szerbia és Koszovó esetében. Emellett hangsúlyozta az Amerikai Egyesült Államokba vetett bizalmát.¹⁸

Júliusban Thaçi 4 napos meghallgatásra idézték be Hágába, ennek tartalmáról érdemben nem nyilatkozott. Mivel a Különleges Törvényszék eljárási és bizonyítási szabályzata 6 hónapot irányoz elő a vádiratok megerősítésére, a média valószínűsítette, hogy a nagy figyelmet kapó ügyben október 24-ig döntés születik.¹⁹

A következő időszakban az egykori gerillák változatos módszerekkel igyekeztek befolyásolni a folyamatot. Augusztus 13-án a parlament elé terjesztették az UÇK háborús értékeinek védelméről szóló törvényjavaslatot, aminek kapcsán a nemzetközi közösség több képviselője is hangot adott nemtetszésének a történelem-értelmezés kényszerű uniformizálása, illetve a szólásszabadság korlátozása miatt (ami a gerillaperek tanúit is nehéz helyzetbe hozná).²⁰ A törvényt végül nem szavazták meg. Másnap a Háborús Veteránok Szövetsége kezdeményezte az SCSPO-ról szóló törvény megváltoztatását annak érdekében, hogy annak mandátuma a szerbek által elkövetett bűntettekre is kiterjedjen.²¹ Thaçi az EULEX mandátumának meghosszabbítása,²² majd az SCSPO mandátumának értelmezése²³ körüli vitával is igyekezett nehezíteni a törvényszék munkáját. A legnagyobb port azonban az kavarta, hogy szeptember 7-én a veteránok vezetői bejelentették, hogy ismeretlen személy az SCSPO négyezer iratából

¹⁸ *Thaçi: Nëse aktakuza konfirmohet, jap dorëheqje.* <https://www.koha.net/arberi/227664/thaci-nese-aktakuza-konfirmohet-jap-doreheqje> Letöltve: 2020. június 29.

¹⁹ *Kosovo: The Hague Tribunal might postpone announcing the decision on Thaçi, Veseli indictment.* <https://balkan.eu.com/kosovo-the-hague-tribunal-might-postpone-announcing-the-decision-on-thaci-veseli-indictment/> Letöltve: 2020. december 12.

²⁰ Kosnett, Philip S.: *In Seeking to Honor the KLA, Do Not Undermine Its Legacy of Freedom.* <https://xk.usembassy.gov/kla/> Letöltve: 2020. december 5.

²¹ Bislimi, Bekim: *A mund të zgjerohet juridiksioni i Gjykatës Speciale?* <https://www.evropaelire.org/a/juridiksioni-i-gjykates-speciale-/30968296.html> Letöltve: 2020. december 12.

²² *Office of Kosovo's President Thaci: EULEX does not have a mandate to stay in Kosovo.* Forrás: <https://euronews.al/en/kosovo/2020/06/25/office-of-kosovo-s-president-eulex-does-not-have-a-mandate-to-stay-in-kosovo> Letöltve: 2020. december 19.

²³ *Kosovar Special Prosecutor Warns President's Proposed Legal Changes 'Undercut' War Crimes Tribunal.* Forrás: <https://www.rferl.org/a/kosovar-special-prosecutor-warns-president-s-proposed-legal-changes-undercut-war-crimes-tribunal/30905357.html> Letöltve: 2020. december 19.

álló aktacsomagot juttatott el hozzájuk, ami a tanúk neveit is tartalmazza.²⁴ A következő hetekben több hullámban újabb akták szivárogtak ki, az albániai Top Channel tévé 22-én részleteket is közzétett Thačić vádiratával kapcsolatban.²⁵

A Különleges Ügyészség két nappal később elrendelte az első letartóztatást háborús és emberiség elleni bűntettek ügyében. A vádlott Salih Mustafa, az UÇK Llap Hadműveleti Zónája BIA egységének egykori parancsnoka, a Koszovói Biztonsági Erő hírszerző szolgálatának későbbi feje volt.²⁶ Másnap őrizetbe vették a veteránszervezet vezetőit, Hysni Gucati és Nasim Haradinajt is, minősített iratok tartalmának nyilvánosságra hozatala miatt.²⁷

A Thaçi és társai elleni vádiratot október 26-án erősítették meg (ezt azonban akkor nem hozták nyilvánosságra). A koszovói politikai elit négy érintett tagjának letartóztatása november 4-én, Jakup Krasniqi egykori UÇK-szövívővel²⁸ vette kezdetét. Másnap őrizetbe vették Rexhep Selimit²⁹, Kadri Veselit³⁰ és Hashim Thaçit is.³¹ Az elnök hazafias beszéd keretében mondott le hivataláról és „önként adta fel magát” az EULEX-nek, majd társaival együtt Hágába szállították.

Az 5-én nyilvánosságra hozott vádirat szerint Thaçi és társai „szervezett bűnözés jegyeit mutató szövetsége”³² azzal a céllal jött létre, hogy Koszovó egész területe felett megszerezzék az irányítást. A 10 vádpontban összegzett bűntetteket³³ 1998 márciusa és 1999 szeptembere között, Koszovó-szerthe számos helyszínen, valamint az Észak-Albániában, egy kiterjedt és tervszerű támadás részeként, olyan (civil, illetve a háborús

²⁴ *KLA Veterans got hold of Special Court files.* <https://www.gazetaexpress.com/kla-veterans-got-hold-of-special-court-files/> Letöltve: 2020. szeptember 7.

²⁵ *Leaked Kosovo War Crimes Court Information Published in Albania.* <https://exit.al/en/2020/09/22/leaked-kosovo-war-crimes-court-information-published-in-albania/> Letöltve: 2020. december 12.

²⁶ *Mustafa Appears Before Kosovo War Crimes Court.* <https://www.rferl.org/a/mustafa-appears-before-kosovo-war-crimes-court/30862735.html> Letöltve: 2020. december 12.

²⁷ *HYSNI GUCATI & NASIM HARADINAJ.* <https://www.scp-ks.org/en/cases/hysni-gucati-nasim-haradinaj/en> Letöltve: 2020. december 12.

²⁸ A Szociáldemokrata Kezdeményezés (NISMA Social Demokrate) egyik alapítója

²⁹ Az UÇK Műveleti Igazgatóságának egykori vezetője, letartóztatásakor az Önrendelkezésért Mozgalom (Levizja Vetevendosje) parlamenti frakcióvezetője

³⁰ Az UÇK Politikai Igazgatóságának egykori tagja, az UÇK hírszerző szolgálatának vezetője, letartóztatásakor a Koszovói Demokrata Párt (Partia Demokratike e Kosoves) pártelnöke

³¹ *HASHIM THAÇI ET AL.* <https://www.scp-ks.org/en/cases/hashim-thaci-et-al> Letöltve: 2020. december 12.

³² Joint Criminal Enterprise

³³ A szervkereskedelem nem szerepel a vádak között

cselekményekben részt nem vállaló) személyek ellen követték el, akikről tudták, vagy feltételezték, hogy nem támogatják az UÇK-t, illetve később Koszovó Ideiglenes Kormányát. (A büntettekért a négy vádlott egyéni büntetőjogi felelősséggel tartozik, különböző felelősségi alakzatok mellett.)³⁴

A büntetőeljárások eddigi szakaszaiban minden vádlott, minden vádpontban tagadta a bűnösségét. Thaçi és társai ügyében a tárgyalások megkezdése 2021. szeptemberéig várható.³⁵

Összegzés

Az SCSPÓ által 2020 őszen elrendelt első letartóztatások következtében több koszovói politikai párt vezéralakja is bizonytalan időre távozott a politika színteréről és a köztársasági elnöki pozíció is megüresedett. További letartóztatások esetén még inkább gyengülhetnek egyes, a legitimitásukat az egykori UÇK sikereire visszavezető pártok. A gyakran „fogyul ejtett államként” emlegetett Koszovóban ez lehetőséget kínálhat a politikai elit megújulására.

A letartóztatások időzítéséből kiindulva egyes elemzők úgy vélik, hogy a nemzetközi közösség az SCSPÓ-t tudatosan alkalmazza a koszovói politikai elit gerilla háttérű tagjainak „féken tartására”. Az első parancsnok, Rustem Mustafa „Remi” beidézésére például öt nappal azt követően került sor, hogy a koszovói parlament a szerb kisebbség beleegyezése nélkül határozott a nemzeti haderő felállításáról. Haradinaj esetében a szerb árukra 2018 novemberében kivetett, 100%-os büntetővámhoz való makacs ragaszkodása állhatott a háttérben.³⁶ Thaçi és társai ügye kapcsán fontos tényezőként jön számításba az EU és az USA Belgrád-Pristina párbeszéd mentorálásában kialakult rivalizálása, abból kiindulva, hogy az „Amerika koszovói szócsövének” tartott Thaçit a június 24-i SCSPÓ-nyilatkozat akadályozta meg abban,

³⁴ Annex 3 to submission of corrected and public redacted versions of confirmed indictment and related requests. https://repository.scp-ks.org/details.php?doc_id=091ec6e98037f115&doc_type=stl_filing_annex&lang=eng
Letöltve: 2020. december 12.

³⁵ Az online, kis csúszással közvetített előkészítő üléseken elhangzottak alapján

³⁶ Muharremi, Robert: *'Carrots' and 'Sticks' for a Deal with Serbia*. <https://kosovotwopointzero.com/en/carrots-and-sticks-for-a-deal-with-serbia/> Letöltve: 2020. augusztus 15.

hogy Washingtonba utazzon és június 27-én részt vegyen egy, az USA által ismeretlen céllal megrendezni tervezett találkozón.

Az SCSP0 felállításának deklarált célja az elvarratlan szálak rendezése, ezáltal a koszovói-szerb kapcsolatok normalizálásának elősegítése volt. Bár a büntetőeljárásokban egyéni felelősséget vizsgálnak, meglátásom szerint a gerillaperek valódi tétje mégis az, hogy két szélsőséges narratíva közül melyik nyer megerősítést általuk:

- az UÇK gerillái szabadságharcosok voltak, akik honfitársaik védelmében megszervezték a fegyveres ellenállást és a nyugati világgal szövetkezve felszabadították Koszovót az elnyomó szerb uralom alól, vagy

- az UÇK egy koszovói albán szervezett bűnözőkből álló fegyveres csoport volt, akik súlyos emberiség elleni és háborús bűntettektől sem riadtak vissza, hogy megszerezzék a Koszovó feletti uralmat.

A koszovói albánok egyelőre ritkán tapasztalható egységet tanúsítanak a felszabadító háború tisztaságának védelmében.³⁷ „A szabadságnak neve van: UÇK”³⁸ szlogen óriásplakátokról, ruhadarabokról egyaránt visszaköszön. Ebből is nyilvánvaló, hogy túl azon, hogy megkérdőjeleződhet a nyugati világ gerillákba vetett bizalmának jogossága, az esetleges elmarasztaló ítéletek összetett következményekkel járhatnak Koszovó biztonságára és stabilitására nézve is.

Felhasznált irodalom

Ajeti, Faruk: *Kundër të “vërtetës së njëanshme” kroate, boshnjake dhe kosovare.*
<https://www.koha.net/kulture/249558/kunder-te-vertetes-se-njeanshme-kroate-boshnjake-dhe-kosovare/> Letöltve: 2020. december 12.

³⁷ *Kosovo's Hoti: Specialised Chambers' actions in line with constitution and law.*
<http://rs.n1info.com/English/NEWS/a654183/Kosovo-s-Hoti-Specialised-Chambers-actions-in-line-with-constitution-and-law.html> Letöltve: 2020. december 13.

³⁸ Albánul: „Liria ka emër: UÇK”

Annex 3 to submission of corrected and public redacted versions of confirmed indictment and related requests. https://repository.scp-ks.org/details.php?doc_id=091ec6e98037f115&doc_type=stl_filing_annex&lang=eng

Letöltve: 2020. december 12.

Bislimi, Bekim: *A mund të zgjerohet juridiksioni i Gjykatës Speciale?* Forrás: <https://www.evropaelire.org/a/juridiksioni-i-gjykates-speciale-/30968296.html>

Letöltve: 2020. december 12.

Borsányi András: *A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye.* BONA-L Bt., Budapest, 2000.

Boyes, Roger – Jagger, Suzy: *New State, Modern Statesman: Hashim Thaçi – A Biography.* Biteback Publishing, London, 2018. ISBN 978-1-78590-330-4

COUNCIL JOINT ACTION 2008/124/CFSP of 4 February 2008 on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX KOSOVO <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008E0124> Letöltve: 2020. december 8.

De Launey, Guy: *Kosovo President Thaci faces war crimes indictment.* <https://tinyurl.com/ybvoebch> Letöltve: 2020. december 5.

Del Ponte, Carla – Sudetic, Chuck: *Madame Prosecutor: Confrontations with Humanity's Worst Criminals and the Culture of Impunity.* Other Press, New York, 2008. ISBN 978-1-59051-537-2

Five Senior Serb Officials Convicted of Kosovo Crimes, One Acquitted. <https://www.icty.org/en/press/five-senior-serb-officials-convicted-kosovo-crimes-one-acquitted> Letöltve: 2020. december 3.

HASHIM THAÇI ET AL.: <https://www.scp-ks.org/en/cases/hashim-thaci-et-al> Letöltve: 2020. december 12.

Haxhiaj, Serbeze: *Kosovo Ex-Guerrillas Vow Protests Against President Thaci's Indictment.* <https://balkaninsight.com/2020/07/02/kosovo-ex-guerrillas-vow-protests-against-president-thacis-indictment/> Letöltve: 2020. december 12.

HYSNI GUCATI & NASIM HARADINAJ. <https://www.scp-ks.org/en/cases/hysni-gucati-nasim-haradinaj/en> Letöltve: 2020. december 12.)

Isufi, Perparim: *Kosovo, Serbia Criticised for Honouring War Crimes Convicts.* <https://balkaninsight.com/2018/02/09/kosovo-parliament-criticised-for-commemorating-war-crimes-convict-02-09-2018/> Letöltve: 2020. december 5.

KLA Veterans got hold of Special Court files. <https://www.gazetaexpress.com/kla-veterans-got-hold-of-special-court-files/> Letöltve: 2020. szeptember 7.

Kosnett, Philip S.: *In Seeking to Honor the KLA, Do Not Undermine Its Legacy of Freedom.* <https://xk.usembassy.gov/kla/> Letöltve: 2020. december 5.

Kosovar Special Prosecutor Warns President's Proposed Legal Changes 'Undercut' War Crimes Tribunal. <https://www.rferl.org/a/kosovar-special-prosecutor-warns-president-s-proposed-legal-changes-undercut-war-crimes-tribunal/30905357.html> Letöltve: 2020. december 19.

Kosovo Specialist Chambers and Specialist Prosecutor's Office: *Press Statement 24 jun 2020.* <https://www.scp-ks.org/en/press-statement?fbclid=IwAR1dHMtEXUiTFJRn2-dReolOr4lx1GmVopp0HNvIBrKqJ9buBBfnk4BAL4> Letöltve: 2020. június 24.

Kosovo: The Hague Tribunal might postpone announcing the decision on Thaçi, Veseli indictment. <https://balkaneu.com/kosovo-the-hague-tribunal-might-postpone-announcing-the-decision-on-thaci-veseli-indictment/> Letöltve: 2020. december 12.

Kosovo's Hoti: Specialised Chambers' actions in line with constitution and law. <http://rs.n1info.com/English/NEWS/a654183/Kosovo-s-Hoti-Specialised-Chambers-actions-in-line-with-constitution-and-law.html> Letöltve: 2020. december 13.

Kovács Péter: Nemzetközi büntetőbíráskodás. In: Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-buntetobiraskodas> Letöltve: 2020. december 10.

Laszák Ildikó: *Polgárháború Jugoszláviában.* http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=12:polg

arhaboru-jugoszlaviaban&root=12&catid=2:tarsadalmi-konfliktusok Letöltve: 2020. december 2.

Leaked Kosovo War Crimes Court Information Published in Albania. <https://exit.al/en/2020/09/22/leaked-kosovo-war-crimes-court-information-published-in-albania/> Letöltve: 2020. december 12.

Lewis, Paul: *Kosovo PM is head of human organ and arms ring, Council of Europe reports.* <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/14/kosovo-prime-minister-llike-mafia-boss>. Letöltve: 2020. december 8.

Morina, Die: *Kosovo: First Guerrilla Commanders Called to The Hague.* <https://balkaninsight.com/2018/12/25/kosovo-first-guerrilla-commanders-called-to-the-hague-12-19-2018/> Letöltve: 2020. december 9.

Muharremi, Robert: *'Carrots' and 'Sticks' for a Deal with Serbia.* Forrás: <https://kosovotwopointzero.com/en/carrots-and-sticks-for-a-deal-with-serbia/> Letöltve: 2020. augusztus 15.

Mustafa Appears Before Kosovo War Crimes Court. <https://www.rferl.org/a/mustafa-appears-before-kosovo-war-crimes-court/30862735.html> Letöltve: 2020. december 12.

Németh Ferenc: *A Koszovói Különleges Törvényszék.* KKI elemzések. Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2020. <https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/11/KKIElemzesek.E-2020.87.pdf> Letöltve: 2020. december 5.

Office of Kosovo's President Thaci: EULEX does not have a mandate to stay in Kosovo. <https://euronews.al/en/kosovo/2020/06/25/office-of-kosovo-s-president-eulex-does-not-have-a-mandate-to-stay-in-kosovo> Letöltve: 2020. december 19.

Shehu, Leonat: *Kosovo's Thaci Vows War Crimes Court Abolition, Calls Debate 'Exaggerated'.* <https://www.voanews.com/europe/kosovos-thaci-vows-war-crimes-court-abolition-calls-debate-exaggerated> Letöltve: 2020. december 9.

Specialist Chambers. Background. Forrás: <https://www.scp-ks.org/en/background> (A letöltés dátuma: 2020. december 8.)

Thaçi: Nëse aktakuza konfirmohet, jap dorëheqje.
<https://www.koha.net/arberi/227664/thaci-nese-aktakuza-konfirmohet-jap-doreheqje> Letöltve: 2020. június 29.

United Nation's International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia: Annual Reports. <https://www.icty.org/en/documents/annual-reports> Letöltve: 2020. december 5.

United Nations resolution adopted by the General Assembly. 64/298. Request for an advisory opinion of the International Court of Justice on whether the unilateral declaration of independence of Kosovo is in accordance with international law. Forrás: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/ROL%20A%20RES64%20298.pdf> Letöltve: 2020. december 8.

UNSC Report of the International Tribunal for the Former Yugoslavia (2017).
https://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_report_2017_en.pdf Letöltve: 2020. december 5.

Sir Gerald Templer felkelések elleni munkássága

Ondrék József³⁹

Bevezetés

Nagy-Britannia történelmében kiváló hadvezérekből és egyéb katonai vezetők közül nincs hiány. Bár az egykor hatalmas világbirodalom fénye igencsak megkopott már a XXI. század fordulójára, a XX. századból azonban még számos kiváló táborno­kot lehet említeni, akik munkásságukkal hozzájárultak nemcsak két világháború sikeres megvívásához, hanem az egyetemes hadtudomány gazdagításához is. A múlt század brit táborno­kainak talán legkiemelkedőbb alakja Bernard Montgomery hadseregtábornok, de a méltán híres Monty mellett érdemes megemlíteni Sir Gerald Templer hadseregtábornokot is. Templer, amellet, hogy harcolt mindkét világháborúban és részt vett Nyugat-Németország második világháborút követő újjáépítésében, legnagyobb érdemeit a Brit Birodalom gyarmati ügyeinek szolgálatában szerezte, amikor csapattisztként harcolt Palesztinában a két világháború között, és amikor főbiztosként részt vett a malájföldi kommunista felkelés leverésében az 1950-es években.

Gerald Templer életét viszonylag kevésbé, azonban katonai munkásságát már magasabb szinten is feldolgozták, elsősorban az angol nyelvű hadtudomány gazdagítására. Nemzetközi ismertsége, és a felkelések elleni hadműveletekben betöltött szerepének ellenére munkásságát magyar nyelven, részletesen még nem dolgozták fel. Az alábbi tanulmány ezt az űrt igyekszik részben kitölteni és főként nemzetközi szakirodalmi források alapján Sir Gerald Templer felkelések elleni munkásságát bemutatni, különös tekintettel a Malájföldön betöltött szerepére.

A „malájföldi szükségállapotot” – ahogy a britek előszeretettel nevezték ezt a 12 évig tartó háborút – szokás napjainkban, mint a sikeresen megvívott felkelésellenes, vagy idegen szóval COIN (counterinsurgency) iskolapéldájaként emlegetni. A

³⁹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola / Ludovika-University of Public Service, Doctoral School of Military Science, e-mail: ondrej.jozsef@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-1831-5479

nemzetközi hadtudományi irodalomban újra előtérbe került Templer neve a britek iraki és afganisztáni szerepvállalása miatt. Bár a COIN szakértők véleménye megoszlik arról, hogy egyes felkelések esetében használt eljárásokat mennyire lehet egy másik, látszólag hasonló helyzetben ténylegesen sikeresen alkalmazni, Templer Malájföldön szerzett érdemei vitathatatlanok és figyelemre méltók. A helyi háborúk aszimmetrikus elemei, beleértve ezek közé természetesen a malájföldi szükségállapotot is, napjaink bármely COIN műveletéhez fontos tanúsággal szolgálhatnak, éppen ezért megismerésük elengedhetetlen. Véleményem szerint e tanulmány szorosan beleillik a hazai hadtudomány kutatási feladatai közé is, hiszen a magyar hadtudományi kutatásban, oktatásban és alkalmazásban vezető szerepet betöltő munkacsoport többek között a multidiszciplináris kutatási szemléletet hangsúlyozza, és az aszimmetrikus konfliktusok kutatását kiemelt fontosságúnak tartja.⁴⁰

Templer Palesztinában

Gerald Templer 1898. szeptember 11-én született Colchesterben, Essex-ben. Ír származású protestáns családja a felső középosztályhoz tartozott, egészen a XVI. századig visszavezethető családfával, amelyre számos jogászt, köztisztviselőt és katonatisztet jegyeztek fel.⁴¹⁴² Édesapja, Walter Francis Templer a sandhursti Királyi Katonai Akadémián végzett, és a Viktória hercegnő Királyi Ír Gyalogezredében (Princess Victoria's Royal Irish Fusiliers) szolgált, amely napjaink Brit Királyi Ír Lövészezredének jogelődje.⁴³ A fiatal Gerald tanulmányait különböző bentlakásos iskolákban végezte, majd 1916-ban édesapja nyomdokaiba lépve jelentkezett a sandhursti Királyi Katonai Akadémiára. Az Akadémián sikerrel végezte el az első világháború miatt jelentősen lerövidített képzést, majd 1916. augusztus 16-án – egy hónappal a tizennyolcadik születésnapja előtt – hadnaggyá avatták, és a Királyi Ír Gyalogezred 3. zászlóaljában

⁴⁰ Boda et al: „Fókusz és együtműködés. A hadtudomány kutatási feladatai.” *Honvédségi Szemle*, 2016/3. 3-19.

⁴¹ Templer, Andrew: „Salmon Pool Templer Tree.” *Templer Family from Somerset, Devon and Dorset*, http://www.templerfamily.co.uk/salmon_pool_tree.html, Letöltve: 2021. 01. 10.

⁴² Templer, Andrew: „Early Templer Family Tree.” *Templer Family from Somerset, Devon and Dorset*, http://www.templerfamily.co.uk/early_templer_tree.html, Letöltve: 2021. 01. 10.

⁴³ Cloak, John: *Templer: Tiger of Malaya*. London, Harrap, 1985. 3-5.

kezdett szolgálni.⁴⁴ Egy közel egy éves felkészülési és kiképzési időszakot követően 1917. október 13-án hajózott ki Franciaország felé, ahol kezdetben a Királyi Ír Gyalogezred 7/8. zászlóaljában kapott beosztást, amely a 16. (ír) Hadosztály 49. ezredének alárendeltségében harcolt a nyugati fronton. Bár gyalogezrede minden zászlóalja súlyos veszteségeket szenvedett, Templernak szerencséje volt, és egy komolyabb, tábori kórházi kezelést is igénylő diftéria megbetegedést eltekintve szerencsésen túlélte az első világháborút.⁴⁵

Az első világháborút követő megváltozott világ- és biztonságpolitikai helyzetben a fiatal Templer hadnagy, a Brit Birodalom érdekeinek megfelelően, különböző – főleg ázsiai – konfliktuszónákban találta magát. Az első ilyen beosztása az 1. számú szakasz parancsnoki pozíciója volt Brit Királyi Ír Gyalogezred 1. zászlóaljának A. századában, amikor is India érintésével Észak-Perzsiába vezényelték az alakulatát 1919-ben, hogy az orosz polgárháború délre terjedését megakadályozzák és a térséget – ahol számtalan nem állami, irreguláris szereplő tevékenykedett – valamelyest stabilizálják.⁴⁶ Az 1. zászlóalj következő bevetésére egy évvel később, Mezopotámiában került sor, ahol szintén a térség stabilizálása és a különböző etnikai, valamint vallási alapon szerveződő gerillacsapatok elleni fellépés volt a feladatuk. Zászlóalja egészen 1922-ig maradt a térségben, de Templer szabadságra hazatért 1921 nyarán.⁴⁷ Néhány hónap átszervezéssel és kiképzéssel töltött idő után, alakulatát újra a Közel-Keletre vezényelték. 1924-ben zavargások törtek ki Egyiptomban és a zászlóalj 1925 januárjában érkezett a Szezi-csatorna övezetbe, ahol Gerald Templer egészen 1927 végéig maradt szolgálatban. Kemény munkával és többszöri próbálkozásra 1928-ban sikeres felvételt nyert a Vezérkari Akadémiára (Royal Staff College, napjainkban jogutóda a Joint Services Command and Staff College, JSCSC), melyet sikeresen el is végzett. Előléptetési lehetőségek miatt áthelyezést is kért Templer ebben az időszakban, így új alakulata a Brit Királyi Észak-Lancashire-i Ezred lett, de csupán egy

⁴⁴ Uo., 12-18.

⁴⁵ Uo., 19-29.

⁴⁶ Uo., 29-33.

⁴⁷ Uo., 34-37.

évet öltött az ezrednél, mielőtt 4 évre a vezérkari beosztásba helyezték. 1925. július 1-én címzetes őrnaggyá (brevet major) léptették elő és visszatért az alakulatához, éppen időben ahhoz, hogy a Palesztinában újra részt vegyenek egy gyarmati rendfenntartó műveletben.⁴⁸

A Brit Mandátum alatt Palesztinában a súlyos gazdasági és társadalmi feszültségek zavargásokat és egy több hónapig tartó általános sztrájkot idéztek elő. A társadalmi feszültségek részeként, a térség arab lakossága főként a betelepülő, Európából az antiszemitizmus elől menekülő zsidó telepeseket okolták és ez az ellentét véres összecsapásokba torkollott. A brit helytartók, és a zsidó telepések szerencséjére azonban Palesztina politikai rendszere fejletlen volt – s bár az arab nacionalista pártok képesek voltak egymással egy instabil szövetségre lépni – az arab gerilla erők szervezetenként nem voltak egységesek és nem tudtak sem hadászati, sem pedig harcászati szinten együttműködni.⁴⁹ A gerilla hadviselés hadikultúrájának elmélete a gerillák vezetőjének kulcsfontosságú szerepét hangsúlyozza,⁵⁰ itt pedig bebizonyosodott, hogy megfelelő vezetés nélkül a britek ugyan lassan, de konszolidálni tudták a helyzetet.

Ebben a konszolidációs folyamatban vett részt csapattisztként, a Brit Királyi Észak-Lancashire-i Ezred 1. zászlóaljához tartozó az A század parancsnokaként Gerald Templer. A brit főmegbízott, Sir Arthur Grenfell Wauchope tartott a környező arab országok esetleges beavatkozásától, így igyekezett a konfliktust főleg kis alegységek bevetésével és a katonai erő rendészeti feladatokra történő alkalmazásával megoldani. Templer személyesen vezetett őrzőjáratokat, hajtott végre rajtaütéseket és házkutatásokat. Későbbi COIN munkássága szempontjából különösen fontos volt, hogy a műveleti területen szerzett személyes tapasztalata alapján rájött, hogy a lehető legszorosabb munkakapcsolatot kell fenntartania a kerületi (közigazgatási) megbízottal

⁴⁸ Uo., 43-56.

⁴⁹ Bowden, Tom: „The Politics of the Arab Rebellion in Palestine 1936-39.” *Middle Eastern Studies*, 1975. május. 148-149.

⁵⁰ Forgács Balázs: *Hadelmélet. A magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 62-63.

és a rendőrség területileg illetékes főfelügyelőjével is.⁵¹ Hogy mennyire nem volt veszélytelen a Palesztinában állomásozó brit erők alkalmazása, azt például az 1937-es év 861 darab feljegyzett fegyveres támadása is jelzi.⁵² Azonban a felkelők fegyver vagy robbanószer nélkül is tudtak komoly sérüléseket okozni, és maga Templer is tüntetés felosztatását követően sebesült meg egy nagy kőtől, amivel egy háztetőről hátba dobták.⁵³

Templer innovatív gerillaellenes megoldásaira jó példaként szolgál egy eset, amelyet Hugh Foot jegyzett le, aki a nábluszi kerületi megbízott segédje volt. Elmondása szerint Templer és százada folyamatosan orvlövészek támadásának volt kitéve, amikor Jeninből Nábluszba kísérték katonai konvojokat. Átkaroló, több egységet felvonultató akció helyett azonban Templer inkább speciálisan felkészítette egységét, akik a rendszeresített cipőjük helyett a sportolásra szánt lábbelijüket vették fel majd, amikor a konvojt szokás szerint orvtámadás érte, akkor ebben a felszerelésben, bajonetteket szegezve rohamozták meg a mesterlövészek állásait, akiket ez teljesen váratlanul ért. A küldetés sikerét mutatta, hogy a támadók közül kettőt megöltek, a többit pedig fogságba ejtették.⁵⁴

Végül Templer őrnagyot – palesztinai szolgálatáért – a Kiváló Szolgálatért Éremmel (Distinguished Service Order, DSO) tüntették ki, valamint megemlézték név szerint az országos napi parancsban is.⁵⁵ Azonban, az igazán értékes dolog, amivel Gerald Templer a Közel-Keleten gazdagodott mégsem csak a kitüntetés volt, hanem a személyes tapasztalat, amelyet majd a második világháború után, Délkelet-Ázsiában – egy gyökeresen más konfliktusban – alkalmazott majd. Bár Templer már jóval korábban visszatért Nagy-Britanniába, az arab felkelés 1939 szeptemberére ért véget, a felek – értelemszerűen – elkezdtek a világháborúra fókuszálni.

A malájföldi szükségállapot

⁵¹ Cloak, John: *Templer: Tiger of Malaya*. London, Harrap, 1985. 58-59.

⁵² Bowden, Tom: „The Politics of the Arab Rebellion in Palestine 1936-39.” *Middle Eastern Studies*, 1975. május. 154-155.

⁵³ Cloak, John: *Templer: Tiger of Malaya*. London, Harrap, 1985. 60.

⁵⁴ Foot, Hugh: *A Start in Freedom*. London, Hodder and Stoughton, 1964. 51.

⁵⁵ Cloak, John: *Templer: Tiger of Malaya*. London, Harrap, 1985. 62.

Gerald Templer további felkelésellenes tevékenységének ismertetése előtt mindenképp érdemes néhány szóban felvázolni azt a helyzetet, amiben Templernek működnie kellett.

A felkelés kirobbanásához vezető társadalmi és gazdasági folyamatok leírása rendkívül bonyolult, és korábban már több átfogó, alapos mű is született ebben a témában. Sok tekintetben, a maláj helyzet nagyban hasonlít a térben és időben azonos indokínai konfliktushoz. Malájföldön 1930-tól aktívan működött a kommunista párt, amely nem sokkal a Komintern Távol Keleti Irodájának 1929-es megalapítását követően alakult, és amely különösen a szegény, nehéz helyzetűkel elégedetlen kínai és indiai népesség körében volt népszerű.⁵⁶ Fontos közös pont mindkét háborúban, hogy maoista tanokat követő, karizmatikus kommunista vezetők irányították a felkelést. Malájföldön előbb Lai Tek, majd Chin Peng, míg Indokínában Ho Si Minh. Az is közös volt bennük, hogy a második világháború alatt mindketten a szövetségesekkel együtt harcoltak a japán csapatok ellen. Chin Peng brit támogatással a Maláj Japánellenes Néphadsereg (Malayan People's Anti-Japanese Army, MPAJA) vezetője volt.

A második világháború vége Délkelet-Ázsiában is fontos változásokat hozott. Ugyan Japánt hagyományos és nukleáris bombákkal kapitulációra bírták a szövetségesek, de a japán megszálló erők ebben a régióban gyakorlatilag legyőzhetlenül tették le a fegyvert. Ellentétben például a XVIII-XIX. századi gyarmatosításokkal, a helyi lakosság előtt nem voltak győztesként bevonuló, technikai fölényüket kimutató európai hadseregek. Ez, valamint azok a megalázó katonai vereségek, amiket az európai nagyhatalmak – különösen Nagy Britannia és Franciaország – a háború elején elszenvedtek megváltoztatta a délkelet-ázsiai népek gondolkodásmódját is. Továbbá, az MPAJA a dzsungelben élt és harcolt évekig, így felbecsülhetetlen értékű harci tapasztalatokat szereztek a kis, jól szervezett alegységekkel végrehajtott gerilla harcmodorban ezen a nehéz terepen. A világháború végét követően, 1945 decemberében MPAJA lerakta és átadta a britektől kapott fegyvereit, de jelentős

⁵⁶ Jackson, Robert: *The Malayan Emergency & Indonesian Confrontation: The Commonwealth's War 1948-1966*. Barnsley, Pen & Sword, 2008. 7.

számú fegyvert, lőszert és egyéb ellátmányt, amelyet a japánoktól zsákmányoltak jól álcázva elrejtettek a dzsungel mélyén.⁵⁷

A dzsungelharcos gerillákból a békés politikai szereplővé válás nagy kihívást jelentett az MPAJA világháborús veteránjai és a Maláj Kommunista Párt (Malayan Communist Party, MPC) tagjai számára is. A békés átmenetet tovább nehezítette, hogy Lai Takról, az MPC akkori főtitkáráról kiderült, hogy kettős vagy akár az is lehet, hogy hármasként volt, és a brit rendőrség hírszerzéssel foglalkozó különleges ügyosztálya (Special Branch) beszivárgott a párt legfelsőbb vezetésébe.⁵⁸ A leleplezés után vette át a párt vezetését a fiatal Chin Peng, aki kiváló gerillaharcos volt, és második világháborús szerepéért megkapta a Brit Birodalom Rendje kitüntetését is. Ugyan próbálta a pártot megreformálni, valamint felvenni a kapcsolatot szomszédos és nemzetközi kommunista szervezetekkel is, de 1947 végére, az MPC vezetőségének nagy része az erőszakos lépéseket részesítette előnyben a politikai célok mielőbbi elérésének érdekében. Ebből a célból megalapították a Maláj Népi Felszabadító Hadsereget (Malayan Races Liberation Army, MRLA, vagy más források szerint Malayan National Liberation Army, MNLA), amely az MPC katonai szárnya lett.⁵⁹ Mao Ce-tung tanai szerint a partizánoknak különösen fontos a nép támogatásának elnyerése. Mao metaforikusan halaknak nevezte őket, akik képletesen a nép tengerében úsznak.⁶⁰ Ezt az iránymutatást követve hozta létre az MPC is a Min Yuen tömegmozgalmat, amelyre elsősorban hírszerzési információkért és élelmiszerért támaszkodtak.⁶¹ A társadalmi feszültségek enyhítésére a britek is próbálkoztak reformokkal, de a próbálkozások nem hoztak eredményeket. A helyzet egészen addig eszkalálódott, amíg 1948. június 16-án kommunista gerillák megölték három európai telepest és azok kínai asszisztenseiket. Ezt követően Edward Gent, a Maláj Föderáció brit főbiztosa kihirdette a teljes

⁵⁷ Short, Anthony: *The Communist Insurrection in Malaya 1948-1960*. London, Frederick Muller Ltd., 1975. 35-36.

⁵⁸ Uo., 38-41.

⁵⁹ Uo., 60.

⁶⁰ Forgács Balázs: *Gerillák, partizánok, felkelők. Az irreguláris hadviselés elméletének története, korunk kihívásai*. Budapest, Zrínyi, 2020. 176.

⁶¹ van Tonder, Gerry: *Malayan Emergency, Triumph of the Running Dogs 1948-1960*. Barnsley, Pen & Sword, 2017. 24-25.

Föderációra kiterjedő szükségállapotot.⁶² Ezzel kezdődött el a 12 évig húzódó véres felkelés, amelynek hivatalosan csak 1960-ban lett vége. Érdeemes megemlíteni, hogy bár malájföldi szükségállapot (Malayan Emergency) az angol elnevezés, de a „szükségállapot” kifejezésnek pusztán pénzügyi okai vannak. Háborúnak vagy felkelésnek is nevezhették volna a konfliktust, de úgy a brit telepések kárát a biztosítótársaságok nem térítették volna meg, így háborút szemérmesen csak szükségállapotban neveztek hivatalosan.⁶³

Templer Malájföldön

A jelen tanulmány terjedelmi korlátai miatt a teljes malájföldi felkelés eseménytörténetét bemutatni nem lehetséges, de az akkor már három éve tartó háború helyzetét jól mutatja, hogy a legfontosabb brit tisztségviselőt, Sir Henry Gurney-t 1951. október 6-án egy rajtaütésben megölték a maláj kommunisták.⁶⁴ Erre a megüresedett helyre, a brit főbiztosi pozícióba nevezte ki Winston Churchill Gerald Templert 1952. január végén.⁶⁵ A kérdéssel, hogy milyen egy jó vezető már az ókortól kezdve sokat foglalkoztak különböző gondolkodók. Sun-ce (i. e. 544 – i. e. 496), az ismert ókori kínai teoretikus szerint, a hadvezér, mint vezetők egy speciális válfaja, a háborút alapvetően meghatározó öt tényező közül az egyik, személyében pedig bölcsnek, megbízhatónak, emberségesnek, bátornak és szigorúnak kell lennie.⁶⁶ Ezt figyelembe véve, Churchill választása már a kezdetekkor jónak tűnt, hozzátevé azt is, hogy Templernek 1952-re már komoly szervezési és közigazgatási tapasztalata is volt, hiszen részt vett nyugat-Németország háború utáni újjáépítésében.

Templer 1952. februári érkezésekor rögtön munkához is látott Malájföldön. Ehhez a munkához két, később döntőnek bizonyuló tényező is társult. Egyrészt, azzal,

⁶² Brendon, Piers: *The Decline and Fall of the British Empire, 1781-1997*. New York, Vintage Books, 2010. 459.

⁶³ Deery, Phillip: „The Terminology of Terrorism: Malaya 1948-1952.” *Journal of Southeast Asian Studies*, 34., 2003/2. 237.

⁶⁴ „Death of Sir Henry Gurney Oct. 6th 1951.” *Malaya/Borneo Veterans, 1948-66*, http://askari_mb.tripod.com/id6.htm, letöltve: 2021. 01. 15.

⁶⁵ „Tenders for Treasury Bill.” *The London Gazette*, 1952. január 25., <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/39448/page/513>, Letöltve: 2021. 01. 15.

⁶⁶ Padányi József: „A hadtudomány örök érvényű törvényei a vezetésről”. *Ünnepi kötet a 65 éves Imre Miklós tiszteletére*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 316.

hogy Templert malájföldi főbiztossá nevezték ki, magának a főbiztosnak a hatáskörét is szélesítették. Korábban a főbiztos volt a politikai vezető, akit egy műveleti igazgató segített. A műveleti igazgató volt felelős a katonai műveletekért. Templer kinevezésével ezt a két pozíció összevonták, és ő egy személyben látta el azokat.⁶⁷ A másik fontos segítsége a munkájához az úgynevezett Briggs-terv volt. Sir Harold Briggs altábornagy volt a korábbi főbiztos, Sir Henry Gurney alatt a műveleti igazgató, és ő – valamint Sir Robert Thompson – kidolgoztak egy tervet a felkelés leverésére. Sir Robert Thompson a felkelés ellenes műveletek szakértője, Gurney és Templer mellett is dolgozott Malájföldön, az ország függetlenné válását követően annak első védelmi minisztere volt, az 1960-as években pedig ő vezette a brit tanácsadó missziót Dél-Vietnámban. Kettejük terve négy, egymáshoz kapcsolódó elemből állt: 1. a népesebb területek felügyelete, ezek biztonságának szavatolása és az innen érkező hírszerzési információk megszerzése; 2. ezeket a területeken a Min Yuen feldarabolása; 3. az előző lépések által a gerillákat el kell választani az élelem- és információforrásoktól; 4. meg kell semmisíteni a felkelőket azáltal, hogy támadásra kényszerítjük őket a mi területünkön.⁶⁸ A Briggs-terv tehát gyakorlatilag a „víz és a hal”, a gerilla és az őt támogató népszerűség – elsősorban a Min Yuen – szétválasztásáról szólt.

Templer kritikusai szerint éppen ezért nem is őt illeti a malájföldi siker, hanem Briggs-et, vagy éppen az MCP irányvonalában bekövetkezett változás hozta el a sikert.⁶⁹ Azonban a néhány kritikus műtől eltekintve nagyrészt elfogadott, hogy a siker kulcsa mégiscsak Gerald Templer személye volt. Rigden ezredes, átfogó tanulmányában a brit COIN eljárásokról és mítoszokról, szó szerint azt írja, hogy: „Iránymutatásnak a malájföldi Briggs-terv egy mestermű volt, de kellett hozzá Sir Gerald Templer tábornagy személyisége, hogy mindezt megvalósítsa.”⁷⁰

⁶⁷ Paul, Christopher et al: *Paths to Victory: Detailed Insurgency Case Studies*. Santa Monica, RAND Corporation, 2013. 60.

⁶⁸ Nagl, John A.: *Counterinsurgency Lessons from Malaya and Vietnam: Learning to Eat Soup with a Knife*. Westport, Conn., Praeger, 2002. 73.

⁶⁹ Flint, James: „Assessing the British Counter-Insurgency Effort in Malaya.” *E-International Relations*, 2015. február 11. 1-3.

⁷⁰ Ridgen, I. A.: *The British Approach to Counter-Insurgency: Myths, Realities and Strategic Challenges*. Carlisle Barracks, Pennsylvania, U.S. Army War College, 2008. 11.

Templer, megérkezése után rögtön munkához is látott, és természetesen nemcsak a Briggs-terv megvalósításán, hanem átfogóan, az egész malájföldi helyzet javításán is dolgozott. Egyik első lépése a COIN parancsnokság átszervezése volt. Összevonta a korábbi Szövetségi Haditanácsot (Federal War Council) és a Szövetségi Végrehajtó Tanácsot (Federal Executive Council), hogy ezzel segítse az információáramlást és a hatékonyságot. Létrehozott egy mindössze nyolcfős Műveleti Igazgatási Bizottságot (Director of Operation Committee), amely legalább heti háromszor ülésezett, és tagja volt a hírszerzési igazgató is.⁷¹

Mégis Templer talán legfontosabb lépései nem katonai döntések voltak, hanem a népesség megnyerése érdekében tett intézkedései. Ahogy fogalmazott, „a lövöldözés csak 25%-a a problémánknak, a maradék 75% a népesség magunk mögé állítása.”⁷² Éppen ezért fektetett különös hangsúlyt a létrehozott „új falvak” állapotának javítására és az egész konfliktus megoldására valamilyen politikai úton-módon. Elhíresült mondása szerint – amely azóta is összeforrott minden COIN művelettel – „A válasz nem abban keresendő, hogy még több katonát öntünk a dzsungelba, hanem a maláj emberek szívében és elméjében.”⁷³

A „szívek és elmék” megnyeréséhez, és a kívánt politikai cél eléréséhez további lépéseket is tett, amelyek végsősoron mind összefüggtek. Egyrészt nagy hangsúlyt fektetett a hírszerzés hatékonyságának javítására, másrészt pedig a malájföldi rendőri erők erősítésére. Ezt a szükséges technikai eszközök, mint például 120 páncélautó, 200 felderítő gépjármű és 600 páncélozott csapatszállító biztosítása mellett szakértő katonáknak a rendőrség kötelékébe történő beosztásával is segítette. A felkelés leverésében játszott szerepe a maláj rendőri erőknek talán a legjobban számokkal illusztrálható. Az 1952-es évben, a felkelés csúcán 40000 katona mellett közel 250000

⁷¹ Nagl, John A.: *Counterinsurgency Lessons from Malaya and Vietnam: Learning to Eat Soup with a Knife*. Westport, Conn., Praeger, 2002. 89.

⁷² Cloak, John: *Templer: Tiger of Malaya*. London, Harrap, 1985. 262.

⁷³ Paul, Christopher et al: *Paths to Victory: Detailed Insurgency Case Studies*. Santa Monica, RAND Corporation, 2013. 60.

rendőr szolgált, igaz, ezek közül 60000 fő volt hivatásos és közel 200000 fő önkéntes nemzetőr (Home Guard).⁷⁴

Sir Gerald Templer hatását Malájföldre a számok és a szakértők dicsérete is jól mutatja. A számok tekintetében egyértelmű a kommunista támadások csökkenése. 1951-ben, mielőtt Templer megérkezett 506 támadást hajtottak végre a Maláj Népi Felszabadító Hadsereget gerillái, míg ez a szám 1954-re, amikor véget ért Sir Gerald Templer megbízatása Délkelet-Ázsiában 101 incidensre csökkent.⁷⁵ Sir Robert Thompson, COIN szakértő és az „új falu” program kigondolója szerint, amíg Templer volt a főmegbízott, a meghozott intézkedések nemcsak a kommunista párt szervezetét törték meg, hanem annak katonai erejét is. 1954-re nyilvánvalóvá vált az MPC veresége, már csak az idő volt a kérdés. Végül további hat évet kellett várni, mire hivatalosan is véget ért a szükségállapot.

Összegzés

A malájföldi szükségállapotot, mint a jól végrehajtott COIN háború iskolapéldája szokták még napjainkban is emlegetni. Ugyan minden háború más, ezért a malájföldi receptet egy az egyben nem lehetséges más konfliktusokra ráhúzni, de az itt, jelentős áldozatok árán megszerzett tapasztalatokból lehet és érdemes is tanulni. Ezekhez a tapasztalatokhoz, és leckékhez pedig Sir Gerald Templer munkássága nagymértékben hozzájárult, s általánosan elfogadott tény, hogy a maláj „szíveket és elméket” ő nyerte meg a britek, valamint a későbbi Malajzia számára.

Felhasznált irodalom

„Death of Sir Henry Gurney Oct. 6th 1951.” *Malaya/Borneo Veterans, 1948-66*, <http://askari.mb.tripod.com/id6.htm> Letöltve: 2021. 01. 15.

⁷⁴ Barber, Noel: *The War of the Running Dogs*. London, Cassell, 2004. 183-185.

⁷⁵ Nagl, John A.: *Counterinsurgency Lessons from Malaya and Vietnam: Learning to Eat Soup With a Knife*. Westport, Conn., Praeger, 2002. 102.

„Tenders for Treasury Bill.” *The London Gazette*, 1952. január 25.
<https://www.thegazette.co.uk/London/issue/39448/page/513>

Barber, Noel: *The War of the Running Dogs*. London, Cassell, 2004.

Boda et al: „Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai.” *Honvédségi Szemle* 2016/3. pp 3-19.

Bowden, Tom: „The Politics of the Arab Rebellion in Palestine 1936-39.” *Middle Eastern Studies*, 1975. május, pp. 147-174.

Brendon, Piers: *The Decline and Fall of the British Empire, 1781-1997*. New York, Vintage Books, 2010.

Cloake, John: *Templer: Tiger of Malaya*. London, Harrap, 1985.

Deery, Phillip: „The Terminology of Terrorism: Malaya 1948-1952.” *Journal of Southeast Asian Studies*, 34., 2003/2.

Flint, James: „Assessing the British Counter-Insurgency Effort in Malaya.” *E-International Relations*, 2015. február 11.

Foot, Hugh: *A Start in Freedom*. London, Hodder and Stoughton, 1964.

Forgács Balázs: *Gerillák, partizánok, felkelők. Az irreguláris hadviselés elméletének története, korunk kihívásai*. Budapest, Zrínyi, 2020.

Forgács Balázs: *Hadelmélet. A magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák*. Budapest, Dialóg Campus, 2017.

Jackson, Robert: *The Malayan Emergency & Indonesian Confrontation: The Commonwealth's War 1948-1966*. Barnsley, Pen & Sword, 2008.

Nagl, John A.: *Counterinsurgency Lessons from Malaya and Vietnam: Learning to Eat Soup with a Knife*. Westport, Conn., Praeger, 2002.

Padányi József: „A hadtudomány örök érvényű törvényei a vezetésről”. *Ünnepi kötet a 65 éves Imre Miklós tiszteletére*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020, pp. 315-325.

Paul, Christopher et al: *Paths to Victory: Detailed Insurgency Case Studies*. Santa Monica, RAND Corporation, 2013.

Ridgen, I. A.: *The British Approach to Counter-Insurgency: Myths, Realities and Strategic Challenges*. Carlisle Barracks, Pennsylvania, U.S. Army War College, 2008.

Short, Anthony: *The Communist Insurrection in Malaya 1948-1960*. London, Frederick Muller Ltd., 1975.

Templer, Andrew: „Salmon Pool Templer Tree.” *Templer Family from Somerset, Devon and Dorset*, http://www.templerfamily.co.uk/salmon_pool_tree.html, Letöltve: 2021. 01. 10.

Templer, Andrew: „Early Templer Family Tree.” *Templer Family from Somerset, Devon and Dorset*, http://www.templerfamily.co.uk/early_templer_tree.html, Letöltve: 2021. 01. 10.

Van Tonder, Gerry: *Malayan Emergency. Triumph of the Running Dogs 1948-1960*. Barnsley, Pen & Sword, 2017